TEOLOGIJOS-FILOSOFIJOS Fakulteto Leidinys

TEODICEJA

DIEVAS, JO BUVIMAS IR JO ESMĖ

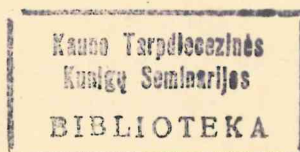
Parašė
Kun. D-ras A. MALIAUSKIS
Vytauto Didžiojo Universiteto Profesorius.

KAUNAS : 1931

IMPRIMATUR.

Nr. 1297.

Datum Kaunae, die 1 iunii 1931 anni.
C. Šaulys,
Vicarius Generalis,
(L. S.) Praelatus S. S.

„Šviesos“ spaustuvė, Kaunas, Jakšto gatvė, Nr. 2 Tel. Nr. 20-95.

Įžanga.

Teodiceja yra filosofiškas mokslas apie Dievą.

Tas mokslas įrodo buvimą pirmosios Priežasties, kuri sutvėrė ir sutvarkė visatą. Teodiceja tyrinėja, kiek žmogaus protui pasiekiama, tos Priežasties natūrą, jos tobūlybes, jos veikimą.

Taigi teodiceja yra tas mokslas, kurio objektas yra Dievas, kiek Jis yra pažįstamas žmogaus proto.

Teodiceja yra mokslas, nes ji pažįsta Dievo buvimą ir Jo veikimą, pasiremdama įrodymais.

Teodicejos formalis objektas yra žmogaus protas. Tuo teodiceja skirias nuo teologijos, kurios formalis objektas yra Dievo apreiškimas.

Apie teodicejos svarbą beveik nereikia nė kalbėti. Jos objektas yra aukščiausia Esybė—Dievas, kurs taip artimas yra pasauliui, o ypatingai žmogui.

Be Dievo mes negalime išaiškinti nei pasaulio pradžios, nei jo tikslo. Be Dievo pažinimo mes negalime nustatyti nei žmogaus tikslo, nei žmogaus pareigų, nei amžinojo savo gyvenimo. Mes esame, koks yra mūsų buvimo šaltinis? Mes veikiame, kokie yra mūsų veikimo įstatymai? Mes mirštame, kuo baigias mūsų gyvybė? Tų svarbių klausimų išsprendimą mes randame teodicejoj, kuri įrodo, kad Dievas yra žmogaus Sutvėrėjas, aukščiausias žmogaus tikslas, geriausias žmogaus Tėvas, didžiausia žmogaus laimė.

Teodiceja, kaipo mokslas, buvo svarbi nuo pat seniausių laikų. Ji yra labai svarbi ir mūsų laikais.

Seniau visokie kreivatikiai stengdavos iškreipti vieną ar kitą tikybos dogmatą. O materializmas, kurs įsigalėjo ypač XIX amžiuje, neigia patį Dievo buvimą ir tuo pakerta bet kokią tikybą.

Tiesa, materializmas mokslo jau nugalėtas, jo triumfai jau praėjo, jo saulė jau leidžias vakarop, bet vis dėlto jis dar neišnyko iš pasaulio.

Ir pas mus nemaža dar yra tokių, kurie tiesioginai ar netiesioginai neigia Dievo buvimą ir tuo pakasa pamatus ir tikybai ir dorai.

Tad yra būtinas reikalas, kad tikėjimas į Dievo buvimą būtų pagrįstas aiškiais, ne skylėtais, bet galingais, tiesiog verčiančiais įrodymais. Nėra reikalo, kad tų argumentų būtų daug. Užtenka ir vieno, bet gero. Tokių verčiančių argumentų yra ne vienas, bet gana daug.

Sakysime, pasaulis reikalauja tinkamos priežasties. Turi būti įrodyta, kad pasaulis reikalauja tokios, o ne kitokios priežasties. Racija turi būt ne provizoriška, bet galutinė. Šitoks įrodymas vadinamas metafizišku.

Dievo buvimo įrodinėjimų randame įvairiose ir pačiose senosiose religijose, nors, tiesa, daugelis jų neturi vertės.

Galingų Dievo buvimo įrodymų iškėlė grekų filosofai genijai, ypač Sokratas, Platonas, Aristotelis.

Jų nuomones nuvalė nuo klaidų ir griežčiau suformulavo krikščionybės filosofai.

Dievo buvimo įrodymus geriausiai suformulavo didis šv. Tomo Akviniečio genijus. Tat jie paprastai ir vadinami šv. Tomo Akviniečio argumentais.

Mokslas, žengdamas tolyn, pridėjo naujų argumentų, kurie įrodo Dievo buvimą.

Argumentų veikimas paskirame žmoguje pareina ne vien nuo objektyvios to ar kito argumento galybės, bet ir nuo subjektyvaus to asmens nusistatymo. Tad vieną žmogų labiau veikia tas, kitą — kitas argumentas. Dėl to iškelsime čia ne vieną argumentą, bet daugiau.

Dievo buvimo įrodymus negalima griežtai atskirti nuo išaiškinimo, kas yra Dievo esmė, ir kokios yra Jo tobūlybės, nes kiekvienas Dievo buvimo įrodymas mums paaiškina, kokia yra, tuo ar kitu atžvilgiu, Jo esmė ir kokios yra Jo tobūlybės.

Skiriu tą knygą kiekvienam, kurs nuoširdžiai ieško tiesos toje srityje, o ypatingai — brangiam šviesiajam Lietuvos jaunimui.

Autorius.

I SKYRIUS.

Kas yra aukščiausia Esybė?

Prieš įrodant aukščiausios Esybės buvimą, reikia nustatyti, kas yra ta aukščiausia Esybė, kuri turi būti mūsų įrodymų objektu. Pradžioje turime pasakyti, ką reiškiame žodžiu „Dievas", kad būtų aišku, keno buvimą įrodinėjame, keno esmę aiškiname.

Dievas yra aukščiausia Esybė, dangaus ir žemės Sutvėrėjas, nuo kurio viskas pareina.

Reikia atskirti šiaipjau žmonių supratimą Dievo ir mokslišką Dievo sąvoką. Šiaipjau žmonės Dievą supranta paprastai iš Jo santykių su pasauliu.

Įvairiose kalbose sąvoka „Dievas" išreiškia aukščiausią ir galingiausią Esybę.

Mokslo tyrinėjimai rodo, kad pagaliau pirminiai, laukiniai žmonės taria Dievą labai galingą, aukštesnę už žmogų Esybę, kuri valdo pasaulį, nuo kurios pareina ir žmonių likimas.

Moksliškoji Dievo sąvoka išreiškia Dievo savaiminę esmę, kiek tai yra galima žmogaus apribotam protui. Moksliškas Dievo supratimas yra keleriopas, kurs galų gale išreiškia tą pat.

Viena Dievo sąvoka išreiškia Dievą, kaipo Esybę, esančią per save (ens a se. Dei aseitas).

Antra supratimo forma, arba Dievo sąvoka išreiškia Dievą, kaipo be galo tobūlą Esybę („ens infinite perféctum", arba „realissimum"), kuri turi visas tobūlybes begaliniame laipsnyje.

Trečias būdas išreikšti Dievą yra iškelti įvairias Dievo tobūlybes.

Moksliškam Dievo įrodymui tinkamiausia Dievą išreiškianti sąvoka yra, kad Dievas ekzistuoja per save patį (ens a se). Įrodę, kad Dievas yra Esybė, kuri ekzistuoja per save patį, mes galime lengvai įrodyti ir kitas Dievo tobūlybes.

II SKYRIUS.

Kaip pažinti Dievą?

Dekartas ir ontologistai mano, kad žmogus pozityviai pažįsta begalinę aukščiausią Esybę. Begalinio sąvoka esanti pirmesnė, nes apribota esybė reiškia tą dalyką, kurs turi ribas. Turėti ribas esanti neigiamybė (negacija), o neigiamybė esanti vėlesnė už teigiamybę (affirmacija). Dekartui rodos, kad mes'pasiekiame apribotų dalykų sąvokas, apribodami begalinio sąvoką. Taigi Dekartui begalinio Dievo sąvoka yra mumyse pirminė, pozityvi, sava (propria).

Bet šitokia Dekarto nuomonė yra klaidinga. Psichologija įrodo, kad mūsų proto, kaipo tokio, formaliu objektu yra pasiekiamų pojūčiais dalykų atitrauktos ypatybės ar elementai, o pasiekiamų pojūčiais dalykų elementai ar ypatybės negali būti dieviškos Esybės ypatybės, nes, anot paties Dekarto, Dievas nėra pasiekiamas pojūčiais.

Tad joks savas proto, kaipo tokio, pažinimas (propria idea) negali pozityviai išreikšti Dievo.

Be to, Dievas yra begalinis, o žmogaus protas yra apribotas, dėl to Dievo esmė žmogui yra mažai tesuprantama. Apribotas mūsų protas tegali pozityviai pažinti tik apribotas ypatybes, o nė viena apribota ypatybė, mūsų proto suprasta, negali pozityviai ir savai išreikšti begalinio Dievo.

Tad mūsų protas negali tiesioginai suprasti begalinio, negali turėti pozityvios ir savos begalinio sąvokos.

Dievo pažinimą mes pasiekiame kitokiu keliu, būtent, mes protu prieiname, kad yra esybė būtina, o iš jos būtinumo mes išvedame, kad ji yra begalinė.

Kad bent šiek tiek suprastume, kas yra Dievas, mes turime pripažinti, jog Dievas yra tobūlas begaliniame laipsnyje. Tobūlybių, pagal ontologiją, yra įvairių rūšių.

1) Mišrų (mixtae). Mišros tobūlybės yra tos, kurios formaliai turi savyje netobulumo, kaip šit mūsų protavimo pajėga.

2) Tobūlybių yra grynų (simplices). Grynosios tobūlybės yra tos, kurios savyje neturi netobūlumo, bet turėti gali, kaip šit išmintis, gyvybė ir t. t.

3) Tobūlybių yra gryniausių (simpliciter simplices). Tobūlybės gryniausios yra tos, kurių sąvoka formaliai neprileidžia jokios netobūlybės, kaip šit begalinė išmintis.

Visų pirma Dievui mes turime pripažinti tas tobūlybes, kurias matome sutvėrimuose. Dievas yra jų sutveriančioji priežastis, o tobūlumai, kurie yra pasekmėje, turi būti ir priežastyje.

Tas tobūlybes, kurias randame sutvėrimuose, pirma turime tinkamai perdirbti, apvalyti jas nuo visų galimų netobūlumų. Taip perdirbtas ir nuvalytas tobūlybes, mes pripažįstame Dievui ir sakome, kad jos yra Dieve, bet kitokiu, nepalyginamai aukštesniu būdu, negu sutvėrimuose, tai yra transcendentaliai. Tuomet tobūlybės yra absoliučiai grynos, arba begalinės, arba transcendentalės.

Taigi mūsų pažinimas Dievo yra negatyvus ir analoginis.

Bet šitoks procesas ar nėra apgaulingas ar tuščias? Rodos, kad taip, nes tos sąvokos, kurias gauname tokiu keliu, ir kuriomis mes išreiškiame Dievo tobūlybes, išreiškia vieną tobūlybę arba daug. Jei jos išreiškia vieną tobūlybę, jų daugumas neturi buvimo racijos, o jei jos išreiškia daug tobūlybių, jos mus klaidina, jų daugumas negali išreikšti Dievo tobūlumo, kurs yra tik vienas, be jokio sudėtumo.

Tokį priekaištą yra kitados padaręs Duns Scot šv. Tomui Akviniečiui. Bet šis priekaištas išsprendžiamas pasiremiant virtualiu, nepilnu, skirtumu.

Daiktų sudėtumas, kuriuos mes randame skirtingus, yra dvejopas: realis ir loginis.

Realis dalykų sudėtumas yra tuomet, kada daiktas yra sudėtas iš dviejų ar daugiau realiai esančių dalykų. Kad būtų realis sudėtumas, nėra būtino reikalo, kad vienas dalykas būtų atidalinamas nuo kito ir galėtų būti vienas be kito. Užtenka, kad vienas dalykas nebūtų antruoju dalyku.

Toks realis sudėtumas, taigi ir toks realis skirtumas, yra tarp materijos ir formos, tarp buvimo ir esmės ir t. t.

Sudėtumas, taigi ir skirtumas, tėra tik loginis, kada mes vartojame kelias sąvokas išreikšti tam pačiam dalykui. Loginis sudėtumas, taigi ir skirtumas, yra dvejopas: a) vien tik paties proto ir b) virtualis.

a) Vien tik paties proto sudėtumas ir skirtumas yra tada, kada dvi sąvoki išreiškia tą patį dalyką, kada jų ir objektas materialis ir objektas formalis yra tas pat, tik viena sąvoka išreiškia tą patį dalyką aiškiau ar pilniau, negu kita. Toks skirtumas bus tarp sąvokų: žmogus ir animal rationale.

b) Loginis sudėtumas ar skirtumas virtualis yra tada, kada dvi ar kelios sąvokos turi tą patį objektą materialį, bet kitą objektą formalį, kitaip sakant, kada tos sąvokos išreiškia tą patį dalyką, bet kitokiu atžvilgiu; toks yra skirtumas tarp sielos dvasiškumo ir jos nesudėtumo.

Loginis virtualis skirtumas gali būti pilnas ir nepilnas.

Pilnas virtualis loginis skirtumas bus tada, kada dvi ar daugiau sąvokų turi tą patį objektą materialį, bet ne tą patį objektą formalį, ir kada tas skirtumas gali būt realiame gyvenime įvykdomas. Sakysime, viena sąvoka išreiškia sielą kaipo vegetatyvę, kita kaipo sensityvę, o kita — kaipo intelektualę. Nors tos sąvokos išreiškia tą pačią žmogaus sielą, vis dėlto jos išreiškia viena vienokiu, kita kitokiu atžvilgiu, ir tie skirtumai yra gamtoje: gyvybę matome augaluose, jausmą gyvuliuose, o protingumą, sakysime, angeluose.

Skirtumas virtualis loginis nepilnas yra tada, kada vieno ir kito formalis objektas nors ir skirias, tačiau savaime yra vienas kitame. Šitokį skirtumą išreiškia Dievo tobūlybių sąvokos.

Tos sąvokos negali išreikšti atskiras realybes, nes Dievo esmė yra absoliučiai viena — be jokio sudėtumo. Bet ta pati Dievo esmė gali būt išreikšta sąvokomis, kurios savo turiniu iš vienos pusės formaliai skirias nuo viena kitos, o iš antros pusės, formalis objektas, išreikštas vienos sąvokos, implicite turi būt formaliame objekte, kurį išreiškia kita sąvoka.

Tad, kiekvienas Dievo tobūlumas, būdamas begalinis, be ribos, kaipo toks turi savyje implicite ir visus kitus tobūlumus.

Taip šit kad ir teisybės tobūlybė tegali būt Dieve, tik kaipo begalinė beribė, o begalinė teisybės tobūlybė turi savyje ir visas kitas tobūlybes. Taigi Dievo tobūlybė yra begalinė ir yra realiai tik viena.

Toks dalinimas Dievo tobūlybių nėra klaidingas. Iš kitos pusės, jis nėra ir tuščias, nes kiekviena sąvoka, kuri mums išreiškia Dievo tobūlybę, išreiškia Dievo esmę tuo ir tuo atžvilgiu.

Koks tad yra pagrindas tokio Dievo esmės dalinimo į įvairias tobūlybes? Aišku, kad tokio padalinimo pagrindas nėra pati Dievo esmė, nes ji yra tobūlai viena, be jokio sudėtumo. Tuo yra Dievo esmė, kaipo esanti santykiuose su pasauliu, kurio ji yra aukščiausia priežastis, ir kaipo esanti santykiuose su mūsų protu.

Mūsų protas yra silpnas, negali pažinti viso dalyko, kaip jis yra, bet tepažįsta tik dalimis. Tuo labiau negali pagauti vienu kartu vienos ir nesudėtos Dievo tobūlybės. Tatai ne Dievo tobūlybėje yra sudėtumas, bet mūsų pažinime. Taip šit, matydami pasaulio tvarką, darome išvadą apie Dievo išmintį. Matydami sutvėrimus, mes išvedame Dievo galybę ir t.t.

Toks pažinimas Dievo, santykiuose su pasauliu, yra pamatas ano sudėtumo, apie kurį čia kalbame.

III. SKYRIUS.

Dievo Buvimas.

1. Teizmas.

Teistai vadinasi visi tie, kurie pripažįsta Dievą, atskirą nuo gamtos, nuo kurio pareina ir žmonių likimas. Teistai vieni yra monoteistai, kiti—politeistai.

Monoteistai yra tie, kurie išpažįsta tik vieną Dievą.

Politeistai išpažįsta daugiau dievų. Prie politeistų priklauso ir dualistai, kurie išpažįsta dvi stačiai priešingi dievybi: vieną gerą, kitą piktą.

Monoteistai yra arba natūralistai arba antgamtinės religijos išpažintojai.

Natūralistai kartais yra vadinami deistais. Jie pripažįsta natūralią religiją, bet atmeta apreiškimą, kurs skelbia tiesas, pranešančias mūsų protą. Jie nepripažįsta, kad Dievas kištųs į pasaulio tvarkymą.

Antgamtinės religijos išpažintojai monoteistai yra tie, kurie pripažįsta ne vien tas tiesas, kurias žmogus pasiekia savo protu, liečiančias antgamtinį gyvenimą, bet pripažįsta ir antgamtinį Dievo apreiškimą. Toki yra krikščionys, žydai ir mohametonai.

Politeizmas yra labai įvairus. Vienos tautos išpažįsta vienokį, kitos — kitokį politeizmą. Bet visas politeizmo formas galime sutraukti į tris kategorijas: fetišizmas, demonizmas ir politeizmas siaurąja žodžio prasme.

Fetišų garbintojai mano, kad kai-kurie dalykai yra dievai ir dėl to tiems dalykams teikia pagal savo išmanymą Dievui tinkamą pagarbą. Tokiais fetišais gali būti stabai, kai-kurie gyvuliai ir t. t.

Demonistai garbina kaip dievus įvairias dvasias ir numirusiųjų vėles.

Politeistai siaurąja žodžio prasme tikėjo daug antgamtinių, aukščiau žmogaus esančių būtybių. Toki buvo grekai, romėnai ir t. t.

2. Ateizmas.

Priešingas teizmui polis yra ateizmas. Ateizmas, tūlu atžvilgiu žiūrint, gali būti keleriopas: neigiamasis, skeptiškas ir teigiamasis.

Neigiamojo ateizmo laikytųsi tie, kurie Dievo buvimo visai nežinotų, kuriems nė į galvą neateitų, ar yra Dievas ar Jo nėra. Ši ateizmo forma Dievo ne neigia, tik nežino Jo.

Neigiamasis ateizmas vargu yra galimas bent ilgą laiką, nes dangus ir žemė nuolat skelbia Dievo garbę.

Skeptiškojo ateizmo žmogus laikos tada, kai jis žino apie Dievą, bet nepripažįsta Jo buvimo.

Teigiamasis ateizmas ne vien nepripažįsta Dievo buvimo, bet tiesiog jį neigia.

Skeptiškasis ir teigiamasis ateizmas yra galimi iki pat mirties, nes argumentai, kurie įrodo Dievo buvimą, nors yra ir labai aiškūs, tačiau žmogus gali nesirūpinti jų sužinoti, arba tyčia kreipti nuo jų savo mintį, nesistengti patirti tiesą, skaityti tik priešingus tikybai raštus, stengtis įsitikinti, kad Dievo nėra, arba kad Jis nežinomas, nuo pat mažens būti išauklėtas ateizme ir t. t.

Ateizmas, kurs seniau buvo laikomas proto baisybe, paskutiniais laikais tapo kai kurių mada. Tai yra dvasios praradimas savo sparnų, uždarymas proto lango, kad nebematytų nieko kilnaus.

Ateistai, arba bedieviai, paprastai nepasitenkina nepripažinimu Dievo, anaiptol, jie kovoja atkaklią kovą, kad sugriautų tikėjimą. Anot laisvamanybės filosofo Fr. Nietzschės, tikėjimas į Dievą esąs blogumas, kurį reikią išrauti iš žmonijos.

Tačiau išsižadėjimas Dievo neduoda žmogui nieko kilnaus, ko jis nori ar ieško pasiekti. Tas išsižadėjimas neišsprendžia jokių klausimų, neapšviečia jokios paslapties, nesuteikia protui jokios šviesos, jokio tikslo valiai, jokio paraginimo siekti to, kas gera, jokio pamato gyvenimui.

Nėra jokio, nė mažiausio įrodymo, kad Dievo nėra. Tatai Dievo išsižadėjimas niekumet nebuvo ir nėra moksliškas dalykas. Garbingieji gamtos mokslų atstovai aiškiai ir viešai protestuoja prieš tuos, kurie kalba, kad gamtamokslis priešinąs religijai.

Ateistai dažnai vadinasi monistais. Monizmas yra dvejopas: materiališkas ir panteistiškas. Taigi ateizmas pasirodo paprastai materializmo ar panteizmo forma.

Materializmas.

Materializmas skelbia, kad medžiaga ir jos jėgos yra galutiniai elementai, iš kurių būtinais įstatymais išsiplėtojo pasaulis su visais savo gyventojais, su visa savo santvarka. Be medžiagos ir jos jėgų kito nieko nėsą: nei Dievo, nei sielos, nei jokių dvasių, nei jokio po mirties gyvenimo.

Taigi nuo vandens lašelio sutvarkymo iki pat saulių sistemų, nuo infuzorijų iki didžiųjų pasaulio valdovų, karo vadų, politikų, genijų, kurie savo darbais atmainė pasaulio atrodymą, nuo mažiausio gyvūnėlio iki didžiųjų galvočių, mokslininkų, kurie savo veikalų pripildė bibliotekas, visa tai, anot materialistų, tėra sustipusio būtinumo padarai be jokio tikslo. Viską turį išaiškinti materija ir jos jėgos.

Imkime, kad ir Cezarį, peržengiantį Rubikoną. Jei kas turėtų užtektinai ir tinkamoj proporcijoj atomų, galėtų padaryti naują Cezarį tokį pat, kaip pirmasis, ne vien kūno atžvilgiu, bet ir su tokiomis pat sielos ypatybėmis, istorijoj veikiantį asmenį. Jis taip pat ištartų „alea iacta est".

Šit, pavyzdžiui, kaip materialistas paprastai aiškina kad ir galvojimą. Galvoti, girdi, arba protauti, būtinai reikia žmogui smegenų. Smegenims sugedus, genda ir pats galvojimas, žmogus tampa pamišėliu. Vadinas, mintis, protavimas, esąs smegenų padaras.

Toks materialistų aiškinimas yra klaidingas. Tai matyti, kad ir iš šito pavyzdžio. Smuikininkui Paganini ar Kubelikui, kad gerai sugriežtų tą ir tą dalyką, reikalingas geras smuikas. Smuikui sugedus, sugenda ir pats griežimas, smuikui dingus, dingsta ir pats griežimas, vadinas, smuikininko nėra, tą ir tą dalyką griežia ne smuikininkas, bet pats smuikas.

Kaip smuikas kad yra priemonė smuikininkui griežti, taip pat smegenys yra priemonė sielai galvoti ar mąstyti.

Taigi, anot materialistų, viskas yra pasaulio mechanikos padaras, kaip gelumbės gabalas, automobilis ar kas kitas toks.

Tai yra trumpai sutrauktas mechaniškasis materializmas.

Yra ir kita materializmo forma, būtent, energetiškasis materializmas. Energetiškasis materializmas skelbia, kad galutinis pa-

saulio elementas ir viso, kas yra pasaulyje, principas yra energija. Energija esanti tikrasis pasaulio sutvėrėjas ir tvarkytojas.

Energetiškasis materializmas skirias nuo mechaniškojo tuo, kad mechaniškasis materializmas stengias išaiškinti įvairius gamtos apsireiškimus mechanikos įstatymais, masių, ar masės dalelių judėjimais. Energetiškasis gi materializmas, Ostwaldui vadovaujant, skelbia, kad vienintelė reali būtis esanti energija, o visa tai, ką mes matome pasaulyje, esą energijos apsireiškimai.

Energija yra nesunaikinama. Jos vienos rūšies ar formos pasikeitimai kita, išaiškina visas permainas, kurios įvyksta pasaulyje.

Pasauližvalgos srityje energetiškasis materializmas skirias nuo mechaniškojo tuo, kad jis į medžiagos ir atomų mechanikos vietą pastato materialę energiją ir jos atmainias formas. Taigi visas sielos gyvenimas, visi proto ir valios apsireiškimai, pagal šitą materializmą yra tik materialės energijos savotiški fenomenai.

Iš to aišku, kad ir tas, ir kitas materializmas yra ateistiškas, kitoks ir būti negali.

Materializmo pradžią randame jau prieš Kristų Kinijoj, Indijoj, Grekijoj, Romoj.

Žymiausi Grekijos materializmo atstovai buvo Demokritas ir Epikuras.

Epikurui filosofija yra priemonė pasiekti kuo daugiau kūniškos laimės ir ja naudotis be jokios baimės baudžiančių užtai dievų. Romos poetas Lucretius Carus tuos Epikuro idealus paskelbė eilėmis lotiniškai.

Romos imperijos smukimo laikais nemaža buvo materialistų. Bet krikščionybei išsiplėtojus, materializmas apmirė.

Jis atgyja renesanso laikais ir ima stiprėti su naujosios filosofijos pagalba.

Sensualistas Tomas Hobbes aiškino, kad negalima protu įrodyti Dievo buvimo.

Pierre Bayle skelbė skepticizmą religijos srityje. Anot jo, tikybos tiesos negali būti proto pažinimo, bet tikėjimo objektu.

Materializmo pranokėjai buvo ir J. J. Rousseau, ir Voltaire, ir daugelis jų padėjėjų bei pasekėjų, kurie paprastai vadinosi deistais. Savo raštų tendencija jie praskynė materializmui kelią.

Skepticizmui ir deizmui padedant, Prancūzija pagaliau pasiekė gryną materializmą. Vyriausi materializmo atstovai buvo de la Mettrie, Helvetius, Holbach, Cabanis ir kt.

Vokietijoj tuomet materializmas maža teturėjo šalininkų. Didžios poetų ir rašytojų įtakos dėka vokiečių visuomenė pakrypo į Kanto idealizmą.

Kanto linkme beeidama, vokiečių filosofija priėjo paskutinį kraštą. Prieš ją prasidėjo reakcija. Iš Fichtės ir Hegelio idealizmo griuvėsių Vokietijoj gimė materializmas. Jo tėvas buvo Liudvikas Feuerbach.

Feuerbacho materializmą toliau beplėtodamas, Karl Vogt pasiekia visų apgrubiausią materializmo formą. Anot jo, „mintis yra smegenų padaras toks pat, kaip kepenų padaras yra tulžis, kaip inkstų padaras yra urina“.

Jokubas Moleschott mokė, jog žmogus yra suma (sudėtas iš) tėvo, motinos, penėtojos (Amme), valgio ir gėrimo. Mintis esanti smegenų fosforescencija.

Gal pats įtakingiausias iš jų buvo Liudvikas Büchner. Iš dabartinių materialistų pačiu žymiuoju tenka laikyti Ernstą Haeckelį.

Materializmas niekuomet taip nebuvo įsigalėjęs pasaulyje, kaip antrosios XIX amžiaus pusės pradžioje. Buvo daug galingų veiksnių, kurie padėjo tuomet materializmui išsiplėtoti ir sustiprėti.

1. Naujausiais laikais, ypač eksperimentalio metodo dėka, įvyksta daug išradimų gamtamokslio srityje. Tais išradimais suviliotas protas ima kreipti ypatingą dėmesį į artimąsias fenomenų priežastis, o į jas ypatingą dėmesį bekreipdamas, žmogus dažnai užmiršta pirmąją priežastį ir pasiekia materializmą.

Nemaža yra tokių, kurie, nuolat tyrinėdami savo objektą su mikroskopu, ilgainiui pripranta laikyti tiesa tik tai, kas yra ištiriama su mikroskopo pagalba, o ko taip ištirti negalima, to jie tiesa nepripažįsta. Garsingasis Euler pastebėjo, jog tai atsitinka ypač fizikams, chemikams, fiziologams. Jiems dažniau negu kitiems tenka tapti materialistais.

Įvairios mokslo šakos turi savų tam tikrų metodų. Vieno mokslo metodas netinka kitokiam mokslui. Taip šit eksperimentalis metodas tinka gamtamoksliui, bet netinka istorijai, teologijai ir t. t. Tuo tarpu yra gamtininkų, kurie nori vartoti eksperimentalį metodą ne vien gamtamokslyje, pojūčiais pasiekiamų fenomenų srityje, bet ir teologijoj, ir nematydami pro mikroskopą sielos ar Dievo, ima kalbėti, kad jų visai nėra.

Toks gamtotyros atstovas, kurs sprendžia, iš kur atsirado pasaulis, ar yra Dievas, ar kitokius pasauližvalgos klausimus, tuos klausimus spręsdamas, jis tuo pat palieka eksperimentalį metodą ir pereina į metafizikos sritį, kurioje jis joks specialistas paprastai nesti. Su eksperimentaliniu metodu nepasieksi nei Dievo buvimo, nei pasaulio atsiradimo, nei kitokių pasauližvalgos dalykų.

Šiuo atveju kiekvienas eksperimentalinių mokslų aparato vartojimas yra tik akių dūmimas.

2. Materalistai įkalbėjo pasauliui, kad materalizmas esąs gamtos mokslo kūdikis, apšarvuotas nenugalimomis gamtos mokslo tiesomis.

Tokią nuomonę skleidė po pasaulį materalizmo atstovai, ypač Karolius Vogt, Jokubas Moleschott, Liudvikas Büchner, Dovidas Strauss, o paskiausiais laikais pats didysis materializmo apaštalas buvo Ernst Haeckel.

Per savo populiariuosius raštus, kurie yra suteršti pagaliau falsifikacijomis, ir kurių pasklido pasaulyje galybės, Haeckelis atvertė į materializmą daug žmonių, ypač pusmokslių.

3. Dabartinio socializmo įkūrėjai: Karolis Marks ir Fredērichas Engels materializmą padėjo į socializmo pamatus. Tad, kas yra susipratęs marksizmo pasekėjas, tas būtinai yra materialistas, taigi ir ateistas. Per socializmą materializmas surado milijonus šalininkų darbininkų tarpe.

4. Kad sustiprintų materializmą, jo pasekėjai nemažai pasinaudojo dėsniu, kurs skelbia, kad pasaulio energijos kiekis nei mažėja, nei daugėja.

Tuo pasiremdami, jie skelbė, kad medžiaga ir jos jėgos yra amžinos, kad pasaulio dėsniai yra visuomet tie patys, kad dėl to matematiškai galima apskaičiuoti visa tai, kas buvo, visa tai, ką yra užrašiusi istorija, ir visa tai, kas bus, pagaliau, visus genijų nuveiktus darbus ir išradimus.

5. Kitas momentas, kuriuo pasinaudojo materializmas, buvo išsivystimo teorija, paimta darvinizmo forma.

Toj teorijoj materialistai tarėsi suradę taip ilgai laukiamą išaiškinimą tos pasaulio tvarkos, to tikslingumo, kurio ir norėdamas negali nematyti. Jie tarė, kad visą tą tvarką, visą tą pasaulio tikslingumą bus galima išaiškinti mechaniškai. Tuomet būtų galima galutinai paskelbti materiją, jos jėgas ir jos išsivystymą pasaulio sutvėrėju ir valdytoju.

Be to, evoliucionistai aiškino, kad ir pati Dievo sąvoka, ir religija išsivystė iš žemesnio fetišizmo per panteizmą iki krikščioniškojo monoteizmo. Dabar evoliucija jau nužengusi toliau, ir krikščionybė nebetinkanti išsivysčiusiam gyvenimui. Ji turinti užleisti vietą aukštesnei monizmo religijai.

Kai-kuriems materialistams, ypač pusmoksliams, rodosi visai aiškus dalykas, kad pasaulis susideda tik iš medžiagos ir jos jėgų. Bet jiems paprastai nė į galvą neateina klausimas, kas gi yra ta materija ar jėga. Jiems rodos tie dalykai savaime aiškūs.

Jei paklausi mokslininką, specialistą, kad paaiškintų tuos dalykus, jis neduos tau galutinio paaiškinimo, nes čia yra daug paslapčių ir problemų. Materija ir jos jėgos nėra taip sau paprasta medžiaga, iš kurios būtų taip lengvai pastatomas pasaulis. Tai darbas daug sudėtingesnis negu daugelis kad mano.

Jau ir senovėje žmonės bandė sužinoti, ar negalima būtų tą daugumą įvairių pasaulio dalykų suvesti į vieną homogenišką elementą.

Materija iš pirmo pažiūrėjimo rodosi tokia aiški, apčiuopiama, bet kada pradedi giliau ją tyrinėti, ji tampa kaskart vis labiau nebeapčiuopiama.

Materija tepasirodo mums tik konkretiška forma: arba kokiu kietu kūnu, arba skystimu, arba dujomis. Mes matome gy-

vulius, medžius, žemę, vandenį, garus ir tt. Kilsta klausimas ar materija, būdama bet kokiame būvyje, nesusideda iš kokio vieno elemento.

Joniečių filosofas Tales iš Mileto skelbė, kad tas homogeniškasis visiems medžiagos būviams bendras elementas, yra vanduo. 1815 metais anglas Prout surado, kad atominis kitų elementų svoris yra padaugintas vandenilio (H) svoris.

Tuo pasiremdami daug mokslininkų manė, kad vandenilio (H) atomas yra pirmasis visų daiktų principas, vadinas, Tales šiek tiek turėta pagrindo spėjant, jog visų medžiaginių daiktų homogeniškasis elementas yra vanduo.

Prouto suradimą daug griežčiau apskaičiavo chemikas Stas. Staso apskaičiavimu, atominis kitų elementų svoris yra ne griežtai, tik apytiksliai lygus pakartotam vandenilio (H) svoriui. Tuo pasiremdamas Stas ir tvirtina, kad pirminis, homogeniškasis materijos elementas dar tebėra nežinomas.

Daug mokslininkų mano, kad tas pirminis homogeniškasis elementas yra elektronai. Bet kas tie elektronai, — kokia jų esmė, to nė vienas nežino.

Dar blogiau esti, kada reikia pasakyti, kas yra jėga. Daugybė mokslininkų suko sau galvas, kad išaiškintų jėgos esmę, bet kad ir kaip stengėsi, nė vienam nepavyko to išaiškinti.

Materialistai mokslininkai nori viską išaiškinti su materijos ir jėgos pagalba, o nė patys nežino nei kas yra materija, nei kas yra jos jėga.

Galingą prieš materializmą reakciją pradėjo Berlyno fiziologas Du Bois-Reymond. Materializmas — sako jisai — negali išaiškinti nei paprasčiausių mūsų sąmonės apsireiškimų, pavyzdžiui kad ir malonumų ar nemalonumų. Stengsis tai išaiškinti smegenimis, bet ten mes negalime nieko kito patirti, tik jų judėjimą. Mes tą judėjimą jaučiame kaip malonumą ar nemalonumą. Bet be to malonumo ar nemalonumo, čia dar yra pats *jautimas*, o jo nei pačia medžiaga, nei jos judėjimu, nei jos jėgomis neišaiškinsi.

Kiti mokslininkai žengė toliau Du Bois-Reymondo praskintu keliu ir priėjo išvadą, kad sielos gyvenimas smegenų veikimu yra neišaiškinamas, kad nei mechaniškasis, nei energetiškasis materializmas negali išaiškinti nei psichinių apsireiškimų, nei tikslingumo, kurs yra pasaulyje, nei pasaulio tvarkos ir t.t.

Dabar jau beveik visi mokslininkai pripažįsta, kad materializmo mėginimai mechaniškai ar energetiškai išaiškinti psichinius ar dvasinius apsireiškimus galutinai nepavyko. Tai pripažįsta jau ir kai-kurie materialistai patys: „Filosofiškasis materializmas, sako Verworn, jau pabaigė savo istorinę rolę. Mėginimai sutverti gamtotyros pasauližvalgą amžinai nepavyko“[1]). Verworn apgailestauja, kad tos pasauližvalgos belikę tik griuvėsiai.

---

[1]) „Naturwissenschaft und Weltanschauung“ I. 13.

Paralelizmas.

Susmukus senajam materializmui, monizmas pasirodė nauja forma, būtent, paralelizmo pavidalu.

Paralelizmas pripažįsta, kad fiziški veikimai — judėjimas, energija, žodžiu sakant, gamtos procesai, yra kitos rūšies, negu psichiški faktai, kaip šit mąstymas, pažinimas, valia ir t. t., kad abi tos serijos skirias nuo kita kitos, viena iš antros yra neišvedamos, kad pagaliau nė veikti negali vienos serijos faktai kitos serijos faktų. Kiekvieno psichiško fakto priežastis tegali būti tik psichiška, ir kiekvieno fiziško fakto priežastis tegali būti tik fiziška. Kiekvienos serijos faktai įvyksta nepareinamai nuo antrosios serijos faktų. Abiejų serijų faktai įvyksta lygia greta ir turi sau koreliatyvų faktą antrojoj serijoj. Sakysime aš noriu eiti, ir tuoj kojos žengia.

Kaip išaiškinti, kad dvi kitokios, nuo viena antros nepareinančios serijos, atitinka viena antrą? Kad išaiškintų tą faktą, monistai skelbia, jog yra tik viena substancija, kuri esanti tų dviejų serijų pamatas. Fiziški ir psichiški fenomenai tik atrodą visai kitoki, tuo tarpu iš tikrųjų jie esą tik dvejopas tos pat substancijos apsireiškimo būdas, arba tai esą du realiu tos pat būtybės atributu. Sakysime, iš viršaus pažvelgus, ta pati būtybė mums atrodo kūnu, o iš vidaus pažvelgus, ta pati būtybė yra siela. Tas pat faktas, kurs, iš vidaus pažvelgus, yra psichiškas, sakysime, mintis ar valios aktas, iš viršaus pažvelgus, yra fiziškas kūno judėjimas, smegenų ar raumenų veikimas. Žodžiu sakant, fiziškoji serija yra išorinis objektyvusis psichiškųjų faktų apsireiškimas.

Taigi pasaulyje esanti tik viena substancija, kuri plėtojantis dvejopa fenomenų serija: fiziška ir psichiška. Bet tos serijos esančios tik du tos pat substancijos pavidalu.

Kas ta pagrindinė substancija yra, kai kurie monistai sakos nežiną, jos pažinti esą negalima. Taip mano Spencer, B. Erdmann. Kiti monistai, kaip šit Paulsen, Wundt, Lipps, Eisler ir k. sako, jog ta pagrindinė substancija esanti psichiška, ji esanti pasaulio siela, kažkas panašus į dvasią, valią ir t. t. Žodžiu sakant, ir tie nepasako, kas yra ta pagrindinė būtybė.

Psichomonizmas.

Gelbėdamas monizmą, Verworn skelbia, jog pasaulis esąs jutimų (Empfindungen) kompleksas. Taip šit sako jis, kad ir apie akmenį: akmuo yra sunkus, o sunkumas yra jutimo rezultatas (Empfindung), akmuo yra šaltas — tai taip pat jutimų rezultatas, jis yra kietas — tai taip pat jutimų rezultatas, jis turi formą — tai jutimų kompleksas, jis juda, krinta — tai taip pat

jutimų kompleksas. Taigi akmuo yra ne kas kita, tik jutimų kompleksas arba kombinacija.

Tad pasaulio kūnų visai nėra. Pasaulis tėra psichės įtalpa ir tame yra pasaulio vienumas.

Ta teorija yra klaidinga. Joks patyrimas Verwornui neduoda teisės jutimą atidalyti nuo psichės ir tam jutimui suteikti savaiminį būvį. Tai veda prie aiškiai klaidingų konsekvencijų.

Iš tos teorijos išeina, pavyzdžiui, kad mano artimas tėra mano jutimas, ir aš — tik jo jutimas. Be to, turime Verworną paklausti: iš kur tas jutimų skirtumas, kuriuos turiu tyrinėdamas akmenį, žolę, gyvulį, žmogų?

Jei realiame gyvenime nėra nei akmens, nei žolės, nei gyvulio ir t. t., dėl ko aš turiu nevienodus jutimus? Dėl ko tie įvairūs jutimai įtalpos atžvilgiu yra maždaug vienodi visuose žmonėse. Sakysime, jei įvairūs žmonės tyrinėja tą patį akmenį, o jo pagal tą teoriją realiame gyvenime nėra, dėl ko kiekvienas žmogus junta maždaug tą pat. Be to, jei pagal tą teoriją nėra realiam gyvenime nė pačių žmonių, kaip jie, realiai nebūdami, gali justi?

Iš to aišku, kad ta teorija neatitinka tiesos.

Panteizmas.

Pasaulis yra ne chaos, bet kosmos. Tvarka reikalauja atatinkamos priežasties.

Krikščionybė skelbia, kad ta tvarkos priežastis yra virš pasaulio ir nuo jo atskiras Dievas. O panteizmas skelbia, kad tos tvarkos principas yra imanentiškas pačioje visatoje lygu visatos siela.

Panteizmas tūlu atžvilgiu atrodo priešingas materializmui, bet galutinėse savo išvadose jie yra vienodi. Panteizmas skelbia, kad visata yra Dievas arba Dievas yra visata, arba, kitaip sakant: viskas yra Dievas, o Dievas yra viskas. Tas Dievas — visata — plėtojas tūlais įstatymais ir su nepermaldaujamu būtinumu.

Taigi panteizmas identifikuoja Dievą su pasauliu. Kitaip sakant, panteizmui nėra kito Dievo, tik pasaulis. Vadinas, ir panteizmas ir materializmas galutinėse savo išvadose yra tolygūs. Ir panteizmas yra taip pat ateistiškas, tik kita forma.

Tokio panteizmo išpažintojų ir senovėje daug buvo ir dabar daug yra Indijoj. Senovės Grekijoj tokio panteizmo laikės eleatai, Heraklitas. Panašios panteizmo formos laikės Parmenidas, viduriniais amžiais — arabų filosofai ir Scotus Erigena, paskiau Giordano Bruno, Spinoza, Schelling, Hegel.

Kiti panteistai laiko visatą Dievo emanacija. Jie tvirtina, kad pasaulis išteka iš absoliuto.

Tokį panteizmą sutinkame senovės Indijoj. Persų religija mokė, jog dvejopas yra šaltinis. Vienas šaltinis yra geras —

Ormuzd. Iš jo plaukia visa tai, kas yra gera. Antras šaltinis yra blogas — Ahriman. Iš jo plaukia visa, kas yra bloga.

Emanacijos laikės neoplatonikai, gnostikai, kabalistai. Prie tos pačios rūšies galime priskirti ir tą panteizmą, kurio laikės Jokubas Böhme, Lotze, Fechner, Paulsen ir kt.

Kam panteizmas tinka?

Kai kurie biaurisi nuogu materializmu, kurs tepripažįsta medžiagą ir mechaniškas jos jėgas. Jie mato pasaulyje esant dalykų, kurie negali būti išaiškinti vien medžiaga ir jos jėgomis. Jiems rodos teisingesnis panteizmas, kurs skelbia esant Dievą — visatą, arba visatos dvasią, kuri yra apmirusi akmenyje, gyvuoja augaluose, jaučia gyvulyje, protauja žmoguje.

Prie tos rūšies priklauso ir visi tie, kurie, norėdami išvengti Dievo, viską primeta kažkokiai miglotai būtybei — gamtai.

Panteizmas tinka ir tiems, kurie, užšalę tikėjimo dalykuose, iš vienos pusės, nebenori beatlikinėti tikybos priedermių, o iš kitos pusės, dar nėra taip žemai nužengę, kad galėtų pasitenkinti nuogu materializmu.

Tokiems žmonėms nuraminti panteizmas stato prieš akis pasaulio dvasią arba pasaulio dievybę. Antra vertus, jis nereikalauja jokių religinių priedermių.

Kada priedermių klausimas kilsta, panteizmas atverčia antrąją medalio pusę ir rodo, kad ta pasaulio dvasia ar dievybė yra tas pat medžiagiškasis pasaulis, kad žmogus yra aukščiausias tos dievybės apsireiškimas. O juk nė vienas neturi pareigos atlikinėti religines priedermes savo paties garbinimui.

Taigi religija panteizme yra nereikalinga ir pagaliau negalima.

Taip pat yra negalima ir etika tikrąja žodžio prasme, nes panteizmas pripažįsta, kad viskas yra determinuota. O ten, kur nėra laisvės, negali būti nė etikos.

Be to, negali būti ir jokio atlyginimo už gerus ar blogus žmogaus darbus, nes, viena, viskas yra determinuota, o antra, visi žmonių veiksmai yra pačios dievybės veiksmai, o dievybę kas begali teisti?

Panteizmas nereikalauja varžyti savęs. Jis pavelija laisvai ragauti gyvenimo malonumų kiek tik patinka. Panteizmas gieda hymnus ne Dievui, bet žmogui. „Gloria in excelsis homini!“

Panteistai neturi jokių įrodymų, kad panteizmas teisingas.

Tiesa, kai kurie vartoja šitokį argumentą, jei jį galima vadinti argumentu. Šalia nepabaigto — sako jie — negali būti dar kokia kita pabaigta esybė.

Jei yra atskiras nuo pasaulio Dievas ir jis yra nepabaigtas, tad šalia Jo negali bebūti pabaigtas ar dar labiau nepabaigtas pasaulis, nes tada prie nepabaigto Dievo dar pridėjus pasaulį išeitų daugiau kaip nepabaigtas. O tai yra negalima.

Tas panteistų argumentas yra logikos klaida.

Esybę galima pridėti prie esybės ir tuo padidinti, jei jos yra tos pat ar panašios rūšies, sakysime, kūną prie kūno. Bet jei tos esybės yra visai kitokios rūšies, jas sudėdamas, nepadauginsi. Sakysim, jei sudėsi akmenį ir dorą, sudėdamas nepadauginsi nei akmens, nei doros.

Dievas ir pasaulis yra visai kitoks, vienas nuo kito skirias be galo: pasaulis yra medžiaginis, o Dievas yra begalo tyra dvasia, dėlto jie yra nesudedami, nepadauginami.

Yra aiškių įrodymų, kad panteizmas klaidingas.

1. Visata, tas panteistų dievas, yra ar materija, ar dvasia, ar abu kartu. Jei visata yra dvasia, tada iš kur yra medžiaga, kurią matome pasaulyje? Juk ji negali būti dvasios emanacija. Dvasia yra nekūnas ir dėlto kūnas iš dvasios emanuoti negali.

Jei visata yra medžiaga, tada dvasia yra nebeišaiškinama. Arba pripažįsta panteistai nuo medžiagos ir jos jėgų atskirą dvasią, ar ne. Jei jie pripažįsta atskirą nuo medžiagos dvasią, tada jie prieštarauja patys sau, sutapindami ją su visata, kuri yra medžiaginė. O jei jie nepripažįsta dvasios, atskiros nuo medžiagos, tada panteizmas įkrinta į materializmą, tada tie panteistai nebesiskiria nuo materialistų.

Kiti panteistai skelbia, kad visata yra kartu ir medžiagiška ir dvasiška. Tokios nuomonės laikos psichiškojo paralelizmo šalininkai. Taip šit Paulsen sako, kad kūno judėjimai ir dvasios gyvenimo apsireiškimai yra tos pačios visatos apsireiškimai, kurie vyksta lygia greta.

Tos pat esybės apsireiškimai, patirti iš viršaus, yra medžiagiški judėjimai, o iš vidaus patirti tie patys apsireiškimai yra psichiški: gyvybė, jausmas, protavimas ir t. t. Kitaip sakant, čia tvirtinama, kad medžiaga ir dvasia yra tas pat. Tai yra netiesa: medžiaga nėra dvasia, o dvasia nėra medžiaga.

Panteistai skelbia, kad visata, tas jų dievas, yra per save, savo buvimo raciją turi savyje, yra būtina.

Ta jų nuomonė taip pat yra klaidinga. Visata, kaip matome, yra sudėta iš dalių. O ta substancija, kuri yra sudėta iš dalių, negali būt pirma, negali būti savo pačios priežastimi, nėra būtina. Kiekviena sudėta substancija savaime nurodo esančias dalis. Jos dalys turi būt pirmesnės už ją pačią.

Jei jau čia būtų kas per save, tad nebent tos dalys, kurios padaro visatą ir kurios yra už ją ankstesnės.

Bet ir jos negali būt per save, neturi savyje savo buvimo racijos. Kas turi savyje savo buvimo raciją, tas yra absoliutiškas, nuo kito nepareinąs. Tuo tarpu kiekviena dalis pareina nuo kitų dalių, sudarydamos visa.

Be to, iš dalių sudėtas dalykas nėra būtinas, nes kas yra sudėtas iš dalių, gali susiskaldyti ar būti suskaldytas į tas pa-

čias dalis. Tad, iš dalių sudėta substancija neturi savo buvimo pagrindo savyje, nėra būtina, nėra per save.

Dalys, kurios gali būt atskirai, kad per savo susivienijimą sudarytų vieną cielą, turi būt suvienytos pašalinės priežasties. Tad suvienyta iš dalių esybė turi savo buvimo raciją kitame.

Panteistai skelbia, kad visata, tas jų dievas, nuolat plėtojas ir plėtojas būtinai. Žolėje jis pasiekė gyvybę, gyvulyje – jausmą, o žmoguje – protą, kitaip sakant, tas panteistų dievas, besiplėtodamas įgyja vis aukštesnių tobūlybių. Čia savaime kilsta klausimas, o iš kur jis tų tobūlybių įgyja, ar iš savęs, ar iš kito? Jei iš savęs, tad jis tas tobūlybes jau turėjo, o jei jau turėjo, tad nebegalėjo jų beįgyti ir nebegalėjo plėtotis. O jei pats neturėjo, tad iš kur jų gavo, juk panteistams, be visatos, kito nieko nėra. Panteistų tvirtinimu išeitų, kad protinga, tvarki evoliucija vyko jau ir prieš proto atsiradimą (išsivystymą). Bet kaip ji galėjo būt protinga, kol proto dar nė būte nebuvo? Kaip galėjo įvykti tvarka prieš atsiradimą proto, kurs turėjo tą tvarką padaryti?

Iš panteizmo išeina, kad tobūlesnis turėjo savo priežastimi netobūlesnį, kad tvarkos, organizmo priežastis yra chaos, kad esybė yra kilusi iš nieko, kaipo iš savo priežasties.

Bet tai yra absurdas. Protas rodo, kad aktas yra pirmiau už galimybę, kitaip sakant, realus esinys yra aukščiau už tai, kas yra tik galimybėje.

Prieš evoliuciją turi būti principas, atatinkantis visam tam, kas iš tos evoliucijos išeis. Tuo tarpu ta nesąmoninga, panteistų skelbiamoji evoliucija yra kartu ir protinga, nes ji siekia tvarkos ir tos tvarkos idealo, nors ji pati nesąmoninga. Ta evoliucija tvarko pati save ir save pačią realizuoja. Tai aiškus absurdas.

Panteistai skelbia, kad įvairūs daiktai yra to jų dievo dalys. Tie daiktai yra ne vien kitokie, bet ir atskiri, atskirti nuo kits kito, kaip šit žmogus nuo gyvulio, gyvulys – nuo augalo, augalas — nuo akmens ir t. t. Jau ir tai rodo, kad visata nėra viena ir ta pati substancija.

Panteizmui prieštarauja ir žmonių sąmonė. Panteizmui mes esame dievybės dalis. Tuo tarpu mūsų sąmonė nenugalimai rodo, kad mes esame ne keno dalis, o tik atskira savistovi substancija.

Sakysime, per didįjį karą įvairios tautos mušės su kita kita. Ir nė vienam kareiviui neatėjo į galvą, kad jis, šaudydamas priešininkus, pats save šaudo, kaip tai išeina iš panteizmo. Arba vėl, medžiotojas pašovė kiškį. Tas medžiotojas yra visai įsitikinęs, kad pašovė ne save, bet kitą, visai nuo jo atskirą, žemesnės rūšies būtybę.

Imkime žmogų ir jo šunį. Tegu žmogus ir kaž kiek mylėtų savo šunį, tegu jis ir kaž kaip verstų save įsitikinti, kad jis ir jo šuva yra tas pats, vistiek vidujinis balsas nenugalimai

skelbia, kad jis yra atskira esybė, o jo šuva yra ne jis pats, tik vėl atskira esybė. Tas pat yra, jei lyginsime save su kitais žmonėmis, su akmenimis, žolėmis ir visokiais kitais dalykais. Tai kur tas vienumas, kur ta viena pasaulio siela?

Evoliucijos sistemos tikrasis autorius Lamarck, kurį neteisingai kai-kurie laiko ateistu, sako: „Kai-kas mano, kad gamta yra pats Dievas. Keistas dalykas! Čia sumaišoma laikrodis su laikrodininku, padaras su jo autorium... Galybė, kuri sutvėrė gamtą, be abejo, neturi ribų, negali būt apribota jos valia, ar prigulėti nuo ko. Ji yra neprigulminga nuo jokio įstatymo; ji viena gali juos panaikinti“ [1]).

Siela, atmetusi Dievą, stengias ką kitą Jo vietoj pastatyti. Ji yra panaši į Kainą, kurs eina pirmyn per smiltynų tyrus į nežinomas tolybes, ieškodamas nusiraminimo ten, kur jo negal būti.

Panteistų dievas būtų pilnas prieštaravimų, taip šit: jo paties būtų visos viso pasaulio kad ir šlykščiausios piktadarybės. Taigi tas panteistų dievas būtų šlykščiausias pasaulio piktadarys. Bet taip pat jo paties būtų visų dorųjų, kad ir aukščiausios dorybės. Taigi tas panteistų dievas būtų kartu ir biauriausias piktadarys ir aukščiausias dorybių pavyzdys. O tai yra aiškus absurdas.

Pozityvizmas.

Pozityvistai tvirtina, kad nematerialės, dvasinės esybės, ypač Dievas, negali būt pažinimo objektu.

Vieni pozityvistai tą savo tvirtinimą remia tuo, kad savaime esą aišku, jog nematerialis negali būt moksliško pažinimo objektu.

Kiti, sekdami Kantu, tvirtina, jog pažinimo objektu negali būt jokia dvasia, nes toks yra mūsų pažinimo dėsnis. Mes tepažįstame tik tuos daiktus, kurie yra erdvėje ir laike. Kadangi dvasios nepriklauso nuo erdvės ir laiko, jos negali būt moksliško pažinimo objektu. Atmesdami galimumą pažinti Dievą, pozityvistai remias šituo neva faktu.

Anot Augusto Comte, esą ypatingi įstatymai, kurie nustatą ir paskirų žmonių ir visos žmonijos idėjų ar pasauližvalgos išsivystymą.

Tam pagrindu esąs jo garsingasis trijų stadijų įstatymas. Tuo įstatymu mūsų pažinimas einąs per tris stadijas.

Pradžioje žmonių pažinimas buvęs teologiškas. Šitoj stadijoj mūsų protas, nesuprasdamas gamtos apsireiškimų, stengias viską išaiškinti antgamtiškų esybių veikimu. Mūsų protas toj stadijoj nematąs įstatymų, kurie tvarko gamtos apsireiškimus. Šitame periode žmogus sudievinąs priežastis, kurios jam turi išaiškinti gamtos apsireiškimus.

---

[1]) Lamarck, Introduction à l'histoire des animaux sans vertèbres, 322.

Antroji stadija esanti metafiziška. Šitame periode žmogus aiškinąs gamtos apsireiškimus jau nebe antgamtiškų būtybių veikimu, bet paslėptomis jėgomis, kurios yra ne kas kita, tik realizuotos abstrakcijos (abstraktai) ar abstraktiškos esybės.

Tretysis periodas yra aukščiausias. Šitame periode pažengęs toliau protas, tiesa, pripažįsta, kad negali pažinti dalyko absoliučiai, žinoti visas paslėptas priežastis, tačiau jis stengias pažinti kąs galima, būtent, pažinti fenomenus, pažinti nesimainančius po kits kito ėjimo ir panašumo santykius, kurie juos vienija.

Ši teorija à priori, be jokių tyrinėjimų pastato principą, kad mūsų pažinimo pajėgos tegali pažinti tik tai, ką mes pažįstame jutimais. Tuo tarpu mūsų proto pažinimo objektu yra esybė, kaipo tokia, tos esybės buvimas. Taigi proto pažinimo objektas nėra materialūs daiktai, bet būtis, kaipo tokia, ir nėra jokio apribojimo, kad ta būtis būtų materialė.

Iš to aišku, kad negali skelbti, kaipo principą à priori, jog mūsų pažinimo objektu tegali būt tik materialės esybės.

Tiesa, kitasis pozityvistas, koks Herberto Spencero mokinys, gali pasakyti: taip, netikęs yra dalykas pastangos à priori išbraukti dvasines esybes iš mūsų pažinimo objekto, bet mūsų pažinimas, kuriuo pasiekiame Dievą, neturi jokių moksliškų ypatybių. Tik materialius dalykus mes galime suskaityti, matuoti, pasverti, žodžiu sakant, juos pažinti moksliškai. Tuo tarpu Dievo pažinti tokiu būdu mes negalime. Mūsų pažinimas Dievo yra toks menkas, jog galime sakyti, kad mes negalim Dievo pažinti.

Tiesa, pažinimas pasiekia savo objektą pagal savo jėgas. Mūsų pažinimo jėgos pozityviai pažįsta materialius daiktus, gali juos matuoti, sverti ir t. t. Skaičiuoti, sverti ar matuoti dvasinių dalykų savaime negalime, nes jų natūra yra kitokia. Dvasinius dalykus mes pažįstame kitokiu būdu. Vadinant mokslišku tik tokį pažinimą, kurs tinka tik materialiams dalykams, žinoma, tuomet pažinimas dvasinių esybių moksliškas negali būt.

Bet šituo atveju pavadinimas ar paskirstymas, kas yra moksliška, o kas ne, yra savavališkas.

Bet mokslišku vadinant tą įrodymą, kurs teikia ne vien fakto žinojimą, bet ir nurodo to fakto pagrindus, galima moksliškai įrodyti Dievo buvimą, ir šitas būdas yra moksliškesnis už aną, kurs neišeina iš patyrimo srities.

Pozityvusis mokslas, jei jis tikrai laikos patyrimo ribose, negali iškelti pagrindo to ar kito įvykio, o juk tik tai tepaaiškina įstatymus, kuriais įvyksta patyrimo faktai.

Toks mokslas tegali nurodyti įvykius, bet negali nurodyti pagrindo, dėlko tai įvyko, ir dėl ko įvyko taip, o ne kitaip.

Dievo buvimo įrodymai turi būt tvirtesni, negu pojūčių, ar žmonių liudijimas. Jie turi būt paremti protu, kurs turi ne vien įrodyti, kad yra, bet ir dėl ko taip yra.

Dar menkesnės vertės tėra garsingasis trijų periodų įstatymas. Tą savo tariamąjį įstatymą Comte stengias paremti šitais argumentais:

1) Mokslo istorija įrodo tokio įstatymo buvimą. Kiekvienas mokslas yra perėjęs, ar pagaliau ir dabar tebeina, per minėtuosius tris žmogaus galvojimo periodus.

2) Šitas istoriškasis argumentas yra patvirtintas analogija, paimta iš žmogaus gyvenimo. Kiekvienas žmogus pergyvena tuos tris periodus. Vaikas pergyvena teologijos periodą, jaunuolis yra metafizikas, o subrendęs tampa pozitivistu.

3) Pagaliau ir pati žmogaus psichika rodo trijų periodų įstatymo reikalingumą. Žmogaus siela stengias kokia nors teorija surišti į vienybę atskirus patyrimo faktus. Pradžioje žmogui labai sunku surasti teoriją, pagrįstą patyrimu; dėl to jis ima aiškinti gamtos apsireiškimus antgamtinių esybių veikimu, kitaip sakant, jis tampa teologu. Paskiau tampa metafiziku ir tik galiausiai pozityvistu. Pozityvizmo periodas yra galutinis.

Ta Comto teorija jau yra sugriauta. Dabar jau mažai beliko ir pačių Comte pasekėjų tarpe, kurie bepripažintų trijų periodų įstatymą. Jo klaidingumą yra aiškiai įrodęs pats gyvenimas.

Jei tas tariamasis įstatymas būtų teisingas, istorija turėtų rodyti, jog nuolat ir visur taip dedas, jog teologiškąjį periodą pakeičia metafiziškasis, o metafiziškąjį pozityvusis. Tuo tarpu istorija to nerodo. Užtenka atsiminti iš istorijos bent kelis pavyzdžius, kad pamatytum to tariamojo įstatymo klaidingumą.

Taip šit Grekų senovėje randame gamtos tyrinėtojų. Aristotelis buvo ne vien genialus metafizikas, bet ir pats didysis anų laikų fizikos ir politikos žinovas.

Viduriniais amžiais, kada taip klestėjo teologija, galime rasti tokių genialių metafizikų, kaip Tomas Akvinietis ar Duns Scot, bet ir tokių didžių fizikų ar gamtininkų, kaip Roger Bacon.

Taip pat klaidinga yra tvirtinti, kad kiekvienas žmogus pergyveno minėtuosius tris periodus: vaikai dažniausiai visai nemano viską išaiškinti antgamtinių esybių veikimu, taip pat ir jaunikaitis visai mažai tėra palinkęs į metafiziškus subtilumus ir galvojimus.

Yra daug didžių mokslo vyrų, kurie beveik visą savo amžių padėjo gamtos tyrinėjimui, pagaliau tapo filosofais metafizikais. Atsiminkime kad ir Helmholzą, kurs pirma buvo garsingas fiziologas, o paskiau metafizikas filosofas. Arba Kantą, kurs pirma buvo žymus gamtininkas, paskiau tapo dar žymesnis filosofas.

Pagaliau argumentas, kurs pagrįstas žmogaus psichika ir vidujiniu reikalu, jei jis nėra paremtas gyvenimo faktais, tėra tik sofizmas, vadinamas „petitio principii". O ir istorija ir gyvenimo faktai nerodo, kad taip yra, kaip tvirtina Comte. Taip gali atsitikti vienam ar kitam žmogui, bet ne visiems.

Kai tyrinėtojas, pasiremdamas faktais, paskelbia kokią teoriją, jis; tyrinėja tų santykių natūrą, kad geriau sužinotų ir aiškiau pamatytų jų atitinkamumą, tvirčiau paremtų savo hipotezę. O Comte paskelbtoje teorijoj nėra tokių santykių tarp priežasčių ir padarinių kurie per savo natūrą būtų būtini ir paremtų šitą hipotezę.

Taip pat be įrodymų negalima prileisti ir tvirtinti, kad pozityvizmas yra galutinis, aukščiausias žmogaus minties išsiplėtojimo periodas, o pozityvių to tvirtinimo įrodymų Comte'o nėra.

Comte galvoja à priori šitaip: pozityvusis aiškinimas gamtos įvykių ar fenomenų negali būti kartu su teologiškuoju ar metafiziškuoju. Iš kitos pusės, po pozityviojo periodo negali įvykti metafiziškasis ar teologiškasis, nes žmogaus mintis žengia pirmyn ir atgal eiti negali. Bet dėl ko aukštesnis periodas už pozityvizmą negali būti sintezis teologijos, metafizikos ir pozityviojo mokslo? Kaip įrodyti, jog žmogaus mintis vis žengia pirmyn ir niekuomet neina atgal? Tuo tarpu yra pozityvių faktų, rodančių, jog žmonija žengia ne vien pirmyn, bet ir atgal.

Augustui Comte pozitiviosios religijos centras yra ne Dievas, bet žmonija, kurios nariais esame mes patys. Tos religijos kulto objektu Comte skelbė ypač moteris. Jos esančios namų dievės.

Keista ir tai, kad pats pozityvizmo tėvas naudojos universaliais įstatymais, norėdamas įrodyti, jog universalių įstatymų nėra. Juk pozityvistas tegali pripažinti tik tai, kas yra, bet negali tvirtinti to, kas turi būti.

Nors trijų periodų įstatymas jau yra atmestas ir daugelio pačių pozitivistų, vis dėlto jis yra labai paveikęs žmonių minties linkmę.

Ypač tie, kurie savo tyrinėjimuose vartoja eksperimentalį metodą, paprastai laiko tuščiomis svajonėmis visus metafiziškus ir teologiškus tyrinėjimus. Jų nuomone, pozityvusis metodas turi visai pakeisti teologiją ir metafiziką. Pozityvusis metodas jau esąs įrodęs savo tinkamumą. Jam mes turį sakyti ačiū už visus tuos išradimus, kuriais dabar didžiuojasi žmonija. O to metodo tėvas yra Auguste Comte.

Nuomonė, kuri taip kelia pozityvizmo nuopelnus, yra klaidinga. Pozityvizmo garbintojai sumaišo du atskiru dalyku: pozityvų metodą ir eksperimentalį metodą.

Pozityvusis metodas yra šitoks: jis pastato tyrinėtoją priešiais kokį gamtos reiškinį, apsuptą ištiso komplekso veiksnių ir aplinkybių. Kadangi tų veiksnių yra ištisas kompleksas, tad visai nėra žinios, kas yra to fenomeno priežastis, kuriose aplinkybėse tas fenomenas įvyksta.

Norint surasti to fenomeno priežastį ir aplinkybes, reikia ieškoti ir laukti, kol įvyks toks fenomenas kitą kartą ir kitokiose aplinkybėse. Kadangi fenomeno įvykimas nepareina nuo tyrinė-

tojo, aišku, kad jis įvyks nebūtinai tose aplinkybėse, kuriose tyrinėtojas norėtų. Dėl to, vartojant pozityvų metodą, beveik negalime surasti fenomeno priežasčių ir reikalingų aplinkybių.

Kas kita eksperimentalis metodas. Čia mokslininkas, turėdamas iš anksto nusistatytą tikslą, laboratorijoj pats pagamina tyrinėjamąjį fenomeną tose aplinkybėse, kuriose jis pats nori. Iš viso komplekso veiksnių jis pašalina po vieną, kad matytų, koki bus to išdaviniai pačiam fenomenui. Jis maino aplinkybes, kuriose įvyko fenomenas, silpnina ar stiprina vieną ar kitą veiksnį ir tokiu būdu suranda, kas yra to fenomeno priežastis, kokiose aplinkybėse jis gali įvykti.

Pozityvųjį metodą vartodamas tyrinėtojas yra pasyvus, o eksperimentalinį — yra aktyvus, ir tik šis metodas yra išradimų šaltinis, o ne pozityvusis.

Pagaliau pozityvizmo pretensijos pakeisti teologiją ir filosofiją, jau išeina iš mados. Tokios kritikos, kaip Poincarré, Duhem'o Le Roy, kurias jie iškėlė „mokslui", žymiai sumažino pozityvinio mokslo atstovų pretensijas. Teologija ir metafizika ima atgauti savo teises.

3. Dievo buvimas Kanto teorijos šviesoje.

Kantas ir jo pasekėjai tvirtina, kad yra negalima teoretiškai ar moksliškai įrodyti Dievo buvimą. Teoretiškas arba moksliškas Dievo buvimo įrodymas bus tada, kai pasiremdami objektyviais faktais, sakysime, dabartinio pasaulio realėmis ypatybėmis, įrodysime, kad yra Dievas.

Kantas tvirtina, kad tokie Dievo buvimo įrodymai yra negalimi, nes mes tepažįstame vien tuos daiktus, kurie yra pasiekiami pojūčiais, taigi vien fenomenus, o daiktų, kokie jie savyje yra (numenos), anot Kanto betariant, mes pažinti negalime. Dėl to teoretiškuoju protu, sako Kantas, Dievo buvimo pažinti ir įrodyti negalime.

Dievo buvimas yra praktiškojo proto postulatas (Dievo buvimo reikalauja praktiškasis protas).

Kantas sako, jog sąžinė reikalaujanti, kad žmogaus gyvenime būtų įvykintas aukščiausis gėris. Aukščiausis gėris yra doros ir laimės sintezis, nes dora turi būt, o doram pridera laimė.

Toks susijungimas doros ir laimės ant žemės tobūlai niekuomet neįvyksta. Žmogus negali priversti, kad laimė būtų su juomi, nes jis nėra visiškas gyvenimo aplinkybių viešpats, ir ne viskas teįvyksta pagal jo valią. Dažnai ir laimė neina kartu su dora. Dora dažnai eina kartu su vargais ir skurdu. Tuo tarpu šio pasaulio laimė dažnai tenka nedoriesiems.

Negalėdamas atmesti doros idealo, protas reikalauja buvimo aukščiausios Esybės, kuri, kaip aukščiausias Valdytojas ir

Viešpats, sujungtų dorą su laime. Taigi Dievo buvimo reikalauja praktiškasis protas.

Labai aiškiai tai pabrėžia Kanto pasekėjas H. Spitta. Jis sako: „Aš tikiu į Dievą dėl to ir tik tiek, kiek aš Dievo reikalauju mano gyvenimui. Aš jaučiuos esąs priverstas, aš turiu, vadinasi, aš negaliu kitaip. Netikėdamas į Dievą aš negaliu gyventi. Jei aš galėčiau be tikėjimo apsieiti, man neįeitų nei į galvą tokiomis mintimis užsiimti“ [1]).

Kantas, atmetęs teoretiškuosius ir moksliškuosius Dievo įrodymus, kitų įtikinančių nesurado. Nuo jo laikų daugelis mano, kad moksliškai Dievo buvimo įrodyti negalima, o praktiškojo proto reikalavimai yra labai menki, pagrįsti tikėjimui, kad yra Dievas.

Be to, kad Dievo buvimo moksliškai įrodyti negalima ir kad Dievo buvimo reikalauja praktiškasis protas, tos dvi nuomonės yra nesutaikomos. Imkime, jei tas pat žmogus yra ir mokslininkas ir tikįs, kaipo mokslininkas jis sako, kad Dievo buvimas yra neįrodomas, bet kaipo tikįs, jis sako, aš noriu, kad Dievas būtų, aš tikiu, kad Dievas yra. Kanto nuomone, Dievas yra ne būtinai esanti reali esybė, bet žmogaus protavimo produktas. Ne Dievas filosofą sutvėrė, bet filosofas sutvėrė Dievą.

Kantas atskyrė, atidalino tikėjimą nuo žinojimo, kaip tai padarė Martinas Liuteris. Tad Kantas, sako Paulsenas, yra protestantizmo filosofas.

Paskelbdamas, kad moksliškai Dievo buvimas yra neįrodomas, pastatydamas tikėjimą tik ant praktiškojo proto postulatų, Kantas, tiesa, apgynė tikėjimą nuo mokslininkų užsipuolimo, bet išardė tikėjimo pamatus, nutiesė kelią į ateizmą. Ir gal niekas tiek nepadėjo paplisti ateizmui žmonių, ypač inteligentų tarpe, kiek Kantas.

4. Dievo buvimo ir religijos pagrindimas jausmais.

Yra nemaža ir tokių, ypač protestonų teologų tarpe, kurie stengias jausmais įrodyti Dievo buvimą.

Labai didžią įtaką religijos pagrindimui padarė Schleiermacheris. Schleiermacheris, besistengdamas suteikti religijai pilną savaimingumą, atskyrė ją nuo proto pažinimo. Religija, sako jis, neturi nieko bendro nei su protavimu, nei su valia. Ji yra pagrįsta jausmais ir ji pati yra jausmas. Ir tik vėliau, žmogus, kaipo protinga esybė, pradeda galvoti apie savo religinį pergyvenamą jausmą. Iš to galvojimo kyla tikybos tiesos, kuriomis žmogus išreiškia savo religinių jausmų turinį. Tos taip įgytos tiesos religijoj telošia tik antraeilę rolę.

Tad religija Schleiermacheriui yra savaiminga, savaimingi yra ir jos pagrindimai, ji nereikalauja jokių proto įrodymų, ar pagrindimų, ji neturi reikalo duoti protui jokių pasiteisinimų.

---

[1]) H. Spitta, Mein Recht auf Leben 1900, I. 182.

Taigi ir Kantas ir Schleiermacheris sutinka, kad teoriniu protu Dievo buvimą įrodyti esą negalima. Skirias jie tuo, kad Kantas nori pagrįsti Dievo buvimą praktinio proto reikalavimu, o Schleiermacheris — pergyvenamais jausmais.

Schleiermacheriui siela yra santykiuose su savo pasąmonėje esančiomis gilmėmis. Čia Dievas veikiąs į sielą. Tuose savo gilmėse siela turinti ypatingą organą,kuriuo galinti tiesioginai jausti arti esantį Dievą. Tas pergyvenamasis Dievo jausmas ir esąs tikrasis Dievo buvimo įrodymas. Jis taip pat esąs religijos tikrumo įrodymas. Kas viduje jaučia Dievo buvimą, tam joki proto įrodymai nebereikalingi, jis ir be jų turi didesnį tikrumą negu tai gali jam suteikti kad ir kažkoki proto įrodinėjimai.

Ta Schleiermacherio nuomonė yra klaidinga. Jausmais Dievo buvimo įrodyti negalima. Patys jausmai yra akli; tad jie negali žmogui parodyti, kur yra tiesa šitame dalyke. Dievo buvimą turi įrodyti protas.

Ypač paskutiniais laikais ir paties Schleiermacherio pasekėjai nebenori bepasitenkinti pergyvenamais religiniais jausmais, vis labiau mėgina protu pagrįsti religiją.

Kiti, kaip šit Paulsenas, Dievo buvimą pagrindžia jausmų reikalavimais.

Tie jausmai esą trys: 1) baimė, 2) džiaugsmas ir stebėjimos, 3) nusivylimas. Baimė, ypač mirties, verčia žmogų tikėti, kad ne viskas pasibaigia numirus. Kai žmogus žiūri, kas pasaulyje yra gražu, kilnu, jis stebis, džiaugias ir pradeda garbinti visų gražiausią, visų geriausią, visų tobūliausią, kurio tartum atspindis tėra žemiškas grožis ir tobūlumas.

Nusivylimų pasaulyje taip pat netrukstą. Dėl to šis pasaulis žmogui nusibosta, ir jis ima ieškoti anapus mirties geresnio pasaulio, kur būtų patenkinti visi širdies norai.

Panašiai savo tikėjimą pagrindė ir rusų rašytojas L. Tolstojus ir daug kitų. Taigi ir jiems Dievo buvimo įrodymui pagrindu yra ne objektyvus pasaulis, bet subjektyvūs žmogaus reikalai.

Modernizmas.

Dievo buvimą stengias įrodyti jausmais modernizmas.

Modernistai skelbia, kad moksliškai ir istoriškai mes tepažįstame tik pasiekiamą pojūčiais pasaulį ir sąmonės apsireiškimus mumyse, o visa tai, kas yra anapus pojūčiais pasiekiamo pasaulio ir anapus mūsų sąmonės, yra moksliškai nepažįstama. Kadangi Dievas yra anapus pojūčiais pasiekiamo pasaulio, dėl to Dievo buvimas yra moksliškai neįrodomas.

Mūsų protas negali įrodyti Dievo buvimo nei iš esančių matomų pasaulio dalykų, surasdamas priežastį iš buvimo padarinių; negali taip pat įrodyti Dievo buvimo nei istoriškai, t. y.

kad Dievas, kaipo asmuo, buvo tarp žmonių ir darė stebuklus. Žodžiu sakant, nei moksliškai, nei istoriškai Dievo buvimo įrodyti negalima.

Iš to aišku, kad agnosticizmas yra konstitutyvus modernizmo elementas. Bet agnosticizmas yra tik neigiamoji modernizmo dalis.

Teigiamojoje savo dalyje modernizmas skelbia religinę imanenciją.

Imanentiški apsireiškimai yra tie, kurie įvyksta mumyse, t. y. kuriuos žmogus pergyvena savyje. Toki yra įvairūs mūsų jausmai, o ypač toks esąs vidujinis religinis pergyvenimas, religiniai jausmai.

Kaip kiekvienas apsireiškimas, taip pat ir religija reikalauja išaiškinimo. Kadangi apreiškimas iš anapus mūsų mums yra negalimas ir istoriškai neįrodomas, tad religijos išaiškinimo reikia ieškoti ne anapus žmogaus, bet pačiame žmoguje, nes religija yra savotiškas gyvybės apsireiškimas.

To apsireiškimo arba tos religijos pradžia yra jausmas, atitinkąs mūsų reikalą prisiartinti prie aukščiausio nežinomo. Taigi religijos pagrindas yra pats minėtasis reikalas.

Religija yra ne kas kita, tik jausmas. Kadangi religijos pradžia yra tikėjimas, o religijos objektas yra Dievas, tad ir tikėjimas yra ne kas kita, tik jausmas, atitinkąs reikalą tikėti į Dievą, kurs yra nežinomas.

Šitas reikalas glūdi žmogaus pasąmonėje (subconscience), o ypatingais atvejais pasikelia ir apsireiškia mūsų sąmonėje. Tokiomis sąlygomis yra, sakysime, galingi gamtos reiškiniai. Tuomet minėtasis reikalas, protui nedalyvaujant, virsta savotišku jausmu, kurs yra kartu ir tikėjimas ir apreiškimas. Jis yra tikėjimas, kiek Dievą turi objektu; jis yra apreiškimas, kiek Dievas apsireiškia sąmonėje, pakilus minėtajam jausmui. Tad modernistai ir sąmonę ir apreiškimą dažnai vartoja ta pačia prasme. Šituo jausmu žmogus pergyvena Dievą savyje.

Anot modernistų vado Le Roy, Dievas yra mumyse ir Jis nuolat vystos. Kiek Jis mumyse išsivystė, tiek Jis yra Dieviškas imanentas, kiek Jis išsivystys begalinėje ateityje, tiek Jis yra dieviškas transcendentas.

Modernistas, kaipo filosofas, pripažįsta Dievą, kaipo tikėjimo objektą, bet ta dieviškoji realybė, anot jo, tėra tik tikinčiojo sieloje, kaipo jausmų objektas. Ar Dievas yra savyje, tuo filosofas nesirūpina. O tikintysis, anot modernistų betariant, mano, kad Dievas egzistuoja savyje, neprigulmingai nuo jo. Čia ir esąs skirtumas tarp filosofo ir tikinčiojo.

Kadangi žmogus savo jausmais pergyvena Dievą savyje, arba savo širdies intuicija pasiekia patį Dievą, tad jis ir neberei-

kalauja jokių proto teikiamų Dievo buvimo įrodymų. Tai religinis jausmas, kuriame protas nedalyvauja.

Religinis jausmas, kur dalyvauja ir protas.

Religinis jausmas, kurs pakyla iš pasamonės gilmių, tas pirmutinis širdies tikėjimas, yra kiekvienos religijos pagrindas. Tas jausmas pradžioje esti neaiškus, lyg tartum be formos, bet jis plėtojas iš vidaus ir tampa aiškesnis. Kadangi tas jausmas yra ne kas kita, tik savotiškas gyvybės apsireiškimas, jis plėtojas kartu su žmogaus gyvenimu.

Religinis jausmas, kaip ir bet koks kitas jausmas, nėra joks pažinimas. Tad Dievas per jį tegali žmogui apsireikšti tik neaiškiai taip, kad Dievas tuomet vargiai yra atskiriamas nuo paties tikinčiojo subjekto.

Norint, kad Dievas aiškiai apsireikštų, tas jausmas turi būti proto peršviestas. Savo peršvietimo rezultatus protas suformuluoja sakiniais. Tie sakiniai pradžioje esti paprasti, visiems suprantami.

Toliau protas labiau juos išplėtoja, apdailina, bet ne tam, kad logiškai juos sutvarkytų, o tik tam, kad tuos sakinius arba tas formules pritaikintų prie aplinkybių. Tas procesas, anot pačių modernistų, yra ne logiškas, bet savotiškas gyvybės išplėtojimas. Anot modernistų, tiesa nėra pastovi, lygiai taip pat, kaip ir žmogus, su kuriuo kartu, kuriame ir per kurį ji vystos.

Kurios iš minėtųjų formulų yra Bažnyčios autoriteto nustatytos, tos vadinamos dogmatais. Tos religinės formulos ar dogmatai yra simboliai. Kaipo simboliai, jos išreiškia ne absoliučią tiesą, bet tik dalį tiesos, jos yra lyg metaforos arba paveikslai, išreiškią tikybos turinį Jie turi prisitaikinti prie besiplėtojančio jausmo, taigi ir patys turi plėtotis.

Tikybinio arba religinio jausmo objektas yra absoliutas, kurs gali apsireikšti žmogui įvairiais būdais, vieną kartą taip, kitą— kitaip. Bet ir pats žmogus patenka į įvairius gyvenimo būvius, aplinkybes. Pagal tai turi keistis ir religinės formulos, t. y. religijos tiesos.

Taigi, anot modernistų, religijos tiesos yra atmainios.

Kad aiškiau įrodytų religinių tiesų atmainumą, modernistai remias ypač tuo, kad religija yra jausmas, o jausmas yra imanentiškas savotiškas gyvybės apsireiškimas, o žmogaus psichikos fenomenai, taigi ir jausmai plėtojas ir keičias.

Patys žymieji mordernizmo atstovai yra Prancūzijoj Alfred Loisy, Eduard Le Roy, Maurice Blondel; Anglijoj — George Tyrell, Italijoj — Romolo Muri ir t. t.

Modernistai remias agnosticizmu. Kaip Kantas, taip ir modernistai, nepripažįsta, kad priežastingumo principas turi absoliūčią universalę vertę, ir tvirtina, kad protas negalįs pažinti nematerialių dalykų.

Bet pagaliau ir patys modernistai praktikoje pripažįsta, kad protas pažįsta ir tai, kas yra nematerialu. Juk kiekvieną sakinį sakydamas ir modernistas išreiškia subjekto ir predikato identiškumą arba neidentiškumą. Jei jis tą identiškumą tvirtina, arba atmeta, jis turi jį žinoti, o identiškumas yra nematerialis dalykas. Arba vėl imkime sakinį: tas žmogus yra doras. Jo predikatas „doras" yra universalis, o kaipo toks, jis yra nematerialis. Taigi modernistai, jungdami predikatą su subjektu, arba jį atskirdami nuo objekto turi tą predikatą žinoti, kitaip jie kalbėtų nesąmoningai.

Minėtąją modernistų principą priėmus, joks mokslas nebebūtų galimas, nes visi principai, visi įstatymai, kuriais remias bet koks mokslas, yra nematerialiai.

Ne objektyvūs įrodymai, bet kažkoks miglotas subjektyvus jausmas, plaukiąs iš reikalo Dievo yra religinės tiesos kriteriumas. Bet kriteriumas turi būt aukštesnis už atmainų jausmą. Jei priimsi atmainų tiesos kriteriumą, turi atsižadėti ir tiesos neatmainumo.

Modernistai tvirtina, kad mes negalime Dievo žinoti. Bet jei joks žmogus apie Dievą nieko žinoti negali, iš kur tad modernistai žino, kad jie Dievą pergyvena?

Modernistiškoji teorija yra panteistiška. Ta teorija skelbia kad Dievas plėtojasi, vystosi mumyse. Aukštesniąja mūsų esmės puse mes esame dievai, nes mes Dievą pažįstame, o mintis, anot Le Roy, tepripažįsta tik pačią save. Tokiu būdu, modernistų mokslu mes patys esame dievai, kitaip sakant, mes nepripažįstame kito Dievo, tik patys save.

Tatai yra keliai, kuriais daug moderniškųjų žmonių mėgina surasti Dievą. Mat, ir daugelis dabartinių ateistų jaučia savyje reikalą Dievo ir bando prie jo grįžti, nors ir netikrais keliais.

Dėl ko kai kurie pasirenka tokius kelius, dėl ko skiria religiją nuo teoretiškojo proto, nuo mokslo?

1) Tai daroma dėl to, kad dabartiniais laikais filosofijoj žymiai įsigalėjo voluntarizmas, kurs valią ir jausmus stato aukščiau už protą. Tad svarbiuosiuose gyvenimo klausimuose dažnai labiau paklauso valios ir jausmų, negu proto.

2) Rūpestis apsaugoti religiją nuo mokslo puolimų. Jei mokslo sfera yra teoretiškasis pažinimas, o religijos sfera yra pergyvenamieji jausmai, tad mokslas ir religija nebesusiduria, dėl to nebegali bebūt tarp jų jokių susirėmimų, bet amžinataika.

3) Rūpestis suteikti mokslui pilną laisvę. Pripažinus religijos dogmatus, kaipo apreikštą, ar protu įrodomą tiesą, mokslas turi į juos atsižvelgti, nes dviejų tiesų tame pačiame dalyke būti negali. O pripažinus dogmatus, pagrįstus ne protu, bet pergyvenamais jausmais, mokslo ir dogmatų sferos yra kitokios ir mokslas nebeturi reikalo bepaisyti dogmatų, jis yra visiškai laisvas.

Ko verta yra ši linkmė? Kaip paprastai, ir čia dalis yra tiesos, bet yra nemaža dalis ir klaidos.

Tiesos čia yra ši dalis. Gyvenime tikėjimas retai tėra vien tik proto argumentais pagrindžiamas. Žmonės dažnai įgyja tikėjimą padavimo keliu. Tėvai, kaip mokėdami, iš mažens vaikui aiškina apie Dievą ir tuo įdiegia į jo sielą tikėjimą.

Tikėjimo sustiprinimui ar jo susilpninimui praktikoje žymią įtaką turi, be ko kito, įvairūs žmogaus pergyventi momentai, simpatija ar antipatija religijos skelbėjams, palaimintos pasekmės, kurias gamina religija. Žmonijos dorai vis smunkant žemyn, daug rimtų vyrų kreipias į religiją, kaipo į vienintelį vaistą, nuo to supuvimo. Nusivylimas taip pat turi įtakos religijai.

Žmonija su visu entuziazmu kreipės į kultūrą, manydama čia surasianti laimę. Bet ilgainiui, daugelis pamatė, kud ir kultūros žmogui neužtenka. Po to entuziazmo ateina pesimizmas, žmogus išranda, kad toks gyvenimas yra tuščias, be prasmės, nevertas gyventi.

Juk ir naujieji konvertitai, kaip B. Brunetière, T. Bourget, Coppée, Jörgensen sugrįžo į tikėjimą, pasiilgę aukštesnės religinės kultūros.

Bet antra vertus, atskirti tikybą ir religiją nuo proto, nuo mokslo, yra didelė klaida.

Įsiskverbus abejojimui, jo nepašalins be proto įrodymų. Tikėjimas turi būti pastatytas ant tvirtų, kaip uola, proto įrodymų. Jei tikėjimas nėra pastatytas ant proto argumentų, jis neturi tvirtumo, tuo labiau, kad žmogus nuolat susitinki su ateistais ir abejojinčiais. Protas turi išspręsti klausimą, ar yra Dievas.

Nemokytam žmogui prota gali pavartoti aiškius, kad ir paprastus argumentus, nes jam gilios filosofijos argumentai neprieinami. Nors ir paprastais, bet teisingais argumentais ir prasčiokėlio tikėjimas turi būti paremtas.

Visai atskirti teologiją nuo filosofijos ir nuo pozityvių mokslų yra nesveika nei teologijai, nei filosofijai, nei pozityviams mokslams.

Viduriniais amžiais teologai vadino filosofiją įžanga į tikėjimą. Tam tikru atžvilgiu tai yra tiesa, nes filosofija įrodo Dievo buvimą, sielos dvasiškumą, suteikia argumentų įrodymui, kad antgamtinis apreiškimas buvo galimas, kad galimi stebuklai ir t. t. Šiuo atveju ne filosofija yra prigulminga nuo teologijos, bet atvirkščiai

Jau ir be tokio visiško atidalinimo filosofija ir patyrimo mokslai nepriklauso nuo teologijos tuo atžvilgiu, kad jie turi savo atskirą objektą materialį ir objektą formalį. Jie nėra verčiami priimti jokio teologijos principo, kurs nekyla iš jų pačių principų.

Pati Bažnyčia neskelbia nei mokslo nei filosofijos. Ji palieka laisvę tai daryti mokslo ar filosofijos atstovams.

Ir istorija ir patyrimai rodo, kad Bažnyčia remia ir mokslą ir filosofiją ir autoritatyviai neterpia nė vienam savo nuomonės mokslo ar filosofijos srityje.

Bet, kitą vertus, negalima pasakyti, kad filosofas ar mokslininkas gali visai neatsižvelgti į Dievo apreikštas tiesas, kurios yra Bažnyčiai pavestos skelbti ir ginti.

Mokslas turi tokias pat ypatybes, kaip ir žmogaus protas, kurio jis yra padaras. Vienas iš daugelio žmogaus proto ypatumų yra suklysti. Tos klaidos, tos žmogaus proto silpnybės teršia ir patį mokslą ir jam kenkia. Suklysti lengviau tam, kurs mažiau teturi kritiškumo ir dega didesniu fanatizmu.

Prozelitai paprastai pasižymi didžiu savo naujai išrinktam idealui atsidavimu. Jei tas idealas yra aukštas, toks prozetitas gali būli šventas, kilnus tėvynės didvyris ir t. t. Bet jei tas jo idealas yra žemas, tad jis gali būti ir labai kenksmingas visuomenei.

Laisvamanių ir socialistų dauguma yra prozelitai ir, kaipo tokie, kuo ne visi yra ateizmo platintojai. Jie žiūri paprastai pro savo idealo akinius, dėl to dažnai jie mato dalykus ne tokius, kokie jie yra, bet tokius, kokių jie norėtų, kad būtų. Dėl to jiems dažnai stoka objektingumo.

Iš čia dygsta daug klaidų, kurios mokslui kenkia. Toki prieina šitokias antmokslines išvadas, kad popiežium buvusi ištvirkėlė moteris, kad Baltramiejaus naktį kunigai surengę skerdynes ir t. t.; arba vėl toks neva mokslininkas per psichologijos pamokas dėsto įvairias nesąmones, apvilktas vulgariškojo materializmo rūbais.

Fanatizmas pastumia savuosius ne vien į klaidas, bet kartais net į sąmoningas falsifikacijas, kurias jie skelbia, kaipo paskutinį mokslo žodį. Taip antai „laisvųjų“ fanatikų dievaitis Ernst Haeckel, besistengdamas įrodyti, kad žmogus yra kilęs iš beždžionės, sufalsifikavo embrionus.

Čia kilsta klausimas, ar gali mokslininkas viską skelbti, ką tik jis prieitų per savo tirynėjimus.

Kiekvienas mokslininkas gali skelbti visa tai, kas yra tiesa, nes mokslas yra tiesa ir tik tiesa tegali praplėsti jo ribas. Netiesa, ar ji bus suklydimo ar fanatizmo padarinys, vis tiek mokslo pirmyn nestumia, bet tik jam kenkia, jį sutrukdo, kartais ištisus dešimtmečius, o kartais ir ištisus amžius.

Skelbti netiesą kenkia ne vien mokslui, bet ir žmonijai Imkime, jei kas savo neva moksliškais tyrinėjimais priėjo prie tos išvados, kad moterystė yra panaikintina, kad į jos vietą reikia įvesti visuotinį viešą paleistuvavimą, arba kad doros kriteriumas yra kūno malonumai, arba kad reikia įvesti visur bolševizmą, arba kad reikia panaikinti valstybę ir įvesti radikališkąjį anarchizmą, argi jis gali skelbti viešai tokias savo nuomones? Aišku, kad ne. Nes, jas skelbdamas, jis griautų visuomenės

gyvenimo pamatus. O juk visuomenė ir jos santvarka yra ne tam mokslininkui ir jo bandymams, bet tas mokslininkas yra visuomenei.

Bažnyčiai yra pavesta skelbti ir ginti nuo griovikų apreikštasis išganymo mokslas. Bažnyčia palieka visišką laisvę mokslininkams ar filosofams tyrinėti savo objektą ir skelbti teisingas mokslo išvadas, vis tiek, kokios jos yra. Bet ji draudžia skelbti netiesą, kad ir pridengtą mokslo apsiaustu, ir ardyti išganymo apreikštąjį mokslą, tą brangų pasaulio turtą, kurs yra jai pavestas saugoti.

Kadangi kiekviena tiesa galutinai yra pagrįsta absoliutinėje tiesoje, aišku, kad viena tiesa negali priešintis kitai. Iš to aišku, kad nei filosofija, nei mokslas, jei skelbia tiesą, negali nei vienas nei kitas priešintis Dievo apreikštajai tiesai.

Dievo apreiškimas negali būti klaidingas. Jei mokslo ar filosofijos išvados pasirodo priešingos apreikštajai tiesai, jos yra klaidingos.

Jei kartais atsitinka krikščioniui mokslininkui ar filosofui prieiti prie rezultatų, priešingų apreikštajai tiesai, dėl mokslo labo ir tiesos, jis turi peržiūrėti savo tyrinėjimus, kol atras įsibrovusią klaidą.

Ir filosofų ir mokslininkų tyrinėjimo rezultatai yra kontro liuojami visų kitų partikuliarių mokslų. Jei kokia filosofo ar mokslininko išvada yra aiškiai priešinga kokio nors mokslo tikriems daviniams, toks mokslininkas ar filosofas yra tų davinių verčiamas perkratyti savo tyrinėjimus, kol suras įsibrovusią klaidą.

Toks vertimas perkratyti savo tyrinėjimus ir surasti įsibrovusią klaidą yra naudingas ir mokslui ir filosofijai.

Tuo būdu ir filosofija ir bet kuri mokslo šaka pareina ir nuo kiekvieno paskiro mokslo ir nuo teologijos, bet tas pareinamumas tėra neigiamasis. Jis nepažemina nei mokslo nei filosofijos, tik padeda išvengti klaidų ir prisideda prie pažangos ir filosofijos ir mokslo srityje.

Bet kitas gali pasakyti, jei ištiktų tikras konfliktas tarp proto ir apreiškimo, argi protas turi nusileisti? Mes, tikintieji, tokio galimumo nepripažįstame. Tą mūsų įsitikinimą įrodo ir protas ir patyrimas.

Tikintiesiems — ne vien šiaip žmonėms, bet ir mokslininkams — pagaliau à priori yra aišku, jog negali būti tikro prieštaravimo tarp tikybos ir mokslo, nes ir tikyba ir mokslas abu yra amžinosios Tiesos spinduliu. O viena tiesa negali priešintis kitai.

Taigi, kiek mokslas nėra suterštas klaidomis, kiek jis skelbia tiesą, jis negali būt priešingas religijai.

Tą pat rodo ir patyrimas, nes nėra buvę nei vieno tikro priešingumo tarp apreiškimo ir tikrų mokslo išdavinių. Nėra

nei vieno Bažnyčios paskelbto dogmato, kuriam tikrai priešintųs kuri nors tikra mokslo išvada.

Šit ką sako apie tai vienas iš žymesniųjų 19 amžiaus matematikų Paulus Mansion. Užkabintas vieno tikybai priešingo laikraščio, jis sako: „Kuo ne visi didieji XIX amžiaus mokslininkai buvo krikščionys. Cauchy ir Weierstrass — dvi didžiausios žvaigždės matematikos srityje—buvo katalikai. Tarp fizikų: Ampère, Faraday, Clausius, Mayer, Joul, Maxwell buvo tikį. Gamtos mokslų srityje, nekalbant apie kitus, tikį buvo Cuvier ir de Geoffroy de Saint Hilaire; Leverrier ir Secchi, tai yra du astronomijos kunigaikščiu, buvo katalikai. Darvinas abejojo visą savo amžių... Įkūrėjai šių laikinių mokslų, tikėjo karštai. Kepler, Descartes, Newton, Leibniz, kurio „Systema theologicum" yra visai katalikiška.

Aš ypatingai pabrėžiu Ampère, kurs, žmonai numirus, sugrįžo prie tikėjimo, mokslo galybės dėka. „Drauge su tais didžiais vyrais veltui ieškau prešingumo tarp mokslo ir religijos. Jei toks priešingumas tikrai būtų, negalėtų būti katalikų mokslininkų, o jų buvo visuomet".

Jei kartais atsitinka tarp tikėjimo ir mokslo nesusipratimų, tai vien dėl to, kad arba iš vienos pusės perdaug skubiai, be užtektino dalykų ištyrimo mokslininkas ar filosofas, vesdamas savo išvadas, suklydo, arba, jei klaidinga vieno ar kito teologo nuomonė buvo laikoma Dievo apreikštąja tiesa, Bažnyčios skelbiamu dogmatu. Tuos trūkumus iš vienos ar kitos pusės pašalinus, tariamasis priešingumas tarp tikėjimo ir mokslo visuomet dingsta.

5. Tradicionalistai.

Prie tų, kurie atmeta Dievo buvimo įrodomumą, reikia priskaityti ir tradicionalistus su ontologistais.

Tradicionalizmas skelbia, kad mūsų protas yra taip silpnas, jog jis neįstengia įrodyti Dievo buvimo. Dievo buvimą, anot tradicionalistų, mes tegalime sužinoti tik tikėjimo keliu, tikėdami Dievo apreiškimu.

Tradicionalizmas yra dvejopas: radikalusis ir pustradicionalizmis.

Radikalusis tradicionalizmas skelbia, kad protas visai nepajėgiąs įrodyti Dievo buvimo. Dievo buvimą mes tesužiną tik iš apreiškimo, duoto pirmiesiems žmonėms, kurs pasiekė mus dviem keliais: a) per žmoniją, padavimo arba tradicijos keliu, b) Dievo buvimą mes sužinome iš Kristaus duoto apreiškimo, kurį mums skelbia Bažnyčia. Taigi Dievo buvimas tegali būti tik tikėjimo, o ne pažinimo objektu.

Pustradicionalisčiai skelbia, kad pradžioje žmogaus protas neturįs tiek pajėgų, kad galėtų įrodyti Dievo buvimą. Bet

kada Dievo buvimą sužinome iš apreiškimo, tada ir protu galime įrodyti, kad Dievas yra.

Tradicionalistai stengias paremti savo teoriją tais žmonių klaidžiojimais, kurie yra įvykę amžių eigoje.

Tradicionalistų vadas Bonald griebias savo tezei įrodyti dar psichologiško argumento. Jis sako: galvoti jau reikalingi yra žodžiai, kad žmogus išrastų kalbą, jau reikėjo galvoti, taigi jis jau turėjo žinoti kalbą. Vadinas, ir kalbos žmones turėjo išmokyti Dievas.

Reaguodamas prieš įsigalėjusį racionalizmą, tradicionalizmas perdeda žmogaus proto silpnumą.

Žmonijos klaidų katalogas, kurį mums rodo istorija, negali būti įrodymu visiško mūsų proto neįstengimo. Tuomet būtų nesąmonė ir beieškoti tiesos.

Jei protas yra toks bejėgis tikybos dalykuose, tai iš kur ta žinia, kad Dievo duotasis apreiškimas buvo Dievo, kuo pasiremdami tradicionalistai reikalauja, kad mes tikėtumėm apreiškiančiam Dievui, kad mes klausytumėm Jo įsakymų. Tas pagrindas, kuriuo čia remiamės,yra protas.

Pirma protu turime įrodyti Dievo buvimą, o paskiau tas pats protas reikalauja, kad mes tikėtumėm tai, ką Dievas apreiškė, ir klausytumėm Jo įsakymų.

Tradicionalizmui paremti pavartotasis Bonaldo argumentas, kad Dievas per apreiškimą turėjo išmokyti žmones kalbos, yra taip pat klaidingas, nes, jei Dievas pirmiesiems žmonėms ir suteikė kalbos žinojimą, tas kalbos išmokymas dar nėra apreiškimas, nes mokymas reikalauja proto, o apreiškimas reikalauja ypač tikėjimo.

Pustradicionalizmis klysta, manydamas, kad protas prieš apreiškimą negali įrodyti Dievo buvimo, o tik po apreiškimo tegali įrodyti, kąd Dievas yra.

Jei protas gali įrodyti Dievo buvimą po apreiškimo, jis turi tai galėti ir prieš apreiškimą. Dievo buvimo įrodymas prieš apreiškimą viduje yra tas pat, kas, ir įrodinėjimas po apreiškimo, nors šito įrodinėjimo uždavinys tebūtų tik patvirtinti apreikštąją tiesą, kuri skelbia, kad yra Dievas. Taigi pripažinus protui pajėgą įrodyti Dievo buvimą apreiškimui patvirtinti, reikia pripažinti protui pajėgą ir pradiniam tos tiesos įrodymui.

Taigi pustradicionalizmis yra logikos verčiamas arba tapti radikaliu tradicionalizmu, pripažinti, kad mūsų protas tikybos dalykuose yra bejėgis ir tuo būdu baigti skepticizmu, arba pilnai pripažinti, kad ar prieš apreiškimą, ar po apreiškimo Dievo buvimas yra įrodomas.

6. Ontologizmas.

Ontologistų nuomone, Dievo buvimo įrodymai mums visai nereikalingi, kadangi mes Dievo esmę pažįstame tiesioginai intuicijos keliu. Pagal ontologizmą, kurį skelbė Rosmini, Gioberti, Dievo buvimas yra ne protu įrodinėjamas, bet intuicija pasiekiamas.

Šitas Dievo pažinimas esąs pirminis. Žmogus stačiai pažįstąs Dievo esmę ir joje matąs amžinus visų daiktų architipus.

Taip kalbėdami ontologistai klysta. Matyti Dievą tokį, koks jis yra, galima tik danguje, gyvenant antgamtinį gyvenimą. Jei mes matytume Dievą, jau iš to turėtumėm didžiausią antgamtinę laimę. Jokių klaidų dėl Dievo būti nebegalėtų. Mes geriau žinotumėm Jo buvimą, negu kitų daiktų buvimą. Tuo tarpu nuolatinis gyvenimo patyrimas rodo, kad mes tokių vizijų Dievo neturime-

IV SKYRIUS.

Tikėjimui į Dievą ir Jo religijai kliūtys.

Įvairių yra kliūčių tikėti į Dievą ir laikytis Jo religijos. Paminėsiu čia bent tas, kurios dažniausiai sutinkamos.

1. Tikėjimas žmogui paprastai nėra sunkus, jei jis neuždeda jokių pareigų. Kartais tikima pagaliau ir absurdais. Kas kita, jei tikėjimas uždeda ypač sunkias pareigas, reikalauja atsiskirti nuo savo pamėgto įpratimo ir t. t.

Tikėjimas į Dievą ir Kristaus įsteigtoji religija (ją vadinsiu krikščioniškąja religija) uždeda gana sunkių pareigų, reikalauja nugalėti bloguosius savo geidulius ir palinkimus.

Savo „Dieviškos Komedijos" pradžioje Dante sakos patekęs naktį į baisų, tamsų mišką. Po vargingų klaidžiojimų ryto metą jis atėjęs prie kalno, apšviesto saulės spinduliais. Jis nori lipti į apšviestąjį kalną, bet trys baisios bestijos užstojo jam kelį: marga pantera, išdidęs liūtas ir išalkusi vilkė.

Tos bestijos — tai žmogaus blogi geiduliai, kurie kliudo jam pasiekti tiesos šviesą, ir traukia jį nuo tikybos.

Tuo tarpu netikėjimas paliuosuoja žmogų nuo tų pareigų religijos srityje, pavelija elgtis taip, kaip patinka.

Tad nemaža yra žmonių, kurie nori, kad Dievo visai nebūtų, kad krikščioniškoji religija būtų klaidinga ir negalėtų jiems uždėti pareigų ar ko reikalauti. Dėl to tokie žmonės stengias surasti kad ir labai menką pagrindą, kad nepripažintų nei Dievo, nei Jo religijos.

Daug yra religijos tiesų, aiškiau ir tvirčiau įrodytų, nekaip Koperniko sistemos teisingumas. Tačiau nemaža rasime žmonių, kurie abejoja krikščionybės tiesomis arba visai jas atmeta,

o apie Koperniko sistemos teisingumą jie nė kiek neabejoja. Mat, krikščionybės tiesos uždeda pareigų, o Koperniko sistema neuždeda jokių.

Toks žmogus dar noriau atmes krikščionybės tiesas, jei jis savo netikėjimą galės pridengti moksliśku tyrinėjimu, gilaus galvojimo ar drąsios teorijos pavidalu. Mat, jis nori išsisukti nuo pareigų, surasti sau nusiraminimą ir įgyti drąsaus mokslininko, pažangaus vyro garbę.

Nors Dievo buvimą įrodantieji argumentai yra aiškūs ir galingi, tačiau jų galybė yra kartais suparaližuojama. Labiausiai šiais laikais netrūksta gudriai sugalvotų sofizmų, kurių klaidingumas ne visiems tesusekamas, ypač jei prie to dar prisideda blogą valia, kuri nori nesivaržyti Dievo įstatymais. Tokia valia kartais pati ieško sofizmų, kaip kokio išgelbėjimo.

2. Antra priežastis, dėl ko atmetamas tikėjimas, yra prietarai prieš tikėjimą arba neapykanta tų, kurie krikščionybei atstovauja. Netikę draugai, priešingi tikėjimui raštai pramanytais priekaištais ar pajuokimais religijos dažnai atitraukia žmogų nuo tikėjimo.

Be to, yra ir tokių, kurie neatskiria religijos nuo jos tarnų. Sužinojęs, kad koks religijos tarnas yra blogas, toks žmogus ima manyti, kad ir pati religija yra bloga. Tuo tarpu tas religijos tarnas kaip tik dėl to ir yra blogas, kad neklauso religijos reikalavimų. Taigi čia kalta yra ne religija, bet to tarno bloga valia.

3. Kita netikėjimo priežastis yra apleidimas religijos pareigų. Tikėjimą tam tikru atžvilgiu galime palyginti su menu. Jei ilgą laiką nebepraktikuosi kad ir muzikos, nuo jos atprasi. Taip pat nebepraktikuodamas religijos, žmogus nuo jos nutolsta, pagaliau nuo jos visai pasitraukia.

4. Kita netikėjimo priežastis yra perdėjimas svarbos vieniems pažinimo šaltiniams, o sumažinimas tos svarbos kitiems.

Kas pažinimo pajėga tepripažįsta tik pojūčius, tas tampa materialistu. Kadangi nei Dievo, nei sielos, nei kitokių dvasių pojūčiais pasiekti negalima, toks ima tvirtinti, jog nėra nei Dievo, nei sielos, nei kitokių dvasių.

Kas pažinimo pajėgą tepripažįsta tik vienam protui, tas lengvai prieina panteizmą, ima laikyti visatą Dievu, arba, kitaip sakant, atskiro nuo visatos Dievo jis nepripažįsta.

5. Kita netikėjimo priežastis yra stoka tikėjimo pažinimo ir blogas aukštesniųjų pavyzdys.

Nemažai yra žmonių ne vien tarp prasčiokėlių, bet ir tarp inteligentų, kurie nepažįsta savo religijos, o nemokėdami jos pagrįsti, lengviau nuo jos atsisako.

Patys religijos nepažindami, daug, ypač iš prasčiokėlių, žiūri, kaip laikos religijos už juos aukštesnieji inteligentai ar pagaliau pusinteligenčiai. Jei šitie nesilaiko religijos ir nebetiki į

Dievą, ir anie ima manyti, kad gali nesilaikyti religijos ir nebetikėti į Dievą. Mat, anot jų betariant, mokyti žmonės geriau žino, ar reikia tikėti į Dievą ir laikytis religijos, ar ne.

Žmogus tik toje šakoje tėra specialistas ir su autoritetu spręsti tegali tik apie tuos dalykus, kuriuos ypatingu būdu yra studijavęs. O kitose mokslo šakose, kurių jis nestudijavo, negali spręsti kaip specialistas.

Sakysime, mokytas gydytojas gali spręsti kaip specialistas gydymo srityje, ir toje srityje jo nuomonė gali turėti nemaža svarbos. Bet jis negali oriai spręsti, sakysime, kad ir astronomijos srityje, jei jis astronomijos nestudijavo. O jei ir bandytų spręsti, jo sprendimas toje srityje neturėtų vertės. Taip ir kiekvienoj mokslo srityje.

Dėl to tiltams statyti kviečia inžinierius, bylai vesti—advokatą, ligoniui pagydyti kreipiasi į gydytoją ir t.t.

Tad ir religijos srityje, norint pasiremti mokslo autoritetu, reikia kreiptis į to dalyko specialistus. Ateistai, žinoma, nenori apie tai nė girdėti.

Jei koks chirurgas sumanytų atmesti kokį išradimą, kad ir astronomijos srityje, ne vienas tuoj paklaustų tą drąsuolį, dėl ko jis kišas ne į savo sritį.

Taip pat, jei koks chemikalų fabrikantas imtų įrodinėti, kad Rubenso nė būti nebuvę, arba jei koks inžinierius tvirtintų, kad anatomijos mokslas klysta, skelbdamas tokį ir tokį žmogaus kūno surėdijimą, daugybė protestų pakiltų prieš jį.

Bet kai koks advokatas, ar gydytojas ar mokytojas, ar kas kitas toks sumano aiškinti religijos klausimus, kurių jis neišmano, šimtai tokių pat jam pritaria ir, apsišarvavę savo neišmanymu religijos srityje, ratuoja visu choru savo neišmanančiam kolegai. O po to naivių bemokslių minia šaukia, kad tai paskutinis mokslo žodis, prieš jį turime nulenkti savo galvą.

Yra paprastas dalykas, kad ir gydytojai, ir advokatai, ir inžinieriai, ir gamtininkai, ir t. t., kitasis ir labai mokytas savo srityje, religijos srityje yra tikrais ignorantais.

Tačiau labai dažnai jie bando su visu specialistų autoritetu rišti ir religijos klausimus, kurių nežino. Tokio jų būdo prisilaikant ligonims gydyti tektų kviesti, sakysime, inžinierių, byloms vesti — gydytoją, tiltams statyti — advokatą ir t. t.

Iš tiesų, dėl ko, sakysime, nespecialistas religijoj, egiptologas, ar chemikas, ar fizikas, ar biologas, ar advokatas, ar gydytojas, ar inžinierius turėtų didesnės kompetencijos spręsdamas religijos dalykus, negu paprastas sveiko proto žmogus. Aišku, kad jų sprendimas religijos srityje neturi jokios ypatingos vertės.

Bet prasčiokėlis paprastai to nemato. Jam rodos, kad mokslo vyras, kurs težino nors ir vieną savąją sritį, gali kompetentingai spręsti ir religijos srityje, kurios jis nežino.

Dar blogiau yra su tais, kurie yra mokyti ir neišmokyti. Dažnai toks žmogus bando savo mokslo stoką pridengti didžiomis pretensijomis ir išdidumu. Rodos, kad tokiam nebėra jokių paslapčių nei gamtiškų, nei antgamtiškų. Tokių pretensijos spręsti ir religijos klausimus, apie kuriuos jie nenusimano, yra dar didesnės.

Jei toks žmogus dar pamato už save mokytesnį ir nebetikintį, ima jis pagaliau didžiuotis savo netikėjimu, kalbėti, kad mokslas priešinas tikėjimui į Dievą, norėdamas bent tokiu būdu pasirodyti kitiems turįs daug mokslo, kurio jam kaip tik trūksta. Tuo tarpu didieji mokslo vadovai jau seniai yra įrodę, kad mokslas visai nesipriešina tikėjimui į Dievą, kad mokslas ir tikėjimas į Dievą yra visai santaikoje.

Dažnai atsitinka, kad ir patys mokslininkai suklysta ir mokslo vardu ima skelbti klaidas, kaip tiesą. Šit bent keletas pavyzdžių.

Mokslininkas M. Mercier 1808 m. neigė, kad žemė sukasi. Bouillaud mokslo vardu nepripažino Edisono fonografo. Žymus chemikas Baumė skelbia klaidingą nuomonę apie oro sudėtį. Prancūzų mokslo akademija mokslo vardu neigė aerolitų kritimą, nors jie krinta ant žemės tūkstančius metų. Galilėjaus laikais mokslo vardu profesoriai specialistai tvirtino, kad saulė negali turėti dėmių. 1890 metais prancūzų mokslo akademijoj dar buvo tokių, kurie nepripažino, kad atsitinka rutulinių žaibų. Išradėjas dujinio apšvietimo Pilypas Lebon mokslo vardu buvo išjuoktas, kadangi, mokslininkų nuomone, lempa be dagties degti negali. Išradus gelžkelį daug inžinierių mokslo vardu įrodinėjo, kad gelžkeliai negalimi, nes lokomotyvo ratai suksis vietoje. Buvo nemaža gydytojų, kurie mokslo vardu įrodinėjo, kad gelžkeliai yra negalimi, nes važinėjimas jais gadinsiąs žmonėms sveikatą. Auguste Comte mokslo vardu įrodinėjo, kad niekumet nebūsią galima patirti žvaigždžių cheminę sudėtį. Tuo tarpu su pagalba spektralio analizio tai galima visai gerai. Panašių atsitikimų yra galybės.

Tai verčia atsargiai elgtis, ir netikėti aklai ir tais, kurie ką nors skelbia ir mokslo vardu.

Mokslas „nėra kokia iš Jupiterio galvos kilusi tobula dievė, bet žmogaus proto padarinys, kurs dalyvauja to paties proto tobulumuose ir silpnybėse.

Mokslas susideda iš įrodytų tiesų ir neįrodytų hipotezių. Tos hipotezės dažnai esti klaidingos. Jei jų klaidos, liečiančios religiją, yra jai priešingos, tikėjimo ardytojai tuoj ima skelbti, kad mokslas priešinas religijai. Tuo tarpu čia ne mokslas priešinas religijai, bet neužtektinai teištirtų hypotezių klaidos.

Giliau betyrinėjant, tos hypotezės pasirodo klaidingos. Tad tiek daug teorijų užgimė, hipnotizavo milijonus, pagaliau pasirodė klaidingos esančios ir atgulė į grabą. Atsiminkime kad ir

materializmą. Šimtmečiai nusėti pabalusiais mirusiųjų teorijų ir hipotezių kaulais. O tokios klaidingos hipotezės ar teorijos, skelbiamos mokslo vardu, daugybę žmonių suklaidino ir atitraukė nuo tikėjimo.

Tad, mes, katalikai, bijome ne mokslo, kurio kiekviena pažanga tik aiškiau nušviečia ir patvirtina tiesą. Mes bijome tik klaidų, apdengtų mokslo apsiaustu ir peršamų žmonėms. Tos klaidos, taip pakištos, daug žmonių atitraukia nuo tikėjimo.

Pasaulyje yra įvairių apsireiškimų, kurių nesuprasdami, mažai teapsišvietę žmonės aiškindavo juos tiesioginiu Dievo veikimu. Mokslas išaiškina vis daugiau tų apsireiškimų, o tikybos priešininkai džiūgauja, kad tais aiškinimais mokslas išstumiąs Dievą iš pasaulio.

Ta tikybos priešininkų kalba yra aiškiai klaidinga. Savo aiškinimais mokslas išstumia ne Dievą iš pasaulio, bet neišmanėlių aiškinimus jiem nesuprantamų fenomenų.

Proto objektas yra tiesa. Bet ne kiekviena tiesa yra protui pasiekiama. Yra daug pagaliau ir paprasto gyvenimo tiesų, kurių iki šiol protas neįstengė suprasti ir nežino, sakysime, kas yra medžiaga, kas yra jos jėgos ır t. t.

Dar daugiau yra mūsų protui nesuprantamų tiesų religijoj. Tokiomis tiesomis yra religijos paslaptys, sakysime, Švenčiausios Trejybės.

Kad tos tiesos yra žmogaus protui nesuprantamos, nėra ko stebėtis, nes žmogaus protas yra apribotas, o Dievas yra begalinis. Negalima nė norėti, kad apribotas žmogaus protas suprastų begalinį. Begalinis negali tilpti tame, ar būti apimtas to, kas yra apribotas.

Tuo tarpu nemaža yra tokių, kurie, negalėdami suprasti religijos paslapčių, atsitraukia nuo jos.

Nusilenkimas prieš absoliutiškąją Tiesą, t. y. Dievą, žmogaus proto ne vien nepažemina, bet pakelia aukščiau už jo žemumą.

Kai kurie tikybos priešininkai kalba, kad tikėjimas į Dievą esąs apgaulės padarinys. Buvę žmonių, kurie įkalbėję kitiems, kad esančios nematomos galybės: Dievas ar dievai, kuriems reikia tarnauti.

Tai jie darę, norėdami, arba kad paskiau taptų privilegingais tų dievaičių tarnais ir turėtų gerą gyvenimą, — tai kunigų apgaulės, arba kad duotų savo įstatymams tariamųjų dievų autoritetą,—tai įstatymų leidėjų apgaulės.

Ta tikybos priešininkų nuomonė yra klaidinga ne vien istorijos, bet ir logikos atžvilgiu.

Imkime visų pirma tariamąsias įstatymų leidėjų apgaules.

Kiekvienam galvojančiam žmogui yra aišku, kad įstatymų leidėjas tik tada tegali tikėjimą į Dievą panaudoti tam tikslui, kada toks tikėjimas žmonėse jau buvo ir darė jiems įtakos. Sakysime,

Numa savo išleistus įstatymus tada tegalėjo remti muzos Egeria autoritetu, kada jo visuomenė tikėjo į muzas. Be to, tas tikėjimas į muzas turėjo būt giliai įsmegęs į žmonių mintį. Kitokiame atvejyje šiaip nurodymas, kad ta muza yra dvasinė įstatymų leidėja, nebūtų galėjęs padaryti norimos įtakos, taip pat, kaip jis nepadarytų įtakos mums, kurie į muzas netikime.

To pat vertas yra ir apie kunigų apgaules pasakojimas Kad aiškiau suprastume to priekaišto netiesą, arčiau pažvelkime į aplinkybes, kuriose būtų turėjusi įvykti ta apgaulė.

Kunigai yra Dievo tarnai. Pirmiau turi būti tikėjimas į Dievą ir tik tuomet tegali būti Dievo tarnų-kunigų.

Jei tikėjimą į Dievą pramanė kunigas ar kas kitas, tad prieš tą pramanymą žmonės nė svajoti nesvajojo, kad esama kokių antgamtinių esybių. Visa žmogaus mintis, noras ir pastangos buvo atkreiptos į medžiagiškus dalykus. Ir šit tokiems žmonėms, ima kas skelbti, kad yra antgamtinių esybių.

Jei tos antgamtinės esybės tikrai yra pramanytos, jų skelbėjas negali turėti jokių įrodymų, kad tokios esybės tikrai yra. Ir tas be įrodymų tikėjimas dar reikalauja didžio atsidavimo, uždeda nelengvas pareigas. Tokiu atveju kiekvienas sveiko proto žmogus būtų numojęs ranka, ir pasakęs, kad tam vargšui protas pamišo, kad jis skelbia tokias nesąmones, arba jis yra neprotingas apgaudinėtojas, kurs savo amato nenusimano.

Yra buvę genijų filosofų, kurie sukūrė galingų sistemų, parėmė jas giliais, leinais įrodymais, ir ne vienam iš jų dėlto nepasisekė paskelbti tokio idealo, paremto kad ir galingais argumentais, į kurį įtikėtų visas pasaulis ir tikėtų į jį per visus amžius.

Kas nepasisekė filosofams, kaip galėjo tai pasisekti paprastiems apgaudinėtojams, neturintiems jokių įrodymų, ir kad jų apgaules tikėtų visas pasaulis: ne vien prasčiokėliai, bet ir aukščiausi genijai, kaip Newton, Pasteur ar kiti tokie.

Tad aišku kaip diena, kad tas, kurs skelbia Dievo tikėjimą kunigų prasimanymu, skelbia padarinį esant didesnį už jo priežastį, ko niekuomet negali būti.

Kad toks tikėjimo atsiradimo aiškinimas yra klaidingas, tą supranta daugumas ir pačių tikybos priešininkų. Dėl to, kai kurie tikėjimo atsiradimą bando aiškinti baime.

Žmogus, anot jų, mato veikiant įvairias gamtos galybes. Jų veikimo jis išaiškinti nemoka, jų bijo ir ima manyti, kad tai veikia antgamtinės galybės.

Tokią nuomonę senovėje skelbė Lincretius, tą jo giesmelę tebekartoja ir kai-kurie šių laikų netikintieji.

Bet, juk nesitiki pagalbos iš to, ko bijai, o žmonės iš dievų ar Dievo pagalbos vylės. Jau ir to vieno užtenka įrodyti, kad tas priekaištas yra neteisingas.

Jei žmogus jau tikėtų esant Dievą ar dievaičius, tada būtų labai lengva gamtos galybių apsireiškimus jiems priskirti. Savo

supratimą, kas yra Dievas, jis lygina su tomis ypatybėmis, kurias jis mato gamtos galybėse ir, jei jis išranda, kad jos yra tokios pat, kaip jo supratimas Dievo ar dievaičių, tad jis gali lengvai įtikėti tas galybes esant Dievu ar dievaičiais.

Bet, jei žmogus Dievo ar dievaičių idėjos neturi, gamtos galybių jis negali lyginti su jokia Dievo ar dievaičių idėja ir dėl to negali spręsti jas esant identiškomis su jo supratimu Dievo ar dievaičių, ir dėl to negali jų pavadinti Dievu ar dievaičiais.

Taigi, jei žmogus netiki į Dievą ar dievaičius, tai baimė, sakysime, žaibo pagimdys ne tikėjimą į kaž kokias išsvajotas esybes, o tik bus baimė to, ką jis vadina žaibu.

Ir nėra jokios priežasties, kad baimė gamtos apsireiškimų gimdytų tikėjimą į kokią naują esybę.

Bet, jei, pagaliau, kai-kuriems žmonėms būtų ir taip įvykę, kaip kalba tikybos priešininkai, vis tiek jų kalba mūsų tikėjimo neliečia, nes mes turime visai kitokių įrodymų, kuriais yra paremtas mūsų tikėjimas.

V SKYRIUS.

Kas yra tiesa?

Tiesa yra atitikimas proto ir daikto (veritas est adaequatio rei et intellectus).

Prieš tokį tiesos apibrėžimą sunku ką priešinga pasakyti. Tik yra filosofų, kurie abejoja, ar yra tokia tiesa žmogui pasiekiama. Juk ką mes iš tikrųjų pažįstame? Mes pažįstame savo jutimus, o ne patį objektą. Mes galime kažin kaip stengtis, bet paties objekto tiesioginai mes nepažįstame. Mes galime į daiktą žiūrėti, jį pagaliau apčiupinėti, vis dėl to mes gauname tik pajutimus ir jų vaizdus.

„Analizuokime, sako Verworn, ką mes žinome apie mus. Rezultatas kai-kuriems yra nuostabus. Aš imu į ranką akmenį. Ką aš žinau apie jį? Jis yra sunkus — tai yra pajutimas; jis yra šaltas — taip pat pajutimas; jis turi formą — tai pajutimų kompleksas; jis krinta, juda — tai taip pat kompleksas pajutimų. Apie jį aš nieko daugiau nežinau, tik pajutimus“.

Daug filosofų abejoja, ar atitinka tie subjektyvūs pajutimai realų patyrimo objektą, ar ne? Ir ne vieno žmogaus nėra pasaulyje, kas galėtų paliudyti, kad tie mūsų pajutimai tikrai atitinka objektyvų pasaulį. Savo pajutimų mes negalime sulyginti su objektais, kuriuos tie pajutimai išreiškė. Taip dedas pažinimu pojūčiais.

Negeriau yra ir su proto pažinimu. Kas mums gali paliudyti, kad mūsų mintys atitinka realų gyvenimą, kad įstatymai,

pagal kurių protaujame, atitinka buvimo arba realio gyvenimo įstatymus.

Be to, jei mes paskaitysime Stirnerį ar Nietzsche, mes pamatysime, kad, anot jų, tokia tiesa mums visai nepageidautina. Tokia tiesa, anot jų, yra žmogaus laisvės apribojimas. Žmogus savo pažinime tuomet priklauso nuo nepareinamo nuo žmogaus objekto, realaus pasaulio, o toks priklausymas minėtiems vyrams rodosi nepakenčiamas, varžąs laisvą žmogų.

Visa tai pastūmėjo daug naujųjų laikų filosofų ieškoti kitokio tiesos supratimo.

Seniau tiesos ieškota santykiuose tarp objekto ir subjekto. Dabar minėti filosofai tiesos ieško santykiuose pačiame subjekte: subjektas tapo jų pastatytas ir objekto vietoje. Tad, tiesa tiems filosofams yra pažinimo atitikimas žmogaus dvasios įstatymams. Tokiu būdu objektyviai subjektyvios tiesos vieton pastatyta subjekyvi tiesa.

Šitos linkmės priklauso kantininkai ir pragmatistai.

Kantininkai sako, kad tiesa yra atitinkamumas teoretiniams dvasios įstatymams (teoretinio pažinimo įstatymams), pragmatistai — praktiniam gyvenimui. Kantas ir jo pasekėjai iš tikrųjų yra skeptikai. Tiesa, Kantas stengiasi pasiekti universales, būtinas tiesas, bet tai esą negalima, jei reikalaujama, kad mūsų pažinimas tvarkytųs pagal objektą. Tad Kantas atvertė atvirkščiai santykius tarp subjekto ir pasaulio, kurie yra pažinimo procese.

Iki tol buvo manoma, kad pažinimas turi tvarkytis pagal pažinimo objektą, o Kantas paskelbė, kad esą priešingai, kad pasaulis, žinoma, ne tas, kurs realiai anapus mūsų yra, bet tas, kurį mes pažįstame, tvarkos pagal mūsų pažinimo pajėgą. Kantas ir pats sako, kad tas paskelbimas yra tiek pat drąsus, kaip Koperniko paskelbimas savosios teorijos, kad ne saulė ir žvaigždės aplink žemę sukas, bet žemė aplink saulę.

Tad Kantas skelbia, kad pasaulis, kurį mes pažįstame, nėra nepareinamas nuo žmogaus dvasios, anaiptol, jis yra žmogaus dvasios padaras. Tiesa, Kantas pripažįsta esant savaiminių daiktų, t. y. objektyvių daiktų buvimą. Tie daiktai veikia į mus, ir per tą veikimą jie pasirodo mums tūlomis formomis, bet tos formos yra mūsų pačių, ir mes jas tik ir tepažįstame, o pats daiktas, koks jis yra savaime, yra mums nepažįstamas. Savaiminiai daiktai teikia mūsų pažinimui medžiaga, o forma, kuria jie mums pasireiškia pasaulyje, yra mūsų pačių priedas.

Mes turime savyje laiko ir erdvės formas. Tos formos yra à priori. Tad daiktai mums atrodo išsiplėtę erdvėje ir įvykstą po kits kito. Bet kaip yra iš tikrųjų to mes visa nežinome.

Schopenhauer labai plastiškai išreiškė tą Kanto nuomonę, sakydamas: „Prieš Kantą mes buvome laike, o po Kanto laikas yra mumyse. Prieš Kantą mūsų galva buvo erdvėse, o po Kanto erdvės yra mūsų galvoje“.

Daiktai savaime nėra išsiplėtę erdvėse, kaip tai mums rodos, nes mūsų pojūčiais pažinimas yra susijęs su erdvės forma. Mums rodos visi daiktai esą erdvėje lygiai taip pat, kaip anam, kurs žiūri į pasaulį per spalvotą stiklą, ir visas pasaulis jam atrodo ta spalva nudažytas.

Suprantama, kad tokį principą pastačius, nebėra jokios prasmės beieškoti, kad mūsų pažinimo rezultatas beatitiktų realų pažinimo objektą. Kadangi pasaulis yra tik subjektyviai padarytas, tiesa tegali būti tame, kad toji pasaulio konstrukcija atitiktų tik mūsų dvasios įstatymus.

Tiesa, Kantas kartais kalba apie objektyvų, realų pažinimą ir rodos, kad jis tokį pripažįsta, bet ir čia jis kalba ne apie tokį pažinimą, kokį mes vadiname objektyviu ar realiu.

Jis pakeitė objektyvumo sąvokos prasmę. Anot jo, objektyvus pažinimas yra ne tas, kurs atitinka realiame gyvenime esantį objektą, bet kurs atitinka būtinus universalius dvasios įstatymus. Taigi Kantui objektyvi tiesa yra ta, kuri yra universalė, būtina.

Radikalume Fichte žengia dar žingsnį toliau ir skelbia, kad savaiminių daiktų visai nėra. Pasaulis, anot jo ir įtalpos ir formos atžvilgiu yra tik subjektyvus mūsų dvasios padaras.

Šitoj sistemoj tiesa visai nustojo savo pagrindo. Čia visai nebėra prasmės beieškoti, kad pažinimo rezultatas atitiktų objektą, ir kad tiesa yra atitikimas proto ir pažintojo dalyko, nes jokio realaus objekto nėra.

Tą subjektyvumą sustiprino individualizmas. Tad galiausiai prieita tą nuomonę, kad kiekvienas turi savą tiesą (individualę tiesą).

Kitu keliu nuėjo pragmatizmas. Jis nori būt reakcija prieš bergždžias spekuliacijas ir priartinti mūsų pažinimą prie praktikos gyvenimo reikalų.

Norint nustatyti, ar tai yra tiesa, ar klaida, pragmatizme neklausiama, ar tai atitinka logikos įstatymus, ar ne, bet klausiama, ar tai tinka, ar tai naudinga gyvenimui, ar ne. Pragmatizmui tiesa yra tai, kas yra naudinga, gera, sėkminga.

Kad objektyvi tiesa yra aukštesnė už subjektyvią, tai yra savaime aišku. Jei yra realus pasaulis, o tai neigia tik labai retas kas, tad turi būti ir atitinkamas pasaulio pažinimas.

Nors mūsų pažinimas įvyksta tarpininkaujant pajutimams ir vaizdams, nors negalime sulyginti tų vaizdų su realybe, vis dėlto, galime įrodyti, kad tie pajutimai, tie vaizdai ir sąvokos atitinka realiai aplink mus esantį pasaulį.

VI SKYRIUS.

Kokiu būdu pažįstam daiktus?

Šv. Tomas Akvinietis aiškina, kad objektas, kurį mes pažįstame, yra proporcialus tai pajėgai, kuria mes pažįstame. Jei ta pajėga yra vidujiniai pareinanti nuo kūno organo, kaip šit mūsų pojūčiai (sensus), ji negali kito nieko pažinti, tik materialį objektą kaipo tokį.

Jei pažinimo pajėga yra tyra dvasia, jokiu būdu neprigulminga nuo kūniško organo, jos savuoju pažinimo objektu yra nematerialės esybės, o materialius daiktus ji pažįsta iš aukšto per ypatingą intuiciją.

Jei pažinimo pajėga vidujiniai nepriklauso nuo kūniško organo, bet yra sujungta su kūno organu, kaip tai dedas su žmogaus protu, tad tokios pajėgos (žmogaus proto) savuoju pažinimo objektu yra tai, kas materialiniuose ir pavieniuose daiktuose yra suprantama (ens intelligibile).

Tai, kas materialiniuose daiktuose yra suprantama, kas konkrečiuose dalykuose yra universalu, tai mes pasiekiame abstrakcijos keliu, atitraukdami tai, kas yra suprantama, nuo viso to, kas yra konkretu, materialu, pažįstama pojūčiais.

Pojūčiais tepažįstame tik viršutines materialių daiktų ypatybes, o proto pažinimas siekia giliau, pasiekia pačią daiktų esmę. Taigi proto pažinimo objektu yra ir materialių daiktų esmė. Taip antai gyvulys žino žolės spalvą, pavidalą, kvapą ir tt, o mes, be to, dar žinome ir kas yra žolė, kad tai yra gyvas kūnas; mes suprantame, kad nors ir menkutės žolės lapelis yra per savo natūrą arba esmę aukštesnės rūšies dalykas, negu visas pasaulio auksas.

Po atsitiktinėmis daikto ypatybėmis yra daikto esmė, ir juo žmogaus proto šviesa yra galingesnė, tuo giliau ji pasiekia daiktų esmę.

Nesusipratimams išvengti, pažvelkime, kas yra pažinimas ir kas yra tikėjimas.

Daug priekaištų ir nereikalingų ginčų kilsta iš to, kad tikėjimo priešininkai, nežinodami, kas yra tikėjimas, kokie yra jo ypatumai ir santykiai su žinojimu, reikalauja nuo tikėjimo tokių ypatybių, kurios pridera tik žinojimui. Tokie sako: įrodykite tikėjimo tiesas taip, kad aš žinočiau jas esant ir kad galėčiau jas suprasti, — įtikėsiu, arba vėl kitas sako: aš tetikiu tik į tai, ką galiu matyti, girdėti ir tt. ir ką galiu suprasti savo protu.

Toks pasiaiškinimas rodosi jiems užtenkamas pagrindas atmesti tikėjimui, kurio visų tiesų jie suprasti negali.

Tokios pretenzijos yra tuščios ir tokie reikalavimai neteisingi, nes Dievas yra begalinis, žmogaus protas yra apribotas, o apribotas negali suprasti to, kas yra begalinis.

Kad tas klausimas geriau paaiškėtų, pažvelkime į pažinimo priemones. Visų pirma pažinimo priemonė yra pojūčiai (sensus) Ką mes galime ta priemone pažinti, ir ko vertas yra tas pažinimas? Pojūčiais mes pažįstame kūnus, jų ypatybes, kuriomis kūnas veikia mus. Ką mes pažįstame savo pojūčiais, tuo paprastai neabejojame. Jei aš matau, sakysime knygą ir ją skaitau, aš neabejoju, kad ta knyga tikrai yra.

Bet tas pažinimas pojūčiais nėra visai neklaidinąs tiesos kriterijus. Sakysime, pažvelgus į tolimą bokštą, jis man atrodo juodas, o prisiartinus, tas pat bokštas pasirodo kitokios spalvos.

Be to, pažinimas pojūčiais yra nepilnas. Jis yra papildomas ir patobūlinamas proto pažinimu. Taip antai, senovėje visi buvo įsitikinę, kad saulė sukas aplink žemę, nes taip rodosi žmogaus akims. Tuo tarpu tai yra netiesa. Arba vėl, įkišus tiesią lazdą į vandenį, ji mums rodos palūžusi toje vietoje, kur ji susieina su vandens paviršiumi. Tuo tarpu tai yra netiesa.

Tai rodo, kad pažinimas vien tik pojūčiais yra neužtenkamas netobūlas, o, kartais ir klaidingas, kad jis turi būt kontroliuojamas ir pataisomas proto.

Pažinimas pojūčiais yra labai apribotas. Visų pirma kiekvienas pojūtis turi savo, griežtai apribotą, pažinimo sritį. Antra, pojūčiai pažįsta tik tuos daiktus, kurie juos veikia. Dėl to mūsų pojūčių pažinimo sritis yra dar apribota laiko ir erdvės. Tai, kas jau praėjo ar dar neatėjo, neveikia mūsų pojūčių, tad ir tų dalykų mes negalime pažinti pojūčiais. Jei kas sako: tepripažįstąs esant tik tokį dalyką, kurį jis gali pasiekti pojūčiais, toks turėtų atmesti kuone visą visatą, kurios jis temato ir tepaliečia tik labai mažutę dalelę.

Pažinimas pojūčiais yra apribotas ir pačių pojūčių sveikatos. Juk yra ir daltonistų, kurie nemato kai kurių spalvų. Na, o kas akių neturi — nieko nemato, dėl to pasaulis buvęs nesiliauja. Arba jei kas nepripažįsta tonų harmonijos, ar nenoretų pripažinti Bethoveno simfonijų, nes jų negali girdėti, dėl to tos simfonijos vistiek būtų ir žavėtų klausytojus.

Be to, pojūčiais mes tepažįstame daiktų ypatybės ir veikimus, o negalime pažinti paties dalyko, kurs mus veikia. Tai pasiekiame mes tik protu. Sakysime, aš einu prieš vėją ir jaučiu, kad man kaž kas priešinas, tas priešinimasis yra ne svajonė, bet anapus manęs. Kadangi nėra padarinio be priežasties, tad aišku, jog turi būti kas nors, kas man priešinas ir stengias mane sulaikyti. Bet priešinimasis, ar stengimas mane sulaikyti yra veikimas, o veikimas, kaip rodo protas, negali būt be to, kurs veikia. Tokiu būdu su pagalba proto, kurs remias pojūčių liūdijimu sužinau, kad yra kažkas, kurs bando mane sulaikyti, t. y. vėjas.

Iš prietykio su proto pagalba sužinau, kad yra substancija, kurioje tas prietykis yra, o substancija su savo prietykinėmis ypatybėmis, kurios veikia mano pojūčius, yra reali konkretiška

būtis. Tokiu būdu aš pažįstu realiai esančius pasaulio daiktus.

Kada mes pažįstame tą patį dalyką keliais pojūčiais, mes jį pažįstame tobūliau. Sakysime, aš matau obuolį: jo spalvą, jo formą, jo didumą. Jei aš su pirštais pažįstu jo kietumą ar minkštumą, jei aš, pauostęs, sužinau jo kvapą, paragavęs, sužinau jo skonį, aš jį geriau pažįstu, nekaip tik jį pamatęs.

Be to, vieno pojūčio liudijimą, aš galiu patikrinti kito liudijimu. Sakysime, jei mano akys rodo, kad obuolys yra maždaug apvalus, jei taip liudija ir mano palytėjimas rankomis, tada aš esu tikresnis, jog obuolys yra maždaug apvalus, nes tuomet ir palytėjimas liudija, kad akys pasakė tiesą.

Kadangi tie patys pojūčiai man praneša vienus daiktus esant apvalius, kitus pailgus, kitus kertėtus ir t. t., tad tų skirtumų pagrindai yra ne mano pojūčiuose, kurie yra tie patys, bet įvairių daiktų įvairiose formose, esančiose gyvenime. Jei obuolys man atrodo apvalus tai ne dėl to, kad mano pojūčiai yra taip sutvarkyti, kad bet kokius daiktus rodytų apvalius; jei virvė man atrodo ilga, tad nedėl to, kad mano pojūčiai taip sutvarkyti, kad rodytų daiktus ilgus; jei namai man atrodo kertėti, tai ne dėl to, kad mano pojūčiai taip sutvarkyti, kad rodytų dalykus kertėtus, bet dėl to, kad iš tikrųjų vieni daiktai yra apskriti, kiti pailgi, kiti kertėti ir t. t.

Mūsų jutimai, kuriuos mes patiriame, yra labai įvairūs, tų įvairumų yra nesuskaitoma daugybė.

Bet tie jutimai visados yra vienodi visuose normaliuose žmonėse, t. y. visi tą patį daiktą mato esant, sakysime, arklį, kitą — automobilį, kitą—medį, kitą—ugnį ir t. t.

Iš kur tas jutimų įvairumas? iš kur tas vienodumas juntančių žmonių aižvilgiu? Tuodu faktu rodo, kad mūsų jutimai atitinka realius dalykus, kurie veikia mūsų organus ir pagamina mumyse juos išreiškiančius jutimus ir tų jutimų rezultatus.

Mano pojūčiai yra tie pat, tatai išdavinių skirtumas yra pagrįstas formų skirtumu tų daiktų, kurie veikia mano pojūčius.

Taigi mūsų pažinimas pojūčiais atitinka realų gyvenimą nors ir ne visai tobūlai, nes mūsų pažinimas yra objektyvus-subjektyvus. Jis yra objektyvus tiek, kiek jis yra objekto veikimo mumyse pagamintas. Jis yra subjektyvus, kiek jis yra mūsų organų priimtas. O žmonių organai yra ne vienodo tobūlumo. Sakysime, vienas žmogus turi geresnes akis, kitas — silpnesnes. Su gerėsnėmis akimis pažinsi dalyką aiškiau ir geriau negu su silpnesnėmis.

Pojūčių pažinimo objektivumą paliudija jau nebe pojūčiai, bet protas. Jis liudija, kad pojūčiai teisingai mums praneša.

Aukštesnis pažinimo laipsnis yra pažinimas protu.

1) Protas sužino ir pažįsta patį veikėją—substanciją. 2) Jis sužino dalykų esmę ir atskiria ją nuo jos ypatybių. 3) Protas

sužino vienų dalykų santykius su kitais, santykius tarp priežasčių ir padarinių, kas pojūčiams visai nepasiekiama. Sakysime, jei mes matome riedantį traukinį, mes protu žinome, kad traukinys rieda dėl to, kad ji traukia garo jėga. Kaip pojūčių pažinimo objektai yra konkretūs fenomenai, taip proto objektai yra atitrauktos universalės esybės.

Protas lygina įvairias idėjas. Atradęs, kad viena idėja yra kitoje, tuos jų santykius jis išreiškia žodžiu yra. Sakysime, atradęs, kad karštis yra ugnyje, protas pareiškia, kad ugnis yra karšta. Jei vieno idėja nėra kitoje, protas jas atskiria, pareikšdamas tą atskyrimą žodžiu „nėra", sakysime: sniegas nėra karštas. Be to, iš pažintų premisų protas veda išvadas.

Proto skelbimų tikrumą mes galime kontroliuoti kūno pojūčiais, pamatiniais proto dėsniais ir išsipildymu to, ką protas iš anksto pramatė ir išskaičiavo, o pramatymui neišsipildžius, jei protas nurodo to neišsipildymo priežastis. Visa tai liudija, kad proto pažinimas atitinka realiam gyvenimui.

Nors protas pažįsta dalykus giliau, negu pojūčiai, tačiau ir protas negali viso ko suprasti ir sužinoti. Jei mes, kiekvienas, peržiūrėtume savo žinias ir patyrinėtume, kaip mes jas įgijome, pamatytume, kad viena jų dalis yra įgyta pojūčiais, kita—protu, o likusi, daug didesnė dalis žinių, įgyta iš kitų.

Mes labai maža težinotumėm, jei žinotumėm tik tai, ką patys sužinojome savo pojūčiais ar savo protu. Visa žmonijos praeitis su jos tyrinėjimais, išradimais, su jos milžinišku mokslo ir žinių turtu, rinktu ir įgytu bendromis žmonijos pestangomis per amžių amžius, būtų mums dingę amžinai.

Visas mokymas turėtų dingti, nes mokymas įvyksta suteikiant mokiniui tų žinių, kurias įgijo ne jis pats, o kiti. Ir iš tų dalykų, kurie yra dabar, ir iš tų įvykių, kurie dedas dabar, težinotume labai maža, būtent tik tą siaurutį dalykų ratelį, kurie veikia mūsų pojūčius. Tad trečias ir visų didžiausias žinių šaltinis yra pranešimas iš vienos pusės, o iš kitos pusės — tų žinių priėmimas, arba tikėjimas, nes priimti ir tiesa laikyti tai, ką mums pranešė kiti, yra tikėjimas.

Tad didžiausias mūsų žinių šaltinis yra tikėjimas. Jis yra naturalus šaltinis sužinoti tiesai, šalia pažinimo pojūčiais ir protu.

Atmetimas to žinių šaltinio būtų taip pat neprotingas, kaip atmetimas pažinimo pojūčiais ar protu.

Norėdami pasiekti tiesą, mes kritiškai žiūrime į pojūčių ar proto pranešimus. Taip pat turime persijoti per kritikos sietą ir kitų pranešimus, jei norime nesuklysti. Kiekvienas rimtas žmogus netiki bet kokiam, bet tik rimtam žmogui, vertam pasitikėjimo.

Šitų žinių šaltiniu besinaudojant, tiesos kriterijai yra šie: a) pats pranešamasis dalykas turi būt galimas, neturėti savyje

prieštaravimo, neprieštarauti kokiai nors ištirtai tiesai. b) Tas, kurs tą dalyką praneša, turi pats tai gerai žinoti ir sakyti tiesą.

Iš to aišku, kad gali būt ir tokių tiesų, kurių kas nesupranta, dėl to tiesa nesiliauja buvusi tiesa. Prie tokių priklauso nemaža ir antgamtinių tiesų, ypač kurios liečia Dievą. Mat, kaip minėjau, Dievas yra begalinis, o žmogaus protas apribotas. O apribotas negali apimti tai, kas yra begalinis.

VII SKYRIUS.

Ar galima įrodyti Dievo buvimą?

Galime protu įrodyti Dievo buvimą taip, kad tikrai žinotumėm, jog Jis yra. Ir visuotinis Bažnyčios susirinkimas pareiškė, kad žmogus tikrai gali pažinti Dievą protu iš sutvėrimų ir atskiria nuo Bažnyčios kiekvieną kurs sakytų, kad žmogus savo protu negali aiškiai pažinti Dievą iš sutvėrimų[1]). Dievas apsireiškia pasaulyje per savo sutvėrimus, kaip priežastis per savo veikimo padarinius.

Dievo buvimo įrodymas yra pagaliau nesunkus, nes Dievas apsireiškia pasaulyje įvairiais būdais, o žmogus yra palinkęs ieškoti kiekvieno apsireiškimo priežasties. Tiesa, mes negalime ištirti ir suprasti Dievo esmės, bet mes galime įrodyti, kad Jis yra, kad turi visas tobūlybes begaliniame laipsnyje. Tiesa, toks Dievo pažinimas yra netobūlas, bet jis nėra klaidingas.

Kadangi mes Dievą pažįstame iš pasaulio, kaipo priežastį iš padarinio, tad mūsų įrodymas, kad yra Dievas, remias ypač priežastingumo principu. Nuo to principo vertės pareina ir mūsų įrodymų vertė.

Tad prieš įrodinėjant Dievo buvimą, tuo principu pasiremiant, pažiūrėkime, kas yra priežastingumo principas, ko jis yra vertas ir kur jį galime panaudoti.

VIII SKYRIUS.

Priežastingumo principas.

Priežastingumo principo dideli priešininkai yra empiristai, ypač David Hume ir Stuart Mill, o iš kitos pusės Kanto idealizmas.

Empirizmas yra ta teorija, kuri tvirtina, kad visos mūsų žinios tėra tik iš patyrimo. Proto, kaipo savaiminės pažinimo pajėgos empirizmas nepripažįsta.

---

[1]) Plačiau apie tai P. Fr. R. Garigou — Lagrange, Dieu, Son exsistence et sa Nature, 15 ir sek.

Empiristai pastatę tokį principą, turėjo pagal jį pakeisti, ar bent savotiškai išaiškinti ir priežastingumo principą. Anot empiristų, santykiai tarp priežasties ir padarinio (pasekmės) yra nedinamiški, bet laiko, būtent vieno fenomeno po kito sekimas. Priežastis nesanti ta esybė, kuri pagamina kitą, bet fenomenas, po kurio reguliariai seka kitas fenomenas, vadinamas padariniu (pasekme).

Taip iškreipdami priežastingumo principą, empiristai sakos remiąsi patyrimu. Patyrimas, sako jie, mums niekuomet neparodo, kad priežastis pagamino padarinį, bet tik kad vienas fenomenas seka po kito. Patyrimas mums teparodo tik laiko santykius, esančius tarp minėtųjų fenomenų.

Jei sakysime, akmuo nukrito ant žmogaus galvos, ir galva tapo sutriuškinta, tai anot empiristų, mūsų patyrimas, mūsų akys mums teliudija: 1) kad nukrito ant žmogaus galvos akmuo ir 2) kad galva sutrupėjo. Bet jokiu būdu patyrimas mums neliudija, jog galva dėl to sutrupėjo, kad ant jos akmuo nukrito.

Tačiau mes vadiname vieną fenomeną priežastimi, kitą padariniu. Taip mes elgiamės, girdi, visai savavališkai, pasiremdami tik savo subjektyviu papratimu, o ne objektyviu pagrindu. Kadangi mes matome, jog tokį ir tokį fenomeną visuomet lydi toks ir toks kitas fenomenas, mes ir esame įpratę manyti, jog pirmasis fenomenas. pagamino antrąjį. Pasiremdami tik laiko santykiais, kurie yra tarp dviejų fenomenų, mes padarėme priežasties ir padarinio santykius, iš „post hoc“ mes padarėme „propter hoc“. Jei mes griežtai laikytumės patyrimo, mūsų pojūčių liudijimo, mes tegalėtume sakyti, jog vienas fenomenas seka po kito.

Kadangi gamtoje priežastingumas veikia su neišvengiamu būtinumu, tad empiristai priežastingumą pavadino taisyklingu sekimu vieno įvykio po kito.

Ta empiristų nuomonė yra klaidinga.

Mes surandame tarp dviejų fenomenų priežasties ir padarinio santykius ne dėl to, kad jie nuolat vienas po kito seka, bet dėl to, jog matome, kad antrasis fenomenas atsiranda.

Tai patyrus, protas klausia, iš kur tai atsirado. Protas aiškiai mato, kad pats daiktas negalėjo atsirasti be priežasties. O atsikartoją patyrimai mums teparodo tik, kurs dalykas yra atsiradusiojo fenomeno priežastis.

Kad ta Humės ir Stuarto Millo nuomonė yra klaidinga, tai aiškiai rodo gyvenimas.

Juk nieks taip reguliariai neseka vienas po kito, kaip diena po nakties, ar naktis po dienos, ar pavasaris po žiemos, ar po pavasario vasara, ar po vasaros ruduo, tačiau niekam neateina į galvą manyti, kad diena yra priežastis nakties ar atvirkščiai, kad žiema yra priežastis pavasario, pavasaris - vasaros ir t. t. Tuo tarpu, jei minėtoji empiristų nuomonė būtų teisinga, mes turėtume laikyti pavasarį vasaros priežastimi, vasarą rudens ir t.t.

Ne kiekvieną pirmtakaujantį dalyką mes laikome priežastimi. Mes gerai atskiriame, kurie pirmtakaujantieji dalykai yra priežastis, o kurie ne. Vieni pirmtakaujantieji dalykai yra priežastis, kiti tėra tik sąlyga. Sakysime, tamsiame kambaryje, kad matytum baldus, reikia pirmiau uždegti šviesą. Šviesa čia yra pirm matymo, tačiau ji nėra matymo priežastis, o tik matymo sąlyga.

Pagaliau yra ir tokių pirmatakaujančių, kurie nėra nei priežastis, nei sąlyga sekančio po jų fenomeno.

Visi žmonės gerai atskiria, kada yra post hoc, o kada propter hoc. Jei žmogui atsigulus, naktį patekėjo mėnulis, nė vienas nesako, kad mėnulis patekėjo dėl to, kad žmogus atsigulė. Bet jei žmogus mato, kad vaikui prikišus degtuką prie šiaudų, šiaudai užsidegė, čia kiekvienas pasakys, kad šiaudai užsidegė dėl to, kad vaikas prie jų prikišo degantį degtuką.

Tai mes žinome vadovaudamies ne savivale, bet remdamies objektyviais argumentais.

Mūsų sąmonė atvejų atvejais įrodo, kad priežastingumo principas yra pagrįstas objektyviais faktais ir yra savaime aiškus ir be jokių kitų įrodymų.

Juk ir mumyse pačiuose nuolat įvyksta atmainų, kurių priežastimi esame mes patys. Mes, sakysime, galvojame, mes darome tokius ir tokius pasiryžimus. Mes žinome, kad tas galvojimas ne vien yra mumyse, bet kad mes patys galvojame, kitaip sakant, kad mes esame to protavimo priežastis. Jei priežastingumo principas, kaip sako empiristai, tebūtų tik proto fikcija, tad protavimas būtų mumyse, kaip, sakysime, pinigai kišeniuje, bet mes taip pat nebūtumėm savo protavimo priežastimi, kaip kišenius nėra pinigų priežastis.

Taip pat santykiuose su pasauliu, kurs yra aplink mus, mes esame priversti pripažinti priežastingumo principo objektyvumą. Sakysime, kas parašė veikalą. Argi jis turi atsisakyti, kad jis yra tos knygos autorius, t. y. priežastis, kuri tą knygą pagamino? Arba vėl, dailininkas nupiešė paveikslą, — argi galima bent kiek abejoti, kad jis pagamino tą paveikslą, kad jis yra to paveikslo priežastis. Juk ir paties Humes pasekėjas tikrai protestuotų, jei kas, jo teorija pasiremdamas, imtų aiškinti, kad tariamųjų Humes knygų autorius yra ne Hume.

Ir pats pasaulis mus verčia pripažinti, kad priežastingumo principas yra objektyvus. Juk mes matome, kad pasaulyje yra visokių dalykų, bet matome, kad nemaža jų atsiranda. Mes matome, kad kūnai, kurie stovėjo, ima judėti, pakeičia judėjimo greitumą ar linkmę. Mes matome, kaip atsiranda ar gimsta iš esančių augalų ar gyvulių nauji tos pačios rūšies augalai ar gyvuliai. Tuo tarpu mes žinome, jog iš nieko neatsirado tie augalai ar gyvuliai, jie patys savęs nesutvėrė, nepagimdė.

Ir mokslas, betyrinėdamas, įsitikino, jog jaunuosius augalus ar gyvulius pagimdė senieji ir neabejotinai ištyrė, jog pagimdytųjų augalų ar gyvulių tėvai ar priežastys yra jų gimdytojai.

Taigi ir patyrimo mokslas rodo, kad priežastis nėra proto fikcija, kad priežastingumo principas yra pagrįstas objektyviu, realiu gyvenimu.

Priežastingumo principas plačiąja prasme gali būt išreikštas: nieko nėra be užtektinos racijos (nihil est sine ratione sufficiente). Siauresne prasme — kas ne būtinai yra, turi savo priežastį, per kurią yra Siaurąja prasme — kiekvienas padarinys turi savo priežastį, arba, kas turi pradžią, turi savo priežastį.

To principo tikrumą à priori mums rodo protas, ir à posteriori patvirtina patyrimas. Čia visų amžių patyrimas nesurado nė vienos išskirties.

Dar svarbiau yra tai, ką empirizmas skelbia apie priežastingumo principo vertę.

Protas, sako empiristai, gali įrodyti tik analitiškų sakinių vertę, t. y. tokių, kur predikatas surandamas, analizuojant subjektą. Tuo tarpu priežastis ir padarinys nėra sujungti tokiu būdu, nes padarinys yra kažkas nauja, kas kita, negu priežastis. Priežastį analizuodami, padarinio joje nerandame, nes anot Hume, padarinys yra visai kas kita, negu priežastis. Tad priežastingumo principas yra paremtas tik patyrimu.

Tiesa, patyrimas rodo, kad gamtos fenomenai įvyksta nustatyta tvarka. Nė vienas fenomenas neįvyksta pats vienas. Kiekvienas fenomenas turi tokių fenomenų, kurie eina prieš jį ir tokių, kurie seka po jo.

Ir su šita empiristų nuomone negalime sutikti.

Priežastingumo principas yra analitiškas. Analitiškais vadiname tuos sakinius, kur predikato atatikimas subjektui yra tuoj matomas, kaip tik juos palygini vieną su kitu. Kadangi santykiai tarp subjekto ir predikato yra nurodyti pačiose jų sąvokose, tad tie santykiai yra visuomet, kur tik yra toks subjektas ir predikatas.

Priežastingumo principas bus analitiškas ir turės universalę vertę, jei sąvokoje dalyko, esančio ne būtinai, yra ir priežastingumo elementas. Taip ištiesų yra. Kas yra ne būtinai, gali nebūti. Jei jis vis dėlto yra, jis buvo determinuotas būti.

To determinavimo jis negalėjo gauti iš savęs, nes jis jo neturi, jis yra indiferentiškas. Tą determinavimą jis gavo iš kito. Tas kitas ir yra jo buvimo priežastis.

Taigi priežastingumo principas yra analitiškas ir turi universalę vertę.

Toliau empiristai sako: iš patyrimo įgytas priežastingumo principas turi savo vertės tik patyrimo srityje, tik mūsų pasaulyje, bet mes negalime tvirtinti, kad jis turi vertės bet kokiame

pasaulyje. Iš padarinio, esančio patyrimo srityje, mes negalime išvados išvesti, kad yra priežastis anapus patyrimo srities.

Iš čia ir kyla klausimas, ar turi vertės pagrindiniai principai transcendentalėje sferoje, kada mes galvojame apie Dievą. Į tai turime atsakyti.

1) Priežastingumo principas yra paremtas patyrimu, bet jis yra analitiškas, dėl to universalis ir tinka visur, kur tik yra padarinys. Ir jei mes nesurandame padarinio priežasties patyrimo srityje, mes jos turime ieškoti aukščiau patyrimo srities, nes padarinys be priežasties būti negali.

2) Jei sakysi, kad priežastingumo principas neturi vertės transcendentalėj sferoj, tad pirmoji priežastis protui lieka amžinai bent abejotina. Tas abejojimas liečia arba patį pirmosios priežasties buvimą, arba jos transcendentalumą.

Jei abejotinas lieka pats pirmosios priežasties buvimas, tad pripažįstame, kad kokia esybė gali pradėti būti be priežasties, arba pagaliau ištisa esybių serija, kuri neegzistuoja per save, gali atsirasti ir būti be priežasties. Tada tampa abejotinas pats priežastingumo principas. Pradėję abejoti priežastingumo principu, turime imti abejoti ir prieštaravimo principu.

Jei abejojame apie pirmosios priežasties transcendentalumą, tad pripažįstame, kad ta priežastis gali būt imanentiška, realiai nesiskirti nuo pasaulio, kurs yra sudėtinis ir nuolat keičias. Tada patenkame į panteizmo klaidas.

Manyti, kad pasaulis ir keičias ir turi savo buvimo raciją savyje, anot paties Hegelio, yra prieštaravimas. Tas, kas turi savo buvimo raciją savyje turi būti visuomet identiškas pats sau. Tas, kas plėtojasi yra nebūtinas, yra per prietykį yra ne per save, bet per kitą.

Kantas laikos tokios pat nuomonės apie priežastingumo principą, kaip ir empiristai, tik jo pamatavimas yra kitoks.

Kantas paėmė iš Dovido Hume, kad universalė priežastingumo principo vertė patyrimo keliu nėra įrodoma. Kantui priežastingumas yra tyrai aprioristiška proto forma, neturinti jokios vertės realių daiktų tarpe. Ją mes sutveriame tik subjektyvio reikalo verčiami.

Žengdamas toliau, Kantas pareiškė, kad ir visos kitos universalės tiesos negali būti gautos iš patyrimo. Tuo tarpu tokių tiesų turi būt, nes nuo jų pareina ir paties mokslo likimas. Iš kur gi gauname tas universales tiesas, ar dėsnius? Jie pareina nuo dvasios formų ar įstatymų. Tų dvasios įstatymų ir tų dvasios formų dėka mes tas tiesas gauname à priori, dėl to jos turi universalumo ir būtinumo pažymį.

Dabar klausimas, kokiu būdu tie sielos įstatymai ir tos formos turi vertę ir objektyviame pasaulyje, anapus mūs. Tos problemos išsprendimą Kantas suranda savo idealizme.

Jei pasaulis būtų nuo mūsų neprigulmingas, sako jis, tad mes negalėtume jam primesti savo įstatymų ir mes nežinotume, ar jie turi universalę vertę. Bet pasaulis nėra nepriklausomas nuo mūsų. Visa tai, kas pasaulyje turi formą, yra mūsų pačių padaras. Iš aplinkos mes gauname chaotišką masę jutimų, kurie įgyją formą tik mumyse. Pažinimas pojūčiais jas apvelka laiko ir vietos formomis, o protas jas suskaido kategorijomis.

Tad mūsų sielos įstatymai turi vertę visame pasaulyje, nes mes patys pasaulį sutveriame pagal mūsų sielos įstatymus. Jei mes patys įdedame į pasaulį įstatymus, mes juos turime ten ir rasti.

Bet tokį principą pastačius, išeina, kad mes dalykų pačių, tokių, kokie jie yra savaime, pažinti negalime, mes uždengiame juos nuo savęs savomis formomis à priori, kurios turi tarnauti kaipo priemonė pažinimui. Jei kas žiūri į gamtą per spalvotus akinius, tas viską mato nuvarsuotą tokia spalva, kokią turi akiniai.

Tos pat teorijos prisilaikydamas, Kantas kalba ir apie priežastingumo principą. Priežastingumo principas esąs mūsų dvasios kategorija, pagal kurią mes formuojame savo pasaulį. Dėl to priežastingumo principas teturįs vertės tik mūsų pačių sutvertajame pasaulyje, bet ne realių daiktų pasaulyje. Dėl to tuo įstatymu naudotis negalime, galvodami apie daiktus, kurie yra anapus mūsų pačių sutverto pasaulio.

Su Kantu mes nesutinkame tame, kad mūsų proto kategorijos esančios vien tik subjektyvus mūsų proto padaras. Anaiptol, mūsų proto kategorijos ir įstatymai yra realių esinių formos ir įstatymai ir turi vertę ir realiame pasaulyje.

Kadangi principai, o tarp jų ir priežastingumo principas yra ne vien proto padaras, bet ir realiu pasauliu, realiomis esybėmis pamatuotas, tad jis turi vertės, galvojant apie bet kokią esybę.

Nereikia sumaišyti dviejų dalykų: kiekvienas padarinys turi savo priežastį, bet negalime pasakyti: kiekviena priežastis turi savo padarinį. Pirmasis pasakymas išreiškia priežastingumo principą, bet ne antrasis.

Antruoju sakiniu pasiremdami, kai kada klaidingai tvirtina, jog priežastingumo principas esąs priešingas laisvai žmogaus valiai.

Bet priežastingumo principas tesako tik tai, kad kiekvienas padarinys būtinai turi savo priežastį, o ar ta priežastis pagamino savo padarinį būtinai ar nebūtinai to priežastingumo principas visai nesako.

Kitas sako, kad mes negalime iš pabaigto apriboto padarinio išvesti, jog priežastis yra begalinė. Jei pabaigta ir apribota priežastis išaiškina padarinį, taip. Bet apribota priežastis yra kitos priežasties padarinys, tad pagaliau turime prieiti prie pirmosios priežasties, kuri nebėra kitos priežasties padarinys, o ši būtinai yra begalinė.

Iš pabaigto padarinio, sako kitasis, negalime išvadą išvesti, jog priežastis yra begalinė ir dėl to, kad padarinys turi būti proporcionalus priežasčiai.

Padarinys turi būt proporcionalus priežasčiai ta prasme, kad jis negali būti tobūlesnis už savo priežastį. Kitaip padarinio tobūlumo dalis būtų be priežasties.

Kas kita priežastis. Ji gali būt tobūlesnė už savo padarinį. Tai matome ir kasdieniniame gyvenime. Juk žmogaus darbai neturi visų tobūlumų, kokius turi pats žmogus. Pagaliau to paties žmogaus vienas darbas esti tobūlesnis už kitą.

Iš buvimo padarinio mes galime spręsti, kad yra jo priežastis, bet tiktai tada, jei mes sprendžiame iš savos (propria) pasekmės buvimą savos priežasties.

Sava priežastis yra ta, nuo kurios padarinys pareina būtinai ir betarpiai. Nuo jos padarinys pareina taip pat būtinai ir betarpiai, kaip sava ypatybė kad pareina nuo esmės, sakysime, kaip apskritumas pareina nuo rato natūros. Čia yra sava priežastis.

Jei priežastis nėra sava, tada jos dabartinio buvimo įrodymas nėra tikras. Sakysime, šitas žmogus yra, vadinas, ir jo tėvas yra. Tėvas nors ir yra savo sūnaus priežastis, tačiau sūnus gali tebebūti, o tėvas jau gali būti numiręs. Šituo atveju yra paprasta priežastis ir paprastas padarinys.

Sava priežastis, kaipo būtina, skirias nuo priežasties, kuri yra per prietykį. Sakysime, žmogus gimdo žmogų. Čia yra sava, būtina priežastis. Sakysime, Ksantipa pagimdė žmogų, čia yra priežastis per prietykį. Priežastis būtina ir betarpė: karštis kaitina, gydytojas gydo, šviesa šviečia.

Individualės arba partikuliarės priežastys turi savus individualius ar partikuliarius padarinius. Sakysime, Lietuvos kunigaikštis Kęstutis yra priežastis gimimo Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto.

Universalūs padariniai reikalauja ir universalės priežasties.

Sakysime, šitas kūno judėjimas gali pagaminti kitą kūno judėjimą. Bet pats judėjimas, kaip toks, negali būti pagamintas judėjimo, kitaip sakant, neturi savo buvimo pagrindo savyje. „Manifestum est, sako Tomas Akvinietis, quod si aliquo duo sunt eiusdem speciei, unum non potest esse per se causa formae alterius, in quantum est talis forma; quia sic esset causa formae propriae, cum sit eadem ratio utriusque; sed potest esse causa huiusmodi formae, secundum quod est in materia, id est quod *haec* materia aquirat *hanc* formam“ (I[a], q. 104, a. 1).

Pagaminti judejimui, kaipo judėjimui, reikėjo pirmo ir universalio judintojo, kurs negali būt tos pačios rūšies, bet turi būt kitos aukštesnės rūšies.

Be to, reikia atskirti priežastį įvykimo nuo priežasties buvimo. Sakysime, architektas yra priežastis namų atsiradimo, bet nėra priežastis pastatytų namų stovėjimo. Architektas jau gali būt ir numiręs, o namai gali tebestovėti. Kas kita, sakysime, karštis yra priežastis geležies išsiplėtimo, bet ir to išsiplėtimo palaikymo. Šituo atveju priežasčiai dingus, dingsta ir padarinys. Dievas yra sava tai yra būtina betarpė aukštesnė pasaulio priežastis.

IX SKYRIUS.

Neužtenkantieji Dievo buvimo įrodymai.

Įrodymai gali būt trejopos rūšies: à priori, à posteriori ir à simultaneo. Įrodinėdami à priori mes einame nuo priežasties prie padarinio. Sakysime, jei mes įrodinėjame, kad pasaulio tikslas turi būt geras, kadangi pasaulio Sutvėrėjas yra be galo geras ir be galo išmintingas.

Įrodinėdami à posteriori, mes remiamės padariniu, kad įrodytume to padarinio priežastį. Pavyzdžiui, kai įrodinėjame sielos dvasiškumą, pasiremdami dvasiniais jos aktais, proto, valios apsireiškimais.

Įrodinėjimai à simultaneo yra tada, kai mes iš dviejų dalykų įrodinėjame vieną, pasiremdami kitu. Tai galima tada, jei tuodu dalyku iš tikrųjų yra vienas, ir nuo vienas antro realiai nesiskiria, bet vienas rodosi tartum pirmesnis už kitą. Toks à simultaneo bus įrodymas, kada mes įrodinėjame sielos nemirštamumą, pasiremdami jos dvasiškumu.

Dievo buvimą tegalime įrodyti tik à posteriori.

Negalime įrodyti Dievo buvimo à priori, nes būtų tikras absurdas sakyti ką nors esant ankstesnį už Dievą.

Negalime įrodinėti Dievo buvimo ir à simultaneo, nes, jei mes ką žinome apie Dievą, sakysime, kokią Dievo ypatybę, jau žinome ir patį Dievo buvimą. Tiesa, buvo bandyta įrodinėti Dievo buvimą ir simultaneo. Bet jis neturi vertės.

1 - Šv. Anzelmo argumentas.

Šv. Anzelmas šitaip įrodinėja Dievo buvimą:

Dievas yra tobūliausia, aukščiausia Esybė. Tobūliausia Esybė turi turėti ir realį buvimą, nes realis buvimas taip pat yra tobūlybė.

Jei tos esybės nebūtų, būtų galima sugalvoti esybę, dar tobūlesnę. Tokia būtų ta esybė, kuri turi visas tas pačias tobūlybes, ką ir pirmoji, tik dar, be to, turi ir realį buvimą.

Jei Dievas būtų tik galimas, Jis tegalėtų gauti savo buvimą tik iš kito, ir tokiu būdu nebūtų tobūliausia esybė. Ta antroji esybė, kuri jam suteikė buvimą, būtų tobūlesnė. Kadangi Dievas yra tobūliausia esybė, už kurią nieko tobūlesnio negali nei būti, negalime nei išgalvoti, tad Dievas turi ir realų buvimą, kitaip sakant, Dievas yra.

Šv. Anzelmas ir jo pasekėjai sprendžia Dievo buvimą, pasiremdami Dievo sąvoka ar idėja. Iš Dievo idėjos turinio jie išveda realų Dievo buvimą. Anot jų, tobūliausios esybės sąvoka išreiškia tokią esybę, kuri ekzistuoja per save pačią kuri savo buvimo raciją turi pati savyje, savo esmėje, ir ekzistuoja būtinai. Šitąjį argumentą vartojo ir tokie minties galiūnai, kaip Descartes ir Leibniz.

Ko tas argumentas yra vertas?

Tobūliausios Esybės idėja mumyse yra padaryta sintezio keliu. Mes imame tuos tobūlumus, kuriuos randame sutvėrimuose, juos nuvalome nuo netobūlumų, juos sudedame į vieną sintezį ir tuo būdu sutveriame sau sąvoką ar idėją, kuri turi mums išreikšti be galo tobūlą Esybę — Dievą.

O šitoji idėja tegali mums parodyti tik tuos elementus, iš kurių ji yra sudėta.

Jei mes toje sąvokoje randame ir buvimo elementą, jis mums dar neįrodo, kad Dievas realiai yra, nes mes tverdami sau tą begalo tobūlos esybės idėją, įdėjome į ją buvimo elementą.

Tą elementą mes įdėjome arba dėl to, kad jį matėme Dieve, arba dėl to, kad įrodėme, jog realis buvimas Dieve faktinai yra, arba jį įdėjome, kaipo postulatą. Dėdami buvimo elementą į idėją, kuri mums turi išreikšti Dievą, mes nematėme, kad Dievas realiai yra, nes ontologistais nėra nei pats šv. Anzelmas, nei tie, kurie po jo vartoja tą argumentą.

Jei mes tą elementą įdėjome įrodę, kad Dievas realiai yra, tad mes žinome, jog Dievas realiai yra, ne iš to, kad buvimo elementas yra įdėtas į Dievo sąvoką, bet iš to, kad mes pirmiau įrodėme, jog Dievas realiai yra.

O jei Dievo buvimas jau yra įrodytas, nebėra ko tai beįrodinėti, pasiremiant pačia Dievo idėja. O jei Dievo realis buvimas pirmiau nebuvo įrodytas, tuomet Dievo buvimas dar tebėra postulatas, ir juo remtis yra sofizmas, vadinamas petitio principii.

Šv. Tomas Akvinietis tam argumentui nepripažįsta vertės, nes jis iš tikrųjų yra klaidingas.

Jei tverdami sąvoką, kuri turi mums išreikšti Dievą, neįdėsime elemento, kad Dievas ekzistuoja per save, tada iš tiesų galime sugalvoti ir sutverti dar tobūlesnės esybės idėją. Bet jei mes formuodami sąvoką, kuri išreikštų Dievą, įdėsime ir tą elementą, kad Dievas ekzistuoja per save, tada mes nebeišgalvotumėm tobūlesnės esybės sąvokos.

Visas klausimas čia ir glūdi tame, kuo mes rėmėmės, dėdami šitąjį elementą. Šv. Anzelmas, pasiremdamas, kad Dievą išreiškiančioje sąvokoje Dievo buvimas yra neatskiriamas nuo Jo esmės, išveda, kad Dievas realiai yra.

Bet tokia išvada yra nelogiška. Iš to tegali būt tik šitokia išvada: jei Dievas realiai yra, jis yra būtinai, ir jei kas reikštų sąvoka tobūliausią esybę, kaipo neturinčią savo buvimo racijos savyje, kitaip sakant, reikštų tobūliausią esybę, kaipo nebūtinai ekzistuojančią, tas prieštarautų pats sau.

Analizuodami Dievo sąvoką, mes ten randame, kad egzistavimas be galo tobūlai esybei yra esminis elementas.

Taip analizuodami Dievo sąvoką mes esame ne realioje, bet idealioje sferoje, o iš idealės sferos mes neturime teisės pereiti į realumo sferą.

2 - Dekarto argumentai.

Be šv. Anzelmo argumento Dekartas turėjo du savo paties maždaug panašiu argumentu, būtent:

Aš turiu savyje Dievo sąvoką. Ta sąvoka negalėjo atsirasti manyje iš manęs, nes mano esmė yra apribota, o Dievo sąvoka yra be galo tobūlos Esybės sąvoka. Ją man turėjo suteikti pats Dievas. Taigi Dievas yra.

Antrasis Dekarto argumentas yra šitoks:

Aš esu ir turiu savyje tobūliausios Esybės sąvoką. Pasirėmęs tais dviem faktais, galiu įrodyti Dievo buvimą.

Jei aš pats būčiau sau davęs buvimą, būčiau sau suteikęs visas tobūlybes, kurių aš turiu sąvoką. Taigi mano buvimo racija yra ne manyje, bet Dieve.

Iš kitos pusės mes matome, kad mumyse nėra pajėgos, kuria mes galėtumėm būti ar save palaikyti bent vieną momentą. Mūsų nebūtinumas reikalauja būtinos Esybės buvimo.

Pirmasis Dekarto argumentas būtų tuomet teisingas, jei mes turėtumėm Dievo idėją pozityvią, savą ir pilnai atitinkančią Dievo esmę.

Tuo tarpu mūsų idėja, kuri reiškia Dievą, yra ne sava, bet analogiška, gauta iš Dievo sutvėrimų.

Antrasis Dekarto argumentas yra iš dalies teisingas, iš dalies klaidingas. Yra tikra tiesa, kad iš mūsų nebūtinumo mes galime išvesti, kad yra būtina Esybė.

Bet klaidingas yra įrodinėjimas mūsų nebūtinumo (contingentia). Mūsų nebūtinumo negalima įrodinėti tokiu būdu, kokiu įrodinėja Dekartas.

Anot jo, jei kokia esybė turėtų suteikti sau buvimą ir turėtų be galo tobūlos esybės idėją, kartu su buvimu ji sau suteiktų ir visas tobūlybes. Šitoks tarimas yra klaidingas.

Čia manoma, kad kokia esybė gali sau suteikti buvimą. Tai tarti yra tarti absurdą, būtent, kad kokia esybė gali būt anksčiau už savę pačią. Jokia esybė negali būt prieš savo atsiradimą ir jokia esybė negali turėti idėjos prieš savo buvimą.

3 - Leibnico (Leibnizo) argumentas.

Leibnicas kiek nujautė šv. Anzelmo sugalvoto argumento silpnumą ir stengės jį pataisyti. Leibnico pataisytas argumentas yra šitoks:

Dievas, jei yra, yra per save patį, kitaip sakant, savo buvimo raciją turi savyje. Dievo esmė, jei yra galima, tas galimumas yra ne tame, kad ją būtų galima sutverti, bet tame, kad ji turi savyje buvimą. Taigi, jei Dievo esmė yra galima, Dievas yra. Dievo esmė yra galima, taigi Dievas yra.

Ko vertas yra šitas argumentas?

Deja, ir šitoje pataisytoje formoje argumentas tebeturi savo ydą, kuri ir panaikina jo vertę.

Reikia atskirti galimybę vidujinę (intrinsecam) ir viršutinę (extrinsecam). Pirmoji yra nebuvimas prieštaravimo tarp elementų, kurie padaro kokio nors daikto esmę. Viršutinė galimybė išreiškia buvimą tokios esybės, kuri gali sutverti, pagaminti ar įvykdyti vidujiniu atžvilgiu galimą dalyką.

Jei mes kalbame apie viršutinę galimybę tos esybės, kuri yra begalinė, nesutveriama, tai mes tvirtiname, jog yra pagrindas, kuriuo pasiremdami, mes turime pripažinti, kad tokia esybė yra.

Leibnicas, kalbėdamas, kad Dievo esmė yra galima, turi kalbėti arba apie vidujinę galimybę, būtent, jog nėra prieštaravimų tarp elementų, kurie yra mūsų idėjoj, išreiškiančioj Dievo esmę. Bet ta galimybė mums visai neparodo, ar ta esmė yra ar jos visai nėra. Jei jis tvirtina galimybę viršutinę, jis tvirtina kaip tik tai, ką reikia įrodyti.

4 - Šv. Augustino argumentas.

Šv. Augustinas sako: tiesa yra viena savyje, nepareinama nuo prietykinių esybių (entia contingentia). Juk ir kalbėdami nesakome: mano tiesa, jo tiesa, bet stačiai — tiesa.

Tiesa yra aukštesnė už visus sutvertus dalykus ir nuo jų visai nepareina. Ji yra neatmaini, būtina, amžina. Jos pagrindu negali būt prietykinės būtys. Jos pagrindu tegali būt tik būtina begalinė, amžina, neatmaini esybė.

Tą pat argumentą paskiau vartojo šv. Bonaventura, Bossuetas, Balmes ir kit.

Tvirtinti, kaip tai daro Bossuet, kad metafizikos tiesos yra kaž-kas dieviška, ar pagaliau pats Dievas, yra įkristi į ontologiz-

mą. Jei, sakysime, šitoji tiesa 2+2=4 yra dieviška, tad mes matome pačią Dievo esmę, patį Dievą.

Tiesos neatmainumas, logikos įstatymų neatmainumas, galimų esybių galimumas yra neabsoliutus, bet sąlyginis. Tos tiesos neatmainumas, būtinumas yra išaiškinamas ir kitaip.

Tas būtinumas yra tik logikos, o ne realumo sferoje. Tiesos neatmainumas pilnai yra išaiškinamas mūsų proto pajėga atitraukti ir tuo padaryti atitrauktą esybę universalią. Mūsų protas, atitraukdamas, atmeta visa tai, kas yra prietykinio, palikdamas tik tai, kas yra būtina. Taip gauta dalykų esmė, ar norma, ar principas, ar tiesa mums rodosi lyg visai nepareina nuo mūsų. Juk ar aš būsiu, ar ne, 2 + 2 visuomet bus 4. Bet, jei nebūtų jokio proto, nebūtų nei tiesos 2 + 2 = 4.

Jei aš sakau, kad 2+2=4, aš tariu, kad tie santykiai, kurie yra tarp 2 ir 2 ir tarp 4 yra priešais kokį nors protą. Tad tiesos būtinumas nebūtinai teparodo, kad yra Dievas.

Kai kam rodosi, jog tuomet nebesiskiriame nuo Kanto tiesos supratimo. Ir tai yra netiesa.

Kantas sako, kad mes tiesą sutveriame, vadovaudamies principais à priori. Tuo tarpu mes savo sąvokas įgyjame, pasigaudami atitraukimu, jas semiame iš realio gyvenimo. Sutvėrime konstitutyvių elementų, kurie išreiškia realią esybę, ar santykius tarp būtybių, mes esame pasyvūs.

X SKYRIUS.

Šv. Tomo Akviniečio argumentai Dievo buvimui įrodyti.

Dievo buvimo įrodymas, paremtas judėjimu.

Dievo buvimo įrodymus, kaip minėjau, geriausiai suformulavo šv. Tomas Akvinietis. Jo argumentų yra penki, jie verste verčia kiekvieną nuoširdžiai tiesos ieškantį ir protaujantį žmogų pripažinti, kad Dievas tikrai yra.

Pirmajam savo argumentui šv. Tomas Akvinietis ima bet kokį judėjimą arba pasikeitimą, arba perėjimą iš galimybės į aktą ir tuo įrodo buvimą nejudančio judintojo.

Iš čia Tomas išveda, kad pirmas judintojas yra tyras aktas, kad jis yra per save, nesimainąs, amžinas.

Antruoju savo argumentu Tomas Akvinietis įrodinėja, kad pirmasis judintojas yra priežastis arba šaltinis ne vien judėjimo, bet ir pačios esybės, kurią ta priežastis ne vien pagamina, bet ir palaiko.

Iš to argumento Tomas išveda Dievo visagalybę, buvimą per save, kad Dievas yra begalinis, visur esąs.

Pasiremdamas, kad esybės, kurias matome, yra nebūtinos, Tomas įrodo būtinos Esybės buvimą. Tai trečiasis jo argumentas.

Šitasis Dievo buvimo įrodymo būdas yra generalesnis, negu anuodu. Čia galime imti bet kokią esybę, kuri nėra būtina, kuri neturi savo buvimo racijos savyje.

Šitasis argumentas įrodo buvimą esybės būtinos, kuri yra per save. Iš to galime išvesti, kad Ji yra pats buvimas ir visas kitas Dievo tobūlybes.

Ketvirtajam argumentui Tomas Akvinietis ima esybę netobūlą, sudėtą, ir išveda, kad yra Esybė tobūla, kad ta Esybė yra ne kūnas.

Penktojo argumento pagrindas, yra tvarka, kurią matome pasaulyje. Iš to Tomas išveda, kad yra tvarkantis protas.

Visi tie argumentai gali būt suvesti į vieną. Jie yra pagrįsti tuo principu, kad daugiau negali pasidaryti iš mažiau, kad nieks aukštesnis negali savaime įvykti iš žemesnio, netobūlesnio, kaipo iš savo priežasties, kitaip sakant, kas yra netobūlas, negali būt priežastimi tobūlo. Nieks taip pat negali būt ko nors priežastimi.

Pirmasis Dievo buvimo įrodymas yra paremtas judėjimu.

Paprastoje kalboje judėjimas reiškia vietos pakeitimą. Filosofijoj nuo Aristotelio laikų jis reiškia bet kokį pasikeitimą. Nors šita prasme judėjimas reiškia ne vien patobūlėjimo daikto, bet ir sunykimą jo; čia bus kalba apie patobūlėjimą, priaugimą.

Įrodinėdamas Dievo buvimą, šv. Tomas remias metafizišku judėjimu, t. y. perėjimu iš galimybės į aktą. Judėti arba pereiti iš galimybės į aktualią realybę tegali tiktai tas, kurs yra galimybėje. Nė vienas negali pereiti į aktą, jei jis jau turi aktualiai tą patobūlinimą. Sakysime, nebegali užgimti tas, kas jau yra užgimęs, negali bepražysti tas žiedas, kurs jau žydi.

Pasaulis nėra sustingęs, jame matome mainymasi, judėjimą. Nuolat keičias neorganiškoji medžiaga, pereidama iš vieno būvio į kitą. Nuolatinis keitimasis yra augaluose, gyvuliuose, žmonėse.

Yra būtybių, kurios neturi kokio formalio tobūlumo, o turėti gali, ir jos tą patobūlinimą įgyja, vadinas, jų galimybė tapo papildyta arba, kitaip sakant, determinuota aktu. Minėtasis aktas yra tobūlumas, kurį teikia esybei formalė priežastis, vidujiniai susivienydama su ta esybe.

Sakysime, šaltas geležies gabalas yra galimybėje tapti karštu. Įdėtas į ugnį tas geležies gabalas tapo karštas, vadinas, iš galimybės jis perėjo į aktą. Tapęs karštu, jis įgijo ypatybių, kurių jis pirmiau neturėjo: jis įgijo galimybės šviesti, įkaitinti kitą dalyką ir t. t.

Klausimas, ar gali kokia nors esybė suteikti pati sau patobūlinimą, kurio ji neturi?

Esybė, būdama galimybėje, negali pati sau suteikti to tobūlumo, kurio ji pati neturi, kurio jai trūksta, kitaip sakant, ji pati negali pereiti iš galimybės į aktą.

Jei ta esybė būtų gavusi tą patobūlinimą iš savęs pačios, aišku, kad ji tą patobūlinimą jau būtų turėjusi, prieš teikdama sau, nes neturėdama jo, kaip jį suteiks sau ar kitam.

Bet išeina taip pat, kad ta esybė, to tobūlumo kartu ir neturėjo. Nes jei kokia esybė jau turi tą tobūlumą, ji nebegali jo begauti, nes jį jau turi.

Bet tai yra aiškus prieštaravimas: esybė būdama galimybėje, tuo pačiu laiku ir turi tą tobūlumą ir neturi jo. Aišku, kad tai yra negalimas dalykas.

Nė viena esybė, to pat tobūlumo atžvilgiu, negali būt kartu ir galimybėje ir aktu, kitaip sakant, nė viena esybė negali tuo pačiu laiku tą pačią tobūlybę ir turėti ir jos neturėti.

Nė viena esybė, būdama galimybėje, neturi savyje to patobūlinimo, kurį gali gauti, nes jei jį turėtų, jo gauti nebegalėtų, kadangi jį jau turi.

Esybė, kuri yra galimybėje, tegali pereiti į aktą tik per veikimą tokios esybės, kuri aktualiai turi tą tobūlumą, nes kitam kokį patobūlinimą tegali suteikti tiktai tas, kurs jį pats turi, o ko pats neturi, to ir kitam neduosi. „Agere sequitur esse".

Vadinas, kiekviena atmaina įvyksta veikiant šalia esančiai priežasčiai. Taigi atsimainymo priežastis yra ne pats atsimainantysis dalykas, bet kita priežastis. „Quidquid movetur ab alio movetur".

Tuo nėra pasakyta, kad atsimainiusysis dalykas pats prie atsimainymo nė kiek neprisidėjo. Čia tepasakyta tik tai, kad pats atsimainiusysis dalykas negali būti pilna savo atsimainymo priežastis.

Patyrinėję pasaulį, mes matome, kad pasaulio veikiančiosios priežastys yra ne pilnos, ne galutinės, bet viduryje stovinčios. Kitaip sakant, tos priežastys neveikia pačios savaime, jos veikia dėl to, kad į jas veikia kitos priežastys, jos juda dėl to, kad yra judinamos kitų priežasčių.

Mes nerandame pasaulyje nė vienos priežasties, kuri yra šio pasaulio dalis, ir kuri pati užtektų savo veikimui. Kiekviena juda dėl to, kad yra kito judinama.

Imkime pavyzdžiui kad ir traukinį. Mes matome, kad pirmasis traukinio vagonas traukia antrąjį, antrasis — trečiąjį ir tt. Antrasis traukia trečiąjį dėl to, kad pats yra traukiamas. Pirmasis netrauks antrojo, jei pats nebus traukiamas garvežio. Šis traukia pirmąjį vagoną, antrąjį, trečiąjį ir tt., ir visas traukinys eina.

Eilė veiksnių, iš esmės ir aktualiai pajungtų, (subordinuotų), kurie gauna tą patobūlinimą nuo kits kito, negali būti begalinė. Pavyzdžiui: jūrininkas laiko virvę, jūrininką laiko laivas, laivą

kelia vanduo, vandenį laiko žemė, žemę — saulė, saulę — kažkoks nežinomas centras. O paskiau greit prieiname pirmąją priežastį.

Mes imame kokią nors esančią realiame gyvenime seriją esybių ar veiksnių, kurių vienas judina kitą, dėl to, kad pats yra judinamas. Pradėdami nuo paskutinės esybės, mes matome, kad ji yra judinama priešpaskutiniosios. Priešpaskutinioji judina paskutiniąją dėl to, kad pati yra judinama trečio nuo galo judintojo. Trečiasis nuo galo judintojas judina priešpaskutinį dėl to, kad pats yra judinamas ketvirto nuo galo ir t. t.

Taip eidami, prieiname pirmąjį judintoją, kurs judina kitus, o pats nebėra kito judinamas, kitaip sakant, prieiname nejudinamąjį judintoją.

Jei nebūtų pirmojo judintojo, nebūtų nė kitų judintojų, nes jie visi tejuda ir tejudina kits kitą dėl to, kad yra judinami pirmojo judintojo.

Vadinas, yra pirmasis judintojas, kurs nėra kito judinamas, kurs teikia kitiems tobūlumus, pats jų nuo kito negaudamas. Tą ir vadiname Dievu.

Pirmasis judintojas turi būt nejudinamas, neatmainomas, nes jis jau turi turėti tuos tobūlumus, kuriuos jis teikia kitiems. Kita vertus, jis negalėjo jų gauti iš kitų, nes yra pirmasis judintojas.

Ta esybė, kuri aktualiai turi tobūlybes, jų teikia kitiems, o pati iš kitur jų nėra gavusi, jas turi pati iš savęs.

Tas nejudinamasis judintojas turi būti per save patį. Jei jis būtų ne per save, bet per kitą, tuomet jis būtų gavęs iš kito visus aktualius tobūlumus ir tuo pat nebūtų pirmasis nejudinamasis judintojas. Taigi pirmojo judintojo tobūlybė nebuvo ir negalėjo būt suteikta. Kadangi ir ji turi turėti savo buvimo raciją, tad ta racija yra ne kas kita, tik nejudinamojo judintojo esmė. Kadangi jame judėjimas yra negalimas, jis negali būti jokioje galimybėje tobulintis, taigi jis turi būti tyras aktas.

Kai kas sako, kad veiksnių eilė gali būti begalinė; tuomet pirmasis nejudamasis judintojas, arba pirmoji priežastis nebereikalingas.

Visų pirma, pati begalinė eilė atrodo negalima.

Jei, dauginant pabaigtas dalis, būtų galima padaryti nepabaigtą sumą ar eilę, tad iš pabaigtos pradžioje eilės turėtų įvykti perėjimas į nepabaigtą — taip, pirmiau pabaigta eilė, pridedant pabaigtų dalių, būtų pasidariusi nepabaigta, o tai yra absurdas.

Kiekvienas kūnas turi savo paviršių, kiekvienas kūnas yra apribotas, kiekvienas kūnas turi savo formą. Kūno forma yra įvykdyta jo ribomis.

Kas yra kiekvienam kūnui, tas yra ir visai jų sūmai. Ir visi drauge kūnai turi savo paviršių ir savo pavidalą, taigi kiekvienas yra apribotas ir pabaigtas. Taip pat yra ir visai jų eilei ar sūmai, kokia ji bebūtų.

Skelbimas nepabaigto skaičiaus čia nieko negelbsti, nes viduriniai veiksniai, judinami vienas kito, pasiekia ir judina paskutinį. Imkime kad ir vagonų eilę. Kiekvienas iš jų tiek juda, kiek yra pats judinamas kito. Vadinas, viduriniai turi būti judinami pirmojo judintojo.

Bet pagaliaus, jei tų veiksnių eilė būtų ir begalinė, vis tiek be nejudinamojo judintojo, arba be nejudinamosios priežasties neapsieisi.

Daugindami vidurinių veiksnių ar priežasčių skaičių, neatmainome jų natūros. Imdami atskirai tuos pastūmėtuosius veiksnius, tuos judinamuosius judintojus, ar esybes, matome, kad nė vienas iš jų neturi savyje racijos buvimo to tobūlumo, kurį jis gavo. Kitaip sakant, nė vienas iš tos eilės veiksnių neturi to tobūlumo per save.

Tas pats yra ir imant visą jų eilę. Kaip nė viename tos serijos vienete, lygiai taip pat ir visoje tų veiksnių eilėje, nors ji būtų ir begalinė, nėra racijos to tobūlumo, kurs joje perėjo iš vienos esybės į kitą.

Kadangi nė vienas tos serijos veiksnys neturi to tobūlumo per save, taigi ir visa ta veiksnių eilė neturi to tobūlumo per save. O jei tas tobūlumas minėtoje serijoj yra, tą tobūlumą jai suteikė kita, anapus tos serijos stovinti esybė, kuri turi tą tobūlumą per save.

Imkime pavyzdžiui ištisą eilę kad ir geležies gabalėlių. Sakysime, jie kiekvienas yra šaltas. Kadangi kiekvienas tos eilės gabalėlis yra šaltas, tad ir visa jų eilė yra šalta. Kaip nė vienas geležies gabaliukas negali pats sau suteikti karščio, lygiai taip pat ir visa geležies gabaliukų serija negali suteikti sau karščio. Jei ta serija tapo karšta, tą karštį jai suteikė kita priežastis, kuri yra anapus tos eilės.

Imkime kitą pavyzdį. Sakysime, koks didis rašytojas parašė naują knygą. Tos knygos nurašytas nuorašas, to nuorašo—kitas ir t. t. Nors tų nuorašų eilė ar daugybė būtų ir begalinė, vis tiek visi jie suponuoja originalą. Jei jo nebūtų, nebūtų nė tų nuorašų.

Imkime dar kitą pavyzdį. Daug mokslininkų aiškina, kad mūsų pasaulis pasidarė iš debesyno. Bet čia kilsta klausimas, o iš kur prasidėjo judėjimas debesyne. Kaikurie atsako, kad jis yra iš kitos sistemos. O iš kur tos judėjimas? Iš kur judėjimas trečios ir tt.? Iš kur judėjimas pirmosios? Imkime, koks Haeckelio pasekėjas atsakys, kad pirmosios sistemos nėra, nes sistemų skaičius yra begalinis.

Bet tas pasakymas nieko negelbsti, nes nė viena iš tų sistemų pati iš savęs judėjimo neturi.

Imkime, koks vaizdakalys (skulptorius) su kaltu kala statulą iš balto marmuro. Kaltas lenda į marmurą dėl to, kad jį varo plaktukas, o plaktuką — dailininko ranka. Bet jei dailininką no-

rėtumėm pakeisti nepabaigtu skaičiumi plaktukų, taip, kad antras plaktukas muša pirmąjį, trečias — antrąjį, ketvirtas trečiąjį ir taip be galo. Argi tuomet dailininko ranka taptų nebereikalinga plaktukų pajudinimui? Ji būtų vis tiek reikalinga, nes nė vienas plaktukas neturi savyje judėjimo. Turi būt vienas judintojas, kurs pats savaime teikia kitiems judėjimą.

Taigi, tie aktai arba tos determinacijos negalėjo atsirasti toje eilėje be kito, pašalinio veiksnio.

Mes matome pasaulyje įvykstant įvairias atmainas, perėjimus iš galimybės į aktą. Kadangi kiekvienas judėjimas arba perėjimas iš galimybės į aktą, kaip matėme, suponuoja judintoją, kurs aktualiai turi tą tobūlybę, kurią teikia kitiems, tad ir tos atmainos ir tie perėjimai iš galimybės į aktą, kuriuos matome pasaulyje, reikalauja esybės, kuri būtų jų judėjimo principu.

Taigi, matydami pasaulyje pasikeitimus arba perėjimus iš galimybės į aktą, žinome, kad to judėjimo judintojas tikrai yra.

Dabar eina klausimas, o tas judintojas pats, ar bėra kito judinamas ar ne, kitaip sakant, ta esybė, kuri teikia kitoms tą ir tą patobūlinimą, ar ji turi tą patobūlinimą iš savęs, ar iš kito gavo?

Jei ir tas judintojas yra judinamas, tad jis nėra judėjimo pradžia, vadinas, jis suponuoja kitą judintoją, kurs suteikia jam judėjimą. Ir vėl klausimas: o šitasis judintojas, ar iš savęs turi tą judėjimą, ar iš kito gavo. Jei ir šitas judintojas neturi judėjimo iš savęs, bet yra judinamas kito, jis taip pat nėra judėjimo šaltinis.

Ir tokie judintojai, nors būtų ir begalinė jų eilė, neišaiškintų toje eilėje esančio judėjimo.

Mat, toje, kad ir begalinėje, eilėje nebūtų nė vieno, kurs turėtų per save tą tobūlumą arba judėjimą, kurį jis teikia kitam. Vadinas, ir visa ta eilė neturėtų judėjimo per save.

Jei toje eilėje vis dėlto būtų judėjimas, jis būtų per kitą, kurs turi judėjimą per save. Vadinas, tai serijai judėjimą būtų suteikęs nejudinamas judintojas.

Kadangi pasaulyje judėjimas yra, kadangi čia nėra nė vieno judintojo, kurs turėtų judėjimą per save patį, vadinas, tikrai yra toks judintojas, kurs judina kitus, pats nebebūdamas kito judinamas, kitaip sakant, tikrai yra nejudinamas judintojas, t. y. esybė, kuri teikia patobūlinimus kitiems, o pati tobūlumų iš nieko nebėra gavusi, bet turi juos per save pačią.

Tas nejudinamas judintojas ir yra judėjimo šaltinis.

Ta esybė, kuri yra judėjimo šaltinis, kuri teikia tobūlumų kitiems, o pati iš kito jų nėra gavusi, aišku, kad ji turi juos per save pačią. O tokia esybė, kuri teikia tobūlumus kitiems ir turi juos per save pačią ir yra Dievas.[1])

---

[1]) Tas argumentas šv. Tomo Akviniečio yra šitaip suformuluotas: Prima autem, et manifestior via est, quae sunitur ex parte motus. Certum est enim, et sensu constat, aliqua moneri in hoc mundo: omne au-

Kokią seriją tobūlumų, esančių pasaulyje mes bepaimtumėm, su to argumento pagalba mes įrodome, kad yra tų tobūlumų šaltinis — Dievas, kuris stovi anapus tos serijos.

Tas pat argumentas įrodo, kad Dievas yra tyras aktas, kad jame nėra jokios galimybės, o jei nėra jokios galimybės, negali būti jokio perėjimo iš galimybės į aktą. Kadangi perėjimas iš galimybės į aktą yra keitimos, vadinas, Dieve negali būt jokio atmainumo.

Tam argumentui yra ir priekaištų. Jie yra šitokie: 1) Nejudinamas judintojas rodosi negalimas, 2) gyvybės apsireiškimai judintojo nereikalaują, 3) Pragmatistų, modernistų priekaištai.

1) Nejudinamas judintojas rodosi negalimas.

Norint suprasti tos nuomonės klaidingumą, reikia uždaryti vaizduotės duris ir tesinaudoti tik protu.

Judinti ontologijos atžvilgiu yra determinuoti tai, kas buvo nedeterminuota, aktualizuoti arba realizuoti tai, kas buvo galimybėje.

Judinti ar keisti, yra būtinai reikalinga, kad judintojas judėjimo sferoj būtų aktu, o ne galimybėj. Juk, kad įkaitintų kitą kūną, pats kaitintojas turi būt karštas. Jei kokia esybė per savo esmę yra aktas, ir dėl to ne vien gali veikti, bet yra pats savo veikimas, jis nebereikalauja būt kito judinamas, arba kad kas kitas išvestų jį iš galimybės į aktą.

Šita daug aukštesne prasme Dievas yra nepajudinamas judintojas. Jo nepajudinamumas yra ne inercija Jo, bet aukščiausio veikimo nepajudinamumas, kurs nereikalauja nieko įgyti, nes viską turi iš savęs.

Taigi dalykas, kurs yra galimybėj, turi savo raciją toj esybėj, kuri yra tyras aktas.

Pirmoji esybė absoliučiai skiriasi nuo esybių, kurios keičias. Ji esencialiai skirias nuo pasaulio, kurs nuolat keičias.

---

tem, quod movetur, ab alio movetur. Nihil enim movetur, nisi secundum quod est in potentia ad illud ad quod movetur: movet autem aliquid, secundum quod est actu. Movere enim nihil aliud est, quam educere aliquid de potentia in actum. De potentia autem non potest aliquid reduci in actum, nisi per aliquod ens in actu: sicut calidum in actu, ut ignis, facit lignum, quod est calidum in potentia, esse actu calidum, et per hoc movet, et alterat ipsum. Non autem est possibile, ut idem sit simul in actu et potentia secundum idem, sed solum secundum diversa: quod enim est calidum in actu, non potest simul esse calidum in potentia, sed est simul frigidum in potentia. Impossibile est ergo, quod secundum idem, et eodem modo aliquid sit movens et motum, vel quod moveat seipsum: omne ergo quod movetur, oportet ab alio moveri. Si ergo, id, aquo movetur, moveatur, oportet et ipsum ab alio moveri, et illud ab alio: hic autem non est procedere in infinitum, quia sic non esset aliquod primum movens, et per consequens nec aliquod aliud movens, quia moventia secunda non movent nisi per hoc, quod sunt mota a primo movente, sicut baculus non monet, nisi per hoc, quod est motus a manu; ergo necesse est devenire ad aliquod primum movens, quod a nullo movetur; et hoc omnes intelligunt Deum“ (Sum. theol. 1a q. II. a. 3).

Dievas yra be galo tobūlas, nes jis yra tyras aktas, be jokios priemaišos galimybės, ir savo veikime, ir savo esmėje. Aktas yra tobūlumas. Jis padaro tobūlu tai, kas buvo galimybėj. Taigi tyras aktas yra pilnas absoliutiškas tobūlumas.

Dievas yra ne materialis, ne kūniškas. Materija yra esencialiai sujungta su galimybe, ji nuolat mainos. Tuo tarpu pirmasis judintojas yra tyras aktas, jame negali būt jokių atmainų, kitaip sakant, jis yra ne kūnas, ne materialis.

Be to, kūnas yra sudėtas iš dalių. Dievas negali būti sudėtasiš dalių, nes visetas (visas) yra tobūlesnis už savo dalį. O tai, kas yra tyras aktas, yra tyras tobūlumas.

Dievas yra visur per savo veikimą.

Dievas yra amžinas, nes Jis yra per save, nesimainąs. Pas Jį nėra laiko, nes nėra jokio mainymos.

Jis yra tik vienas, nes jei būtų kitas toks, tad ir vienas ir kitas būtų apriboti ir nė katras nebūtų tyru aktu.

2 priekaištas. Kai kurie sako: šitasis argumentas yra paremtas principu: „quodquid movetur ab alio movetur," arba, kitaip sakant, esybė, kuri pereina iš galimybės į aktą, to patobūlinimo raciją turi ne savyje, bet kitoj esybėj, kuri turi aktualiai tą patobūlinimą.

Bet šitas principas, anot jų, turįs ir išimčių. Yra, girdi, gamtoje tokių esybių, kurios, pereidamos iš galimybės į aktą, nereikalauja jokio pašalinio veiksnio. Tokios esybės yra visi gyvi daiktai. Jų ypatybė yra imanentiškas savaiminis veikimas.

Tiesa, gyvoje, jaučiančioje, protingoje būtybėje padarančioji priežastis (causa efficiens) yra pats subjektas: gyvybė yra savo judėjimas.

Bet ir šitoje srityje padarinys ir priežastis nėra tie pat. Taip šit, kūno sąnarius judina muskulai, muskulus veikia nervai, smegenys, o šiuos -- koks noras, šitasis gi įvyko per viršutinį ar vidujinį įspūdį ir t. t.

Tomo Akviniečio nuomone, yra negalimas tiktai toks judėjimas, kur tas pats dalykas, tuo pačiu atžvilgiu ir tuo pačiu būdu būtų kartu ir aktyvus ir pasyvus, ir priežastis ir padarinys, ir judinantysis ir judinamasis.

Organizmo gyvybė yra ne absoliutiškas savo paties judėjimas. Toks prieštarautų ir fizikos ir metafizikos dėsniams. Gyvybė tiek save pačią determinuoja, kiek aktualioji dalis determinuoja esančiąją galimybėje dalį. Gyvybė reikalauja iš gamtos: medžiagos, impulso ir judinančiųjų pajėgų. Ir gyvoji, ir pagaliau protingoji esybė veikia pastūmėta išviršinių veiksnių.

Sakysime, mes įgijome žinią, jog šitasis medis yra tokios ir tokios formos. Rodosi, kad tos žinios mums niekas nesuteikė, kad tą žinią mes patys įgijome. Tačiau tą žinią mes įgijome veikiant mus anam medžiui. Taigi ir čia veikia principas „quidquid movetur, ab alio movetur".

Ir organizmo veikimui reikia ir pašalinių veiksnių. Ir organizmas, kad galėtų veikti, turi gaut jėgų ir medžiagos iš šalies. Jei augalui atimsi maistą, jis numiršta.

Daugiau savaimingumo yra žmogaus sielos veikime, bet ir čia toli gražu pilno savaimingumo nėra. Pažinimo ar valios procese daiktai veikia į žmogaus sielą, į valią veikia įvairūs motyvai.

Taigi pasaulyje nėra tokios priežasties, kuri veiktų visai nepastūmėta kito veiksnio. Galiausiai turi būt priežastis, kuri savo veikime nuo kitos nebepareina.

3. Pragmatistai, modernistai daro minėtajam argumentui šitokį priekaištą: Esybės esmė yra nepastovi; pastovus tėra pats judėjimas, pats plėtojimasis. Realumas yra nuolatinis judėjimas ar plėtojimasis. Jei daiktai juda ar plėtojasi savaime, jei daikto esmė yra pats judėjimas arba pats plėtojimasis, tad nebereikia jokios pašalinės priežasties, kuri juos judintų.

Toks paaiškinimas galėtų turėti vertės tik tada, jei atmesi prieštaravimo principą, jei pripažinsi, kad tas pat dalykas, tuo pat atžvilgiu, tuo pat laiku, gali kartu ir būti ir nebūti.

Iš tikrųjų, juk ta esybė, kuri plėtojasi, įgyja tokių dalykų ar ypatybių, kokių ji neturėjo. Juk nieks negali išsiplėtoti į tai, kuomi jau yra. Taip pat negali sau suteikti to, ko pats neturi. Tą patobūlinimą reikia gauti iš to, kurs jį jau turi. Galiausiai prieinama prie pirmos priežasties, kuri tą patobūlinimą suteikė kitiems, o pati yra tyras aktas.

XI SKYRIUS.

Dievo buvimo įrodymas, paremtas sutveriančios priežasties reikalingumu.

Dievas yra pažįstamas kaipo priežastis iš savo padarų.

Iš buvimo sutvertų ar pagamintų dalykų išvedama, kad yra Dievas, aukščiausia, per save pačią esanti nepagaminta priežastis.

Kiekviena esybė, kuri pradeda būti, įvyksta, veikiant tinkamai priežasčiai.

Mokslas nustatė, kad kiekvienas apsireiškimas turi savo tam tikrą priežastį, ar priežasčių komplekstą ir be priežasties niekas negali atsirasti. Iš nieko niekas.

Iš to yra neabejotinai aišku, kad kiekviena naujai įvykstanti esybė ar jos patobūlinimas turi turėti tinkamą priežastį.

Jei matai laikrodėlį ar gražų paveikslą, ar įdomią knygą, nors ir nebūtumei matęs nei tą laikrodėlį dirbant, nei tą paveiks-

lą piešiant, nei tą knygą rašant, vis dėlto ir tuomet tikrai žinotumei, kad nei tas laikrodėlis, nei tas paveikslas, nei ta knyga savaime nepasidarė, kad tikrai buvo kas juos padarė, ir kad jis turėjo būt protingas, nes be proto nepadarysi nei laikrodėlio, nei paveikslo, nei knygos.

Pasaulyje matome, kad nuolat įvyksta įvairių įvairiausių apsireiškimų. Jie turi turėti savo tinkamų priežasčių. Ypač aiškiai tai matome gyvųjų esybių srityje. Čia matome ir pradžią ir pabaigą. Ar jos yra per save?

Ne, tos gėlės išdygo iš sėklų, tos sėklos gautos iš kitų gėlių. Tie medžiai yra kilę iš kitų tos pat rūšies medžių. Jie ilgainiui numirs, supus, užleisdami vietą kitiems.

Tą pat matome ir gyvulijoj.

Dabartiniai gyvuliai gavo savo buvimą iš savo tėvų, šie iš savųjų ir tt. Tas pat yra ir žmonėms. Jiems davė gyvybę jų tėvai, tiems jų tėvai ir tt.

Eidami per ištisą eilę iš vienos gentkartės į kitą, matome, kad kiekvienas yra pagimdytas savo tėvų, ir nė vieno nėra, kurs turėtų savo buvimo raciją savyje.

Priežastis būtinai turi turėti tuos tobūlumus, kuriuos matome padarinyje. Jie turi būt bent tokiame arba aukštesniame laipsnyje negu padarinyje, nes iš nieko tegali būt tik niekas. Tad kiekvienas dalykas, kurs pereina iš galimybės į aktą, turi būt įvykdytas priežasties, aktualiai esančios ir turinčios tas tobūlybes. Tas pats yra ir bet kokio tobūlėjimo padaugėjimui.

Pasaulyje matome priežasčių dvejopos rūšies: yra priežasčių, kurios pagamina savo padarinį, bet jos nėra būtinai reikalingos savo padarinių palaikymui. Taip šit tėvai yra priežastis jų vaikų gimimo, bet jie nėra būtina priežastis gimusių vaikų gyvenimui. Tėvai gali numirti, o po tėvų mirties vaikai dėl to nesiliauja gyvenę.

Bet yra ir tokių priežasčių, be kurių negalimas yra ir atsiradimas ir buvimas.

Tokių priežasčių seriją beeidami, mes prieiname prie pirmos priežasties, kuri pagamina visus tuos padarinius, o pati kitos priežasties pagaminta nebėra.

Pavyzdžiui: jūrininkas laiko inkarą, jūrininką laiko laivas, vanduo laiko laivą, vandenį — žemė, žemę — saulė, saulę — kaž koks nežinomas centras, o toliau — x. Tokia serija eidami mes tuoj pasiekiame jos galą.

Bet imkime kad ir kitokią seriją. Jei kiekviena serijos priežastis yra pagaminta kitos priežasties, tad mes turime ištisą eilę pagamintų padarinių (pasėkmių). Jei visa eilė yra gavusi buvimą tokiu būdu, kad viena priežastis gavo buvimą nuo kitos ir tuo pat tapo padariniu tos kitos priežasties, tad mes gauname ištisą seriją priežasčių, kurių kiekviena yra padarinys ankstesnės priežasties.

Jei tų priežasčių serija yra pabaigta t. y. turi pradžią, ir galą, tad mes ta serija eidami nuo paskutinės priežasties prieiname prie pirmosios pagamintosios priežasties, ir klausiame, iš kur ji atsirado. Pati savęs ji pagaminti negalėjo, vadinas, ją pagamino kita priežastis, už ją pirmesnė, kuri jau nebėra nė vieno pagaminta, kuri yra per save pačią, o ta pirmoji, nepagamintoji per save pačią esančioji priežastis yra Dievas.

Jei ta pagamintųjų priežasčių serija yra nepabaigta, ir tada ji Dievo buvimą įrodo, nes, kaip minėjome, visa ta serija yra padarinys, o kiekvienas padarinys reikalauja tinkamos priežasties.

Iš tikrųjų ir šitoje serijoje tam tikru atžvilgiu, tėra tik trys terminai: veikimo šaltinis, arba pirmoji priežastis, tarpininkai ir rezultatas, kurį pagamino tas veikimas.

Tos priežastys, kurias mes matome pasaulyje, ir visa jų eilė yra tik reliatyvių priežasčių eilė. Visos reliatyvės priežastys yra vidurinės priežastys: nė viena iš jų negali suteikti kitam būties, jei ji pati pirma jos negavo iš kito ir jos neturi. Ir tai rodo, kad kiekviena tos serijos priežastis neturi savo buvimo racijos savyje, bet kitame.

Kadangi nė viena iš visos tos eilės priežastis neturi savo buvimo racijos savyje, bet kitame, tat visa jų eilė, nors ji būtų ir begalinė, neturi savo buvimo racijos savyje, bet kitame, absoliutiškoje priežastyje, t. y. Dieve.

Padaugink vidurinių priežasčių kiek nori, tebūnie jų kad ir begalinis skaičius, tuo pailginsi kanalą, bet nesutversi šaltinio, kurio vanduo bėgtų tuo kanalu. Jei nebus šaltinio, nebus nė vandens tame kanale, nors jis būtų ir be galo ilgas.

Jei nėra veikimo šaltinio, tarpininkai nesutveria, nepagamina veikimo, nors jų būtų ir begalinė eilė. Jei nebūtų veikimo šaltinio, tiesą pasakius, nebūtų nei tarpininkų, nei rezultato: be pirmosios priežasties dingsta viskas.

Imkime pavyzdžiui traukinį. Pirmasis vagonas traukia antrąjį vagoną, antrasis — trečiąjį, priešpaskutinis vagonas traukia paskutinį, ir visa jų eilė bėga. Jei lokomotyvo nebūtų, kurs traukia vagonų seriją, visa jų eilė stovėtų, nors jį būtų begalinė.

Kaip judėjimas negali atsirasti eilėje vagonų be to, kas tą eilę trauktų ar judintų, taip pat ir reliatyviųjų ar pagamintųjų priežasčių eilė nebūtų atsiradusi ir neveiktų, jei nebūtų pirmosios nepagamintos absoliučios priežasties, tai yra Dievo

Kiekviena veikiančioji priežastis, kuri neturi savo buvimo racijos savyje, veikia tiek ar gamina tiek, kaip minėjau, kiek yra pati kitos (ankstesnės) veikiančios priežasties pagaminta. Taigi pirmoji priežastis pagamina viduriniąsias, o viduriniosios, kiek jų bebūtų, nors ir begalinis skaičius, pagamina paskutiniąją. Tad, jei nebūtų pir-

mosios priežasties, nebūtų nė viduriniųjų, nebūtų nė paskutinės, kitaip sakant, nebūtų nė vieno daikto.

Kadangi veikiančių dalykų pasaulyje yra, ir jie yra pagaminti kitų priežasčių, kadangi mes matome paskutiniąsias veikiančias priežastis ir žinome, kad jos yra vidurinių priežasčių padarinys, tad turi būt ir pirmoji priežastis, kuri pagamino viduriniąsias. Kitaip sakant, eilė priežasčių, kurių vienos veikimas pareina nuo kitos, rodo esant pirmąją priežastį, kuri suteikė veikimo visoms kitoms priežastims, o ta pirmoji priežastis ir yra nesutvertas Sutvėrėjas.

Ar amžinas yra pasaulis, ar ne amžinas, vis tiek jis aiškiai įrodo Dievo buvimą, kad ir šitokiu būdu.

Mes randame pasaulyje padarinius, kurie pareina nuo savų priežasčių. Tos savo veikime taip pat pareina nuo kitų savų priežasčių ir tt. Tų antrųjų ar trečiųjų ir tt. priežasčių mes neieškome praeityje, bet dabartyje. Tiesą pasakius, mes nežiūrime nei į praeitį, nei į dabartį, mes težiūrime tik į tą priežasčių pareinamumą nuo viena kitos: toks ir toks padarinys pareina nuo tos ir tos priežasties, o šitoji priežastis, kaipo priežastis, pareina nuo kitos priežasties ir tt. Taip eidami, mes netrukus pasiekiame pirmąją priežastį t. y. Dievą. Vadinas, įrodyti Dievo buvimui nėra būtino reikalo eiti atgal priežasčių serija per visus amžius, kol pasieksime pasaulio pradžią.

Imkime pavyzdžiui, kad ir žmogaus buvimą. Jis pareina nuo daugybės veikiančiųjų priežasčių. Jei paimsime atskirai kiekvieną tą priežastį nagrinėti, pamatysime, kad ji yra padarinys ištisos eilės kitų priežasčių, tos — kitų ir tt. Taip lipdami nuo vienos grandinės prie kitos, netrukus, prieisime pirmąją priežastį, nuo kurios ir dabar ir kiekvieną valandėlę pareina buvimas ne vien žmogaus, bet ir kitokių sutvėrimų.

Taigi žmogus ar kas kitas, nors rodos, paviršutiniškai žiūrint, ir nepriklausomas, iš tikrųjų nuolat priklauso nuo pirmosios priežasties.

Tad, jei pasaulis yra amžinas, jis amžinai priklauso nuo Dievo, kurs per visą amžinybę palaiko jo buvimą.

Jei pasaulis būtų amžinas ir reliatyviųjų arba sutvertųjų priežasčių eilė būtų ir begalinė, ir tuomet pasaulis tikrai įrodo Dievo buvimą.

Kiekviena tos eilės esybė, arba kiekviena tos eilės priežastis yra kitos pagaminta; jų ypatybės aiškiai rodo, kad nė viena iš jų nėra per save, bet per kitą, kitaip sakant, yra reliatyvės. Jei nė vienas tos eilės dalykas neturi savo buvimo racijos savyje, vadinas, ir visa, kad ir begalinė tų priežasčių eilė, neturi savo buvimo racijos savyje, bet kitame, kitaip sakant, yra ne per save, bet per kitą, kurs yra anapus minėtosios priežasčių eilės ir turi savo buvimo raciją savyje, o tai yra Dievas.

Juk negali būti visos žvaigždės planetos, kurios gauna šviesos nuo kitos žvaigždės. Būtinai turi būt bent viena žvaigždė, kuri turi šviesos iš savęs ir kitoms šviesos duoda. Tas pat yra ir priežasčių eilėje. Jos negali būt visos reliatyvios, gavusios buvimą ir veikimą iš kitos priežasties, turi būt ir absoliuti amžina priežastis, kuri suteikė reliatyviosioms ir buvimą ir veikimą.

Žodžiu sakant, kiekviena reliatyvioji priežastis, kiekvienas pasaulio dalykas iš savo esmės yra ne per save, bet per kitą; savo esme jis rodo, kad yra absoliuti jo buvimo ir veikimo priežastis.

Vadinas, jei pasaulis yra amžinas, jis per visus amžius reikalauja absoliutiškos priežasties, jis per visus amžius rodo, kad yra Dievas, kurs jį sutvėrė ir suteikė jam veikimo galią.

Esybės buvimas per save pačią nereiškia, kad ji pati save sutvėrė. Jei ji būtų sutvėrusi pati save, ji tuo pat laiku ir būtų ir nebūtų. Ji būtų, nes nebūdamas nieko nesutversi. Ji tuo pat aiku ir nebūtų, nes jei jau esi, tai kaip save betversi, kad jau esi. Juk tegalima tverti tik tai, ko dar nėra. Kadangi nė viena esybė nesti prieš savo buvimą tad nė viena esybė negali sutverti pati savęs.

Ta priežastis, kuri yra nesutverta, kuri turi savo buvimo raciją savyje, ir yra Dievas.

Ta priežastis nėra pasaulis, bet ji yra anapus pasaulio.

Kas turi savo buvimo pagrindą (raciją) savyje, yra neprigulmingas nuo kitų priežasčių veikimo ir dėl to yra absoliučiai neatmainus. O pasaulis nuolat keičias. Ir tai parodo, kad jis savo buvimo pagrindo (racijos) neturi savyje, taigi ir ta pirmąja priežastimi nėra. Pirmoji priežastis yra anapus pasaulio, t. y. pasaulis nėra Dievas. Šv. Tomas šitaip formuluoja tą įrodymą:[1])

Iš viso to, kas pasakyta, yra aišku, kad Dievo buvimas yra taip tikras, kaip tikras yra pasaulio buvimas. Tą patį tvirtina ir Kilio universiteto prof. J. Reinke, sakydamas: „Kad yra Dievas mes žinome taip pat tikrai, kaip ir gamtos buvimą“.

Dievas sutvėrė pasaulį iš nieko. Tuo pasakymu visai netvirtinama, kad visata yra Dievo sutverta iš nieko, kaip iš kokios medžiagos. Tas pasakymas tereiškia, kad nebuvo jokios

---

[1])„Secunda via est ex ratione causae efficientis. Invenimus enim in istis sensibilibus esse ordinem causarum efficientium, nec tamen invenitur, nec est possibile, quod aliquis sit causa efficiens sui ipsius, quia sic esset prius seipso, quod est impossibile: non autem est possibile, quod in causis efficientibus procedatur in infinitum, quia in omnibus causis efficientibus ordinatis primum est causa medii, et medium est causa ultimi, sive media sint plura, sive unum tantum: remota autem causa, removetur effectus; ergo si non fuerit primum in causis efficientibus, non erit ultimum nec medium. Sed, si procedatur in infinitum in causis efficientibus, non erit prima causa efficiens et sic non erit nec effectus ultimus, nec causae efficientes mediae, quod patet esse falsum. Ergo est necesse ponere aliquam causam efficientem primam: quam omnes Deum nominant“ (Summ. theol. I-a, qu. II, art. 3).

medžiagos, kuria būtų Dievas pasinaudojęs, pasaulį tverdamas, kad pasaulis ir medžiaga, ir forma yra Dievo padaras, pagamintas vien tik Jo visagalybės.

Nors Dievas pasaulį sutvėrė ir jį valdo, betgi natūralės priežastys lieka savo vietoje, niekas nemano jų paneigti. Jos taip pat jokiu būdu negali užimti vietos Dievo, kaipo pasaulio Sutvėrėjo, Tvarkytojo ir Valdytojo, kurs yra visų priežasčių priežastis. Ir koks bebūtų partikuliarių priežasčių skaičius, kokia bebūtų jų veikimo sfera, jos Dievo neatstoja.

Iš kitos pusės, nereikia įsivaizduoti, kad visus įvykius gamtoje Dievas pats pagamina betarpiai. Yra iš anksto Dievo nustatyta tvarka ir tos tvarkos laikydamos, veikia reliatyvios ar partikuliarios priežastys.

XII SKYRIUS.

Dievo buvimo įrodymas, pasiremiant nebūtinų daiktų buvimu.

Mes matėme, kad yra būties ir išsiplėtojimo (išsivystymo) pirmasis šaltinis, kad tas šaltinis turi būti per save. Šituo trečiuoju argumentu mes įrodomę, kad tasšaltinis, ar esybė yra būtina.

Visa, tik yra, turi savo buvimo raciją arba savyje, arba kitoje esybėje, kitaip sakant, esti per save (iš savęs) arba per kitą.

Esybė, kuri esti per save, yra aiškiai pažįstama. Ji yra be pradžios, kitaip sakant, ji yra amžina. Tas, kurs esti per save, turi būt be pradžios, turi būt amžinas, nes jei kada būtų buvęs toks laikas, kada jo būtų nebuvę, jis nebūtų galėjęs atsirasti nė vėliau. Jis nebūtų galėjęs sau pačiam suteikti buvimo, nes kaip jau matėme, nė vienas dalykas negali nieko suteikti, ar veikti prieš savo atsiradimą. Pats nebūdamas, ar sau pačiam ar kitam būties nesuteiksi.

Kita esybė būties jam suteikti negalėjo, nes mes čia imame tokią esybę, kuri savo buvimo raciją turi ne kitoje esybėje, bet savyje. Taigi, jei tokios esybės, kuri yra per save pačią (à se), kokį laiką nebūtų buvę, jos nebūtų nė dabar. O jei ji dabar yra, ji yra amžina, be pradžios.

Pažvelgę į pasaulį, mes matome, kad pasaulio esybės yra nebūtinos. Jų nebūtinumo aiškiausiu įrodymu yra tas faktas, kad kitados jų nebuvo, ir ateis laikas, kada jų nebus.

Pagaliau ir mineralai ir tie subyra, įeina į kitas sudėtis. Dar aiškiau tai matome, pažvelgę į augalus, gyvulius ir žmones.

Iš to, kad yra nebūtinų esybių, mes galime išvesti, jog yra būtina esybė, kuri nebūti negali.

Šitame įrodyme naudojamės priežastingumo principu, paimtu plačiausia jo forma, kurs sako: tai, kas neturi savo buvimo racijos savyje, turi ją kitame. Tas gi kitas galų gale turi savo buvimo raciją savyje, nes jei ir jis pats neturi savo buvimo racijos savyje, bet kitame, jis neišaiškintų nebūtinųjų esybių buvimo; jei ir jis pats yra nebūtinas, tad ir jo kitados nebuvo, o kadangi jis yra pirmasis, tad kitas jam buvimo nebesuteikė. Jei kokį laiką jo nebūtų buvę, jo nebūtų nė dabar. Jei kada nors nebūtų buvę pirmosios esybės, nebūtų buvę nei kitų esybių, kurios nuo jos gavo buvimą, nebūtų buvę jokios esybės. Jei kada nors nebūtų buvę jokios esybės, niekas nebūtų galėjęs niekados atsirasti, nieko nebūtų nė dabar.

Tuo tarpu nebūtinųjų esybių yra, taigi yra ir pirmoji esybė, kuri turi savo buvimo raciją savyje, arba kitaip sakant, kuri esti per save pačią. Esybė, kuri esti per save, yra amžina, be pradžios, ji yra būtina. Buvimas yra jos esmės elementas, nebūti ji negali.

Esybė, kuri esti per save, yra neatmainoma, joje būti negali jokios evuliucijos, nes ta pati buvimo racija visame savo pilnume yra joje visuomet. Plėtotis tegali tik tie dalykai, kurie savo buvimo pagrindą turi kitoje esybėje.

Esybė, kuri yra amžina, būtina, neatmainoma, yra Dievas Taigi Dievas yra.

Nuo Kanto laikų tas argumentas vadinamas kosmologišku. Tą patį kosmologiškąjį argumentą galime suformuluoti taip, kaip jį suformulavo Kantas. Jei kas yra, yra ir būtina esybė. Yra daiktų, esame mes patys, taigi turi būti ir būtina esybė.

Jei kas yra, jis yra arba būtinai arba nebūtinai. Jei jis yra būtinai, tai būtinoji esybė yra. Jei yra nebūtinai, tai tas dalykas arba tie dalykai yra tik per tai, kas esti būtinai arba per save (ens a se). Esybė, kuri yra per save, yra Dievas.

Tą argumentą šv. Tomas šitaip suformulavo:[1])

---

[1]) Tertia via est sumpta ex possibili et necesario (quae talis est). In venimus enim in rebus quaedam quae sunt possibilia esse et non esse, cum quaedam inveniantur generari et corrumpi et per consequens possibilia esse, et non esse. Impossibile est autem omnia quae sunt talia semper esse, quia quod possibile est non esse, quandoquae non est. Si igitur omnia sunt possibilia non esse, aliquando nihil fuit in rebus.

Sed, si hoc est verum, etiam nunc nihil esset, quia quod non est, non incipit esse nisi per aliquid, quod est. Si igitur nihil fuit ens, impossibile fuit, quod aliquid inciperet esse, et sic modo nihil esset quod patet esse falsum. Non ergo omnia entia sunt possibilia, sed oportet aliquid esse necessarium, in rebus. Omne autem necessarium, vel habet causam suae necessitatis aliunde, vel non habet. Non est autem possibile quod procedatur in infinitum in necessariis, quae habent causam suae necessitatis, sicut nec in causis efficientibus, ut probatum est; ergo necesse est ponere aliquid quod sit per se necesarium non habens causam necessitatis aliunde, sed quod

Į tą Dievo buvimo įrodymą kai kurie atsako, kad tie nebūtinieji dalykai yra būtinai kitų pagaminti, nes priežastis, jei nėra sukliudyta, būtinai gamina savo padarinį.

Bet tie kitieji, tos priežastys pačios, yra nebūtini, nes buvo laikas, kada ir jų nebuvo.

Jei vienas nebūtinas dalykas yra pagamintas antrojo, antrasis trečiojo, tad galiausiai turime prieiti prie pirmosios priežasties, kuri pagamino nebūtinuosius dalykus, o pati kito pagaminta nebėra, nes kiekviena esybė, kuri neturi buvimo pagrindo (racijos) savyje, turi buvimo pagrindą kitame, ji gavo buvimą iš kito.

Taip yra ne vien kokiam vienetui, bet ir visai serijai, nes dalykų daugumas neatmaino jų natūros. Jei visa serija neturi savo buvimo pagrindo savyje, nors ji būtų begalinė, jei ji yra, ji gavo savo buvimo pagrindą iš kito, kurs turi savo buvimo raciją savyje, tai yra, kurs yra būtinai, o tai yra Dievas.

Kai kuriems rodosi, kad ta būtinąja esybe yra įstatymai, kuriais pasaulis tvarkos.

Jei tas įstatymas būtų būtinas, jis turėtų savo buvimo raciją savyje, jis turėtų savyje raciją buvimo ir tų fenomenų, kuriuos jis tvarko. Tuo tarpu įstatymai yra tik vienodi santykiai tarp daugelio fenomenų ar esybių. Kiekvieni santykiai suponuoja fenomenus, kurie tuos santykius palaiko. Įstatymas suponuoja buvimą tų fenomenų, kuriuos jis tvarko, ir vienija, o ne fenomenai suponuoja įstatymą.

Įstatymų nėra, jei nėra fenomenų. Sakysime, įstatymas: karštis išskečia geležį. Tai gali įvykti tik tada, jei yra ir karštis ir geležis.

Tiesa, atsako kitasis, įstatymas, kiek jis veikia, pareina nuo fenomenų, bet įstatymas, kaipo idealas, kiek jis yra kiekvieno mintyje, jis yra neprigulmingas.

Jo neprigulmingumas yra gautas mūsų pačių abstrakcijos keliu, taigi Jo tariamasis nepareinamumas pareina nuo mūsų proto ypatybės abstrahuoti. O kada įstatymas iš tikrųjų veikia, jis pareina nuo fenomenų, kuriuos jis tvarko.

Be to, tik aktualiai esantį ir veikiantį įstatymą panteistai laiko būtina aktualiai esančia esybe. Panaikinus fenomenus, kurie yra nebūtini, panaikinamas ir pats realis įstatymas, kurį jie laiko būtinu. Toks įstatymas, kurs taip pareina nuo nebūtinų fenomenų, negali būti absoliutu.

Pozityvistai tvirtina, kad vis dėlto yra vienas įstatymas, kurs gamina fenomenus, per kuriuos jis yra: tai įstatymas, jog fenomenams besimainant, pasaulio energijos kiekybė yra ta pati. Jei niekas nesusitveria ir niekas nedingsta, tad ta būtinoji esybė yra pasaulis, to įstatymo tvarkomas.

---

est causa necessitatis aliis: quod omnes dicunt Deum". (Summa theol. Ia q. II, art. 3).

Bet filosofas E. Boutroux savo veikale „La Contingence des lois de la Nature“ įrodė, kad tas įstatymas yra per prietykį, jis neturi savo buvimo pagrindo savyje.

Pagaliau, jei tas įstatymas ir būtų būtinas, kaip šit identiškumo principas, ir tuomet jis neegzistuotų per save, bet kaip ir kiekvienas įstatymas suponuotų buvimą esybių, kuriose jis realizuojas, o šituo atveju, buvimą energijos. Tai viena.

Antra, tas įstatymas nėra universalis, jo negalima griežtai patikrinti, pagaliau, neorganiškame pasaulyje jo visai negalima patikrinti gyvose esybėse, o dar labiau jo negalima patikrinti psichikos srityje.

Iš viso to, kas pasakyta, aišku, jog įstatymai, kokie jie bebūtų, nėra būtinoji esybė, kuri suteikė buvimo raciją nebūtinosioms esybėms.

Kosmologiškajam argumentui Kantas prikiša, kad jis pradžioje, tiesa, esąs paremtas patyrimu, bet paskiau pereinąs į ontologišką, o į ontologišką neperėjęs nepasiekiąs savo tikslo. Kadangi ontologiškasis argumentas neturi vertės, neturįs jos nė kosmologiškasis.

Šitasis Kanto priekaištas yra klaidingas.

Dievo buvimą įrodinėdami, mes remiamės ne sąvoka, išreiškiančia tobūlą esybę, bet realiu gyvenimu. Kosmologiškasis argumentas remias patyrimo faktais. Mes matome šitąjį pasaulį, kuris egzistuoja, keičias, o visa tai, kas prasideda, reikalauja tinkamos priežasties. Pasaulio ir jo keitimos priežastis yra Dievas. Taigi kosmologiškasis argumentas remias ne sąvoka, išreiškiančia tobūlą esybę, bet realiu pasauliu, nebūtinų sutvertų daiktų realiu buvimu.

Kur tad to argumento ontologizmas, kurį Kantas prikiša? Ogi šitai. Kad mes, pasiremdami realiu pasauliu, įrodome Dievo buvimą, o jį įrodę, iš jo būtinumo išvedame jo ypatybes, arba, kaip Kantas, kad sako, kad mes iš būtinos esybės būtinumo išvedame Jos begalinį realumą, tai ir esąs tas ontologizmas.

Į tą Kanto priekaištą mes turime šit ką, atsakyti.

1) Jei tai ir būtų perėjimas į ontologizmą, tad mes būtumėm į jį perėję tik jau įrodę, kad Dievas yra. Juk mes, pasiremdami realiu pasauliu, pirma pilnai įrodėme, kad realiai yra būtina esybė, kitaip sakant, Dievas.

Ir tik įrodę būtinosios esybės realį buvimą, iš jos būtinumo išvedame jos ypatybes. Jei kas čia būtų nepagrįstai išvesta, tad būtų ne realis būtinosios esybės buvimas, bet iš būtinosios esybės būtinumo išvedimas jos ypatybių.

2) Bet ir čia nėra klaidos, nes čia nėra jokio perėjimo į ontologizmą. Ontologizmas remias ne faktais, paimtais iš realio gyvenimo, bet žmogaus paties sutverta ir neįrodyta tobūlos esybės sąvoka. Tuo tarpu mes būtinos esybės realį buvimą ir jos būtinumą įrodėme realiu pasaulio buvimu. O taip įrodę būtinos

esybės realį buvimą, iš jos būtinumo, kurs yra įrodytas, visai teisėtai, išvedame kitas jos ypatybes.

Kad tas Kanto priekaištas yra klaidingas, pamatė ne vien katalikai, bet ir tokie filosofai kaip Hegel von Hartmann, Külpe, Scheler. Ypač pastebėtina, kaip Hegel atmeta tą priekaištą [1]). Ontologiškąjį šv. Anzelmo argumentą atmeta ir pats šv. Tomas Akvinietis ir kiti scholastikai.

Be to, Kantas prikiša, kad kosmologiškasis argumentas iš padarinio, esančio patyrimo srityje, išvadas daro, kad yra priežastis anapus patyrimo srities. O priežastingumo principas, anot Kanto, teturi savo reikšmės tik patyrimo srityje.

Bet ir čia Kantas klysta. Šit bent vienas kitas pavyzdys.

Beskaitydami Gauss'o Disquisitiones arithmeticae, arba Aristotelio metafiziką, mes be jokios klaidos išvedame, kad tuodu vyru turėjo labai gilų protą, nors pats jų protas yra anapus patyrimo srities. Tačiau iš to proto padarų mes visai teisingai sprendžiame, kad tas protas buvo ir koks jis buvo.

Kadangi padarinys be priežasties būti negali, nerasdami jos šiame pasaulyje, t. y. patyrimo srityje, mes turime jos ieškoti kitapus patyrimo srities, kitaip padarinys turėtų būti be priežasties, o tai dalykas negalimas.

Pagaliau su priežastingumo principo pagalba vesdami išvadas mes remiamės ne Dievu, bet šiuo patiriamuoju pasauliu. Ne Dievas reikalauja tinkamos priežasties, bet patiriamasis pasaulis.

Tam pačiam argumentui Kantas prikiša, kad iš negalėjimo būti begalinio daugumo priežasčių, pareinančių nuo viena kitos, sprendžiama, jog yra pirmoji priežastis.

Tiesą pasakius, pareinamųjų priežasčių skaičius čia nesvarbu. Ar jų skaičius bus pabaigtas, ar nepabaigtas, vis tiek jos nė viena neturi savo buvimo pagrindo savyje. Jei taip, tai ir visa tų priežasčių serija neturi savo buvimo pagrindo (racijos) savyje. Vadinas, buvimo pagrindą ji yra gavusi iš kito, kurs turi buvimo raciją savyje ir dėl to yra begalinis. Tai įrodyta antrajame argumente.

Toliau Kantas klausia, jei Dievas sutvėrė visatą, iš kur pats Dievas, kas Jį besutvėrė. Dievo niekas nesutvėrė, nes Jis yra pirmasis. Jis yra per save ir dėl to begalinis.

Kai-kurie bando iš to argumento išsisukti, sakydami: jei mes imame begalinį veiksnių ar priežasčių skaičių, mes turime jas imti ne ištisa linija, bet rato forma. Rate nėra jokio pirmojo sąnario ar veiksnio ir vis dėlto visas laikos, kadangi dalys kita kitą laiko.

Šitoks pavyzdys yra geras paaiškinimui, sakysime, kaip laikos iš grandinės padarytas ratas ir netrūksta. Bet jis netinka pa-

[1]) Žiūrėk Hegels Werke, t. 12, l. 368 ir sek.

aiškinimui priežasčių serijos veikimo. Imkime kokį priežasčių ratą. Sakysime A padaro B, B padaro C......Y padaro Z, Z padaro A. Iš to aišku, kad Z yra ir padaras A ir priežastis A, na, o tai sakyti reiškia tą pat, ką sakyti, jog anūkai pagimdė savo senolius ir patys yra senolių pagimdyti.

XIII SKYRIUS.

Dievo buvimo įrodymas, paremtas įvairių tobūlumo laipsnių buvimu.

Šv. Tomas Akvinietis ketvirtąjį argumentą šitaip suformulavo:

Quarta via sumitur ex gradibus qui in rebus inveniuntur. Invenitur enim in rebus aliquid magis et minus bonum et verum et nobile et sic de aliis huiusmodi. Sed magis et minus dicuntur de diversis, secundum quod appropinquant diversimode ad aliquid, quod maxime est. Sicut magis calidum est quod magis appropinquat maxime calido. Est igitur aliquid, quod est verissimum et optimum et nobilissimum et per consequens maxime ens. Nam quae sunt maxime vera, sunt maxime entia ut dicitur. 2. Metaph. Quod autem dicitur maxime tale in aliquo genere, est causa omnium, quae sunt illius generis; sicut ignis qui est maxime calidus, est causa omnium calidorum, ut in eodem libro dicitur. Ergo est aliquid, quod omnibus entibus est causa esse et bonitatis et cuiuslibet perfectionis et hoc dicimus Deum" (Summa theol. 1-a qu. II, art. 3).

Pirmu pažvelgimu šv. Tomas rodosi nori pasakyti, šit ką: mes matome esybių įvairaus didumo tobūlumų, vienose tų tobūlumų matome mažiau, kitose daugiau.

Mes sakome, kad tas ir tas daiktas yra tobūlesnis, juo labiau jis prisiartina prie aukščiausio tipo, taigi turi būt aukščiausias tobūlumo idealas, o šiuo ir yra Dievas.

Bet tuomet šv. Tomui būtų galima prikišti, kad tas aukščiausias tipas ar idealas, su kuriuo lyginame, matuodami esybės tobūlumą, yra mūsų proto sąvoka. Iš buvimo mūsų proto sąvokos, mes negalime spręsti, kad toks idealas realiai yra, tai būtų žengimas iš idealios srities į realią sritį, o kas taip daro, tas patenka į tą pačią klaidą, į kurią pateko ir šv. Anzelmas.

Tačiau šv. Tomo čia yra kitoks argumentas. Jo mintis yra šitokia.

Mes matome, jog pasaulyje yra įvairių esybėse tobūlumo laipsnių. Taip šit viena esybė yra gražesnė už kitą, viena yra išmintingesnė, galingesnė už kitą ir tt.

Jei mes sakome, kas iš dalies tėra tobūlas, mes pareiškiame, kad jo tobūlumas turi ribas, kad jo tobūlumas yra sujungtas su netobūlumu.

Jei sakome, kad tas žmogus yra labai šviesus, daug žino, mes tuomet pareiškiame, jog yra tokių dalykų, kuriuos jis žino,

bet yra ir tokių dalykų, kurių jis nežino, kitaip sakant, kad jo žinojimas yra sujungtas su nežinojimu, kad jo žinojimas yra apribotas. Tuomet mes ieškome, iš kur tam tobūlumui ribos ir dėl ko ribos yra tokios, o ne kitokios.

Yra aišku, kad pats tobūlumas per save neturi savo ribų, tuo labiau neturi tokių ir tokių ribų. Būtų tikras prieštaravimas, jei sakytumėm, kad tai, kas padaro, jog išmintis yra išmintimi, yra taip pat formalė išminties nebuvimo racija. Gražumas per save nėra sujungtas su negražumu, arba žinojimas su nežinojimu. Ta racija turi būti pašalinė.

Tobūlume apribotumas rodo, kad esybė, kuri turi apribotus tobūlumus, turi savo buvimo raciją ne savyje, bet kitame, kitaip sakant, yra ne per save, bet per kitą. Esybė, kuri yra per save, yra absoliutiškai neapribota, begalinė.

Kiekvieną kartą, kada mes matome kokią esybę turint tobūlumą dalinai, mes žinome, jog ji tą tobūlumą turi ne iš savo esmės, ne per save, bet kad tą tobūlumą jai suteikė kita esybė. Tai yra išviršinė jos tobūlumo apribotumo racija.

Vidujinė to apribotumo racija yra ta, kad subjekto esmė yra būties arba egzistencijos gavėja. O būtis yra apribota tos materialės priežasties, kuri tą būtį gauna. Ir čia įvyksta tas generalis metafizikos principas: „Receptum est in recipiente ad modum recipientis.“ Kadangi žmogaus esmė yra apribota, apribotos yra ir žmogaus tobūlybės ir pati būtis arba egzistencija.

Suteikusioji tą tobūlumą esybė turi tą tobūlumą arba per save, arba per kitą. Tos kitos turi tobūlumo vėl arba per save, arba per kitą. Kad ir kažin kaip ilgą imtumėm seriją tobulumų, gautų iš kito, jie neišaiškina tų tobūlumų atsiradimo.

Kadangi tas tobūlumas yra, vadinas, yra priežastis, kuri turi tą tobūlumą per save, taigi pilną, begalinį. Taip šit apribotas gražumas, apribotas gerumas, išmintingumas ir tt. reikalauja kaipo savo priežasties esybės, kuri būtų be galo graži, be galo gera ir tt., o tokia yra Dievas. Taigi, apriboti tobūlumai rodo, kad yra esybė be galo tobūla, tai yra Dievas.

Dievas yra absoliučiai nesudėtas (simplex). Mūsų protas pasiekia abstraktiškas ypatybes, sakysime, gerumą. Jos yra nesudėtos (simplices), bet jų realiai nėra.

Protas pasiekia ir konkretiškas ypatybes. Šios realiame gyvenime yra, bet neturi vieningumo (non sunt simplices), sakysime, „geras“. Dievo ypatybės yra absoliučiai nesudėtos ir realiai yra.

Tiesa, mes sakome, kad Dievas yra geras. Bet toks mūsų išsireiškimas yra netinkamas, nes Dievas yra gerumas ir tai ne abstraktiškas, bet realiai esantis. Kada mes sakome, jog Dievas yra, tuo mes turime išreikšti ne tai, kad Dievas turi buvimą, bet kad jis yra egzistuojantis buvimas (ipsum esse subsistens).

Kitas čia klausia: kaip dvasia galėjo padaryti medžiagą? Atsakymas: O kaip žmogaus dvasia iš geležies gabalėlio padaro mašiną?

XIV SKYRIUS.

Dievo buvimo įrodymas, paremtas tvarka ir tikslingumu.

Šv. Tomas Akvinietis sako: „Mes matome, kad materialios esybės, nors ir neturi proto, veikia atatinkamai, kad pasiektų savo tikslą. Mes jas matome arba visuomet, arba bent dažniau veikiant taip, kad pasiektų tai, kas joms yra geriausia. Iš čia yra aišku, kad jos siekia savo tikslo ne per prietykį, bet pareinamai nuo nustatyto tikslo. O esybės, neturinčios proto, pačios savaime tesiekia tikslo, kiek jos į tą tikslą yra nukreiptos protingos esybės, kuri tą tikslą žino: kaip vylyčia (sagita) kad yra nukreipta šaulio. Taigi yra protinga esybė, kuri visus dalykus sutvarkė, kad jie pasiektų savo tikslą. Tą esybę vadiname Dievu"[1])

Trumpiau tą argumentą galime šitaip suformuluoti:

Kiekviena neturinti proto priemonė, tik protingos priežasties tegali būt sutvarkyta, kad pasiektų savo tikslą. Pasaulyje yra esybių, neturinčių proto ir siekančių savo tikslo, taigi toji tvarka yra protingos priežasties padaras.

Šitame įrodyme Šv. Tomas kalba apie vidujinį tikslingumą: sakysime, akys yra matyti, ausys girdėti, sparnai lakstyti.

Viršutinis pasaulio dalykų tikslingumas dažnai yra mums neaiškus. Sakysime, kad ir gyvatės organai yra labai tikslingi (vidujinis tikslingumas), bet kam pati gyvatė yra pasaulyje (viršutinis tikslingumas) mes nežinome.

Kadangi pasaulio tvarka yra visiems aiškiai matoma, tad šitas Dievo įrodymas visuomet buvo visų populiariausias. Jis yra ir moksliškiausias, nes jis remias tais pačiais gamtos įstatymais, kurie yra gamtos mokslo pamatu.

Pasaulio tvarka yra tiek didi ir savo pagrindiniuose elementuose, tiek aiški, jog ją mato ir laukiniai. Tad ir nenuo-

---

[1]) Penktąjį argumentą šv. Tomas akvinietis suformulavo šitaip: Quinta via sumitur ex gubernatione rerum. Videmus enim, quod aliqua, quae, cognitione carent, scilicet corpora naturalia operantur propter finem, quod apparet ex hoc, quod semper aut frequentius eodem modo operantur, et consequantur id quod est optimum. Unde patet, quod non a casu, sed ex intentione perveniunt ad finem. Ea autem, quae non habent cognitionem, non tendunt in finem, nisi directa ab aliquo cognoscente et inteligente, sicut sagita á sagitante; ergo est aliguid inteligens, a quo omnes res naturales ordinantur ad finem et hoc dicimus Deum. (Summa Theol. 1a q. II, art. 3.)

stabu, kad Dievo buvimo įrodymas, paremtas pasaulio tvarka ir tikslingumu yra seniausias ir populeriausias.

Jau ir Homeras skelbė Zeusą pasaulio tvarkytoju. Xenofanas sako, kad Dievas tvarko viską savo dvasios galybe. Anaxagoras, betyrinėdamas pasaulio tvarką, prieina išvadą, kad tai yra pasaulį valdančio Proto padaras. „Jis sako: Visa tai, kas bus, visa tai, kas yra, visa tai, kas buvo beribėse padangėse, visa tai rūpestingai sutvarkė Protas."

Sokratas nužengė toje srityje dar toliau. Žinodamas, kaip stebuklingai yra sutvarkytas žmogus, jis dažnai sakydavo: „Pažink save"! Jis tyrinėjo ir gamtą, ypač kiek ji santykiauja su žmogumi. Gamtos tvarka ir jos tikslingumu pasiremdamas, Sokratas prieina tą išvadą, kad yra Dievas ir kad Jis rūpinas žmogaus gerove.

„Sakyk man, Aristodemai, ar yra žmonių, kurie stebina tave savo gabumais?" klausia Sokratas. „Taip, epiškąja poezija mane labiausia stebina Homeras, atsako Aristodemas, savo tragedijomis — Sofoklas, statūlomis — Polikletas, savo paveikslais — Xeuxes". „Kas tavo nuomone, kalbėjo toliau Sokratas, labiau nuostabus, ar tas, kurs tveria reiškinius be proto, be judėjimo, ar tas, kurs tveria esybes gyvas ir protingas?" „Aš labiausia stebiuos tuo, kurs tveria esybes gyvas ir protingas", atsakė Aristodemas.

Sokrato darbą tęsė toliau Platonas. Jis mokė, jog kiekviena esybė yra minties, idėjos, tipo išreiškimas. Pasaulio tvarka pasirėmęs, Platonas išveda, kad yra Dievas.

Griežčiau tą argumentą suformulavo jo didis mokinys Aristotelis. Matydamas pačiuose dalykuose tvarką ir tikslingumą, jis išveda, kad yra Dievas.

Iš visų senovės galvotojų šv. Augustinas geriausiai pabrėžė tikslingumą gyvuosiuose organizmuose ir jų veikimą pagal įstatymus. Tuo pasirėmęs, jis įrodo Dievo buvimą.

Tvarka yra sistema, kurioje, protui vadovaujant, iš daugelio dalių padaryta harmoninga vienybė.

Tvarka suponuoja daugelį elementų, suvestų į vieną sistemą. Pagal vienijimo principą, tvarka gali būti dvejopos rūšies: koordinacijos, arba estetiška tvarka ir subordinacijos, arba teleologiška tvarka.

Pirmoje, arba estetiškoje tvarkoje, įvairūs elementai padaro to dalyko dalis. Teleologiškoje tvarkoje įvairūs elementai yra tam tikros priemonės nustatytam tikslui pasiekti.

Iš tikrųjų ir estetiškoji ir teleologiškoji tvarka yra ta pati tvarka, tik žiūrima kitokiu atžvilgiu, nes kiekviena esybė veikia. Jos elementai yra taip sutvarkyti, jog padaro vieną esybę, siekiančią nustatyto tikslo.

Estetiškoji, arba koordinacijos, tvarka, yra statiškoji tvarka. Ji ekzistuoja dinamiškajai, teleologiškajai, arba subordinacijos tvarkai.

Jau ir paviršutiniškai pažvelgę į pasaulį, mes matome ne vien paskirus veiksnius, pritaikintus savo tikslui, bet ir bendrą stebėtiną visatos organizaciją. Gamta veikia pagal planą, o dabartiniai mokslai yra to plano komentoriai.

Įsižiūrėję į pasaulį, mes matome, jog kiekviena gyva esybė turi sutvarkytas įvairias savo organizmo dalis. Jos organai yra taip sutvarkyti, jog veikia viso organizmo gerovei.

Kiekvienas organas yra sudėtas iš daugybės elementų ir jėgų, vienų su kitais surištų ir subordinuotų naudingiausiu visam organizmui būdu.

Esybės, siekdamos savo patobūlinimo, nėra izoliuotos. Individai ir jų rūšys yra sujungti įvairiais ryšiais. Taip pat yra sujungtos įvairiais ryšiais ir įvairių rūšių esybės, o per tuos ryšius mes vėl matome tvarką.

Įvairios rūšys ir karalystės savo statiškuose ir dinamiškuose santykiuose viena su kita atrodo lyg viena didi poema, krutanti savo veikimu ir gyvybe. Tą tvarką grekai vadino kosmos.

Visata yra nuolatiniame judėjimo, krutėjimo, keitimos procese. Tai lyg koks nuolatinis teatras, kur paskiri veiksniai ir komplikuotos scenos eina įkandin po kits kito labai greitai.

Bet toje nuolatinėje atmainoje įvyksta tie patys tipai, tie patys tikslai, pasiekiama tai, kas yra naudingiausia ir individui, ir visatai. Taigi ta tvarka yra pastovi, nors ir nuolatiniame keitimesi.

Iš to, kas pasakyta, aišku, jog.

1) Pasaulyje, kiek siekia patyrimas, randame tvarką. Viskas įvyksta pagal įstatymus. Nuosaikiai įvykdyta tvarka rodo, kad tai įvykdė protingas tvarkytojas. Tas pasaulio tvarkytojas, tas įstatymų leidėjas yra Dievas. Šitas argumentas vadinamas nomologišku Dievo įrodymu (nomos — įstatymas).

2) Mes matome pasaulyje tikslingumą, kurs taip pat aiškiai rodo Dievo buvimą. Šis argumentas vadinamas teleologišku.

Kadangi tuodu argumentu yra daugeliui prieinamiausiu ir populiariausiu, tad pažvelkime į juodu kiek plačiau.

1. Nomologiškasis argumentas.

Mokslas rodo, jog viskas pasaulyje įvyksta tam tyčia iš anksto nustatytais įstatymais. Tie įstatymai padaro tvarką.

Visi nesuskaitomi materialiai veiksniai, veikdami nustatytu planu, padaro vieną didelę sistemą, kur viskas įvyksta savo vietoje ir savo laiku. Dėl to materialius pasaulio įvykius galime išskaičiuoti su matematišku griežtumu.

Kas moka pasaulio knygą skaityti, sako Otto Liebmanas,

tas randa ten stebuklingą pasaulio logiką ir matematiką, išrašytą ne žodžiais, bet faktais [1]).

Žmogus, apsišarvavęs mokslu, vartodamas įvairius patobūlintus įrankius, neįstengia susekti ir išmatuoti visos tos tvarkos. Ta tvarka yra visame universume. Nuo pat mažiausių elektronų iki didžiausių saulių sistemų randame tvarką, viskas paprastai įvyksta pagal įstatymus.

Chemikui pavyksta kombinuoti atomus, bet tiktai tada, kada jis prisilaiko gamtos įstatymų, o kada jis verčia kombinuotis atomus, kaip jam patinka, pagal savo norą, tat jam niekuomet nepavyksta: atomai jo neklauso.

Kad pasaulyje yra tvarkos, tai mato visi. Susitvėrė įvairūs mokslai ir jie nuolat plečias, bestudijuodami pasaulio tvarką.

Kad aiškiau pamatytume tą visatos tvarką, paimkime bent kiek tos tvarkos pavyzdžių iš įvairių sričių [2]).

Tvarka neorganiniame pasaulyje.

a) Tvarka žvaigždėse.

Pažvelkime į padanges. Milijonai žvaigždžių ir jų tvarka rodo mums, kad yra Dievas ir duoda mums bent šiokį tokį supratimą, apie Dievo didumą ir jo išmintį.

Nuo amžių žmonės stebėdamies žiūrėjo į šviesiai, bet paslaptingai žibančias žvaigždes, stebėjos labai tvarkingu jų judėjimu ir iš to sprendė, kad yra amžina Išmintis, kuri visa tai surėdė.

Nemažiau už juos stebis ir didieji mokslo atstovai, pirmos rūšies žvaigždininkai.

Mūsų žemė, gamtininkų nuomone, turi tokią pat pradžią, kaip ir kitos žvaigždės. Visata, daugelio nuomone, išsiplėtojusi iš debesyno. Daug mokslininkų įrodo, kad ta medžiaga, iš kurios išsivystė pasaulis, yra buvusi gazo (dujų) pavidalu, kurs turėjo didelį karštį. Atvėsdama minėtoji medžiaga iš gazo formos ilgainiui perėjusi į ištirpytą degantį skystimą. Per nuolatinį karščio spinduliavimą iš bendrojo rutulio, rutulys tirštėjo ir labiau susitraukė. O juo labiau tirštėjo ir traukėsi, tuo greičiau sukos. Juo greičiau sukos, tuo labiau išcentrinė (centrofugalė) jėga ėmė viršų ant įcentrinės (centropetališkos jėgos, kol galutinai

---

[1]) Otto Liebmann, Gedanken und Tatsachen I, 1904, 153.

[2]) Tariu reikiant čia pabrėžti, jog tie tvarkos pavyzdžiai, kuriuos čia paminėsiu, visai nėra būtini pasaulio tvarkos įrodymui. Pasaulio tvarkos buvimą nė kiek ne blogiau galima įrodyti ir kitais pavyzdžiais. Dėl to, jei kam dėl kokių nors priežasčių mano parinkti pavyzdžiai nepatiktų, kiekvienas gali sau pats pasirinkti tokių pavyzdžių, kokių pats nori, nes pasaulio tvarka yra tokia didelė, jog iš jos semk pavyzdžių, kiek patinka, o jų niekuomet neišsemsi. Jų užtenka kiekvienam tikrai įrodyti, jog yra pasaulio tvarkytojas — Dievas.

dar skystos masės neatplyšo nuo bendrojo rutulio. Iš jų pasidarė planetos, t. y. saulės palydovai.

Nuo dar skystų planetų tokiu pat būdu atskilo jų palydovai, vadinami mėnuliais ar satelitais.

Ilgainiui, atvėstant mūsų žemei, formavos ant jos pluta, kuri atvejų atvejais buvo sunaikinta galingų vulkanų išsiveržimų, kol galutinai to degančio skystimo viršus tiek atvėso, jog jo paviršius apsitraukė atvėsusia kieta pluta.

Taip pasidariusi mūsų saulės sistema, taip pasidarė ir kitų saulių sistemos.

Yra kitokių pasaulio formavimos hipotezių, kaip šit meteoritų hipotezė, eksplozijos hipotezė ir t. t.

Pažvelkime, ką mokslas sako apie dabartinės visatos didumą.

Jau didelė mums rodosi mūsų žemė. O juk tai yra mažutis smėljo grūdelis, lyginant su didžiaisiais visatos milžinais.

Kartu su žeme sukas aplink saulę ir didesnių planetų. Taip šit Saturnas yra didesnis už žemę 738 kartus, o Jupiteris 1273 kartus.

Arčiausia tikroji žvaigždė yra mūsų saulė. Ji yra didesnė už žemę 1300000 kartų. Lengva pasakyti 1300000 kartų didesnė, bet tai praneša ir lakiausią fantaziją.

Šviesiai šviečia padangėse žvaigždė Sirius. Astronomai apskaito, kad Sirius yra daug kartų didesnis už saulę. Dar didesnė yra Kapella, Arkturus ir t.t. O juk nėra jokių įrodymų, kad Arkturus pats didysis dangaus kūnas. Jų yra milijonai gal šimtus ir tūkstančius kartų didesnių už Siriusą, Arkturą ir t. t.

Didesnių ir mažesnių saulių jau skaitoma šimtais milijonų.

Kas apsakys, kas dedas tų milžinų viduje. Kokios šviesos upes, kokius tvanus karščio tos žvaigždės siunčia į nepabaigtas erdves!

Kad turėtume bent šiokį tokį supratimą, pasiklausykime, ką kalba saulės tyrinėtojai.

Jie tvirtina, kad tikroji saulės atmosfera yra saulės karūna. Ji apsupa saulę ir yra storūmo apie 2 milijonu kilometrų.

Jei mes, lėkdami fantazijos sparnais, apsistotume prie to šviesos okeano krašto prie saulės karūnos, nors dar būtume taip toli nuo saulės paviršaus, visgi girdėtumėm tokį baisų ūžimą, prieš kurį baisiausi perkūnai būtų tik auklės, vaiką migdančios, daina.

Ugnies vilnis tūkstančių kilometrų aukščio, eina po kita kitos neapsakomu greitumu. Liepsnų liežuviai veržias į erdves. Koks baisus turi būti tos ugnies okeanas, kurio vilnys pasiekia tokį didumą. Baisi, nė su kuo nesulyginama audra. Trenksmas ir užimas toks, jog, rodos, kad visas pasaulis griūna, kad paskęstų tuose liepsnų okeanuose. Tokios pat baisios ugninės audros yra ant milijonų kitų žvaigždžių[1]).

---

[1]) J. Run. Der Sturm auf der Sonne.

Pažvelkime dabar į žvaigždžių tolumą.

Šviesos spindulys eina apie 300000 kilometrų per sekundą. Kol jis ateina nuo mūsų saulės išeina 8 minutės su viršum, nes mūsų žemė yra 149,490,000 kilometrų nuo saulės.

Artimiausia kita žvaigždė yra Centauro alfa. Kol mus pasiekia, šviesa nuo tos žvaigždės eina 4 metus su viršum.

Po Centauro alfos kita artimiausia mums tikroji žvaigždė yra Sirius. Nuo jo eina šviesa iki mūsų bemaž 9 metus. Nuo Vegos šviesos spindulys eina apie 36 metus, o nuo Šiaurinės žvaigždės apie 40 metų.

Tai yra žvaigždės, kurių paralaksas duoda galimybės išskaičiuoti jų tolumą. O koks tolumas yra tų žvaigždžių, kurių paralaksas yra visai negalimas.

Spėja, kad nuo Plėjadų šviesa eina apie 500 metų. Bet jos rodosi dar prie pat dangaus skliautų paviršiaus, o kaip toli tos žvaigždės, kurios šviečia pačiose dangaus skliautų gilmėse. Profesorius Seeliger sako, kad jų tolumas yra apie 86,000 šviesos ėjimo metų. Tai — žvaigždės, kurios per spaktyvas dar yra matomos atskirai. Bet kitos žvaigždės yra taip toli, jog ir per tobūliausias šių laikų spaktyvas žiūrint, atrodo tik kaip šviesi migla ar šviesus debesynas. Mokslininkas Charlier aiškina, jog paukščių kelio debesynas yra taip toli, jog jų tolumas esąs matuojamas net milijonais šviesos metų[1]).

Nors tas matavimas nėra griežtas ir daug remias hipoteze, visgi jis rodo mums pasaulio didumą. O juk už tų pasaulių gali būti kiti pasauliai ir t. t.

Tos beribės erdvės yra persunktos šviesos jūrų, kurių išplitimas yra tikrai nuostabus.

Yra tarpininkas, kurs nešioja šviesą po visas erdves. Tas tarpininkas yra beveik nežinomas. Jis vadinamas eteru. Su jokiu mikroskopu jis nematomas, joki chemiški bandymai negali mums pasakyti, iš ko jis susideda.

Eteras yra lygiai visose erdvėse ir visais laikais. Nors atstumas tarp žvaigždžių yra ir labai didelis, vis dėlto ir vienos ir kitos žvaigždės vienodai mums siunčia savo šviesą.

Jei tai yra tiesa, ką sako astronomai, jog nuo kai kurių žvaigždžių šviesa eina milijonus metų, kad pasiektų mūsų žemę, tai prieš milijonus metų įvirpintas eteras virpa per milijonus metų, banguoja ratais į visas šalis, be jokio sustojimo. Jei kiekviena vilnis suvartotų, kad ir mažutėlę jėgos dalelę, koks galingas turi būti pirmasis impulsas:

Tame etere virpa vilnys, nešdamos šviesą ne nuo vienos žvaigždės, bet nuo milijonų. Rodos, kad tos etero vilnys turi taip susikryžiuoti ir susipainioti, jog išeitų sujaugtas vilnių mišinys ir nebūtų galima matyti jokios žvaigždės. Tuo tarpu kiekviena ete-

---

[1]) Unsere Welt, 1922 m. l. 194. Heft, 8.

ro vilnis perbėga didžias, dažnai nebeišmatuojamas tolybes taip reguliariai, lyg eidama tik nuo vienos žvaigždės, o kitų tarytum visai nėra.

Reikia atsiminti, kad etero vilnys savo kelionėje sutinka kliūčių, būtent, milijonus dangaus kūnų. Tas gražus šviesos spindulys, tas tolimų pasaulių pasiuntinys, kurį jie išsiuntė gal prieš milijonus metų, praneša mums, ne vien kad tas pasaulis yra ir šviečia, bet dar daugiau: tas spindulys, eidamas per prizmą padaro spektrą, sudėtą iš spalvų. Tose spalvose eina linijos vysiškoj tvarkoj pagal tą, kokie elementai šviečia. Iš to mes žinome, iš kokių elementų yra sudėtas tas dangaus kūnas. Be to, tos švelnios spektro linijos, keisdamos, rodo, jog tas dangaus kūnas eina, ir koks to ėjimo greitumas.

Nuostabu ir tai, kad šviesos spinduliai paprastai neina kiaurai per daiktus, kaip sakysime elektra, bet atsimuša ir tuo padaro mums daiktus matomus. Nuostabus yra ir tas šviesos spindulių atsimušimas. Jis yra toks įvairus, jog pasidaro labai gražios įvairios spalvos su visokiais atspalviais, visoki šviesos ir šešėlio laipsniai, įvairių įvairiausi spalvų tonai. Nuostabi yra ir ta įtaka, kurią turi šviesos spinduliai organizmo augimui ir jo plėtotei.

Tie dangaus milžinai nuolat juda. Jie lekia neįsivaizduojamu greitumu. Greičiausia šūvio kulka lekia apie $^1/_2$ kilometro per sekundą. Kai kurie mokslininkai apskaito, kad mūsų žemė lekia aplink saulę 30 kilometrų per sekundą greitumo. Poliuksas lekiąs 53 kilometrus per sekundą, Herkulio Z — 70 kilometrų, Arkturus — 674 kilometrus per sekundą. Tatai keli pavyzdžiai greitumo, kokiu lekia žvaigždės su savo palydovais per nepabaigtas erdves.

Žvaigždės viena kitą traukia prie savęs.

Kas atsitiktų, jei tiek milijonų dangaus milžinų lėktų taip greitai be jokio plano, be jokio vadovaujančio proto ir lektų per tūkstančius ar milijonus metų. Tuo tarpu žvaigždės lėkia didžia tvarka, matematišku griežtumu. O juk iš maišatingo (chaotiško) be struktūros debesyno per nuotykį negalėjo kilti kosmoso tvarka, tokia sudėtinga ir veikianti matematišku tikslumu. Tai harmonijai įvykdyti, pirma reikėjo išspręsti labai sunkią matematišką problemą, kuri toli praneša ir giliausią žmogaus protą. Čia reikėjo išskaičiuoti kelionę milijonų pareinančių nuo kitas kito kūnų.

Dabar tos astronomiškos problemos yra išspręstos: keliai ir greitumai nustatyti, taip kad tie milijonai žvaigždžių, lėkdami įvairiu greitumu padaro gražią harmoniją. Koperniko surasta visatos sistema skaisčiai parodė visatos vienybę ir didingumą.

Kaip kiekvienas namas rodo, kad buvo ar yra meistras, kurs jį pastatė, — kaip kiekvienas paveikslas rodo, kad buvo ar yra dailininkas, kurs jį nupiešė, kaip kiekviena mašina — savo mechaniką, taip pat ir pasaulis rodo, kad yra jo Sutvėrėjas ir Sutvarkytojas.

Astronomijos ir matematikos kunigaikštis, didysis Newton'as, nustebintas pasaulio tvarkos, sako: „Dievo pirštas yra tame". Astronomas Faye tvirtina: „Yra ir kas kita, ne vien žemė, yra ir kas kitas, ne vien mūsų kūnas, yra ir kas kitas ne vien spindinčios žvaigždės, yra dar protas ir mintis." Didis mokslininkas Etienne Geoffroy Saint — Hilaire, nustebintas pasaulio tvarkos, rašo: pasiekęs šitas ribas, fizikas dingsta, lieka tik religingas žmogus. Entuziazmo pagautas su pranašu jis kartoja: „Coeli enarrant gloriam Dei et opera manuum eius annuntiat firmamentum... Laudemus Dominum!" [1])

b) Tvarka mažučiuose atomuose ir elektronuose.

Iš kitos pusės neįsivaizduojamas mažumas atomų. Su pagalba kinetiškos gazų teorijos O. E. Meyeris apskaitė, kad viename grame vandenilio (H) yra 640.000 trilijonų atomų. Plankas ir Einsteinas apskaitė, kad viename vandenilio (H) grame 620.000 trilijonų atomų.

O ką bekalbėti apie elektronus. Pirmiau buvo manoma, kad atomai yra nebepadalinami.

Dabartinis mokslas surado, kad jie to nedalumo neturi, kad jie susideda iš dalelių. Yra nemaža dabartinių mokslininkų, kurie aiškina, kad atomas susideda iš ištisos sistemos labai greitai ir tvarkingai judančių elektronų. Jame sukas aplink pozityvį elektroną dar mažesni negatyviai elektronai.

Tad atomą galime labai teisingai palyginti su planetų sistema.

Taigi, gamta ar savo mažuose atomuose, ar didžiose žvaigždžių sistemose yra nuostabiai sutvarkyta. Iš kur ta nuostabioji pasaulio tvarka? Žmogus yra viduryje tarp dviejų bedugnių. Viena bedugnė neišmatuojamų erdvių platybių su milijonais dangaus milžinų, iš kitos pusės — mažumo bedugnė su jos neįsivaizduojamai mažučiais elektronais ir t. t.

Ir žmogaus protas nežino, kuo labiau stebėtis — ar didumo bedugne su jos ir lakiausią fantaziją savo didumu pranešančiais milžinais, ar mažumo bedugne, kuri beveik nebesiskiria nuo nieko (nulio).

Ir čia ir ten yra stebuklinga tvarka, visur veikia įstatymai, kurių gilmės galingas žmogaus protas teįstengė ištirti tik mažutę dadelę.

Medžiaga griežtai laikos įstatymų. Tie įstatymai yra joje, bet nėra kilę iš jos. Medžiaga ir mechaniškosios jėgos, kurios pačios neturi proto, negali būt protingo ir tvarkingo padarinio priežastimi. Iš kur tad ta pasaulio logika, iš kur ta pasaulio

---

[1]) E. Geoffroy Saint — Hilaire, Philosophie anatomique, t. I, 499).

matematika? Juk nėra įstatymų be įstatymų leidėjo. Kas sujungė į vieną sistemą tą nesuskaitomą visatos dalykų daugybę? Ta įstatymų sistema, kurios klauso neorganiška medžiaga, ta galinga pasaulio tvarka, rodo jog ji yra neapsakomai didžios išminties padarinys. Sutvarkyta visata rodo, kad jos priežastimi yra ne mechaniškos jėgos, kuriuos yra aklos, bet Dievo išmintis ir galybė.

Juk neorganiniai daiktai, neturėdami proto, neišmano tvarkos, taigi ta tvarka nėra jų pačių padaras. Žmogus neorganinėms esybėms įstatymų leisti negali.

Vadinas, tuos dalykus sutvarkė pasaulio Viešpats, Dievas, suteikdamas jiems tinkamą esmę, arba natūrą, pagal kurią jie veikia. Tad visai teisingai yra sakoma, kad Dievas valdo visatą amžinais savo įstatymais.

Dėl to tokios pirmos rūšies žvaigždės, kurios šviečia mokslo padangėse, kaip šit Kopernikas, Galilei, Pascal, Newton, Liné, Cuvier, Pasteur, Kelvin ir kai kurie kiti savo gilius tyrinėjimus papuošė garbės hymnais Sutvėrėjo išminčiai, tos žmogaus protui neišsemiamos tvarkos autoriui.

Astronomijos kunigaikštis Newton, Dievo vardą ištardamas, visuomet nudengdavo savo galvą, o kitas didis astronomas Kepler, savo veikalą apie pasaulio harmoniją šitaip baigia: „Ačiū Tau, mano Sutvėrėjau ir Viešpatie, kad Tu man suteikei džiaugtis ir stebėtis Tavo sutvėrimais. Tavo darbų garbę apskelbiau žmonėms, kiek mano pabaigtas protas galėjo suprasti Tavo nepabaigtumą. Jei ką aš pasakiau, kas yra neverta Tavo garbės, ta teikis man maloningai atleisti“.

Tvarka organiniame pasaulyje.

Pažiūrėjus per didžiąsias spaktyvas į dangaus milžinus, mus jie prislegia savo didumu ir savo tvarka. Pažiūrėję per tobūliausią mikroskopą į augaliją, mes dar labiau nustebsime. Nes tie milžinai visgi tėra negyvos masės, o augaluose jau randame gyvybę.

Pagaliau ir žemiausios rūšies augalas yra labai sudėtingas organizmas. Mes matome, kad jis minta auga, gimdo kitus.

Skirtumas tarp gyvos ir negyvos medžiagos yra neišmatuojamas. Mokslo atstovai sako, kad tarp negyvos ir gyvos medžiagos yra bedugnė, ant kurios tiltas yra nepertiesiamas. Hertwig sako: „Tarp negyvos medžiagos ir gyvo organizmo yra bedugnė, kuri mums rodos vis didesnė, juo labiau mes pažįstame gyvąsias būtybes“ [1]).

Organizmas tai lyg koks chemikas su nuostabiu elementų įstatymų žinojimu dalina vienas molekulas, tveria kitas, labai kom-

[1]) Allgem. Biolog. Jena 1920, 265).

plikuotas, kokių dar nėra sutvėręs joks, kad ir mokyčiausias chemikas.

Kiekvienas organizmas laikos savo tipo. Nors atomai tie patys, tačiau vienur iš jų sutverta rožė, kitur obelė, kitur beržas ir tt. ir tų tipų yra galybės. Atsiminkime organizmų formų įvairumą. Organizmuose nuolat keičias medžiaga, o forma palieka tokia pat.

Pažvelkime bent kiek, kokia nuostabi tvarka yra kad ir paprastuose narveliuose, iš kurių susideda organizmai.

Tvarka narveliuose (celėse).

Organizmas, koks jis bebūtų, ar augalų ar gyvulių, ar žmonių susideda iš narvelių (cellula).

Narvelių didumas ir jų forma labai nevienodi: vieni narveliai yra apskriti, kiti pailgi, kiti cilindriškos, kiti kubiškos formos, kiti pęnktagonaliai, hegzagonaliai, kiti plokšti, kiti ištisę, kiti šakoti ir t.t.

Narvelius matuoja paprastai tūkstančiąja milimetro dalimi, kurią vadina mikronu ir išreiškia paprastai grekiška raide μ (mi). Narveliai, kaip jau minėjau, yra nelygaus didumo. Vieni, kaip šit neapvaisinti paukščių kiaušiniai, yra labai dideli, kiti, kaip kad bakterijos, yra labai maži.

Narveliai turi paprastai po vieną trynį, (nucleus) o kartais ir po kelis trynius. Trynyje gan dažnai pasitaiko mažų apskritų kruopiukų vadinamų tryneliais (nucleoli).

Narvelis yra mažiausias biologinis vienetas, labai komplikuotas, galima sakyti mažutis savotiškas mikrokosmas. Jis susideda iš dalių, kurios skirias nuo kita kitos ir morfologiškai ir chemiškai ir fiziologiškai. Nuo harmoniško jų sujungimo pareina biologiškas narvelio vienumas ir jo gyvybės eiga. Tad visos narvelio dalys dalyvauja jo gyvybės eigoje, bet pačią svarbiąją rolę čia atlieka trynys (nucleus).

Narvelio yra dvi svarbiausi dali: narvelio kūnas arba baltymai (protoplasma) ir trynys. Tos dvi dalys yra esminės, tuo tarpu kiautas (membranas) ir tryneliai nepriklauso prie narvelio esmės.

Seniau manė, kad narvelio protoplasma arba cytoplasma (tas pat, kas protoplasma) yra vienoda (homogeniška), bet ilgainiui mokslininkai atrado ją esant labai komplikuotą (pinklią). Permatomoji protoplasmos dalis vadinasi hyaloplasma, o kruopėtuoji dalis, kuri padaro protoplasmos tinklelį, arba skeletą, vadinasi spongioplasma.

Trynys yra labai komplikuotas. Su mikroskopo pagalba čia galima atskirti kelias proteines medžiagas. Dvi svarbiausi medžiagi yra vadinami viena chromatinu, kita achromati-

nu, o pagal jų chemiškas ypatybes, viena vadinas nucleinas, kita lininas.

Chromatinas arba kitaip sakant, nucleinas, nudažytas karminu ar haematoksilinu, įgyja spindinčios spalvos, o achromatinas arba lininas visai nenusidažo, arba, nusidažo, bet tik ypatingose aplinkybėse.

Achromatinas arba lininas yra kiek panašūs į protoplasmą ir turi savyje skystimą, vadinamą karioplasma ir tinklelį, vadinamą kariomitomu.

Be chromatino ir linino su dažymo pagalba čia yra surasta dar kita medžiaga, kuri vadinasi plastinas, arba paranucleinas. Be to, trynyje yra matomi dvejopos rūšies tryneliai — nucleoli. Vieni yra lengvai nudažomi, antri netaip lengvai. Abiejų rūšių tryneliai yra padaryti iš įvairiomis proporcijomis imto nucleino ir paranucleino. Nucleus, arba trynys, yra apsuptas savotišku membranu.

Narvelių gyvenimas.

Narveliai paprastai yra apsupti membranu (plėvele), kaip kiaušinis kiautu. Membranas yra padarytas iš to pat narvelio protoplasmos arba cheminių protoplasmos produktų. Vieni membranai yra minkšti, kiti, kaip šit medžių ar kaulų narvelių, yra kieti.

Membranas yra narvelio sienos, kuriomis vienas narvelis atsiskiria nuo kito. Membranas yra skylėtas. Per tas skyles narvelis gauna maisto ir išmeta lauk suvartotą medžiagą.

Narvelis yra tikra cheminė laboratorija, kurioje sumanus chemikas pagamina reikalingų dalykų, o nereikalingus pašalina. Įėjusią žaliąją medžiagą, jis perdirba pagal chemijos įstatymus, tveria tokias komplikuotas molekules, kokių neįstengia pagaminti nė vienas, kad ir mokyčiausias chemikas, ir tą perdirbtą sutvarkytą medžiagą suvartoja organizmo augimui ir jo dauginimos. Milijonai naujų molekulių nuolat įeina į narvelį ir milijonai išeina ir visa tai įvyksta tvarkingai. Narveliai yra plytos, iš kurių pastatytas augalo, ar gyvulio, ar žmogaus kūnas.

Narveliai auga, misdami, asimiliuodami šalia jų esančią medžiagą. Kai narvelis pasiekia savo didumo ribas, jis dalinas perpus, ir iš vieno pasidaro du gyvu narveliu.

Jei, taip pasidalinus, narveliai atsiskiria vienas nuo kito, tada pasidaro du gyvu individu, o jei neatsiskiria, tad jie sudaro arba narvelių koloniją, arba organų audinius.

Narvelyje eina nuolatinis judėjimas.

Besisukantį arba cirkuliuojantį judėjimą, ypač augalų narveliuose, jau pastebėjo Corti 1774 m.. Gyvo narvelio protoplasma nuolat juda. To judėjimo linkmė ir forma daug pareina nuo protoplasmos tinklelio atba spongioplasmos.

Yra narvelių, kurie ypatingai juda visu savo kūnu. Taip šit gyvūnas, vadinamas ameba, yra mažutis tik vieno narvelio gyvūnėlis Jis neturi membrano. Amebos kūnas nuolat maino savo formą. Jis ir ištįsta ir susitraukia, išleidžia iš savęs ypatingus pailginimus, savotiškas rankas, kad pagautų sau maistą, ir vėl jas įtraukia.

Kaip amebos, taip pat ir žmonių bei gyvulių kraujo baltieji narveliai, vadinami fagocitais arba leukocitais, turi nepaprastą ypatybę išlįsti iš kraujo lauk per gyslų sienas ir vaikščioti po kūną. Jie šitaip daro: kur yra gysloje mažutė skylelė, ten leukocitas įkiša vieną pseudopodiumą (iš savęs padarytą pailginimą); ilgainiui per tą skylutę išsismaukia ir perlenda visas leukocitas.

Yra narvelių, kurie turi plaukelių, ar ilgas uodegas, rykštes. Tarp infuzorijų yra nemaža tokių, kurios turi išaugų, rykščių pavidalu ir vadinasi flagellata. Kitos rūšies pirmykščiai gyvūnėliai (protozoa) turi išaugusius plaukus, kurie padeda jiems sugauti maistą arba pasiirti iš vienos vietos į kitą. Tie vadinasi ciliata.

Plaukuoti narveliai paprastai yra alsavimo ir virškinimo aparatuose. Kvėpavimo organų plaukuoti narveliai yra tam, kad kliudytų nereikalingiems dalykams patekti į plaučius. Virškinimo aparate plaukuoti narveliai padeda valgiui slinkti žemyn.

Stuburiniai kraujyje turi raudonų kruopelių, vadinamų haemoglobinu.

Trynys turi įtakos narvelio augimui, sustiprėjimui jo membrano, jo pasidalinimui.

Jėi gyvą amebą perpiausi į dvi dali ir vienoje bus trynys, o antroje nebus, ta dalis, kur trynys, ataugina savo nustotąją dalį, pasiekia savo buvusį didumą ir gyvuoja toliau. O ta dalis, kur trynio nebuvo, nustimpa. Jei padalinsime infuzoriją, kad ir į labai mažutes daleles, kiekvieną dalelė išaugs nauju gyvūnu, kad tik ten būtų bent dalis trynio.

Verworno bandymai parodė, kad trynys pats be protoplasmos negali padaryti naujos būtybės, bet stimpa.

Trumpai galime pasakyti, kad ir trynys ir protoplasma yra būtini narvelio gyvybei. Gyvame narvelyje trynys yra centralis punktas, gyvosios medžiagos organizuojąs principas.

Narveliai yra ne vien plytos organizmo, bet ir architektoriai jo. Narveliai auga, dauginas, padaro audinius, organus ir įvairias gyvas būtybes. Narveliai dauginas, kaip minėta, per pasidalinimą.

Narvelių dalinimasis yra dvejopas: tiesioginis ir netiesioginis.

Tiesioginis dalinimasis yra labai paprastas. Visų pirma apskritas trynys ilgainiui pasidaro pailgas ir per vidurį vis eina laibyn. Tuo pat laiku ir pats narvelis pasidaro pailgas. Pagaliau trynys trūko perpus, viena pusė atsiskyrė nuo kitos. Pats

narvelis taip pat trūko perpus ir vieno narvelio vietoje radosi du, kiekvienas su tryniu viduryje ir su savo membranu. Tuo būdu dalinas narveliai ypač pirmuonių (protozoa).

Daug svarbesnis ir labai komplikuotas yra netiesioginis narvelių pasidalinimas, kuris taip pat vadinasi kariokinesis arba mitosis. Netiesioginiame pasidalinime yra keturi laipsniai, arba fazės.

Pirmoji fazė vadinas prophazė. Čia įvyksta prirengiančios atmainos. Visų pirma čia įvyksta atmaina trynyje. Chromatinas įgyja susiringavusio siūlo ar tinklelio formą, bet tie siūlai storesni, kaip paprastai. Aukštai, ant trynio viršaus, matyti jau besidalinąs perpus centrosomas. Centrosomas (centrosome) yra apskritas mažai tenudažomas kūnas.

Kai kariokinesis tikrai prasidėjo, chromatinio tinklelio siūlai žymiai pastorėjo, susijungė be pertraukos. Ant trynio viršaus centrozomas jau pasidalino ir abu nauju centrosomu pradeda leisti protoplazminius spindulius. Centrozomai palengvėl slenka nuo kits kito į priešingas puses, kad atsistotų ant trynio poliusų. Du centrozomai arba dvi žvaigždutės jau stovi ant trynio poliusų ir savo protoplasminiais spinduliais padaro chromatišką šeivą (Spindel).

Tuo tarpu chromatiškas siūlas sutrūko į lygias dalis, kurios vadinasi chromosomai. Pirmiau jie buvo trynio tinkleliu. Jie pasidalino į lygias dalis ir visuomet pasirodo tuo pat skaičium ir ta pat forma. Jie yra panašūs į raidę V.

Chromosomai atlieka labai svarbią rolę ypač paveldėjime. Ir žolių ir gyvulių kūno narveliuose yra kiekviename narvelyje lygiai chromosomų, tik seksualiuose narveliuose yra pusė tiek, kiek kituose kūno narveliuose.

Tuo tarpu nukleinis membranas, kurs turėjo apsupęs trynį, dingo. Chromosomai susidėjo ant vidurio centrosomų spindulių, kurie savo galais susijungė vieni su kitais ir tie chromosomai sudarė ekvatorialį vainiką. Tūo baigias pirmoji fazė.

Antroji fazė, arba metaphasė. Su šita faze prasideda aukščiausias kariokinesio laipsnis, nes dabar įvyksta tikrasis trynio pasidalinimas. Chromosomai, kurie padarė ekvatorialį vainiką, dabar kiekvienas išilgai skyla tiksliai perpus, kad abu naujuoju narveliu turėtų lygiai po tiek chromozomų, kiek turėjo narvelis, iš kurio juodu pasidarė. Taip chromozomams pasidalinus pasidarė du ekvatorialiu vainiku.

Trečiojoj fazėj, kuri vadinas anaphasė, tuodu chromosomų vainiku ima vis labiau tolintis nuo kits kito centrozomų spinduliais, kurie yra jiems vadovais. Jie artinas prie centrosomų arba žvaigždžių.

Ketvirtojoj fazėj, arba telophasėj, chromosomai susigrupuoja, susijungia su kits kitu, iš jų susitveria chromatinis tink-

lelis naujų narvelių tryniams. Pasidaro nauji du tryniai, aplink juos išauga membranas. Pats narvelis viduryje perskyla perpus ir tokiu būdu iš vieno narvelio pasidarė du.

Ant kiekvieno narvelio matyti centrosomai, kurie ilgainiui dalinas perpus, ima leisti spindulius, trauktis nuo kits kito ir prasideda naujas kariokinesis, toks pat, kaip dabar, kad išdėstyta. Toks yra netiesioginio narvelių dalinimos procesas.

Tiesa, nė visi netiesioginiai narvelių dalinimaisi yra visiškai tokie, bet aprašytasis būdas yra tipiškas. Ir kiti netiesioginiai narvelių dalinimaisi yra mažiau ar daugiau į jį panašūs.

Visuomet žmonėms rūpėjo ištirti, kaip tėvų ypatybės atitenka vaikams. Mikroskopu tyrinėjimų dėka šitas klausimas jau yra gerokai paaiškėjęs. Aukštesniųjų organizmų, ir augalų ir gyvulių vaikai yra gaminami dviejų seksualių narvelių susivienijimu. Imkime kokį aukštos rūšies augalą. Patelės seksualis narvelis vadinasi kiaušinis, o patinėlio — sėkla arba sėmuo. Kai kiaušinis ir sėmuo yra nunokę ir gali vaisintis, susijungdami vienas su kitu, abejuose tuose narveliuose yra tik po pusę chromosomų, kiek kituose tų augalų ar gyvulių kūno narveliuose.

Kiaušinis yra daug didesnis negu sėmuo.

Kai sėmuo pasiekia kiaušinį, šio membranas atsidaro, įleidžia sėmenį ar bent jo trynį. Kiaušinio ir sėmens tryniai susijungia, bet paprastai nesusilieja. Abiejų susiartinusių trynių chromatinas pasidalina į chromosomus. Ir sėmens ir kiaušinio chromosomai yra tokio pat didumo, ir jų skaičius visuomet esti lygus. Tie chromosomai padaro vieną ekvatorialį vainiką, dalinas išilgai perpus, pasidaro du lygiu vainiku. Kiekviename vainike yra lygiai tėvo ir lygiai motinos chromosomų.

Taip susijungus, chromosomų skaičius tapo toks pat, kaip ir kituose kūno narveliuose. Apsivaisinimo aktas atnaujino pirmykštį chromosomų skaičių.

Tuodu vainiku pasiekė poliusus, susibūrė, padarė du tinkleliu, sudėtasis narvelis pasidalino perpus. Tokiu būdu įvyko apsivaisinimas ir pirmasis pasidalinimas. Ir prasidėjo embriono augimas.

Tokiu būdu vaikas paveldėjo po lygią dalį trynio elementų tėvo ir motinos. Su tais chromosomais atitenka vaikams ir tėvų ypatybių. Taip yra augalams, taip yra gyvuliams, lygiai taip yra ir žmonėms. Narvelių gimdymas vienų kitais visai atskiria juos nuo neorganiškų kūnų, kur jokio gimdymo nėra. Tie narveliai toliau dalindamies stato naujai pradėtą organizmą ir įvairias jo dalis.

Žodžiu sakant, narveliai yra gyvi: jie gimsta, minta, auga, gimdo kitus tokius pat narvelius ir pagaliau miršta. Jie yra sudėti iš milijonų ir milijonų atomų ar molekulų. Tas mažutis narvelis yra lyg ištisas savotiškas pasaulis. Ten viskas juda,

kruta. Reikalingieji atomai ar molekulos milijonais įeina į narvelį, o nebereikalingi milijonais eina iš jo lauk.

Tas mainymasis yra nuolatinis, be jokio perstojimo, ir visa tai įvyksta puikiausia tvarka.

Jei kas padarytų tokią mašiną, kur tvarkingai sukas ir veikia šimtai račiukų, jei ta mašina būtų taip įtaisyta, kad sugedę jos račiukai pačios mašinos būtų pašalinami, o į jų vietą pati mašina sau tinkamus pasirinktų, savo pagedusias dalis pati pataisytų, ar ne tiesa, kad ta mašina būtų nuostabiai sutvarkyta.

Dar stebuklingiau yra sutvarkyti žmogaus, ar gyvulio, ar augalo narveliai. Narvelyje sukas ne šimtai račiukų, bet milijonai atomų ar molekulų. Kurios iš tų molekulų ar atomų tapo nebereikalingi, jie milijonais eina lauk, o į jų vietą kiti milijonai naujų reikalingų stoja į išėjusiųjų vietą ir toliau veikia.

Jei kas imtų rimtai aiškinti, kad ana, taip nuostabiai sutvarkytoji mašina, pati pasidarė, kiekvienas, tai girdėdamas, manytų, kad jam „ne viskas galvoje". Taip pat būtų ir tam, kurs sakytų, kad nuostabiai sutvarkytieji kūno narveliai patys pasidarė.

Žmogaus protas aiškiai rodo, kad turėjo būti ar yra didis meistras, kurs padarė aną nuostabiąją mašiną. Tas pat protas rodo, kad dar labiau reikalingas meistras, kurs padarė taip stebuklingai sutvarkytą kūno narvelį. O tas meistras, kurs tai padarė ir sutvarkė, yra Dievas.

b) Tvarka augaluose.

Nuostabią tvarką randame augaluose. Kad ir paprastos sėklos, iš kur išauga medis ar žolė, sutvarkytoju tegali būt žmogaus protą pranešanti išmintis. Ji tą sėklą sutvarkė, kad pasiektų nustatytą tikslą: kad iš grūdo išaugtų komplikuotas augalas.

Ne vien ištisas augalas, bet ir atskiros jo dalys yra nuostabiai sutvarkytos. Imkime kad ir augalų mitimą. Savo maistą jie randa ypač žemėje. Dėl to augalai gamina sau organus, kurie čiulpia maistą iš žemės. Tie organai yra šaknys.

Jos, rodos, menkesnioji medžio dalis, o visgi stebuklingai sutvarkyta. Tuo tarpu, kai kiti medžio narveliai, daugindamies, skverbias viršun šaknų narveliai, daugindamies, skverbias gilyn.

Dėl ko vieni narveliai skverbias aukštyn, o kiti gilyn? Netikintis kito atsakymo neturi, kaip tik: tai betikslio nuotykio veikimas.

Šaknų narveliai, tie švelnučiai daikteliai, turi sau tiek išstumti žemės, kiek turi pačios šaknys didumo. Pamėginkime įkišti į žemę vielą, bent metro gilumon, pamatysime, koks yra žemės atsparumas. O pasak mokslininko Jost, kai kurių augalų visas šaknų ilgumas siekiąs 25 kilometrus.

Iš kur ta jėga tiek šaknų įsmeigti į žemę?

Šaknų narveliai lyg tartum žinote žino, kas dedas kitose augalų dalyse ir kokios medžiagos reikia individo gyvybei palaikyti.

Šaknys ieško ir randa reikalingos augalui medžiagos: vandenilio, deguonies, azoto, fosforo, sieros, kalkių, magnezijos, geležies ir tt. Kaip tai įvyksta, kad šaknys ieško kaip tik tokių elementų, kurie augalui reikalingi?

Didis medis išgarina per vieną vasarą apie 9000 kilogramų vandens. Juk visa tai šaknys iščiulpia iš žemės.

Visą surastą ir iščiulptą medžiagą dar reikia pakelti aukštyn, padalyti visoms augalo dalims. Iš kur ta keliančioji ir dalinančioji galybė?

Šaknys dar turi suteikti medžiui didį atsparumą prieš audras. Rodos nesutaikinami dalykai. Kad duotų medžiui atsparumo, šaknys turi būti kietos, galingos, o kad gamintų maistą, jos turi būt švelnios, minkštos. Dar nuostabiau yra sutvarkyti žalieji augalų lapai.

Augalai per šaknis tegauna tik dalį savo maisto, o kitą dalį, ypač anglį, gauna iš oro, panaikindami kenksmingą angliarūkštį (CO_2). Tai įvyksta veikiant chlorofilui kartu su šviesos spinduliais.

Lapai yra augalų burna, kuria jie ima sau valgį. Lapai yra ir virškinimo aparatas ir plaučiai, kuriais augalas alsuoja.

Kad lapai galėtų tinkamai atlikti savo uždavinį, turi būt jų tinkamas skaičius, jie turi galėti; laisvai susisiekti su oru ir šviesa. Išaugusio medžio yra dideli reikalavimai, o lapai tėra mažučiai; dėl to pavasarį, kada medis pabunda iš miego, lapų išauga dešimtimis ir šimtais tūkstančių. Jie yra maži, o tokie būdami, jie daug geriau atlieka savo uždavinį, negu vienas didelis, kurį sudraskytų audros. Kad lapai galėtų laisviau pasinaudoti saule ir šviesa, medžiai išskleidžia savo šakas ir šakeles.

Argi visa tai susitvarkė savaime?

Kiekvienas lapelis yra stebuklingiau sutvarkytas, negu visos pasaulio chemijos laboratorijos.

Lapų narveliuose yra protoplasmos, augalo gyvybės nešėjos. Medžiaga, kuri tampa protoplasma, tampa gyva, organizuota. Ta medžiaga, kurią šaknys iščiulpia iš žemės, teka aukštyn po žieve į lapus.

Ten ta medžiaga susitinka su lapų pasemtu oru, su anglimi, paimta iš angliarūkščio, orui augalas atiduoda kas perdaug vandens, atiduoda deguonies.

Chlorofilio ir su šviesos pagalba ta medžaga yra perdirbama į gyvą augalo substanciją. Tai įvykus, ta gyvoji medžiaga medžio gyslomis pasklista po augalo kūną, kad patenkintų jo rei-

kalus: iš vienos dalies tverias šaknys, iš kitos žievė, iš kitos lapai, žiedai, vaisiai ir t. t.

Tas procesas nuolat vyksta, milijonų milijonais kartų per amžių amžius. Bet dėl ko taip yra, kas tos tvarkos autorius? Materialistai į tuos klausimus neturi atsakymo, nebent tik nuotykį.

William Thomson (Lord Kelvin), vienas iš pačių didžiųjų fizikų, kokių pasaulis yra kada nors turėjęs, pareiškė: „Gamtamokslis verčia pripažinti tveriančią ir tvarkančią Galybę... Nebijokitės būti nepriklausomais (nuo monistų dogmatų) galvotojais! Jei jūs užtektinai pagalvosite, jūs būsite mokslo priversti tikėti į Dievą... Jūs tuomet įsitikinsite, kad mokslas yra ne priešingas religijai, bet jai pagalba“ [1]).

Ta nuostabioji tvarka rodo esant Tvarkytoją. Ta nuostabioji įstatymų sistema, kuria vadovaudamos veikia gamta, rodo tų įstatymų Leidėją. Nuostabus gamtos grožis rodo to grožio Autorių. Pamačius gražų paveikslą, nė vienam neateina į galvą, kad jis pats pasidarė. Kiekvienas yra įsitikinęs, kad buvo ar yra dailininkas, kurs jį nupiešė. Gamtoje yra daugiau grožio, negu kad ir labai gražiame paveiksle, Ir tas grožis rodo esant savo Sutvėrėją.

c) Tvarka gyvuliuose.

Pažvelkime dabar į gyvulius, pradėdami nuo pačių mažųjų mikrobų, vabalų, peržiūrėkime žuvis, paukščius, gyvulius!

Paimkime, kad ir pačius menkniekius, sakysime, povo plunksną. Kiekvienas tos plunksnos gaurelis gauna sau maisto per stiegarą. Kiekvienam plunksnos plaukui yra tas pats maistas. Kiekvienas plunksnos plaukelis iš bendro maisto pasirenka sau tokias maisto daleles, kurios yra reikalingos tokiai spalvai padaryti, kokia tinka toje vietoje, kad kartu su kitomis plunksnomis, šalia augančiomis, sudarytų gražų paukščio margumą.

Klausimas kyla, ar galėjo savaime pasidaryti, kad ir paprasčiausių, kaip plunksna, daiktų sutvarkymas?

Kai-kurių paukščių spalvų suderinimą betyrinėdamas, pats Darvinas sako, kad manyti, jog tas gražumas savaime, prietykiu įvyko, yra taip pat neišmintinga, kaip manyti, jog Rafaelio Madona pati pasidarė. Diderot sako, kad užtenka vieno pleštekės sparno, vienos vabalėlio akutės įrodyti, jog klysta tie, kurie sako, kad Dievo nėra. Atsiminkime, kad ir vabalų, ir paukščių ir žuvų ir gyvulių yra tūkstančiai ir tūkstančiai įvairių rūšių, kad kiekviena rūšis yra kitaip sutvarkyta ir sutvarkyta stebuklingai.

Visa tai atsiminę rimtai paklauskime patys save, ar galima manyti, kad visa tai įvyko atsitiktinai?

Garsingas gamtininkas Agassiz, tos tvarkos verčiamas sako: „Pasaulyje matomas galingas protas ir aiškus įrodymas, kad yra asmeninis Dievas, pirmasis visų daiktų autorius ir visatos sutvarkytojas“.

---

[1]) Stimmen aus Maria-Laach, LXV, 1903, 487, 488.

d) Tvarka žmoguje.

Žmogus, anot Aristotelio, yra mikrokosmos, tai yra pasaulis miniatiuroje. Su negyvuoju pasauliu žmogus turi bendrą medžiagą, iš kurios yra padarytas jo kūnas. Ir žmogaus kūne veikia fizinės bei cheminės jėgos, tie patys įstatymai. Su augalais jis turi bendrą gyvybę. Su gyvuliais žmogus turi bendrą jausmą, atmintį, instinktą, geidulius. Gyvulys jau nebėra prirakintas prie žemės, kaip medis ar žolė.

Taigi žmogus turi tuos tobūlumus, kuriuos matome gamtoje, žemesnėje už jį. Be to, žmogus dar turi protą ir laisva valią, jis turi sielą, kuria jis skirias nuo visų kitų pasaulio būtybių. Organinis gyvenimas, anot Hertwigo betariant, žmoguje pasirodo visoje savo pilnybėje ir tobūlume. Jis aiškiai įrodo Dievo buvimą, Jo galybę ir išmintį.

Stebuklingas žmogaus kūno organizmas, kaip jau matėme, prasidėjo iš dviejų narvelių, kurie tematomi tik pro mikroskopą. Juodu susivieniję ėmė dalytis perpus. Besidalydami, narveliai grupuojas nustatyta tvarka. Iš jų formuojas širdis, kaulai, gyslos, nervai, akys, rankos, kojos, pagaliau visas kūdikis.

Tas formavimasis yra taip nuostabus, jog nė vienas mokslininkas jo išaiškinti neįstengia.

Įvairių organų narveliai ne vienodi. Taip matymo narvelių padirginimas (Reizung) turi kitokią pasekmę, negu pauostymo ar paragavimo narvelių. Tas faktas verčia mus pripažinti, kad įvairių rūšių narvelių yra skirtingas vidujinis sutvarkymas.

Kaip kiekviena mašina turi ypatingą konstrukciją, pareinamai nuo jos tikslo, taip pat ir tos organinės būtybės — narveliai.

Kokiu būdu narvelis įgyja tokį tikslingą sutvarkymą? Kaip laikrodukas įgyja savo tikslingą sutvarkymą nuo to, kas jį padirbo, taip pat yra ir narveliams. Galingas protas turėjo juos taip sutvarkyti, kad jie pasiektų savo tikslą.

Pasinaudodamas fiziniu, cheminiu analiziu, anot Hertwigo betariant, niekas negali išaiškinti, dėl ko ten ar kitur narveliai padaro kaulą, dėl ko kiti gamina seiles, kiti organus, kurie jaučia šviesą ir tt.

Klaudius Bernardas, fiziologijos kunigaikštis, sako: „Organizuota smegenų medžiaga taip pat nežino minčių ir jų proceso kaip nežino, kelinta valanda laikrodis, kurs valandas rodo“.

Pažvelkime kad ir į akių sutvarkymą.

Akių sutvarkymas atitinka visus optikos dėsnius. Akis prisitaikina prie didesnio ar mažesnio tolumo, didumo, šviesos, spindulių stiprumo, kad akimirką pagamintų anapus mūsų esančių dalykų tobūlą išreiškimą. Visas akies aparatas, anot prof. J. Reinke betariant, yra labai tinkamai sutvarkytas tam kad matytum.

O kaip gerai yra apsaugota akis nuo sunaikinimo!

Nors akis yra toks švelnus organas, tačiau ji beveik nejaučia nei šalčio, nei šilimos, šąlant mes turime pridengti savo kūną, tačiau akys, kurios turi rodyti kelią, nereikalauja jokių apdangalų.

Taip pat komplikuota, taip pat labai tiksliai yra sutvarkyta žmogaus kalba.

Iš tūkstančių gautų ir atmintyje laikomų įspūdžių, kalbant turi būt per akimirką išrinkti reikalingieji; iš smegenų turi eiti nuolatiniai, kas akimirksnis kintą impulsai, nervai turi parūpinti tinkamą muskulų judėjimą gerklėje, liežuvyje, lūpose, alsavimo organuose, veide, kad visa tai, kartu veikdami, pagamintų kalbą su balso moduliavimu ir visais niuansais.

Pagaminti kalbos oro virpėjimai sklysta aplink toliau, pasiekę kito ausį padaro klausančiame tikrą tų tonų išreiškimą arba aidą.

Tą komplikuotą kalbos sistemą O. Liebmanas vadina savotišku stebuklu, savotišku dvasios įkūnėjimu.

Arba vėl imkime kad ir kaulų sistemą. Kaulai yra sutvarkyti neseniai surastomis mechanikos taisyklėmis. Vadinas, kaulų sutvėrėjas yra tobūlas mechanikas.

Dar stebuklingiau už atskiras dalis yra sutvarkytas visas žmogaus kūnas. Įvairios dalys veikia ne vien sau, bet viso organizmo naudai.

Savo gyvybei žmogus taip pat reikalauja maisto, kaip ir augalas. Augalas, kaip matėme, čiulpia sau maistą šaknimis iš žemės ar ima lapais iš oro, o žmogus reikalauja kitokio maisto ir kitokių organų.

Burna yra tobūlas kalbos organas. Ji yra taip pat organas valgiui ir gėralui priimti.

Valgis turi būt susmulkintas ir tapti minkšta tyre. Tam tarnauja simetriškai sustatyti įvairios formos dantys. Juos verčia dirbti stiprūs muskulai. Šeši seilių gaminimo aparatai, kąsnojant, automatiškai pila seiles, kurios ne vien burną valo, bet ir valgį virškinti pradeda.

Liežuvis valgį varto ir pastumia jį ten, kur reikalinga. Liežuvyje yra skonio nervai, kurie mums parodo, koks yra valgis. Taip mes galime išsisaugoti kenksmingų valgių.

Bet valgis turi būt ne vien suvalgytas. Ligi jis taps tinkamas žmogaus organizmui, jis turi būt iš dalies pakeistas ir pritaikintas. Tai įvykdo virškinimo procesas. Žmogaus valgis, eidamas žarnomis, yra išskaidomas ir pakeičiamas. Nesuskaitytos daugybės čiulpimo prietaisų iš valgio iščiulpia reikalingiausius dalykus.

Kad tas aparatas tinkamiau veiktų, tam yra padidintas vidurinis žarnų plotas. Vidurinės žmogaus žarnų sienos plotas yra daug didesnis už viršutinį. Virškinant val-

gio dalelės yra skaidomos ir paskiau vėl sudedamos, bet taip, kaip to reikalauja organizmas.

Be to, reikia atsiminti, kad valgis, kurs, virškinant esti atmainytas ir pritaikintas mūsų organizmui, pakeistas kiek kitokesniai, tas pats valgis tampa mūsų organizmui nuodais.

Ir ta nuostabi tvarka rodo, kad yra aukščiausia Išmintis, kuri tą visa sutvarkė.

Nuostabu ir tai, kad tie organai, kurie tarnauja virškinimui, patys visgi netampa suvirškinti. Galime sakyti palygindami, kad virškinimo organai diena iš dienos tirpdo šviną švininiuose induose ir tie indai, švinui betirpstant, patys nesutirpsta. Arba, dar kitaip sakant, jie kūrena medžius medinėje krosnyje, ir ta krosnis, medžiams degant, pati nedega. Mėsos viduriai suvirškina mėsą, o patys nesusivirškina. Argi tai galėjo įvykti savaime ar atsitiktinai?

Kad gyvybė galėtų organizme būti, neužtenka pagaminti organizmui tinkamo maisto, dar reikia išnešioti tą maistą milijonams narvelių, iš kurių susideda žmogaus kūnas, o tų narvelių atmatas išnešti lauk.

Be to, reikia visame organizme nuolat palaikyti šilima 36-37 laipsnių, jį aprūpinti deguonimi ir nuolat valyti jį nuo kenksmingų gazų. Visa tą, tokį įvairų ir taip keblų uždavinį atlieka nuostabus veiksnys, vadinamas kraujo cirkuliacija.

Kraujo cirkuliacija prasideda iš širdies.

Širdis yra tinkamiausias tam prietaisas, kokio joks mechanikas negalėjo sugalvoti. Širdžiai yra pavesta nuolat palaikyti kraujo cirkuliaciją visame organizme.

Kad tą savo uždavinį atliktų, širdis kasdien atlieka tiek darbo, jog juo būtų galima 19000 kilogramų pakelti vieną metrą aukštyn. Jei pilno prikrauto prekių vagono daiktai sveria 10000 kilo, tad normali žmogaus širdis kasdien atlieka tiek darbo, jog beveik dviejų vagonų krovinį pakelia ant vieno metro aukščio. Tą darbą atlieka švelni širdis, neapsistodama nei vienos minutės per 70, 80, 90 ir 100 ar daugiau metų. Širdis tą darbą atlieka tyliai, lygiai, ritmingai.

Jei jos spaudimas būtų daug stipresnis, suplyštų smulkiosios gyslelės, ir žmogus mirtų. Jei tas spaudimas būtų daug silpnesnis, jo nebeužtektų gyvybei. Širdis atlieka tą darbą, ar žmogus sėdi, ar guli, ar stovi, ar vaikščioja.

Nejaugi galima manyti, kad tas nuostabus aparatas — širdis—pasidarė atsitiktinai savaime, tai, ko neįstengė padaryti nė vienas žmogaus protas. Ne, ir tas nuostabusis aparatas, širdis, rodo, kad ji yra Dievo padaras.

Kad širdis galėtų tą savo uždavinį atlikti, reikėjo ištiso tinklo kanalų, išvadžiotų po visą žmogaus kūną, kad kiekviena kūno dalelė gautų sau reikalingo maisto. Tas nuostabus kanalų tinklaš yra žmogaus kūno gyslos.

Ta kanalų sistema prasideda širdyje, kuri varo kraują į gyslas. Juo toliau, tuo labiau išsišakoja gyslos, pagaliau tampa tartum plaukeliai, kad tokiu būdu būtų atnešta maisto kiekvienai dalelei.

Toliau tie plaukeliai vis labiau jungiasi, padarydami mažas gysleles, tos susijungia į storesnes, pagaliau į vieną, kuria kraujas vėl sugrįžta į širdį.

Jei paimsime didelio miesto kanalizacijos įtaisymą, juk niekam neateina į galvą, kad ta kanalizacijos sistema įvyko be galvojimo, be plano, savaime. Kiekvienas žino, kad čia turėjo būti gudrių inžinierių, kurie visa tai sugalvojo, išskaičiavo ir įvykdė. O juk ta kanalizacija yra menkniekis, palyginus su ta stebuklinga kanalų sistema, kuri yra žmogaus kūne.

Normaliai veikianti širdis muša per minutę apie 70 kartų. Mokslininkai išskaičiuoja, kad per 27 mušimus visas kraujas, kurio yra apie 5 kilogramus, apibėga visą kanalų tinklą.

Kokia gi yra pasekmė tokio kraujo bėgimo? Kad tai geriau suprastume, pažvelkime, kas yra kraujas.

Kraujas susideda iš įvairių dalių: a) iš beveik bespalvio skystimo, vadinamo kraujo plasma. b) Iš mažučių raudonų kruopiukų, vadinamų haemoglobinu. c) Iš baltųjų kruopiukų, vadinamų fagocitais, arba leukocitais.

Kraujo funkcijos yra šitos: 1) Palaikyti kūno šilimą. Žmogaus kūne turi būt šilimos 36—37 laipsniai. Ta šilima turi būt vienoda ir pastovi.

Tas šildymo prietaisas, kurs yra žmogaus kūne, automatiškai reguliuoja žmogaus kūno šilimą taip, kad šilimos gaminimas būtų tolygus šilimos nustojimui, kad kūno šilima visuomet būtų vienoda 36--37 Celsio laipsnių ir dieną ir naktį, ir besidarbuojant, ir besisilsint, ir žiemą, ir vasarą, ir žiemiuose ir pietuose per visą amžių, nes tos šilimos padidėjimas ar sumažėjimas nors ir keliais laipsniais neša žmogui mirtį.

Tokią šilimos versmę pagaminti nepavyko nė vienam žmogaus protui. Ko žmogus niekuomet nesugalvojo, tai matome žmogaus ir gyvulio kūne.

Argi galima manyti, kad savaime pasidarė tai, ko nė vieno žmogaus protas sugalvoti neįstengė? Ir ta sistema rodo, kad ji yra amžinojo Proto padaras.

Kraujas teikia žmogaus organizmui maisto. Tą maistą kraujas ima per žarnas iš valgio. Kraujyje randame visų tų elementų, kuriais minta mūsų narveliai. Kraujas neša ta maistą tūkstančiais kelių į visas kūno dalis ir pasiekia kiekvieną gyvą narvelį, taip narveliai yra tartum apsupti savo maisto ir gali imti iš jo tai, kas jiems reikalinga.

Kad geriau suprastume, kokį sunkų darbą čia turi atlikti kraujas, reikia atsiminti, kad ir patys narveliai ir jų funkcijos yra toli gražu nevienodi. Juk visai kitaip yra sutvarkyti kad ir sme-

genų narveliai, negu kaulų, ir kitokios yra jų funkcijos. Dėl to ir maisto kitokio jie sau reikalauja.

Kokiu būdu narveliai sau parenka tinkamo maisto, to žmogaus protas dar nesužinojo. Mes tik matome, jog iš tų elementų, kuriuos neša narveliams kraujas, yra pagaminama specifiškai kitokia narvelių protoplazma, kitokie narvelių tryniai ir t.t. Taigi kraujas neša gyslomis maisto širdžiai, kuri jį varo, kaulams, muskulams, plaučiams, smegenims, akims, ausims ir t. t. Žodžiu sakant, kraujas neša maisto visam organizmui.

Be to, kraujas išnešioja po visą organizmą deguonį, kuris yra būtinai reikalingas narvelių gyvybei. Tos deguonies kraujas gauna iš oro su pagalba raudonųjų haemoglobino kruopelių.

Kraujui atnaujinti yra plaučiuose apie 1.800.000.000 plaučių pūslelių, kurios kiekviena yra apsupta ploniausių gyslelių tinkleliu. Per tas švelnutes pūslelių sienas kraujas susiduria su oru.

Susidūręs su oru kraujas atsinaujina, tai yra milijonai raudonųjų kraujo kruopelių, mažiau kaip per sekundą apsivalo nuo kenksmingų gazų (nuo nereikalingo vandens ir anglies deginio), pasisotina deguonimi. Taip atnaujintas plaučiuose kraujas grįžta į širdį, kuri jį varo per visą kūną.

Deguonies mes gauname iš oro. Bekvėpuodami mes įtraukiame oro į plaučius. O iš plaučių grįždamas oras išsineša angliarukštį, kurs yra degimo produktas gyvybės procese

Argi galima manyti, kad visas tas komplikuotas ir taip gerai veikiąs aparatas pats pasidarė?

Kita kraujo cirkuliacijos funkcija yra nuvalyti organizmą nuo atmatų.

Sunaudoti dalykai, arba atmatos, narvelių išmetami į kraują. Nuo tų atmatų kraujas užsinuodija. O pats užnuodytas būdamas, užnuodytų ir organizmą.

Kad tai neįvyktų, veikia keturi aparatai, kurie ir greitai ir tobūlai nuvalo kraują nuo nuodų. Tie aparatai yra oda, inkstai, jeknos (kepenos) ir plaučiai. Ir jei bent vienas iš tų aparatų sustotų veikęs, gyvybė patektų į pavojų.

Eina nuolatiniai procesai, kurių mokslas dar neįstengė išaiškinti nei fiziškai, nei chemiškai. Imkime kad ir inkstus. Jie išskiria iš kraujo nuodus, vandenį, tuo tarpu užstoja kelią ir nepraleidžia albuminų ar kraujo raudonųjų kruopiukų, kurie lengvai pereina per smulkiausias gysleles.

Vieną dalį atmatų kraujas palieka jeknose. Iš jų jeknos gamina tulžį, kuri yra būtina riebalams suvirškinti.

Kad aiškiau pamatytumėm mūsų kūno sutvarkymą, atsiminkime dar kūno apsisaugojimo priemones.

Žmogaus gyvybė būtų netrukus sunaikinta, jei ji neturėtų nuostabių apsisaugojimo priemonių. Iš įvairių priemonių atsiminkime visų pirma kad ir leukocitus ar fagocitus.

Kaip jau minėjome, jie keliauja po žmogaus kūną, gaudo patekusias į kūną bakterijas, jas sunaikina, ar apmūrija, arba stačiai suėda. Tai yra organizmo policija, kuri gaudo ir naikina įsibrovusius į organizmą piktadarius.

Taip pat, kada bakterijos kraujyje pridaro nuodų, organizmas tuoj gamina kraujyje tiems nuodams priešingų elementų: prieš toksiną organizmas gamina antitoksiną.

Tokiu atveju kraujyje tuoj formuojas apsigynimo fermentai, kurie naikina kenksminguosius elementus, patekusius į organizmą, ir tai įvyksta taip reguliariai, kad iš buvimo kraujyje tokių ir tokių fermentų, kurie yra kaip tik tokiai ir tokiai ligai nugalėti, galima spręsti, kad tokia liga organizme jau yra.

Organizmas, kaip išmintingas pramatąs šeimininkas, taupo reikalui (atsargai). Pritrūkus maisto, organizmas gyvena savo sutaupytais elementais. Tas sunaudojimas vyksta labai protinga tvarka. Kiekviena kūno dalis teikia sunaudojimui elementų pagal savo svarbą.

Čia tepriminiau tik pačius apčiuopiamuosius mūsų kūno sutvarkymo elementus. Bet jau ir iš tų matyti, koks nuostabus yra jo sutvarkymas.

Ta tvarka, kurios ištyrimui tūkstančiai mokslininkų praleido savo gyvenimą ir teištyrė tik mažutę jos dalelę, rodo esant išmintingiausią tos tvarkos autorių.

Didis paleontologas Oswald Heer baigia savo veikalą „Die Urwelt der Schweiz“ sakydamas: „Pažvelgę į augmeniją ir gyvuliją įvairiais pasaulio periodais, mes randame ištisą eilę nuostabių apsireiškimų, kurie mums neabejotinai įrodo, kad gamta savo išsiplėtojime padaro harmoningą vienumą, įvykdytą pagal mintį ir planą. Nors taip didis ir taip gražus yra tas planas, tačiau jis tėra matomas tik tų, kurių dvasios akys yra tam atdaros. Juk lakštas, ant kurio yra išspausdinta Bethoveno simfonija, teturi prasmės tiktai tam, kurs supranta muziką. Taip pat ir gamta. Jos paskiri apsireiškimai, kaip paskiros simfonijos gaidos tik tuomet teturi prasmės, jei suprantame visą jų saryšį. Tuomet ir mūsų sieloje įvyksta ištisas harmonijų pasaulis, kuris mus pakelia aukščiau pojūčiais pasiekiamo pasaulio ir duoda mums bent kiek suprasti Dievo padarytą pasaulio tvarką. Be abejo, kiekvienas tartų neprotingą tą žmogų, kurs kalbėtų, kad simfonijos gaidos pasidarė per nuotykį, susitelkus ant popieriaus taškeliams bei brūkšneliams. Man rodos, kad ne mažesnis neišmintingumas yra tų, kurie daug stebuklingesnę sutvarkymo harmoniją laiko nuotykio padaru. Juo labiau pažįsti gamtą, tuo labiau įsitikini, kad išaiškinti gamtos ir žmogaus gyvenimo mįslę tegalima tik tikint į išmintingiausią dangaus ir žemės Sutvėrėją, kurs sutvėrė pagal savo amžinai apgalvotą planą.“

Įsigilinęs į galingą pasaulio tvarką didis mokslininkas von Baer pasakė: „Man rodėsi, kad girdžiu galingą pamokslą, ir aš

nusiėmiau kepurę... ir man rodėsi, kad aš turiu giedoti Aleluja"

Žengiant pirmyn gamtos mokslams, tikėjimas į Dievą negali silpnėti, nes juo mokslas žengia pirmyn, tuo stebuklingesnė pasirodo pasaulio tvarka, tuo aiškiau ji įrodo Dievo buvimą. Jei kada mokslas pažintų visą pasaulio tvarką, tuomet Sutvėrėjo buvimas ir Jo planas pasirodytų žmonijai visoje skaistybėje.

Kiekviena, kad ir menkutė tvarka rodo, kad ją padarė tvarkytojas, nes nėra padarinio be priežasties. Tuo labiau nepasidarė pati pasaulio tvarka, kuri praneša kad ir genialiausio žmogaus protą. Kadangi priežastis negali būt mažesnė už savo padarinį, tad iš taip nuostabaus pasaulio sutvarkymo yra aišku, kad jį sutvarkė pasaulio Sutvėrėjas Dievas.

Pasaulyje viskas įvyksta pagal įstatymus. Visos pasaulio būtys nuo pat mažiausio elektrono iki pat dangaus milžinų saulių ir jų sistemų, yra valdomi įstatymų.

Gamtos įstatymai, kurie sutveria tą nuostabiąją pasaulio tvarką, yra įrašyti į pačią pasaulio daiktų natūrą.

Kitaip sakant, kiekviena pasaulio esybė yra taip sutvarkyta, jog veikdama pagal savo natūrą (esmę), tuo pat veikia pagal gamtos įstatymą. Gamtos įstatymai mums pasirodo kaipo objektyvi, tvarkanti galybė.

Kad pasaulis veikia pagal būtinus įstatymus, tai yra taip tikra, kaip tikra, kad yra pasaulyje gamtos mokslas, kuris tuos įstatymus studijuoja, kuriam tie įstatymai yra objektu.

O juk ta nuostabi įstatymų sistema pati neatsirado. Ji rodo, kad yra tam tikra priežastis, tų įstatymų leidėjas.

Kadangi gamtos įstatymai yra pačioje esybių natūroje, aišku, kad tų įstatymų leidėjas yra ne kas kitas, tik pačios dalykų natūros autorius Dievas.

Tad visas pasaulis su visa savo tvarka vienu neapsakomu choru gieda Dievui garbę ir rodo žmogui, kad yra Dievas, kurs visa tai sutvėrė ir sutvarkė.

Dievas pasaulyje veikia per natūrales priežastis, dėl to tam tikru atžvilgiu žiūrint, rodosi, kad visą pasekmę galime priskirti natūralioms priežastims.

Tad materialistai, norėdami išsisukti iš šito argumento, sakos galį išaiškinti pasaulį vien mechanišku būdu. Tam išaiškinimui jie sakos kito nieko nereikalaują, tik medžiagos ir jos jėgų.

Bet ši materialistų nuomonė yra neabejotinai klaidinga. Dabar jau pripažįsta tai beveik visi pasaulio filosofai ir daugumas žymesniųjų mokslininkų, nes materializmas negali išaiškinti nei pasaulio, nei jo tvarkos, nei jo tikslingumo, nei psichiškų faktų. Ten, kur veikia pačios mechaniškosios jėgos, negali būt nei tvarkos, nei tikslingumo, nes ir tvarka ir tikslingumas yra proto padaras. Kadangi nei medžiaga, nei jos jėgos proto neturi, tad pati medžiaga ir jos jėgos negalėjo pagaminti tos tvar-

kos ir to tikslingumo, kurį matome pasaulyje. Juk protas aiškiai rodo, kad padarinys negali būti didesnis už savo priežastį. Pagaminti pasaulio tvarkai ir tikslingumui reikėjo tinkamo proto.

Mes neneigiame, kad materialėms priežastims veikiant, įvyksta pasaulio tvarka, mes tik pabrėžiame, kad pačių materialių priežasčių neužtenka pasaulio tvarkai ir jo tikslingumui pagaminti. Tas nuostabusis pasaulio mechanizmas pats aiškiai rodo, kad jis yra proto padaras.

Paimkime, kad ir laikrodį. Jo ėjimas yra išaiškinamas mechaniškai. Bet pats laikrodžio mechanizmas rodo, kad jis yra proto padaras, kad pati materija ir jos jėgos laikrodžio nesugalvojo ir jo nepadarė.

Imkime knygą, kur Šekspyro (Schakespeares) dramos išspausdintos. Nors knyga sudėta iš raidžių, tačiau kiekvienas supranta, kad pačios raidės tų dramų nesutvėrė, kad jos yra genialaus proto padaras. Taip pat ir kosmos yra neišaiškinamas materijos ir jos jėgų veikimu. Tam reikia Proto.

Kitasis sako: iš savo esmės elementai yra linkę sutverti šitą pasaulį ir jo tvarką.

Patyrimas rodo, jog medžiagos elementai, palikti vieni, yra linkę ne tverti tokius sudėtingus organizmus, kaip augalai, gyvuliai ar žmonės, bet, priešingai, jie yra linkę išsiskirstyti. Ir nėra tokios natūralės galybės, kuri iš negyvo padarytų gyvą.

Organizmuose matome, kad materija įeina ir į tokias kombinacijas, kurios neatitinka jos palinkimams. Tad gyvame kūne mes matome nuolatinį statymą, o numirusiame ar negyvame kūne — tų pačių elementų nuolatinį irimą. Tad materija pati neturi palinkimo sutverti tokį pasaulį.

Bet pagaliau ir su tuo sutikus, materializmas išsisukti negali. Jei atomai yra linkę padaryti, sakysime, rožę, dėl ko jie padaro ąžuolą ar eglę, jei jie yra linkę sutverti, sakysime, arklį, dėl ko jie sutvėrė beržą ar ką kitą ir t. t.

Jei elementai ir būtų palinkę sutverti pasaulio tvarką, tad mes čia pat klausiame: o kas tą pačią elementų esmę taip stebuklingai galėjo sutvarkyti, kad ji būtų ir tinkama medžiaga ir architektu šimtams tūkstančių tokių įvairių ir taip nuostabiai sutvarkytų sutvėrimų?

Tūkstančiai mokslininkų, pagaliau genijų, tyrinėjo pasaulio tvarką ir, tyrinėdami ją per tiek amžių, teištyrė tik mažutę jos dalelę.

Jei ta tvarka yra pasaulio elementų esmės padaras, vadinas, pasaulio tvarka buvo tuose elementuose bent kaipo užmazga.

Kadangi ta tvarka nepalyginamai pranešа ir genialiausio žmogaus protą, ji negalėjo būti neturinčių proto medžiagos ir jos jėgų padaru, šiaip padarinys būtų nepalyginamai didesnis už savo priežastį, o tai aiškiai negalimas dalykas.

Ta tvarka turi būt amžinojo Proto padaras. Protingoje pasaulio tvarkoje atspindi, kaip veidrodyje, amžinasis Protas, kurs tą tvarką padarė.

2. Teleologiškasis argumentas.

Pasaulyje yra tikslingumo. Pasaulio daiktai siekia nustatyto tikslo ir vartoja tam tinkamas priemones.

Kiekvieną dalyką, kurs yra padarytas, pranoksta jo idealas. Pirma yra sugalvotas idealas, o tik paskiau seka darbas, kurs įvykdo tą idealą.

Kiekvienas išmintingas žmogus, dirbdamas kokį darbą, turi savo tikslą. Tas tikslas yra vadinamas artimiausiu tikslu. Be to, visas žmogaus gyvenimas turi tikslą. Tas tikslas yra vadinamas aukščiausiuoju tikslu. Artimiausias tikslas paprastai yra priemonė kitam tikslui pasiekti.

Tai, kas yra tikslas, tėra pasiekiama tik ateityje. Pramatytasis tikslas turi idealį buvimą mintyje ir veikia į žmogų, pastūmėdamas jį veikti ir siekti to tikslo realiame gyvenime. Sakysime, dailininkas piešia gražų paveikslą, kad išgarsintų pasaulyje savo vardą. Misionierius važiuoja į tolimų laukinių kraštą, kad atverstų laukinius į tikrą tikėjimą.

Dėl to senovės filosofai ir sakydavo, kad tikslo priežastis yra pirmoji priežastis, arba priežasčių priežastis, nes tikslas duoda veikimui buvimo pagrindą, dar prieš veikimui įvykdant pramatytąjį tikslą.

Kiekviena gamtos jėga, sako Boutroux, veikia pagal įstatymus. O veikimas pagal įstatymus yra labai aiškus, ypač tada, kada priemonės pryraitaikintos atitinkamam tikslui pasiekti.

Tikslingumas apsireiškia: 1) kada daug dalykų yra suvesta į vieną sistemą, 2) kada yra tvarkos pastovumas, 3) kada rezultato vertė yra aukštesnė, palyginus su priemonėmis, 4) kada įvyksta vidujinis organų išsiplėtojimas, kaip tai matome besiplėtojant organizmams, iš savo užmazgos.

Forma sujungia daugumą į vieną sistemą, kad pasiektų kokį tikslą. Ji yra ir veikimo principas.

Ten, kur yra sistema, vienumas, padarytas iš daugelio nedeterminuotų dalykų, tokia sistema, anot šv. Tomo Akviniečio, tegali būt padaryta tik pramatančio ir tvarkančio proto. Protingose esybėse tai įvyksta per proto pažinimą ir valios pasirinkimą, o neprotingose — per tam tikrą natūralį palinkimą.

Neorganiniai elementai, augalai, gyvuliai veikia tikslingai, bet be sąmonės. Tą tikslingumą nustatė aukščiausias Protas.

Neprotingieji sutvėrimai, ne patys save pakreipė į savo tikslą, bet yra pakreipti. Tai nereiškia, kad Dievas betarpiai kreipia kiekvieną dalyką į paskirtąjį tikslą.

Dievas davė esybėms tokią esmę, kuri yra sutvarkyta ir determinuota pasiekti jų tikslui. Tokiu būdu kiekviena esybė veikia tikslingai, bet galutinai ji rodo, kad yra protas, kurs ją taip sutvarkė ir pakreipė į paskirtąjį tikslą.

Tiesa, daug dabartinių evoliucionistų nepripažįsta gamtoje tikslingumo ir sako: akys yra ne tam, kad matytų, bet žmogus ar gyvulys dėl to ir mato, kad turi akis, dėl to ir girdi, kad turi ausis.

Bet atmetimas vidujinio tikslingumo yra priešingas 1) žmonijos įsitikinimui, 2) priešingas mokslui ir 3) priešingas filosofiniams įrodymams.

1) Tai neabejotinas faktas, kad visa žmonija yra įsitikinusi, jog akys yra tam, kad matytum, ausys — tam, kad girdėtum ir t. t. Tai rodo ir paprasčiausio žmogaus protas.

2) Gamtos mokslas stovi ant determinizmo, nes kiekvienu atveju gamtos keliai yra išanksto nurodyti. Dėl to mes galime surasti ir įstatymus, kuriais veikia gamta. Jei deguonis (O) ir vandenilis (H), kombinuodamies nustatytose sąlygose, visuomet padaro vandenį, tai įvyksta dėl to, kad tam yra nustatyta arba determinuota jų natūra (esmė). O kada esybė yra determinuota pagaminti tokį ir tokį padarinį, ji yra determinuota pasiekti tą ir tą tikslą, ir kada ji veikia pagal savo natūrą, ji veikia tikslingai. Taip šit deguonis ir vandenilis yra determinuoti, kombinuodamies pagaminti vandenį ir kada jie kombinuojas, jie siekia savo tikslo, t. y. jie gamina vandenį.

Mes tegalime gauti iš gamtos ko nors tik tada, kada ji pati yra tartum suinteresuota ir nori pagaminti tą dalyką. Pagaliau ir tada, kada ji, rodos, pildo mūsų valią, ji tepildo tik savąją, arba, aiškiau kalbant, ji tepildo mūsų valią tik pildydama savąją.

Iš mokslo mes žinome įvairių gamtos veiksnių, kiekvieno jų specialumą ir tuos veiksnius mes įstatome į darbą sutinkamai su jų specialumu mūsų naudai.

Visa tai, kas mums pavyksta padaryti ar įvykdyti, pavyksta dėl to, kad tai yra determinuota būti padaryta ar įvykdyta. Kaip kiekvienam mūsų pačių veikimui išaiškinti reikalinga tikslingumo ar idealo, taip pat ir gamtos veikimui, nes mes, veikdami, tesinaudojame gamtos palinkimais pagaminti tokių ir tokių padarinių.

Gamtos intencijų arba determinacijų yra daug daugiau, negu mes žinome, negu mes jomis naudojamės. Daugybės jų mes nežinome ir nenaudojame, nes mes težinome mažutę gamtos ir jos įstatymų dalelę.

Jei gamtoje nebūtų tikslingumo, nebūtų nė determinizmo, nes ten, kur yra atsitiktinumas, nėra determinizmo, nes nėra nuolatumo. Taigi panaikinant tikslingumą, tuo pat išgriaunamas ir mokslas, atmetus tikslingumą, atmetamas ir mokslas.

3) Kiekvienas veiksnys veikia būtinai dėl kokio tikslo, ir jis teveikia tiek, kiek jis siekia savo tikslo.

Tikslas yra determinuotas patobūlinimas, kurs tinka veiksniui, kaipo jo gėris, dėl kurio jis veikia. Kiekvienas veiksnys veikia pagal savo natūrą ir padaro determinuotą padarinį, kurs jį

atitinka, kaipo jo patobūlinimas. Sakysime, žirnis, pasėtas, gamina žirnius, o ne ką kitą.

Kad veiksnys pagamintų šitą determinuotą padarinį, sakysime, žirnis, kad pagamintų žirnius, o ne ką kitą, jis turi būti determinuotas gaminti tą padarinį, o ne kitą, o tai jau reiškia būti determinuotam siekti tokio ir tokio tikslo.

Kokios esybės determinacija yra ne kas kitas, tik nukreipimas jos į kokį tikslą. Juk, sakysime, pagaminti laikrodį, yra pagaminti mašiną, determinuotą laikui rodyti, kitaip sakant, pagaminti mašiną, kurios tikslas yra rodyti laiką, o ne audeklus austi, ar ką kitą daryti.

Ir mašinoje randame daug dalykų, suvestų į vieną sistemą. Kiekviena mašinos dalis yra taip sutvarkyta, kad su kitomis mašinos dalimis bendrai veikdama, pasiektų mašinos tikslą. Kaip laikrodis kad turi tikslą rodyti laiką, ir pagal tą tikslą jis yra ir nustatytas, taip pat ir kiekviena kita mašina turi savo tikslą, kurio siekia, ne vien daro nustatytus padarinius, bet ir yra nustatyta gaminti tokius, o ne kitokius padarinius.

Be tokio mašinos nustatymo ar suorganizavimo, be tikslingumo, mašina būtų neįmanoma, nes, jei veikiančioji priežastis nebūtų determinuota siekti tokio ir tokio padarinio, ji nesiektų labiau to, negu kito. Jei veiksnys nėra suorganizuotas siekti nustatyto padarinio, tad jam bus visi padariniai indiferentiški. O kas yra indiferentiškas, tas neveikia labiau vieną negu ką kitą. Ir nebus jokio jo veikimo, jei jis nebus determinuotas veikti labiau vieną negu ką kitą.

Kaip laikrodis kad turi tikslą laiką rodyti ir pagal tą tikslą jis yra sutvarkytas, taip pat ir kiekviena kita mašina turi savo tikslą, kurio siekia ir pagal kurį ji yra sutvarkyta. Jei laikrodis nebūtų sutvarkytas tam, kad rodytų laiką, jis jo ir nerodytų. Jei kuliamoji mašina nebūtų sutvarkyta kult, ji ir nekultų ir t. t. Jei laikrodis rodo laiką, tai dėl to, kad jis yra tam sutvarkytas, jei kuliamoji mašina kulia, tai dėl to, kad ji tam yra sutvarkyta. Tas pat yra ir su kitais veiksniais.

Dėl to mes ir sakome, kad akis yra sutvarkyta matyti, o ne girdėti, ausis yra sutvarkyta girdėti, o ne virškinti ir t. t.

Tad šv. Tomas Akvinietis ir sako: „Kiekvienas veiksnys veikia, kad pasiektų tikslą, kitaip iš veiksnio veikimo neišeitų labiau tas padarinys, negu kitas“ [1]).

Jei veiksnys pagamintų ne byle kokį, bet determinuotą padarinį, neturėdamas tam tinkamo palinkimo, nebūdamas tam suorganizuotas, jei akis mato, o ne virškina, nebūdama suorganizuota matymui, tad išeitų, kad tas padarinys yra be pagrindo, kad determinuotas padarinys išeina iš nedeterminuotos priežasties, o tai yra absurdas.

---

[1]) „Omne agens agit propter finem, alioquin ex actione agentis non magis sequetur hoc quam illud“.

Kadangi pasaulyje matome įvairių veikimų, yra ir kiekvieno to veikimo nustatytas tikslas, kitaip veiksnys turėtų pagaminti arba viską, arba nieko, o ne determinuotą padarinį.

Iš viso to aišku, kad kiekvienas veiksnys siekia savo nustatyto tikslo. Prie to jau prieina ir naujieji gamtos tyrinėtojai, kurie jau randa ne vien pačią energiją, bet ir jos *kryptį*, o tai jau yra tikslingumas.

Pažvelkime bent truputį į pasaulį, o jo esybių tikslingumas pasirodys mums visoje savo skaistybėje.

Pasaulis juo labiau yra pažintas, tuo aiškiau rodo savo gilų tikslingumą.

Tikslingumas aiškiai matyti ypač organinėse esybėse.

Imkime kad ir augalus. Sėkla, kad galėtų išsiplėtoti, turi patekti į tinkamą vietą. Sakysime, medžių sėklai išaugti labai bloga vieta yra patekti čia pat po medžiais. Jei sėkla nukrito po medžiu, ji paprastai nunyksta. Tėvai čia nieko pagelbėti negali, nes jie negali pasijudinti iš vietos. Dėl to matome, jog kai kurių medžių sėklos yra sparnuotos, kad toliau nulėktų nuo savo tėvų.

Labai tikslingai yra sutvarkytas ir augalo išsiplėtojimas iš užmazgos. Visas procesas čia yra nukreiptas, kad pagamintų augalą ir jį pagamintų tokios pat rūšies, kokios yra pati sėkla.

Besiplėtodamas organizmas renka sau tinkamą maistą, atmeta tai, kas gali jam kenkti, ar yra nenaudinga. Maistas, kaip jau matėme, iš šaknų per liemenį teka į lapus, čia jis tampa perkeistas į organinę medžiagą ir yra padalytas visoms žolės ar medžio dalims.

Kad išlaikytų savo rūšį, ir gimdytų tos pat rūšies sau įpėdinius, daug augalų žydi, veda vaisius, gimdo tolygius įpėdinius, kurie toliau tęsia to augalo rūšį. Šaknys, liemuo, šakos, lapai, žiedai veikia ne vien savo pačių, bet ir viso organizmo gerovei, visi kartu eina prie to tikslo: palaikyti organizmo gyvybę ir jo rūšį.

„Pagaminimas organinių kombinacijų iš neorganinės medžiagos yra galimas tik per tikslingą žmogaus darbą, arba per gyvo narvelio veikimą“ [1]).

Organizme yra ir labai komplikuotų molekulų. Čia dažnai randame suvienytus ir tokius atomus, kurie paprastose aplinkybėse nesijungia. Tai duoda galimybės lengvai panaudoti surinktą energiją.

Dar aiškiau tikslingumas pasirodo instinktiniame gyvulių gyvenime.

Instinktas vadovauja gyvuliui: a) įsigyti tai, kas reikalinga jo gyvenimui; b) išsisaugoti to, kas pavojinga jo gyvenimui. c) pasirūpinti išlaikyti savo rūšį, gimdant tokius pat įpėdinius.

---

[1]) J. Reinke, Die Welt als Tat. 191.

Instinkto vedamas, gyvulys veikia tikslingai. Imkime, kad ir plėšriuosius žvėris, kaip jie tikslingai elgias, kad surastų savo auką ir ją sugautų. Plėšra kartais seka savo aukos pėdomis, sakysime, šuo, kad surastų kiškį.

Visiems yra žinoma, kokius tinklus numezga voras, kad prisigaudytų musių. Dar įstabiau gaudo savo aukas voras korikas (Galgenspinne). Jis medžioja ypatingai skruzdęs. Kadangi stačiai kibti į skruzdę jam būtų labai pavojinga, tai jis užsirioglina ant žoles lapo ir ten iš viršaus tyko praeinančios savo aukos. Kai skruzdė eina pro šalį, voras greit krinta žemyn, apvynioja skruzdę voratinkliu, ją pakelia ant lapo ir tartum ant kokių kartuvių ją pakaria, kol ją nužudo.

Taip pat tikslingai gyvuliai elgias, norėdami pasisaugoti ar išsprukti iš savo priešų: vieni bėga, kiti slepias, savo spalvą pakeičia ir t. t.

Taip šit kai kurios peteliškės, kad išsigelbėtų nuo savo persekiotojų, padaro viršutiniąją savo sparnų pusę tokios pat spalvos, kaip aplinkiniai lapai. Jei lapai yra kirmių išėsti, skylėti, tokios pat spalvos tampa ir peteliškės sparnai, ir rodosi, jog tai ne gyva pateliškė, bet kirmių suėstas skylėtas lapas.

Tokių dalykų atsitiktinumu neišaiškinsi. Vieną kitą atsitikimą nuotykis gal išaiškintų, bet milijardus atsitikimų, surištus į sistemą, nuolat įvykstančius, nuotykis tiek pat tegali išaiškinti, kiek atsiradimą be autoriaus, savaime, Šekspyro dramų. Toks tikslingumas rodo, kad jis yra Sutvėrėjo proto padaras.

Tikslingumas gyvulių veikime matyti ir tada, kada apsireiškia jų lyties instinktas: paukščiai suka sau lizdus, aprūpina savo vaikus.

Toks tikslingumas aiškiai matyti ypač kai kurių vabzdžių tarpe. Sakysime, iš kiaušinio išsiperi ne stačiai vabzdys, bet kirmėlaitė. Kirmėlaitei išsiperėjus ir išlindus iš kiaušinio, motinos paprastai jau nebesti gyvos. Tačiau, dėdama kiaušinius, ji aprūpino savo dukters, kirmėlaitės, gyvybę. Ji padėjo savo kiaušinius ten, kur kirmėlaitė, išlindusi iš kiaušinio, lengvai suranda sau maisto, nors kirmėlaitės maistas yra visai kitoks, negu jos motinos.

Gyvuliai ir nesuprasdami, bet tik instinkto vedami, eina prie savo tikslo. Imkime, kad ir bitis.

Garsingas Réaumur uždavė matematikams išspręsti klausimą, kaip turi būti padarytas šeštainis, kad išleidžiant mažiausia medžiagos, daugiausia jame tilptų. Tą klausimą sprendė matematikas König. Kitas matematikas Maclaurin pridūrė, kad Königo surastoji šeštainio kertė trupučiuką, skirias nuo bičių korio narvelio.

Dabar klausimas, kas čia suklydo, ar matematikas König, ar bitys. Maclaurin ir pats išskaičiavo, kokia turi būti šeštainio kertė ir gavo tą pat rezultatą, kurį ir König. Bet ilgiau betyri-

nėjant paaiškėjo, jog logaritmų rodyklėse, kuriomis naudojosi pirmasis ir antrasis matematikas, būta mažutės klaidos, ir jog bičių buvusi tiesa.

Tie keli pavyzdžiai rodo, jog gyvuliai, instinkto vedami, veikia labai tikslingai.

Gyvulys ir nesimokęs, pagaliau pirmąjį kartą, kaip tikras tos srities specialistas, atlieka ir tokius dalykus, kurie reikalauja didelio žinojimo ir įpratimo, sakysime, savo aukos anatomijos žinojimo, kur yra jų ganglionai ir t. t.

Gyvuliai elgias taip gudriai tiktai ten, kur yra reikalas palaikyti save ar savo rūšį. Kituose jų veikimuose jokio gudrumo nesimato. Protas nėra taip griežtai aprėžtas. Tad tikslinguosiuose gyvulio veikimuose pasirodo inkstinktas, o ne protas.

Labai aiškiai pasirodo tikslingumas gyvulio ar žmogaus kūno sutvarkyme, ir įvairių kūno dalių veikime.

Imkime pavyzdžiui kad ir ranką. Ranka yra labai geras žmogaus įrankis. Ji yra taip sutvarkyta, kad anot garsingo, anatomo Hyrtl, mes nieko negalime beišgalvoti, ką bepridėtikad ją pagerintume. Kiekvienas priedas ją tik pagadintų.

Ranka yra taip tikslingai sutvarkyta, jog, kaip sako Aristo telis, ji padarė žmogų pasaulio valdytoją. Didis gamtininkas Karolius Linne, ištyręs žmogaus rankos nuostabų sutvarkymą, jos tikslingumą, pasakė: „Aš dabar paskaičiau stebuklingą poemą, skelbiančią Sutvėrėjo garbę".

Akys yra tobūlai padarytos pagal optikos taisyklės, kad matytumėm ir šviesą ir spalvą ir dalykų formą, ir jų atstumą. Fiziologinė to organo struktūra tobūlai tinka etero vilnims ir jų įstatymams. Taip pat yra ir kituose pojūčiuose, organuose, aprėduose, apsigynimo priemonėse ir t. t.

Visa tai rodo, kad tuos dalykus sutvarkė ne paprastas atsitikimas, bet didžiausia Išmintis.

Visas organizmas veikia pagal įstatymus ir tiksliai. Tai pastebėjo jau ir senovėje. Jau Ciceronas šit ką rašo apie tai: Žmonės, sako jis, yra labiau apžiūrėtojai žemės, negu jos gyventojai. Žmogaus pojūčiai, kurie yra viršutinių daiktų pažinimui, yra galvoje, kaip kokioje tvirtovėje.

Akys, kaipo sargai, yra aukščiausiai įstatytos, kad galėtų matyti ir toliau esančius dalykus. Jos atspindi dalykus, kaip veidrodis, jos gali sukinėtis ir į kairę ir į dešinę ir aukštyn ir žemyn ir kad niekas nuo jų nepasislėptų. Kadangi jų sudėtis yra švelni ir nestipri, jas pridengia vokai, kurie prieš pavojų savaime užsivožia. Jos yra apsaugotos ir kaktos kaulu.

Aukštai yra ir ausys, kad sugautų balsą. Jos yra tinkamiausiai įrengtos girdėti. Kadangi uoslių svarbiausia paskirtis yra nurodyti valgio tinkamumą ar netinkamumą, uoslės yra pastatytos virš burnos. Kadangi ypatingai skonis turi nurodyti, ką

mes turine valgyti, o ko ne, tad skonis yra toje burnos vietoje, kuri yra kelias valgymams ir gėrimams.

Tad ir senovės Galenus sako: jei tikslingumo nėra, dėl ko liežuvis ir dantys yra burnoje, o ne nosyje ar ausyse? Dėl ko akys neišaugo burnos viduje, o dantys akių vietoje?

Arba vėl, dėl ko erelis neužgimė su karvelio snapu, ar liūtas su arklio dantimis? Visa tai turi savo tvarką ir tikslą. Visa tai rodo, kad žmogus ir aplamai visas pasaulis yra didžios Išminties padaras.

Taip pat tikslingai sutvarkyti yra ir kiti kūno organai, kaip šit, rankos, kojos ir t. t.

Ir materialistai pripažįsta, kad vienakojui dirbtinė koja turi tikslą: ji yra vaikščioti, stovėti, pasiremti, o kad tikroji koja turėtų tikslą, kad ji yra vaikščioti, stovėti, pasiremti, to jie nesutinka pripažinti. Dirbtinė ranka ir materialistams turi tikslą ir rodo sugalvotojo Išmintį, o tikroji ranka, kuri, anot Aristotelio betariant, žmogų padarė pasaulio valdovą, ta ranka materialistams neturinti tikslo, nerodanti jokios išminties.

Anot materialistų, akys yra ne tam, kad matytum, ausis ne tam, kad girdėtum, nosis ne tam, kad uostytum, skonis ne tam, kad ragautum ir t. t.

Taip kalba nesavarankiškai galvoją materializmo fanatikai. Tą patvirtina ir mokslininkas Bier, sakydamas, kad tokie nepriklausomai negalvoja.

Labai aiškiai tikslingumas pasirodo organizmo pastangose atstatyti savo sunaikintą ar sužeistą dalį. Imkime kad ir embrioną, susidedantį iš daugelio narvelių. Jei nužudysi kai kurių narvelių branduolius, tad kiti narveliai savo branduolio (trynio) dalis siunčia į anuos narvelius, kurių tryniai nužudyti ar sunaikinti, ir tie narveliai auga.

Argi galima manyti, kad tie narveliai pasiuntė savo trynių dalis taip sau, be jokio tikslo? Kaip kūnas stengias užgydyti padarytą žaizdą, tai žino visi.

Tikslingumas labai aiškiai matyti ir apsigynimo priemonėse, kurias sau gamina organizmas. Jei į kokią kūno vietą pateko nuodų, organizmas toje vietoje tuoj telkia pagalbą. Jei į kūną pateko bakterijų, tuos piktadarius, kaip minėjau, užpuola leukocitai, kad juos sunaikintų. Prieš patekusį į kūną toksiną, organizmas kraujyje gamina tinkamą antitoksiną. Toks antitoksinas dabar yra čiepijamas arba leidžiamas į organizma prieš įvairias limpančias ligas. Tai yra išradęs mokslininkas Behring.

Argi kas gali manyti, kad Behring ir jo pasekėjai neturėjo ir neturi jokio tikslo, vartodami antitoksiną, prieš toksiną. Kad jie turėjo ir turi tikslą, tai visiems, pagaliau ir materialistams, aišku. Nagi organizmas pats gamina antitoksiną ir jį vartoja prieš toksiną: nejaugi galima manyti, kad tai įvyksta be jokio tikslo? Aiškus tikslas yra gydytojų, kurie vartoja antitoksiną prieš toksi-

ną, taip pat aiškus tikslas yra organizmo, kurs gamina ir vartoja antitoksiną prieš toksiną.

Žodžių sakant, žmogaus organizmas yra taip tiksliai ir taip tobūlai sutvarkytas, kad ir nenorėdamas aiškiai matai tikslingumo bet kurioje organizmo dalyje.

Nuostabi tvarka ir tikslingumas matyti ir vienų dalykų santykiuose su kitais. Imkime kad ir žemę. Jei ji būtų žymiai toliau, ar žymiai arčiau nuo saulės, gyvybė būtų negalima arba dėl per didelio šalčio, arba dėl per didelio karščio. Jei žemė nesisuktų aplink savo ašį, nebūtų nuolatinio sekimo po kita kitos dienos ir nakties, taip reikalingo augalams ir žmonėms.

Paimkime vėl neorganinį pasaulį, patyrinėkime jo įstatymus ir veikimą, ir pamatysime, kad ir jie yra taikinti mūsų naudai.

Neorganinis pasaulis yra pamatas organiniam. Organiniam pasauliui jis teikia tų elementų, kurie yra jam būtinai reikalingi.

Pažvelkime kad ir į vandens ypatybes. Vanduo, atvėsdamas, tampa tirštesnis ir sunkesnis. Bet labiausiai sutirštėja, labiausiai susitraukia ir sunkiausias esti vanduo tada, kada jis pasiekia 4%₀ šilimos. Nuo 4%₀ šilimos vėsdamas toliau pradeda plėstis ir tampa lengvesnis. Sušalęs į ledą vanduo esti lengvesnis ir dėl to ledas plūduriuoja viršum vandens.

Jei vanduo nebūtų taip sutvarkytas, jei jis priklausytų to įstatymo, kad juo labiau šaldomas tuo labiau sutirštėtų, taptų sunkesnis, tada ledas būtų už vandenį sunkesnis ir grimstų.

Tada per žiemą kiaurai iššaltų visos mūsų upės, jūros, žemė vis labiau dengtųs ledu, ir gyvenimas ant žemės pagaliau taptų nebegalimas.

Argi kas gali manyti, kad vanduo pats sau tokius įstatymus pasirinko, gal dar šiaip sau galvodamas: negaliu klausyti tų įstatymų, kurių klauso kiti sutvėrimai, nes tuomet negalės gyventi nei žmonės, nei gyvuliai, nei žolės. Ne, visa tai pramatė ne vanduo, bet pasaulio Sutvėrėjas ir Sutvarkytojas.

Mūsų organizme milijardai narvelių, kaip jau matėme, bendradarbiauja, kad per tą bendrą darbą būtų pasiekta viso mūsų kūno gerovė.

Labai aiškiai yra matyti tikslingumas tarp žmonių, gyvulių ir augalų alsavimo srityje. Alsuoja oru žmonės, alsuoja oru gyvuliai ir bealsuodami, orą suteršia nuodais, angliarukščiu, CO_2. Alsuoja oru ir augalai per lapus, bet jie bealsuodami, nedaro konkurencijos nei žmonėms, nei gyvuliams. Anaiptol, jie bealsuodami žmonių ir gyvulių sugadintą orą pataiso, nuvalo jį nuo CO_2. Augalai bealsuodami įtraukia į save angliarukštį — tai yra nuodus, kuriuos išpūtė gyvuliai ir žmonės. Įtraukę į save augalai tuos nuodus suskaldo: anglį palieka sau maistui, o deguonį, kurs yra reikalingas ir žmonėms ir gyvuliams, išleidžia lauk.

Mokslininko Dubois išsskaičiuota, kad augalai kasmet suvartoja apie 118,5 bilijonų kilogramų angliarukščio, o tyro deguonies išleidžia apie 85 bilijonus kilogramų. Taigi žmonės ir gyvuliai alsuoja augalų naudai, teikdami jiems angliarukščio o augalai alsuoja žmonių ir gyvulių naudai, panaikindami jų nuodus, teikdami jiems reikalingos deguonies.

Jei tokios tvarkos nebūtų, oras jau būtų visas suterštas užnuodytas ir nei žmonės nei gyvuliai tokiame ore gyventi negalėtų. Yra aišku, kad tas bendradarbiavimas įvyko suplanuotai, kad jis turi aiškų tikslą. Toks tikslingumas yra randamas ir įvairiuose kituose dalykuose.

Gyvuliai minta organiniais dalykais, o augalai iš neorganinių elementų pagamina organinius, tinkamus gyvuliams ir žmonėms. Augalai tarnauja gyvuliams, o gyvuliai tarnauja augalams. Sakysime, bitės medų renka žieduose. Žiedų dulkelės prikimba prie bičių kojų. Lakstydamos nuo vieno žiedo prie kito, bitės atneša tų dulkelių iš vieno žiedo į kitą. Tokiu būdu jos padeda žiedams apsivaisinti ir užsimegzti. Panašiai yra ir su daugeliu kitų vabzdžių.

Augalas auga sau, savo tvarka, visai nepareinamai nuo vabzdžių. Jis išskleidžia gražius žiedus, ir paleidžia aplink save kvapą. Vabzdžiai išaugo taip pat savo tvarka, nepareinamai nuo augalo. Ieškodami maisto, jie susiduria su augalu, su kuriuo jie neturėjo jokių santykių. Beaugant, nebuvo tarp jų jokių sąryšių, tačiau pasirodė, jog jie sutvarkyti taip, kad yra reikalingi vieni kitiems, nes vabzdžiai, neturėdami maisto, be augalų negalėtų gyventi, o be vabzdžių ar vėjo daug žolių ar medžių paliktų neapvaisinti, neturėtų įpėdinių. Tokių tikslių sutvarkymų santykiuose tarp visai kitokių gamtos skyrių matome galybes.

Kas gi tuos santykius taip tiksliai nustatė? Aišku, kad tai padarė pasaulio Sutvėrėjas ir Tvarkytojas Dievas.

Tikslingumo faktų yra daugybė, ir jų aiškumas yra toks didelis, jog pagaliau ir materialistiškai nusistatęs gamtininkas turi nusikreipti nuo savo teorijos ir pripažinti, sakysime, kad ir organų tikslingumą toms funkcijoms, kurioms jie yra.

Tas vienų tikslingumas yra surištas su kitais ir padaro iš pasaulio vieną galingą sistemą.

Kiekvienas tikslingumas reikalauja proto. Tikslas, kol nėra pasiektas, realiame gyvenime neegzistuoja. Bet, kad tikslas veiktų prieš būdanas realiame gyvenime, jis turi būti prote kaipo siekimui idealas. Kadangi tikslas, kol dar nėra pasiektas, tėra prote kaipo siekiamasis idealas, vienas protas jį tegali ir pažinti.

Pramatytasis gėris arba tikslas, kurio siekiama, nulemia parinkimą priemonių ir patį veikimą. Kadangi vienas protas tepažįsta tikslą, vienas protas tegali nustatyti ir kokias vartoti priemones tam tikslui pasiekti, nes tik vienas protas temato, ko-

kie yra santykiai tikslo pasiekimo atžvilgiu tarp siekiamojo tikslo ir renkamųjų priemonių.

Tuo tarpu mes matome, kad tiksliai veikia ir tos esybės, kurios proto neturi.

Jos tesiekia tikslo tiktai tiek, kiek jos yra sutvarkytos arba pakreiptos į tikslą tokios esybės, kuri turi proto, kuri pažįsta tikslą, priemones ir santykius tarp jų.

Kadangi tvarka yra vienybė, padaryta iš daugumo, pati medžiaga tos idealės vienybės neišgalvojo ir jos pagal tą idealą neįkūnijo. Įvykdyti tvarkai reikia ją pirma pažinti, o ji yra ne esanti, bet būsima. Tuo tarpu medžiagos veikimas yra griežtai apribotas dabartimi. Ateitis į ją neveikia, atsižvelgimas į ateitį jai yra visai svetimas. Tad pati medžiaga negali tikslo nei pažinti, nei stengtis jį įkūnyti.

Tikslingumas tėra padarinys proto, kurs apima ir dabartį ir ateitį, kurs dabartį sutvarko, atsižvelgdamas į ateitį, kurs suranda atitikimą tarp priemonių ir tikslo.

Siekimas tikslo neturinčiose proto esybėse yra pamatuotas jų sutvarkymu, žiūrint į ateitį. Siekime tikslo mes matome santykius tarp dviejų faktų, iš kurių tėra tik vienas, o antrasis yra laukiamas ateityje, ir pirmasis faktas teegzistuoja tik pareinamai nuo antrojo, kurio dar nėra.

Priemonės tikslui pasiekti tegali būt sutvarkytos tik proto, kurs supranta santykį tarp priemonių ir tikslo, kurs yra ateityje. Taigi pasaulio tikslingumas rodo, kad jis yra protingos priežasties padaras.

Pasualyje protingi tėra žmonės. Bet pasaulio jie nesutvarkė, priešingai, jie ir patys yra tikslingai sutvarkyti.

Didesnio aiškumo dėliai pažvelkime į gamtą, kur tikslingumas milijonais nuolat įvyksta prieš žmonių akis, kur tvarka nepalyginamai praneša ir genialiausio žmogaus protą, tuomet to argumento šviesa tampa tokia didi ir galinga, jog jos gali nematyti nebent apakintas fanatikas. Žiūrėdami į tą tvarką ir tą tikslingumą klauskime savo protą, kas tą tvarką padarė, kas tą tikslingumą nustatė?

Kadangi ta tvarka įvyksta ir tas tikslingumas neturinčiose proto esybėse yra siekiamas per jų natūrą, kuri yra taip sutvarkyta, vadinas, tą tvarką padarė ir tuos tikslus nustatė gamtos arba natūros autorius, jos sutvėrėjas Dievas. Taigi pasaulio tvarka ir jos tikslingumas aiškiai rodo, kad yra Dievas.

Tad ir mokslininkas Du Bois—Reymond Berlino mokslo akademijos susirinkime pareiškė: kas pripažįsta pasaulio tikslingumą, tas turi pripažinti ir Dievą, ir tuo būtiniau, juo aiškiau ir giliau jis protauja, juo nepriklausomiau jis sprendžia. Vidurinio kelio čia nėra [2]).

---

[1]) Du Bois-Reymond, Reden I, 215 ir sek.

3. Mėginimai tvarką ir tikslingumą išaiškinti be Dievo.

Matydami tą stebuklingą tvarką bei tikslingumą, kai kurie ateistai, Epikurui vadovaujant, stengiasi visa tai išaiškinti atsitiktinumu.

Nuotykis bus, jei, sakysime, paimtumei saują baltų ir raudonų žiedų, bertumei juos, ir vienu bėrimu išeitų balta žvaigždė raudoname fone. Jei taip atsitiktų, būtų nuotykis.

Bet yra aišku, kad negali nuolat taip atsitikti. Tuomet būtų nebe nuotykis, bet kokia ypatinga to įvykio priežastis.

Šitasis pasaulis, sako minėtieji ateistai, yra vienas iš galimų pasaulio medžiagos kombinacijų. Jei pasaulis yra be pradžios, visos kombinacijos turėjo išsibaigti. Kiek kartų pasaulis susitvėrė netvarkiai, netiksliai, jis turėjo iširti, kol pagaliau susitvėrė šitasis.

Taigi ši tvarka įvyko atsitiktinai ir jokio tvarkančio proto nereikalauja.

Ta nuomonė yra aiškiai klaidinga keleriopu atžvilgiu.

1. Šansas įvykti tvarkai atsitiktinai yra tuo mažesnis, juo daugiau yra elementų, kurie turi įeiti į tą tvarką. Pažiūrėkime bent truputį, kaip mažėja šansas, didėjant tvarkomųjų elementų skaičiui.

Paimkime kelias dešimtis vienodų popieriukų. Ant jų tebūnie surašyti iš eilės skaitmens. Ant pirmo popieriuko 1, ant antro 2, ant dešimto 10 ir t. t. Jei tuos popieriukus sudėtumei į maišiuką, sumaišytumei ir sakytumei kam traukti juos lauk nematant, tad šansas, kad pirmą kartą traukiant išeitų 1, antrą kartą traukiant 2, trečią kartą 3 ir t. t. yra šitoks: Jei tų popieriukų tebus keturi, šansas juos taip ištraukti yra mažas, nes yra jau tuomet 24 galimybės. Jei mes tuos 4 popieriukus paženklintumėm raidėmis a, b, c, d, tad betraukiant šitaip galimybės yra šitokios: abcd, abdc, acbd, acdb, adbc, adcb, bacd, badc, bcad, bcda, bdac, bdca, cabd, cadb, cbad, cbda, cdab, cdba, dabc, dacb, dbac, dbca, dcab, dcba.

Jei tokių popieriukų būtų ten sudėta 7. visokių galimybių jau būtų 5040 = 7×6×5×4×3×2. Jei tų popieriukų būtų 12, įvairių galimybių jau būtų 479.001.600. Jei tų popieriukų būtų 13, visokių galimybių jau būtų 6 milijardai su viršum. Jei jų būtų 20, įvairių galimybių būtų 2 trilijonu su viršum. O jei jų būtų 30, tai šansas būtų šitoks: Jei per milijoną metų kasmet gimtų po milijoną žmonių, jei kiekvienas iš tų žmonių gyventų po 10.000 metų ir per visą savo amžių trauktų tuos popieriukus kas minutę po 20 kartų, tad ir per milijoną metų tur būt nė vienas iš tų traukėjų neištrauktų nė vieno karto tų popieriukų taip, kad visi išeitų iš eilės taip kaip parašyti.

Na, o juk atomų ir molekulų pasaulyje yra ne 30, tik nesuskaitoma daugybė. Juk viename tiesiog akimi nematomame narvelyje jų yra milijonai. Na, o kiek atomų ar molekulų beturi mūsų žemė, o kiek jų beturi visas pasaulis, o ką reiškia mūsų saulės sistema palyginta su visata.

Dabar reikia pagalvoti, jei toks yra atomų skaičius, kiek yra galimų tų atomų kombinacijų. Čia šansas vargu kuo besiskiria nuo nulio.

Kad tai būtų aiškiau, paimkime pavyzdį. Jei kas paimtų visas raides, iš kurių susideda kad ir Šekspyro dramos ir tas raides maišytų, kratytų per amžių amžius, gal manote, kad kada ir išeitų Šekspyro dramos? Kiekvienas protingas žmogus mato, ar tai yra galimas dalykas, ar ne.

O kasgi yra tos Šekspyro dramos, palyginus su pasaulio tvarka? Kas yra kad ir didžiausio genijaus veikalas, palyginus su bet kokiu organizmu, palyginus su žmogaus kūnu.

Imkime elementus, kurie jau yra sutvarkyti, sakysime, kurie padaro žmogaus kūną, atpalaiduokime juos nuo visų determinuojančių ir vienijančių racijų, paveskime juos nuotykiui, pamatysime, kad atomai ir molekulos palikti sau vieni iš esančios tvarkos padaro netvarką, nes gali įeiti į įvairių įvairiausias kombinacijas.

Kombinuodamies jie nesistengia padaryti kokį tvarkingą organizmą, bet įeiti į tokią kombinaciją, kad būtų galima pasiekti kuodaugiausia lygsvaros ir pastovumo.

Taip pat ir organizme. Kiekvienas narvelis, paliktas pats sau, veiktų tik savo paties naudai, viena organizmo dalis neatitiktų kitoms, taip pat ir jų veikimai. Žodžiu sakant, organizme būtų tikra netvarka. Kadangi elementams yra vis tiek—įeiti į tokią ar kitokią kombinaciją, o mes matome, kad tie elementai padaro vieną sistemą, pasiekia tikslą, kurs yra naudingas visai sistemai, tos tvarkos priežastis yra ne pačiuose atomuose, ne pačiuose elementuose, bet anapus jų.

Sutvarkymas daugybės elementų į vieną sistemą, kuri pasiekia tai, kas jai yra naudinga, rodo esant Protą, kurs ją sutvėrė bei sutvarkė, ir valią, kuri tą tvarką įkūnijo.

Nuotykis negali išaiškinti ir tos tvarkos, kuri yra tarp įvairių rūšių. Imkime pavyzdžiui kad ir orą.

Cheminiai kūnai, kurie padaro orą, yra visai indiferentiški padaryti mišinį žmonėms ir gyvuliams naudingą ar kenksmingą. Tai rodo tas faktas, jog visokio mišinio iš tikrųjų esama. Atsitinka, kad oras esti žmonių išalsuotas. Jame esti tiek daug CO_2, jog žmogus dėl to miršta. Sakysime, paskendo su žmonėmis povandeninis laivas. Žmonės, išalsavę tinkamą orą, palengvėl nuslopsta. Sau pačiam paliktas oras žmonių ir gyvulių jau seniai galėjo būti išalsuotas ir fabrikų sugadintas. Sugadintąjį orą, kaip jau kalbėjome, pataiso augalai.

Tą pusiausvyrą padarė protas, kurs žinojo, kas kam yra reikalinga. Taigi atsitiktinumu negalima išaiškinti tos tvarkos, kuri padaro harmoniją tarp įvairių organizmo dalių, tarp įvairių organizmų, tarp įvairių rūšių gyvių.

Pastebėję ant Marso paralėlių kanalų, mokslininkai iš to tuoj ėmė spręsti, kad Marso gyventojai turi protą, ir kad paprastas atsitiktinumas negalįs paralėlių kanalų padaryti.

Nagi viename augalo lapelyje yra daugiau ir stebuklingesnių kanalų. Čia nuotykio šalininkus apleidžia logika, čia jie nebemato, kad nuostabesnius, kad ir lapų kanalus, turėjo padaryti protas.

Mokslininkas Jost sako, kad augalai tveria, arba gimdo kits kitą ir kad iki šiol nėsą išrasta tokios mašinos, kuri gamintų ar gimdytų tokias pat mašinas, kaip ji pati. Augalai, anot to paties Jost, yra labiau komplikuoti negu bet kokia mašina.

O juk nė vienam neateina į galvą sakyti, kad mašina pati atsitiktinai pasidarė. Tuo labiau atsitiktinai negalėjo pasidaryti tie dalykai, kurie yra labiau komplikuoti, negu mašina.

Jei mašina tiksliai dirba, yra tai dėl to, anot to paties Josto, kad ją tam tikslui sutvarkė žmogaus protas. Kadangi organizmų veikime taip pat matome tikslingumą, juos turėjo tam tikslui sutvarkyti protas, o ne nuotykis be proto.

Jei negyvenamuose tyruose rastumėm menkutį namelį, tikrai žinotumėm, jog čia yra buvęs žmogus. Jei negali atsitiktinai atsirasti kad ir menkutis namelis, tuo labiau negalėjo atsitiktinai pasidaryti pasaulis.

Pasaulio tvarka negalėjo įvykti atsitiktinai ir dėl to, kad nuotykis niekuomet neveikia nuolat. O pasaulyje matome tvarką nuolatinę. Čia tos tvarkos elementai veikia pagal griežtai nustatytus įstatymus.

Mokslininkai Linné, Haller, Cuvier ir kiti sako, kad visi gyviai, augalai plėtojas pagal įstatymus, pagal protingą planą. Tas, kurs surado ir įrodė dar iki šiol nežinomą gamtos įstatymą, yra laikomas didžiu gamtininku, giliu galvotoju, o tas, kurs visus tuos įstatymus leido, anot anų ateistų, esąs neprotingas nuotykis. Tas, kurs sutvėrė ir taip stebuklingai sutvarkė milijonams gyvių akis, anot tų ateistų, pats esąs aklas atsitiktinumas.

Kaip negalėjo atsitiktinai susitverti pasaulis su savo tvarka, tai nupiešė prof. Paulsen, vaizdžiai sakydamas: „Vienu laiku vienoje vietoje ant žemės ar dumblyne, ar vandenyje, ar ore susirenka visi elementai, kad sutvertų erelį ar banginį ar liūtą. Ir šit atsistoja liūtas su oda ir plaukais, akimis, ausimis, dantimis, nagais, su širdimi ir gyslomis, su tekančiu gyslose krauju. Ir dar tuo pat laiku nuotykis turėjo sutverti liūtę, nes kitaip anas stebuklingas įvykio padaras būtų nuėjęs niekais. Tas įvykis turėjo sutverti bent kelias poras maistui gazelių, kol jų gimdy-

mo keliu užtektinai privistų. Jei jau ir tai yra įtikėtina, tad reikia pripažinti, kad pasaulyje visai nėra neįtikėtinų dalykų“.

Taigi nuotykis taip pat negalėjo padaryti šio pasaulio tvarkos, kaip pats bėrimas saujomis raidžių negalėjo sutverti, sakysime, kad ir Šekspyro dramų. Ta didi pasaulio tvarka rodo, kad ją padarė protas.

Neteisinga yra ir ta nuomonė, kad chemiškos jėgos per amžių amžius bemėgindamos visokias kombinacijas, sutvėrė dabartinę tvarką, veikdamos be jokio tikslingumo.

Kiekvienas mėginimas turi tikslą. Tuo tarpu atomai, ar molekulos, anot pačių materialistų betariant, neturi sau pasistatę jokio tikslo. Jie veikia aklai. Dėl to jų kombinacijos negali ir vadintis mėginimais.

Atomams vis tiek, ar būti chaotiškame sukūryje, ar puikiausioj tvarkoj.

Šitokie neva mėginimai priešinas gamtos mokslo aiškiai įrodytiems faktams. Gamtos jėgos vienodose aplinkybėse visuomet veikia vienodai, taigi niekuomet nemėgina.

Taigi čia kilsta klausimas, kas gi įdėjo į medžiagą tą palinkimą išsiplėtoti į šitą pasaulį. Jei niekas, tuomet neberasi didesnio tikėjimo stebuklais, kaip šitas, jog be jokio siekiamo idealo susitvėrė toks įvairus ir taip sutvarkytas pasaulis. Jei aklos jėgos pačios būtų padariusios šį sutvarkytą pasaulį atsitiktinai, išeitų, kad tas aklas atsitikimas, kurs neturi proto, turėjo padaryti tokį komplikuotą organizmą, kokio savo laboratorijose neįstengia išanalizuoti nė gabiausi chemikai su visu savo mokslu.

Gamtoje gi tokių komplikuotų laboratorijų nėra. O jei jos ir būtų, kas tose laboratorijose vadovavo, koks mokslininkas? Jis turėjo būti nepalyginamai didesnis už visus dabartinius chemikus.

Jei visi mokslininkai su visu savo protu, su visu savo mokslu ir patyrimu negali sutverti nė vieno gyvo organizmo, kaip galėjo tai padaryti aklas, be proto nuotykis.

Tad tiek tėra šansų pasaulio tvarkai įvykti tik vieną kartą.

Bet dar reikia atsiminti, jog pasaulis nė vieno akimirksnio nestovi vietoje suakmenėjęs. Pasaulis yra lyg koks didelis teatras, kur scenos eina viena po kitos. Tos scenos nėra tos pačios, bet panašios į praeitąsias. Jose nuolat įvyksta santykiai, kurie yra naudingiausi visam organizmui.

Kąd ir daugybė elementų įeina į pasaulio sistemą, kad ir įvairios yra scenos, kuriose ta sistema apsireiškia, tvarka nuolat palieka. Tuo tarpu nuotykis yra tvarkos ir pastovumo priešybė.

Kiekvieno mokslo principas yra, kad kiekvienas dalykas ar įvykis turi proporcionalę tinkančią priežastį. Pasaulio tvarkos pastovumas nuolatiniame judėjime ir keitimese taip pat turi turė-

ti tinkamą savo priežastį, o ta negali būti nepastovus nuotykis.

Kiti priekaištai teologiškajam Dievo įrodymui.

Kai kurie nurodo, kad yra daug dalykų netiksliai sutvarkytų arba net priešingų tikslingumui. Jie sako: kam reikalingi šaltieji šiaurės ir pietų kraštai, kam tie nevaisingi tyrai, kaip šit Sachara.

Iš gyvių rodosi kai kurie visai nereikalingi, arba net kenksmingi, kaip šit parazitai. Ir mūsų organizme netrūksta netikslumų. Mes randame nereikalingų organų liekanų, pagaliau, yra žalingų organizmui dalių, kaip šit aklosios žarnos galelis. Kam reikalingi skausmai, ligos, mirtis, gamtos katastrofos, tiek visokių nelaimių, gamtos žiaurumų ir tt.

Visa tai atsiminus, rodosi, kad pasaulis negali būti Dievo sutvertas.

Tiesa, kai kurie dalykai mums rodosi yra be tikslo, be tvarkos ir pagaliau žalingi. Bet tai yra aišku dėl ko.

Visų pirma tai yra, palyginti maža išskirtis.

Be to, jei kaikurie dalykai mums rodosi neturi tikslo, iš to dar negalime išvados išvesti, paėmę visą gamtą arba Dievo planą. Tikslas gali būti ir ten, kur mes jo nematome.

Kai kurie dalykai mums rodosi be tikslo ir dėlto, kad mes to tikslo nežinome. O kad mes ne viską tepažįstame, tai rodo ir pats mokslas, kuris skelbia, kad pasaulyje yra daugybės mums nesuprantamų paslapčių. Juo labiau mokslas plėtojas, tuo labiau mažėja skaičius dalykų, kurie mums rodėsi buvo be tikslo. Daug mūsų kūno organų pirmiau buvo laikomi netikslingais, ar pagaliau kenksmingais, geriau ištyrus dalyką, ir jie pasirodė esą reikalingi.

Be to, žmogus nusidėjo. Žmonių vargai yra to nusidėjimo vaisiai. Nustoję rojaus, antrąjį rojų ar dangų žmonės turi pelnyti. Be to, pačius didžiuosius skausmus, patį sunkųjį kryžių nešė pats Išganytojas. Jo kryžius ir kančios pakeitė kentėjimų sukeliamą liūdesį ateinančios laimės viltimi. Tuo tarpu ateistiškas pesimizmas neturi varguose ar nelaimėse suraminimo. Jis tegali pasakyti: tai neišvengiama.

Reikia atsiminti, kad pasaulis neturi visiško tobūlumo. Tad ir atsitinka, kad tikslai kryžiuojas ir išgriauja kits kitą.

Pasaulis nėra tobūlas, nes jis nėra Dievas. Tik pats Dievas yra visiškai tobūlas. Ir juo didesnis yra atstumas sutvėrimo nuo Dievo, tuo tas sutvėrimas mažiau teturi tobūlumo, kitaip sakant, turi daugiau netobūlumų, negu anas, kurs stovi arčiau Dievo.

Kada mes palyginame gamtą su žmonių kūriniais, ji pasirodo nepalyginamai aukštesnė ir tobūlesnė. Bet kada mes palyginame gamtą su visiška tobūlybe — Dievu, ji, kaipo sutvėrimas, negali jokiu būdu susilyginti. Tobūlumo atžvilgiu tarp Dievo ir sutvėrimo yra skirtumas begalinis.

Faktas, kad gamtoje yra netobūlumų nomologiniam arba teleologiniam argumentui nė kiek nekenkia. Argumentas sako, kad pasaulyje *yra tvarkos ir tikslingumo* ir ant tos tvarkos bei tikslingumo buvimo jis ir yra pastatytas.

Norint žinoti, ko vertas tas argumentas, reikia išspręsti tik šie klausimai: ar yra pasaulyje tvarkos ir tikslingumo ar ne, ir ta tvarka bei tikslingumas ar galėjo įvykti be Dievo, ar ne?

Tuodu klausimu mes išsprendėme įrodydami, kad pasaulyje yra tvarkos ir tikslingumo.

Nors gamtoje ir yra netobūlumų, bet jie jokiu būdu neįrodo, kad tvarkos ar tikslingumo visai nėra. Jie teįrodo tik tai, kad pasaulis neturi visiško tobūlumo, kad jis nėra Dievas, o tik Jo sutvėrimas.

Juk kita vertus, pasaulio tvarka yra tokia didelė ir tokia galinga, jo tikslingumas toks nuostabus, jog visa tai toli praneša ir genialiausio žmogaus protą.

Ta pasaulio tvarka ir tas jo tikslingumas reikalauja tinkamos priežasties, o ta ir yra Dievas. Kadangi ta tvarka ir tikslingumas įvyksta, veikiant natūrai (esmei) tų esybių, kurios yra pasaulyje, aišku, kad tą pasaulio tvarką padarė ir tą jo tikslingumą nustatė tas, kas taip padarė ir sutvarkė dalykų esmę arba natūrą, o dalykų esmę arba natūrą sutvarkė jų Sutvėrėjas — Dievas.

Bet gal kitam pasirodys, kad čia perdėta: juk tikslingumas tenurodo tik protingą priežastį, o ne būtinai Dievą, juk ir laikrodininkas tiksliai padaro laikrodį, o dėlto jis ne Dievas.

Taip, ne kiekvienas tikslingumas tenurodo Dievo buvimą, bet gamtos tikslingumas nurodo Dievo buvimą.

Pasaulio tvarka ir tikslingumas įvyksta, veikiant natūrai (esmei) tų esybių, kurios yra pasaulyje. Tad aišku, kad tą pasaulio tvarką padarė ir tą jo tikslingumą nustatė tas, kas taip sutvėrė ir sutvarkė dalykų esmę arba natūrą, o dalykų esmę arba natūrą sutvėrė ir sutvarkė jų Sutvėrėjas — Dievas.

Kitas sako: patyrimų keliu mes negalime Dievo surasti ir su teleologiškojo įrodymo pagalba.

Tiesa, patyrimo srityje paties Dievo mes surasti negalime: mes negalime Jo nei pamatyti, nei girdėti, nei paliesti, kaip ir savo proto, nes Dievas yra dvasia.

Bet mes matome Jo tvarinius ir iš jų mes išvedame, kad yra jų priežastis, jų sutvėrėjas, tvarkytojas, taip pat, kaip, matydami parašytą knygą, tikrai žinome, kad buvo protas, kurs tą knygą sugalvojo ir parašė, nors paties jos autoriaus ir nebūtumėm matę, kaip jis tą knygą rašė.

Yra žinoma, kokia gražia malda baigia savo veikalą „Dangiškosios Harmonijos“ Newtonas. O pabaigoje savo veikalo „Principai“ jis reiškia Viešpačiui aukščiausią garbę. Newtonui Dievas yra ne vien Sutvėrėjas visų dalykų, bet ir Tvarkytojas visatos.

Mokslininkas Hirn savo veikale „Ateities Gyvenimas ir Mokslas“ sako: „Tiesa, kad Dievas sutvėrė pasaulį, yra lygi matematikos tiesai. Ją reikia laikyti kaipo paskutinį šių laikų mokslo žodį, tinkantį kiekvienam tiesiam ir nepriklausomam protui“.

XI SKYRIUS.

Žmonijos įsitikinimas liudija, kad yra Dievas.

Mokslininkai ištyrė visas pasaulio tautas. Iš tų tyrinėjimų pasirodė, kad žmonija visuomet tikėjo Dievą, kad niekuomet nėra buvę ir dabar niekur nėra tokios tautos, kuri netikėtų į Dievą.

Mokslininkas de Quatrefages sako: „Aš ieškojau tarp visokių žmonijos tautų, nuo pat žemiausių laukinių iki pat aukščiausių, ar nerasiu ateistų tautos. Bet nesuradau nė vienos tautos, kuri netikėtų į Dievą“.

„Pažiūrėkite į pasaulio paviršių, sako senovės rašytojas Plutarch'as, jūs rasite valstybių be tvirtovių, be rašliavos, be dailės, be pinigų... bet jūs nerasite jokio miesto, kur niekas netikėtų į Dievą“.

Patyrinėję senąsias tautas: egiptiečius, kiniečius, kurių istorijos ir kultūros atlaikai siekia ligi kelių tūkstančių metų prieš Kristų, mes randame tikėjimą į Dievą. Paklausę senovės Grekijos ar Romos istorikus, išgirsime tą patį. Pasiklausę Hellados dainiaus, išskaitę piramidų hieroglifus, ištyrę Zendavestą ir Vedas, pasiteiravę tų mokslininkų, kurie ištyrė vandenynų salas ar Afrikos vidurį, kur gyvena pagaliau ir labai žemos kultūros laukiniai, visur randame tikėjimą į Dievą.

Paklausę kalbos žinovų, kurie suranda, iš kur žodžiai kilę ir kurie pasiekia labai senus laikus, ir iš jų išgirsime, kad visose kalbose buvo žodžiai Dievui išreikšti.

Žodžiu sakant, jei mes mintimi perbėgsime visą praeitį, kurią žino istorija, nuo nebepasiekiamos senovės iki šiol, jei mes perkratysime senovės paminklus, jei mes išsiteirausime visų pasaulio tautų nuo žemiausių laukinių, iki kultūringiausių, pamatysime, kad visame pasaulyje niekuomet nebuvo ir niekur nėra tokios tautos, kuri netikėtų į Dievą.

Visa istorija, visi tyrinėjimai parodo, kad Ciceronas parašė tiesą, kalbėdamas: „Be žmogaus, nėra nė vienos gyvos būtybės, kuri turėtų bent šiokį tokį supratimą apie Dievą. O tarp žmonių nėra nė vienos tautos, nors būtų ir tamsiausia, ir visai laukinė, kuri netikėtų į Dievą“.

Taip kalbėdami, mes nesiremiame balsų daugumu, kurs čia neturi vertės. Argumentas yra tas, kad Dievo buvimas yra aiškus dalykas visai žmonijai, kokio ji išsilavinimo bebūtų. Žmonija pripažįsta Dievo buvimą dėl to, kad ji yra aiškiai proto priversta pripažinti Dievo buvimą.

Kas yra pripažįstama visos žmonijos proto, negali būti klaidinga, nes klaida yra dvasios natūrai atsitiktinis dalykas, o tai, kas yra natūrai atsitiktinis dalykas, negali būt visur ir visuomet. Tad, anot Cicerono betariant, yra aišku, jog žmonės dėl to ir tiki į Dievą, kad protą turi. Kitos būtybės dėl to ir netiki į Dievą, nes proto neturi. Taigi tikėjimas į Dievą yra protingas, o netikėjimas yra neprotingas.

Kitas čia prikiša, sakydamas: Tiesa, visos giminės tikėjo ir tiki į Dievą, bet jos, tikėdamos, galėjo klysti. Juk ilgus amžius visos pasaulio giminės yra tikėjusios, kad saulė sukas aplink žemę, tačiau tas tikėjimas buvo klaidingas.

Šitas priekaištas čia netinka. Žmonės, manydami, kad saulė sukas aplink žemę, buvo suklaidinti ne proto, bet akių.

Akys liudijo, kad saulė sukas aplink žemę, ir protas tikėjo tuo liudijimu. Kai protas ėmė nuodugniai perkratinėti tą akių liudijimą, jis ir surado, kad tas liudijimas yra klaidingas, ir tą klaidą pataisė. Tikėjimas į Dievą remias ne akimis, bet protu. Žmonijos protas rodo, kad du ir du yra keturi. Tas pats žmonijos protas rodo, kad yra Dievas. Jei mes žmonijos protu tikime vienu atveju, mes turime juo tikėti ir kitu atveju, kada jis mums skelbia esant Dievą.

Tiesa, daugumas žmonių nežinojo, kas yra Dievas. Vieni Dievu turėjo saulę, kiti perkūną, kiti savo padirbtąjį stabą ir t.t. Bet tas jų nežinojimas neišgriauja to įrodymo. Juk seniau nė vienas nežinojo, kas yra saulė. Vieni manė, kad tai dievaitis Apolonas važinėjas po dangų. Kitiems saulė rodėsi kažkokiu šviesiu skrituliu, kepurės didumo, kurs plaukia sau per dangaus skliautus ir t. t. Ir mūsų laikais daugybė žmonių nežino, kas yra saulė. Nors tie žmonės nežinojo ir nežino, kas yra saulė, vis dėlto jie žino, kad saulė yra.

Taip pat buvo ir aniems žmonėms: nors jie ir nežinojo, kas yra Dievas, bet jie gerai žinojo, kad Dievas yra.

Kitas pasakys: ne visi žmonės tetiki į Dievą. Taip, yra ir ateistų, kaip jau minėjome. Bet tuo vėl nėra ko stebėtis. Atsiminkime, juk paprastai žmonės turi akis, mato ir mažučius vabalėlius. Bet yra ir žlibų ir pagaliau aklų, kurie ir skaisčią dieną saulės nemato.

Panašiai yra ir dvasios gyvenime. Viso pasaulio kuone visi žmonės protu pažįsta, kad yra Dievas. Jie tarytum matyte mato Dievą, tą amžinos Teisybės Saulę. Bet pasitaiko ir tokių, kurių dvasia yra tartum akla ir neįstengia pažinti Dievo buvimo, nors Dievas per visus savo sutvėrimus šviečia, kaip saulė.

Kai kurie sako, kad į Dievą tetiki prasčiokai, o mokslininkai Dievo nepripažįsta. Kitas iš jų dar prideda, kad mokslas yra priešingas tikėjimui.

Taip kalba paprastai tie, kurie nori pateisinti savo netikėjimą. O gyvenimas rodo visai ką kitą: į Dievą tiki ne vien prasčiokai. Kuone visi patys didieji įvairių mokslo šakų mokslininkai buvo ir yra tikį žmonės. Paminėsim čia bent po kelis didžiuosius mokslininkus iš įvairių mokslo šakų.

Matematikos srityje didžiais visų pripažintais mokslininkais eina: Euler, Gauss, Descartes, Poisson, Cauchy, Puisseux, Riemann, Hermite, Weierstrass ir k. k.

Astronomijos srityje: Kopernikas, Galilėjus, Kepler, Tycho Brahe, Newton, tėvas ir sūnus Herschell, Le Verrier, Piazzi, Oriani, Inghirami, Cecchi, Denza, Vico, Secchi, Bessel, Olbers, Leverrier, Mädler, Gautier ir k. k.

Fizikos ir chemijos srityje: Naujosios chemijos įkūrėjas Lavoisier, kurį per prancūzų revoliuciją laisvamaniai nuteisė mirti ir jam galvą nukirto. Huyghens, Biot, Euler, Rumford, Galvani buvo net tretininku, Voltas, Davy, Ampère. Ampère, vadinamas elektros Newtonu, buvo labai pamaldus katalikas. Jis mokėjo atmintinai Tomo iš Kemps „Kristaus sekimas“, Cauchy, Liebig, Faraday, Joule, Hirn, Robert Mayer, William Thomson (Lord Kelvin), Clausius, Maxwel, Wüllner, Röntgen, Berzelius Dumas, Chevreul.

Geologijos ir Paleontologijos srityje: Cuvier de Luc, Lyell, Quatrefages, Bischof, Fraas, Pfaff, Oswald Heer, J. Barrand, de Beaumont, Daubrée, Dumont, Buckland, Hitchcock ir k. kt.

Botanikos ir Zoologijos srityje: Von Baer, Linne, Agassiz, Altum, David, Lacordaire, Foerster, Kielmeyer, Leunis, Wiegand ir k. k.

Fiziologijos srityje: J. Müller, Th. Schwann, Spring, Wagner, Volkmann, Claude Bernard, Flourens, Carnoy, Ranke, Pasteur, Bischoff, Vierordt ir t. t.

Visi jie yra didžiosios mokslo žvaigždės, visi jie buvo tikį.[1])

Kaikurie laisvamaniai tiesiog tvirtina, kad mokslas esąs priešingas tikėjimui ir religijai.

Pažiūrėkime, ar tikrai taip yra.

Jei koks faktas yra moksliškai įrodytas, jį pripažįsta visi mokslininkai. Jei moksliškai yra įrodyta, kad kokia teorija yra klaidinga, ją atmeta visi mokslininkai. Tad galime paklausti ti-

---

[1]) Kas norėtų plačiau susipažinti su mokslininkais ir jų tikėjimu, patariu paskaityti Dennert Die religion der Naturforscher, Herder.; Kneller. Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaftt, Herder; Eymieu, La part des croyants dans les progrès de la science au XIX siècle, 2 tomai, Paris, Perrin et Co.

kybos priešininkus, kuomet tokiu būdu mokslas yra atmetęs tikybą ar religiją. Tokio fakto niekuomet nėra buvę. Tai viena. Antra. Jei tikrai mokslas būtų priešingas tikybai ar religijai, tuomet jokiu būdu negali būti tikinčių mokslininkų. Tuo tarpu yra kaip tik atvirkščiai: kuone visi mokslininkai, ypač mokslo vadovai, pačios didžiosios mokslo žvaigždės yra tikį ir karšti katalikai.

Vienas iš pačių didžiųjų pasaulio gamtininkų Maxwell sako: „Dievas yra kiekvieno tikrojo mokslo pradžia ir pabaiga, alfa ir omega".

O genialus mokslininkas Aleksandras Volta sako: „Kiekvienas aiškus ir tiesus protas turi pripažinti tikėjimą ir pamilti jį".

Žymus chemikas P. Sabatier sako, kad mokslu prisidengę su tikėjimu tekovoja „paprastai mažo išsilavinimo žmonės tiek tikėjime, tiek moksle". Tą pat tvirtina ir kitas mokslininkas, H. Le Chatelier, sakydamas, kad prieš tikėjimą tekovoja „pusmoksliai, ar rašytojai, neturį supratimo apie mokslus".

Jei žmonijos protas rodo, kad yra Dievas, jei į Dievą tiki ne vien prasčiokėliai, bet ir daug didesnė dalis net pačių žymiųjų mokslininkų, aišku, kad čia klysta sauja ateistų.

Šitasis argumentas, nors ir neturi matematiško verčiančio griežtumo, kaip pirmieji, vis dėlto yra rimtas, svarbus žmonijos paliudijimas, kad Dievas yra.

Pasaulio išsiplėtojimas (išsivystymas).

Mokslininkai aiškina, kad pasaulis ne visuomet buvo toks, kaip dabar, jis išsiplėtojo[1]). Kaip išsiplėtojimas įvyko, mokslas užtektinai dar neišaikino.[2]) Šit pavyzdžiui, kaip vieni tą išsiplėtojimą aiškina.

Žiūrint su modernišku žiūronu matyti debesynai, iš kokių kitados susiformavo dangaus milžinai — dabartinės žvaigždės.

Toje materijos masėje — debesyne įvyksta judėjimas, pasidarė branduoliai, centrai, kurie pritraukia prie savęs mases tos išpujotos po erdvės materijos, debesyno.

Tuo tarpu stiprėja karštis, medžiagos masės, susirinkusios aplink centrą, susilieja.

Tie gigantiški skrituliai sukas. Juo didesnis greitumas, juo didesnė išcentrinė jėga. Ir šit nuo tų degančiųjų milžinų atplyšta žiedai. Iš tų žiedų susitveria atskiri skrituliai ir sukas aplink centrą, nuo kurio atplyšo. Taip pasidarė planetos ir nuo jų atplyšę satelitai arba mėnuliai. Taip pasidarė ir mūsų žemė ir jos palydovas — mėnulis.

Vieni mokslininkai sako, kad žvaigždžių karštis galėjo būti pagamintas paties debesyno susitraukimo. Dabar

[1]) Žodis išsiplėtojo ar išsivystė yra čia imamas pla`iausioje prasmėje ne prieš p¬statomas sutvėrimui.
[2]) Žiūrėk F. Nölke, Entwicklung im Welttall.

priskaitoma, kad yra apie 60% baltų žvaigždžių. Jos tebėra pačiame karštume. Jų vis didėjąs susitraukimas (kondensavimasis) papildo tą nuostolį karščio, kurs nuolat iš tų žvaigždžių išspinduliuoja į erdves. Yra apie 35% gelsvų ar geltonų žvaigždžių. Pri jų priklauso ir mūsų saulė. Jų karštis jau sumažėjęs. Jų susitraukimas nebeatsveria išspinduliavimo. Yra apie 5% raudonų žvaigždžių. Šitos yra jau nebetoli savo užgesimo.

Kiti mokslininkai pasaulio karštį mėgina aiškinti kitaip. Tuo laiku, kada dabartiniai vandenynai apsupo žemę tirštais karštais rūkais, žemė tebebuvo labai karšta. Bet žemės karštis nuolat spinduliavo į ją apsupančias erdves. Tuo būdu žemės paviršius vis labiau ir labiau vėso ir ėmė vietomis stingti.

Kai apsupančiųjų žemę rūkų karštis nukrito žemiau 100% Celsio, garai (rūkas) virto skystimu, vandeniu, ir dabartiniai vandenynai krito ant žemės, smarkiausių lytų pavidale. Tai padėjo žemės paviršiui dar labiau atvėsti.

Per plyšius vanduo patenka ant ištirpusios žemės, patekęs, jis virsta garais, kyla baisūs sprogimai, iškilo kalnai, kontinentai, salos, pasidaro jūros, vandenynai ir t. t.

Žemei susitvarkius, pasirodo augalai, gyvuliai ir galiausiai žmonės.

Kaip tai bebūtų, yra neabejotina, kad mūsų žemė išsiplėtojo (išsivystė).

Kaip tai galėjo įvykti? Vieni sako, kad Dievas tiesioginai taip sutvėrė ir sutvarkė per šešias dienas, kaip tai aprašė Mozes.

Kokios buvo šešios sutvėrimo dienos, niekas nežino, ir Bažnyčia netvirtino nieko. Galimas dalykas, kad kiekviena ta diena buvo labai ilgi laikotarpiai. Taip jau mokė ir šv. Augustinas.

Žymus mokslininkas prof. Gaudry, pats būdamas evoliucionistas, šit ką sako: „Paleontologai nesutinka, kaip įvykdytas buvo sutvėrimo planas. Daugelis, matydami esybių eilėje daug trūkumų, tiki, kad rūšys yra neprigulmingos ir mano, kad pasaulio Sutvėrėjas iš eilės pirma sutvėrė augalus, paskiau gyvulius...

Priešingai, kiti mokslininkai, pastebėję, kad minėtieji trūkumai greit mažėja, mano, kad įvairiais laikotarpiais Dievas sutvėrė esybes iš tų, kurios prieš jas jau buvo.

Bet, kaip bebūtų buvę, vienas man aišku, kad yra planas. Ir, be abejo, ateis ta diena, kada paleontologai suras tą planą, kuriuo išsiplėtojo gyvūnai. Tai bus tikrai laiminga diena, nes, jei yra tiek grožio atskiruose gamtos dalykuose, aišku, kad turi būt nemažiau to gražumo generalėje tvarkoje.

Mūsų mokslas tebėra vystykluose. Tai, ką mes žinome, yra beveik niekai, palyginant su tuo, ko mes nežinome. Bet

nors mes ir tokie menki esame, tyrinėti gamtą yra malonumas ir pagaliau pareiga, nes gamta yra tyras veidrodis, kurs atmuša Dievo gražumą“[1]).

XVII SKYRIUS.

Dievo buvimo įrodymas, paremtas gyvybės atsiradimu.

Geologija kartu su paleontologija aiškiai ištirtais faktais įrodė, kad buvo toks laikas, kada ant mūsų žemės nebuvo jokios gyvybės: nei augalų, nei gyvulių, nei žmonių. Tai parodo iškasiniai. Senesniuosiuose žemės sluoksniuose, azoiškame žemės periode, jokios gyvybės pėdsakų nėra.

Mūsų žemė ilgus laikotarp us buvo degančiame būvyje. Yra aiškiai žinoma, kad jokia gyvybė neištveria temperatūroje, kur yra bent pora šimtų laipsnių karščio. O kai žemė buvo degančiame būvyje, jos karštį reikėjo skaityti nebe šimtais, bet tūkstančiais laipsnių.

Aišku, kad tokiame karštyje ir dar per tokį laiką joks organizmas, jokia gyvybė būti negali. Jei koks organizmas būt buvęs, jis būtų tikrai sudegęs.

„Mokslas kitokios gyvybės nežino, sako prof. J. Reinke, kaip tik tą, kuri yra surišta su protoplazma... O protoplazma negalėjo atlikti gyvybės funkcijų, kol žemė nebuvo atvėsusi žemiau 100 laipsnių“[2]).

Kai žemė jau buvo atvėsusi, tada teprasidėjo gyvybė ant žemės, atsirado augalų, gyvulių ir galiausiai žmonių. Vadinas, gyvybė ant žemės prasidėjo tam tikru laiku. Tad ir kilsta klausimas, iš kur atsirado ant žemės pirmoji gyvybė, pirmieji augalai, pirmieji gyvuliai, pirmieji žmonės.

Kad aiškiau pamatytume, koks tegali būt į tą klausimą atsakymas, pažvelkime, kas yra gyvybė.

Patyrimas rodo, kad gyvybė yra principas, kuris tvarko medžiagą ir jos pajėgas ir veda prie vieno tikslo, prie vieno sintezio, prie pastovios tvarkos, kuri yra nuolatinei atmainai viešpataujant. Gyvybė palaiko formos vienumą, ji ne vien stato ir palaiko esybę, bet ir dalyvauja naujų esybių gaminime.

„Gyvybė, sako Šopenhaueris, panaudoja neorganinės medžiagos pajėgas, bet ji nėra iš jų sudėta, taip pat, kaip kalvis nėra sudėtas iš kūjo ir priekalo“. Gyvybė, anot mokslininko

---

[1]) Albert Gaudry, de l'Institut, Les anchainement du monde animal dans les temps geologiques“.

[2]) J. Reinke, Naturwissenschaftliche Vertrage Heft I, 17-18.

J. Reinkės betariant, yra organizmą tvarkąs, jo formą tveriąs ir palaikąs principas. Gyvybė apsireiškia kaip tikslūs, planuoti procesai.

Gyvą dalyką charakterizuoja šitos ypatybės: gyva būtybė yra organizuota, b) ji minta, c) auga, d) gimdo kitus. Tos ypatybės, Claude Bernardo nuomone, atskiria gyvą organizmą nuo negyvo, nuo neorganinės medžiagos.

Jei gyviai savaime išsiplėtojo iš neorganinės medžiagos, iš kur jie gavo gimdymo galybę, juk jos neorganinė medžiaga neturi.

Neorganinėje materijoj nėra skirtumo tarp gyvo ir negyvo. Organinėje materijoj mirtis yra gyvybės pabaiga, ir medžiaga, iš kurios buvo sudėtas organizmas, tuoj ima klausyti neorganinės medžiagos įstatymų.

Pagal Claude Bernardą kiekvienoj gyvoj būtybėj matome nuolat įvykstančiu du apsireiškimu: organizmo destrukciją (irimą) ir gyvybės organizaciją. Nuolat vyksta organizme destrukcija, bet gyvoje būtybėje sunaikintosios dalys nuolat atstatomos pagal savo struktūrą, formą ir esmines ypatybes. Tai nuolatinė kova tarp mirties ir gyvybės. Čia gyvybė aiškiai pasirodo.

Taigi gyvame organizme, neskaitant medžiagos ir jos jėgų yra gyvybės principas, kurs organizmą tvarko.

Yra du niekam neabejotinu faktu:

a) Buvo toks laikmetis, kada nei žemėje, nei ant žemės nebuvo jokios gyvybės, nes žemė buvo degančiame būvyje.

b) Ir žemėje ir ant žemės dabar yra įvairių gyvų būtybių: augalų, gyvulių, žmonių.

Tad ir kilsta klausimas, iš kur atsirado gyvybė žemėje, ant žemės ir aplamai pasaulyje. Dabar žolės ir medžiai išdygsta iš sėklų ar užmazgų, bet prieš atsirandant pirmajai gyvybei jokių sėklų nebuvo. Dabar gyvuliai gimdo gyvulius, gimdytojai žmonės gimdo žmones vaikus, bet tuomet tėvų nebuvo. Tuomet žemės skritulys tebuvotik negyva medžiaga.

Kaip tad iš negyvos medžiagos galėjo atsirasti gyvybė? Tie, kurie nenori pripažinti Dievo, turi pripažinti, kad gyvybė savaime, be kiaušinio, be gemalo, be sėklos atsirado iš negyvos medžiagos, organinė būtybė iš neorganinės ir visa tai neorganinės materijos jėgomis. Tai vadinasi savaiminis gimdymas ar gimimas (generatio spontanea, arba aequivoca). Taigi savaiminis gimimas yra atsitiktinis atsiradimas gyvo organizmo iš negyvos, neorganinės medžiagos pačiomis neorganinės medžiagos jėgomis.

Senovėje ir viduriniais amžiais savaiminis gimimas buvo laikomas paprasčiausiu dalyku.

Anų laikų žmonės matė, sakysime, kad iš negyvos mėsos atsiranda gyvos kirmys, iš purvynų ar puvėsių atsiranda kaikurie gyviai, tad jie ir manė, kad kaikurie gyviai gali atsirasti ir iš kaikurių negyvų daiktų.

Kadangi jie matė, kad kirmys ar kitoki gyviai greičiau atsiranda, jei tą mėsą ar tuos puvėsius įšildo saulė, tad jie ir manė, kad saulė ir žvaigždės padeda gyviams išsiplėtoti iš negyvos medžiagos.

Taip šit Virgilius manė, kad iš nustipusio, bepūvančio jaučio išsiplėtoja bitės. Mat, yra ypatingų musių, panašių į bites. Jos deda savo kiaušinius į bepūvančią mėsą. Kadangi anų laikų žmonės nebuvo ištyrę, jog į tą bepūvančią mėsą musės sudėjo kiaušinių, tad jie ir manė, kad anie gyviai kilo ne iš savotiškų kiaušinių, bet iš negyvos medžiagos.

Ta nuomonė, turint galvoje anų laikų mokslo aukštį, buvo visai dovanotina.

Ilgainiui mokslininkai pamatė, kad tas manymas yra klaidingas, surado kad tuose puvėsiuose yra gemalų ar kiaušinių, iš kurių išsivysto tie gyviai.

Kai patobūlėjo tyrinėjimo metodai, savaiminis gyvybės atsiradimas vis labiau tapo neigiamas (atmetamas).

17 ir 18 amžiuose savaiminio gimimo teorija buvo atmesta. Paryžiaus universiteto profesoriaus Joblot, tokių žymių ano laiko gamtininkų kaip Swammerdam, Redi, Malpighi, Réaumur ir t. t.

19 amžiuje dar labiau apardė tos teorijos pamatus von Siebold ir R. Leuckart parazitų srityje, Ehrenberg infuzorijų srityje, Bary bakterijų srityje, o garsingasis mokslininkas Liudvikas Pasteur 1864 m. jai smogė mirtiną smūgį, nuo kurio ji daugiau nebeatsikėlė.

Tais metais buvo išrinkta iš mokslininkų komisija peržiūrėti Pasteuro tyrinėjimams. Toj komisijoj, be kitų, buvo ir trys dideli savaiminio gimimo šalininkai: Pouchet, Joly ir Musset. Pasteur įrodė, kad nuvalius negyvąją medžiagą nuo gemalų ar kiaušinių, gyvių nebeatsiranda.

Nuo to laiko tūkstančiai įvairių mokslininkų darė tūkstančius įvairių bandymų. Ypač mokslininkai materialistai visaip stengėsi kur nors surasti, ar kaip įvykdyti bent vieną savaiminį gimimą, kad nereiktų pripažinti Dievo, gyvybės Sutvėrėjo. Bet visos tos pastangos nuėjo niekais: savaiminis gimimas nuo to laiko niekuomet ir niekur nebepasirodė. Visi tie bandymai tūkstančius kartų įrodė, kad iš negyvos medžiagos nieko gyvo neužgimsta, neatsiranda. Kaip tik medžiagą nuvalysi nuo gemalų ar kiaušinių, jokio gyvio nebeatsiranda.

Mokslas, žengdamas tolyn nuo to laiko ištraukė tai teorijai vieną ramstį po kito.

Kad savaiminio gimimo nebuvo niekuomet, kad jis yra negalimas ir dabar, tai įrodo ir paprasčiausias galvojimas.

Žemė, kaip minėjome, buvo degančiame būvyje: jos temperatūra buvo tūkstančiais laipsnių karščio. Tokiame karštyje negali būti jokios gyvos esybės. Jei kokia ten ir būtų iš kur patekusi, ji būtų tuoj sudegusi. Kadangi žemėje gyvybės nebuvo, žemė

gyvybės pati neturėdama, negalėjo jos suteikti nė pirmajam gyviui, nes ko pats neturi, to kitam neduosi. Tad visai aišku, jog iš negyvos žemės savaime gyvis atsirasti negalėjo.

Šiolaikiniai mokslininkai, ypač evoliucionistai, nuolat tvirtina, kad dabartiniai gamtos įstatymai buvo tie patys nuo pat pasaulio pradžios, ir kad mes turime juos taikinti visiems ir tolimiausiems laikams, norėdami moksliškai išaiškinti gyvulių ir augalų išsiplėtojimą.

Dabar gi tie įstatymai aiškiai rodo, kad savaiminis gimimas yra negalimas. Kadangi gamtos įstatymai mūsų pasaulyje veikė visuomet tie patys, tad tie patys gamtos įstatymai ir rodo, kad savaiminis gimimas nebuvo galimas niekuomet. Jei savaiminis gimimas būtų buvęs galimas kitados, jis būtų galimas ir dabar. Kadangi jis dabar negalimas, vadinas, jis nebuvo galimas niekuomet.

Tad vienas iš pačių žymiųjų dabartinių biologų, J. Reinke, ir sako: „Mano nuomone... manymas, kad praeityje įvykęs savaiminis gimimas, taip pat nesutinka su priežastingumu, kaip manymas, jog prieš milijoną metų vanduo savaime tekėjo aukštyn[1]). „Kaip jokioje žemės atvėsimo fazėje nebuvo galima, kad dvi linijos sutvertų trikampį, taip pat niekuomet nebuvo galima, kad ir pirmykštį organizmą pagamintų neorganinės medžiagos jėgos ir kombinacijos“[2]).

Mokslo postulatas yra tas, kurį remia mokslo ištirti faktai. Kadangi savaiminio gimimo hipotezė ar postulatas yra priešingas mokslo griežtai ištirtiems ir įrodytiems faktams, jis yra priešingas mokslui ir tegali gyvuoti tik anapus mokslo ribų[3]).

Dabar pasaulio mokslininkų yra priimtos aksiomos, diametraliai priešingos savaiminiam gimimui.

Anglų Mokslininkas William Harvey 1651 metais savo veikale „De generatione animalium“ paskelbė aksiomą: „Omne vivum ex ovo“. Ta aksioma yra mokslo įrodyta tūkstančiais bandymų, ir yra teisinga, kada kalbama apie organizmą, susidedantį iš daugelio narvelių.

Bet ji neapima organizmą, sudėtų iš vieno narvelio. Tad į jos vietą statoma kita, platesnė aksioma, apimanti visą gyvybės sritį: „Omne vivum ex vivo“.

Rudolf Virchow, mokslo ištirtais faktais pasirėmęs, pastatė naują aksiomą, kuri papildo ir paaiškina pirmąją, būtent: „Omnis cellula ex cellula“.

Walter Flemming 1882 m. pastatė trečią aksiomą:

---

[1]) J. Reinke, Einleitung in die theoretische Biologie“, 558.

[2]) J. Reinke, Philosopie der Botanik“ 168.

[3]) Žiūrėk apie tai O. Hertwig Allgemeine Biologie; J. Reinke, Die Welt als Tat, kur ypatingai aiškiai įrodyta, kad savaiminis gimimas yra negalimas; J. Reinke, Einleitung in die theoretische Biologie; J. Reinke, Der Ursprung des Lebens auf der Erde.

„Omnis nucleus ex nucleo". Nuo 1903 m. pasirodė ketvirta aksioma: „Omne chromosoma ex chromosomate".

Visos tos aksiomos yra paremtos šiolaikinių gamtos mokslo tyrinėjimų ir kiekviena griauja iš pamatų savaiminio gimimo hipotezę.

Kai kurie „neprietaringieji" gamtininkai, kurie sakos nepripažįstą jokių dogmatų, tvirtai besilaikydami materialistiško monizmo dog-matų, prieš visas gamtamokslio aksiomas skelbia, kad savaiminis gimimas kada nors turėjęs būti.

Šit kaip jie kalba: mes matome, kad dabar yra gyvų organizmų. O tikrai buvo toks laikas, kada jų nebuvo nė vieno, nes žemė buvo degančiame būvyje, ištirpusi. Kadangi tuomet gyvybės nebuvo, vadinas, gyvybė turėjo atsirasti iš negyvos medžiagos.

Savaiminis gimimas materialistams yra būtinas. Jei jo nebuvo, be Dievo gyvybė atsirasti negalėjo, o jei Dievas yra, griūva materializmas. Bet savaiminio gimimo nėra buvę, tai įrodo mokslas. Jis tvirtina, kad nėra jokio ženklo, iš kurio būtų galima mėklintis, kad savaiminis gimimas kada nors yra buvęs.

Tą pareiškė ir garsingasis Berlino universiteto profesorius Virchow Münchene gamtininkų susirinkime 1877 m. „Jei aš nenoriu pripažinti sutvėrimo, sako jis, jei aš nenoriu tikėti, kad yra ypatingas Sutvėrėjas... aš turiu pripažinti, kad gyvybė atsirado iš negyvos medžiagos. Kito kelio nėra. Bet, kad taip būtų kada atsitikę, neturime jokių įrodymų. Niekas dar nėra matęs, kad iš negyvos medžiagos, gyvybė atsiranda. Ir jei kas tvirtintų tai matęs, gamtininkai, o ne teologai, jam įrodytų, kad tai netiesa". Panašiai kalba ir gamtininkas Huxley: „Nė vienas mes nežinome, nei iš istorijos, nei iš bandymų, kaip atsirado pirmieji gyviai".

Vadinas, ne mokslu pasiremdami materialistai monistai skelbia kada nors turėjusį būti savaiminį gimimą, bet mokslo ištirtų faktų atmetimu ir noru, kad nereiktų pripažinti, jog yra Dievas.

Kadangi savaiminio gimimo niekur nesurasta, imta ieškoti bent panašių fenomenų ir paskelbta, kad kristalai esą gyvi. Bet giliau patyrinėję tuos kristalus, mokslininkai įrodė, kad kristalai nėra gyvi, nei artimesni gyvybei už kitus neorganinius daiktus. Kristaluose nėra pačių esminių gyvybės apsireiškimų, būtent, nėra medžiagos keitimos. Organizmas ima į save tinkamos medžiagos, ją chemiškai perdirba, taip perdirbtą medžiagą jis asimiliuoja, ją sunaudoja savo dalių statymui. Taip chemiškai prirengtą medžiagą organizmas dar panaudoja ir tam, kad gautų energijos, reikalingos gyvybės procesui. Gyvybės proceso atmatas organizmas išmeta lauk, o kristaluose nieko panašaus nėra.

Kristalas tik mechaniškai prijungia prie savęs tas medžiagos dalis, kurios turi tokią pat sudėtį, kaip jis. Kristalas yra homogeniškų molekulų agregatas. Jame nėra jokios dalies, kuri būtų būtina gabalo buvimui.

Organizmas gimsta ir gimdo kitus tokius; nieko panašaus nėra kristaluose. Kristalas sustingusioje formoje lieka amžinai, o organizmo dalys nuolat juda, keičias. Organizmas kovoja prieš sustipimą, nes sustipimas jam yra mirtis.

Tad vokiečių gamtininkų susirinkimas Dresdene pripažino, kad kristalas nėra joks perėjimas iš neorganinės medžiagos į organinę. Nuo to laiko hipotezė, kuri skelbė, kad kristalai yra gyvi, buvo palaidota.

Savaiminio gimimo ieškotojai gamtos daviniais nepasitenkino. Jei pati gamta negali pagaminti gyvos esybės iš negyvos medžiagos, tad patys mokslininkai pasiryžo tai padaryti.

Kai kurie monistai ėmė tvirtinti, kad gamtoje susijungia atomai bei molekulos, iš kurių susideda organizmas ir pasidaro gyvas—narvelis.

Chemijos laboratorijos darė daugybes įvairių bandymų, imdamos atomus tinkamomis proporcijomis, pasigaudamos tinkama šilima, elektra, radio, stengdamos, kad su gamtos jėgų pagalba padarytų iš neorganinių elementų kokią nors, kad ir menkiausią organinę ir gyvą būtybę. Tiems bandymams pavartotas mokslininkų protas ir jų žinios, visgi niekur ir niekuomet nepavyko pagaminti jokios gyvos būtybės, kad ir paprasčiausios.

Jei seniau organizmai galėjo susitverti iš negyvos medžiagos, dėl ko dabar tai nebeįvyksta: juk gamtos įstatymai tebėra tie patys...

Jei seniau patys organizmai susitvėrė, dėl ko dabar jų negalima besutverti nei mokslininkams, kurie laboratorijose pagamina tokias aplinkybes, kokių tik nori. Dėl ko savaiminis gimimas galėjo įvykti pradžioje, kada gyvybės visai nebuvo, o nebegali įvykti dabar, kada gyvybės visur pilna.

Jei laboratorijose negalima sutverti gyvybės, nors fiziškos ir chemiškos jėgos čia veikia neaklai, nors joms čia vadovauja mokslininko specialisto protas, kaip galėjo tai pagaminti aklos jėgos, pačios vienos veikdamos?

Jei gyvybė ir būtų sutveriama fiziškų ir chemiškų jėgų, savaiminis susitvėrimas ar gimimas yra negalimas, nes tos jėgos neturi jokio palinkimo sutverti organizmą. Anaiptol, kaip tik jos nebėra gyvybės tvarkomos ir sulaikomos, jos tuoj ima skirstytis ir organizmas irti. Tai rodo kasdieninis patyrimas.

Kadangi gamtos įstatymai tebėra tie patys, tad jie ir rodo: jei savaiminis gimimas yra negalimas dabar, jis nebuvo galimas niekuomet.

Taigi, gyvis niekuomet negalėjo atsirasti iš negyvos medžiagos. Jei negyva medžiaga tuomet būtų galėjusi pagaminti gyvį, ji galėtų tai ir dabar, nes gamtos įstatymai, kaip minėjome, nesimaino. Ko negyva medžiaga negali šiandien, to pat ji negalėjo niekuomet.

Kas kalbėtų ar tikėtų, kad negyva medžiaga seniau gimdydavo ar gamindavo gyvius, tai tuo pat tvirtintų ar tikėtų, kad seniau negyva medžiaga darydavo didžius stebuklus, nes teikdavo kitam tai, ko pati neturėjo.

Jei chemijos laboratorijoj ir pasisektų sustatyti visą tą organizuotą medžiagą, iš kurios yra sudėtas narvelis, nereikia manyti, kaip teisingai sako Baum, kad tuomet būtų savaiminio gimimo teorijos triumfas: taip padarytam narveliui trūksta svarbiausio dalyko, būtent gyvybės, kad jis galėtų augti, gimdyti kitus narvelius ir t. t.

Laboratorijoj sudarytos kad ir albuminų molekulos yra negyvos, o gyvame narvelyje ta pat formula padaryti albuminai yra gyvi. Gyvas organizmas nuolat atsinaujina, o laboratorijoj padarytas protoplasmas netrukus iširsta, nes jis yra negyvas, o gyvybė pati laboratorijoj nesutveriama.

Nė vienas chemikas dar nesutvėrė nė vieno gyvo grūdelio, nė vieno kad ir menkiausio kiaušinio, iš kurio išsiperėtų gyvis. Visuomet čia trūksta svarbiausio dalyko, būtent pačios gyvybės, kuri atgaivina negyvą medžiagą ir ją tvarko.

Ir tos gyvybės, kuri yra kad ir paprasčiausioje žolelėje, kad ir mažiausiame vabalėlyje, negali pagaminti nei negyva medžiaga, kuri pati jos neturi, o pati neturėdama, negali ir kitam duoti, nei pagaliau žmogus su visa savo proto ir mokslo galybe.

Nors albuminai, ir laboratorijoj pagamintieji ir gyvame narvelyje esantieji, pagal chemijos formulas yra tokie pat, tačiau tarp jų yra neperžengiamas skirtumas: vieni, kaip minėjau, yra gyvi, o antrieji negyvi. Tai parodo, kad gyvybė nėra chemiškų kombinacijų padarinys. Jei ji būtų chemiškų kombinacijų padarinys, tad ir chemiko padarytieji albuminai būtų taip pat gyvi, kaip ir organizme, nes jų chemiškoji sudėtis yra tolygi.

Iš to taip pat aišku, kad chemiškos atomų kombinacijos negali suteikti nei gyvybės, nei galybės augti ir gimdyti kitas. [1])

Tarp negyvos ir gyvos medžiagos, tarp negyvo ir gyvo organizmo, gyvybės žvilgsniu, yra tokia pat bedugnė, kaip tarp nulio (0) ir vieneto (1).

Nė vienas gamtininkas nesurado nė mažiausio ženklo ar žymės realio ar tik galimo perėjimo neorganinės negyvos medžiagos į gyvą. O tie, kurie sako, kad toks perėjimas yra ar buvo galimas, kalba ne kaipo gamtininkai, bet kaipo ateistai, kurie nori, kad nereiktų Dievą pripažinti. Tas jų noras yra minėtosios jų nuomonės tėvas. Gamtininkas, gyvų faktų verčiamas, turi konstatuoti, kad tarp gyvos ir negyvos, tarp organinės ir neorganinės medžiagos yra neperžengiama siena.

---

[1]) O. H .wig, Allgemeine Biologie.

Taigi ir iš dabartinio gamtos mokslo daviniu aišku, kad gyvybė negalėjo atsirasti be Dievo galybės.

Pagaliau ir pats Büchneris, kurs per keliasdešimts metų skelbė materializmą, savo gyvenimo gale, savo paskutiniajame rašte: „Am Sterbelager des Jahrhunderts“ paskelbė, kad materializmas negali įrodyti, jog Sutvėrėjas būtų nebereikalingas.

Jei negalimas yra savaiminis gimimas, padedant ir žmogaus protui, apšarvuotam mokslu ir jo priemonėmis, aišku, kad dar labiau jis buvo negalimas seniau, kada nebuvo tokių galingų padėjėjų.

Iš tiesų, neorganiniai, negyvieji elementai arba savyje yra palinkę ir turi galybę pagaminti gyvybę, arba jos neturi; pirmieji organizmai tvėrės arba gamtos įstatymais, arba per nuotykį. Jei pirmasis organizmas susitvėrė gamtos įstatymais, jei neorganiniai elementai turi palinkimą ir galybę pagaminti gyvybę, tad jie gamintų ją ir dabar, savaiminis gimimas įvyktų ir dabar, juk prigimimas nesimaino, gamtos įstatymai tebėra tie patys. O jei neorganiniai elementai neturi galybės ir palinkimo pagaminti gyvybę, tad kaip jie galėjo ją pagaminti? Jei sakysi, kad nuotykis buvo pirmojo organizmo priežastimi, tuomet reikėtų atsisakyti nuo proto, kurs kiekvienam padariniui, o šituo atveju tokiam komplikuotam, reikalauja tinkamos priežasties, kurs rodo, kad nulis negali būt priežastimi ko nors.

Nuotykis būtų turėjęs suteikti gyvybę, ko negali padaryti, kad ir pats mokyčiausias chemikas. Tas pat nuotykis būtų turėjęs įkvėpti negyviems elementams kitokį elgimąsi. Elementai palikti sau, visuomet išrenka tokią kombinaciją, kuri yra pati pastovioji, arčiausia prie pusiausvyros. Tuo tarpu atomų kombinavimas gyvame organizme yra labai nepastovus.

Be to, nuotykis būtų turėjęs pagaminti naują gamtos įstatymą, būtent, gimdymo įstatymą, kurio iki tol nebuvo.

Iš tiesų, kas tiki savaiminį gimimą, tas tiki didžiausią stebuklą, ir dar įvykdytą be tinkamos priežasties. Tad garsingas mokslininkas J. Reinke ir sako, kad „savaiminis gimimas yra amžinai žuvęs“ [1]).

Kitasis bando šitaip išaiškinti gyvybės atsiradimą. Sako: kaip tik sąlygos pasikeitė, ir žemė tapo tinkama gyventi, gyvybė turėjo atsirasti pati be jokių kitų priežasčių. Juk dabar nebėra ichtiosaurų, dėl to, kad dingo sąlygos, kuriose jie galėjo gyventi. Jei gyvybė būtinai dingsta, dingus jos sąlygoms, taip pat gyvybė turi būtinai prasidėti, kada tos sąlygos yra realizuotos.

Tas galvojimas yra labai aiškiai klaidingas. Paimkime pavyzdį, kad ta klaida labiau paaiškėtų. Inde yra vanduo ir jame plaukioja gyva žuvis. Išpylus iš indo vandenį, žuvis numiršta.

---

[1]) Die Welt als Tat, 337.

Jei indą pripilsi vandens, nors jame nėra jokių žuvies gemalų taip galvojant, žuvys turi inde pačios atsirasti.

Bet yra aišku, kad neužtenka atsiradimo sąlygų žuvims gyventi; kad jos tame inde atsirastų, reikia dar tinkamos priežasties, šituo atveju, žuvies gemalų, iš kurių jos išaugtų; taip pat ir pirmosios gyvybės atsiradimui neužteko žemės atvėsimo ir tinkamų joje atsiradimo sąlygų, tam, be to, dar reikėjo arba gemalų, iš kurių pirmieji gyviai išaugtų, arba Sutvėrėjo, kurs juos sutvėrė. Kadangi jokių sėklų ar gemalų ten būti negalėjo, aišku, kad juos sutvėrė Dievas, pasaulio Autorius.

Kadangi minėtoji klaida perdaug aiški, ieškota kitokių išsisukimų.

Rindfleisch ir kai kurie kiti sako, kad gyvybę turi pagaliau atomai, iš kurių padarytas pasaulis, ir tą gyvybę jie turėję visuomet. Tačiau mokslas rodo, kad ta atomų tariamoji gyvybė niekur nėra apsireiškusi. Be to, mūsų žemė, kaip minėjome yra buvusi degančiame būvyje, o tokiame karštyje gyvybė yra visai negalima.

Kadangi ir ta hipotezė yra labai aiškiai klaidinga, kai kurie kiti imas kitokios. Jie sako, kad ypatingose aplinkybėse medžiaginis pasaulis turėjęs galybę pagaminti gyvų būtybių.

Bet tai prileidimas, neparemtas jokiais įrodymais. Jei pasaulis tam tikrose aplinkybėse turėjo galybę pagaminti gyvų būtybių, dėl ko dabar medžiaga negali beįgyti tos galybės, juk laboratorijose galima pagaminti tokias aplinkybes, kokių tik reikalinga. i

Bet, jei tas priledimas būtų ir teisingas, vis tiek su juo nuo Dievo neišsisuksi.

Juk neužtenka pasakyti, kad gamta tam tikrose aplinkybėse turejo galybę pagaminti gyvų būtybių. Čia pat kilsta klausimas, o iš kur ta gamtos galybė? Juk organizmas, kad ir paprasčiausias, yra taip komplikuotas, taip nuostabiai ir tiksliai sutvarkytas. O juk kiekvienas padarinys reikalauja tinkamos priežasties, ir priežastis, kaipo tokia, niekuomet negali būti mažesnė už savo padarinį. Ta tariamoji pasaulio galybė rodyte rodytų, jog jos autorius yra ją sutvėrusis Protas, kurs ją taip nuostabiai sutvarkė.

Ir minėtoji, ateistų sugalvotoji, hipotezė dabar jau beveik visų atmesta. Viena, kad ji nedera su dabartiniu mokslu, o antra, ji nepadeda išsisukti nuo Dievo, nes ji tegali būti teisinga tik tada, jei Dievas yra.

Mokslininkas Helmholtz, matydamas, kad savaiminio gimimo teorija jau galutinai pralaimėjusi, kad tas pat atsitiko ir kitoms tos pačios rūšies teorijoms, ėmė skelbti, kad meteorai atnešę ant žemės sėklų nuo kitų žvaigždžių, o iš tų atneštųjų sėklų ar gemalų kilę ant žemės pirmieji gyviai.

Dr. O. Hahn įrodinėjo, kad jo ištirtieji meteoritai tikrai dar tebeturi gyvių liekanų. Tai įrodinėjo jis net nutrauktomis nuo tų tariamųjų liekanų fotografijomis.

Büchner savo knygoje „Kraft und Stoff“ 1883 m. rašo, kad tam įrodymai esą tokie aiškūs, jog apie tai nebegalį būti jokio abejojimo.

Mokslininkas tas „organizmų liekanas“ suradėjo garbei pavadino „Hahnia meteoritica“.

Bet mokslininkai Daubrée, Meunier ir Lasaulx galutinai įrodė, kad tai ne organizmų liekanos, bet ypatingos rūšies maži kristalai. Nuo to laiko „Hahnia meteoritica“ tapo negarbingai atmesti taip pat, kaip ir „Bathybius Haeckelii“.

Helmholtzo hipotezei užmušančią kritiką parašė paleontologas Koken. Jis rašo: buvimas ant žemės organizmų tada, kai žemė buvo deganČiame būvyje, yra negalimas. Žemės paviršius turėjo atvėsti bent iki 70^0 C, kad ten būtų galėjęs išlikti koks gyvas narvelis. Pirmasis gyvis turėjo atsirasti ant žemės, nes nebuvo to, kas perneštų gyvybę nuo kitų žvaigždžių, jei jos būtų buvusios seniau gyvenamos.

Meteoritai to padaryti negalėjo. Kol jie lekia per pasaulio erdves, jie esti panerti tokiame šaltyje, kurs yra mirtis kiekvienam organizmui. O patekus į tirštą žemės atmosferą, nuo trynimosi kyla toks karštis, kurs sunaikina (verzehrt) mažuosius meteoritus, o didžiųjų viršutiniąją dalį ištirpo [1]).

Mokslininkai įrodinėja, kad pasaulio erdvių šaltis siekia —273^0 C. Toks šaltis sunaikina kiekvieną organizmą neblogiau, kaip, sakysime, ir ištirpyta geležis, jei koks gyvis į ją patektų. Lygiai taip pat organizmas negali išlikti gyvas, nesudegęs ant sutirpusio iš karščio meteorito paviršiaus.

Bet jei pagaliau tie sustingę šaltyje, o paskiau aptirpę karštyje meteoritai ir būtų atnešę nuo kitų žvaigždžių sėklų mūsų žemei apsėti, ir tuomet gyvybės atsiradimo problema neišsprendžiama, o tik nukeliama toliau.

Čia kilsta klausimas: o iš kur gyvybių atsirado ant žvaigždžių? Juk ir kiti dangaus kūnai vieni buvo, o kiti ir dabar tebėra degančiame būvyje. Kosmiški įstatymai veikia ir ten tie patys. Jei ir ant jų būtų buvę kokių gemalų ar sėklų, jos būtų visos tikrai sudegusios, kada tie kūnai buvo degančiame būvyje.

Kai ir Helmholtzo hipotezė pasirodė taip aiškiai klaidinga, ir ji tapo atmesta. Dabar vargu besurasi bent vieną mokslininką, kurs besutiktų ją ginti.

Tad mokslas galutinai įrodė šituodu faktu: a) kad gyvybė pasaulyje buvo ne visuomet ir b) kad ji negalėjo savaime atsirasti iš neorganinės medžiagos. Tuodu faktu įrodęs, gamtos

---

[1]) Koken, Die Vorwelt und ihre Entwicklungsgeschichte, Leipzig.

mokslas tuo pat atveda žmogų prie pat teizmo vartų, o natūralė filosofija, tais faktais pasiremdama, su neišvengiamu būtinumu ir visišku aiškumu įrodo Dievo buvimą.

Juk kiekvienas padarinys turi tinkamą priežastį. Tokią tinkamą priežastį turi ir pirmosios gyvybės pasaulyje atsiradimas. Ta priežastimi nebuvo neorganinis pasaulis, kitaip sakant, negyva medžiaga ir jos jėgos, nes jos pačios gyvybės neturi, o neturėdamos negalėjo kitam suteikti.

Kadangi neorganinė medžiaga yra negyva, tad negalėjo atsirasti iš jos gyvybė. Juk iš nieko — niekas. Kaip iš nieko negalėjo atsirasti nė viena esybė, taip pat iš negyvos esybės negalėjo atsirasti gyva esybė. Tarp buvimo ir nebuvimo yra begalinė bedugnė. Peržengti tą bedugnę ir sutverti gyvybę, kurios nebuvo, tegali tik Dievo visagalybė. Iš kito gyvio pirmasis gyvis kilti taip pat negalėjo, nes prieš pirmojo gyvio atsiradimą tokio gyvio nebuvo.

Pats save sutverti ar pagimdyti pirmasis gyvis taipgi negalėjo, nes pats nebūdamas, niekas negali nieko sutvertl ar pagimdyti.

Pirmojo organizmo, pirmosios gyvybės atsiradimas rodo, kad jo priežastis yra Dievas, kurs pasaulį sutvėrė ir jį sutvarkė. Taigi yra pasaulio Sutvėrėjas Dievas.

XVIII SKYRIUS.

Gyvybės išsiplėtojimas.

Dabar mes matome žemę pilną gyvų esybių: įvairių augalų, gyvulių ir žmonių. Kaip ir kada atsirado jie, to nematė nė vienas žmogus. Tačiau žmonės nori atidengti praeities paslaptis, surasti visą organinių esybių išsiplėtojimą, visą jų istoriją.

Tai istorijai nemažai davinių yra davęs dabartinis mokslas, ypač paleontologija. Iškastieji gyvulių ir augalų likučiai daug parodo, koks buvo išsiplėtojimas.

Geologija žemės istoriją dalina į periodus, pagal susiformavusius žemės sluoksnius, gulinčius vienas ant kito.

I Azoiškas sluoksnis. To sluoksnio periode organinių liekanų nėra.

II Paleozoiškas sluoksnis. Jame randama pirmykščių organizmų liekanų.

III Mezozoiškas sluoksnis. Jame randamos liekanos rodo, kad gyvybė labiau išsiplėtojo.

IV Kainozoiškas sluoksnis. Šitojo sluoksnio periodas, pagal sluoksnius, iš kurių jis susideda, dalinas į terciero (trečiąją) ir kvarternero (ketvirtąją) epochas. O šį į diliuvio laikotarpį ir aliuvio laikotarpį.

Žmogus tepasirodo tik diliuvio laikotarpyje. Tuo tarpu augalų ir gyvulių jau gyventa pirm žmogaus gal milijonus metų.

Aišku, kad gyvybės išsiplėtojimo istorija negali būti moksliško patyrimo griežtai įrodyta. Čia yra daug hipotetiško. Kiek tos hipotezės remias mokslo patirtais faktais, tiek jos turi mokslišką charakterį. Kiek jos yra nepagrįstos generalizacijos, tiek jos nėra moksliškos.

Yra daug mokslininkų, kurie mano, kad pasaulis tapo kosmosu evoliucijos keliu. Vieni iš jų skelbia, kad ta pasaulio evoliucija įvyko be Dievo, kiti gi įrodo, kad evoliucija be Dievo jokiu būdu negalima.

Ir išsiplėtojimo teorijoj reikia gerai atskirti, kas yra tikrai mokslo ištirta, kas hipotetiška, kas toje teorijoj remias mokslo įrodytais faktais, o kas materialistiškojo monizmo dogmatais.

Eina dideli ginčai mokslininkų tarpe. Vieni skelbia, kad rūšys yra neatmainios, kad toje pačioje rūšyje tegali būti tik įvairios veislės.

Bet yra nemaža ir tokių mokslininkų, kurie tvirtina, kad išvienos rūšies kylančios kitos.

Rūšių atmainumo ir jų išsiplėtojimo teorija jau buvo skelbiama ir aštuonioliktojo amžiaus pabaigoje, o devynioliktojo amžiaus pradžioje ją skelbė Lamarck ir Geoffroy St. Hilaire. Bet galinga Cuvier'o kritika jas nuslopino.

Rūšių atmainumo ir jų išsiplėtojimo teorija atgijo ir labai įsigalėjo nuo 1859 metų, kai anglų gamtininkas Karolis Darvinas paskelbė savo veikalą „Origin of Species". Dabar ta teorija paprastai yra vadinama darvinizmu.

Darvinizmas skelbia, kad gyvosios esybės pasaulyje išsiplėtojo, pradedant nuo pat žemiausios, pasikeliant iki pat žmogaus.

Gyvenimo patyrimas rodo, kad toje pačioje augalų ar gyvulių rūšyje galima sutverti įvairių tos pačios rūšies veislių.

Žmogus, pasinaudodamas savo protu ir turėdamas kokį tikslą, dirbtinai pagamina sau tinkamą gyvulių ar augalų veislę. Tai veislei pagaminti, jis išrenka tuos, kurie tinka jo tikslui. Taip antai galima pagaminti įvairių veislių rožių, įvairių veislių arklių ir tt.

Tas augalų ir gyvulių atmainumas, sako Darvinas, daug pareina nuo gyvenimo sąlygų.

Gyvenimo papratimai, vartojimas ar nevartojimas kai kurių organų padaro atmainų gyvulio kūne ir jo formoje. Ta augalų ar gyvulių atmainumo ypatybė išsiplėtojimo teorijoj vaidina svarbią rolę.

Be tos atmainumo ypatybės, anot Darvino betariant, augalai ir gyvuliai turi dar kitą labai svarbią ypatybę, be kurios pirmoji plėtojimos procese ne ką tenuveiktų.

Ta antroji ypatybė yra galėjimas paveldėti tėvų įgytąsias ypatybes. Per apvaisinimą tėvo ir motinos ypatybės yra perleidžiamos vaikams ir tuo įvyksta tėvo ir motinos ypatybių paveldėjimas.

Tas dvi ypatybes panaudojant galima pagaminti įvairių veislių augalų ir gyvulių.

Bet kiekvienas savininkas, kiekvienas gyvulių veislių gamintojas žino, kad, norint išauginti naujos veislės žolių ar gyvulių, negalima jiems leisti vaisintis su bet kokiais, palaidai augančiais gamtoje.

Taigi, norint pagaminti naujos veislės augalų ar gyvulių, reikia tyčia apgalvotai ir sistematiškai prie to eiti. Tai pavyksta turinčiam protą žmogui.

Bet seniau, kada pasaulyje dar nebuvo žmogaus, jis negalėjo vadovauti augalų ar gyvulių plėtojimos. O jei tobūlesnės veislės augalus ar gyvulius paliksi laisvai gyventi, tad jie kryžiuojas su bet kokiais tos pačios rūšies ribose, patobūlintosios veislės su nepatobūlintaisiais, ir tokiu būdu įgytosios ypatybės ar patobūlinimai išsilygina ir ilgainiui dingsta.

Kas tad, anot Darvino, buvo tuo vadovu augalams ir gyvuliams išsiplėtojant? Darvinas skelbia, kad tuo vadovu buvusi kova už būvį ir lyties pasirinkimas.

Toje kovoje silpnesni žūva, netobūlieji, nepritaikintieji prie gyvenimo aplinkybių organizmai dingsta. Lieka tik galingesnieji, tobūlesnieji.

Be to, lytiniams santykiams pasirenkama gražesni, tobūlesni, o tėvų tobūlumus paveldėja vaikai.

Jei ir sutiktume, kad taip galėjo tobūlintis įvairios augalų ar gyvulių veislės tos pačios rūšies ribose, pačios svarbiosios kliūtys dar tebebūtų.

Augalų ir gyvulių yra įvairių rūšių. Ir tų rūšių priskaito tūkstančius. Darvinistai sako, kad įvairių rūšių augalai ir įvairių rūšių gyvuliai išsiplėtojo vieni iš kitų. Bet čia ir kyla klausimas, kaip iš vienos augalų ar gyvulių rūšies pasidarė kitos? Kaip, sakysime, iš karvelio pasidarė višta, arba iš vištos antis ir tt.

Matė tą sunkumą ir pats Darvinas. Tad jis ir skyrė tai transformacijai ilgus laiko periodus. Darvinas manė, kad per tokius ilgus laiko periodus galėjo persikeisti ir pačios rūšys.

Per atmainumą įgytosios ypatybės ilgainiui taip padaugėjo ir per paveldėjimą jos taip sustiprėjo ir susikristalizavo, jog tos naujai įgytos ypatybės galėjo nusverti senesnes, ir taip susitverti naujas augalų ar gyvulių tipas arba rūšis.

Be to, lytiniuose santykiuose vis stengtasi parinkti sau tobūliausią individą. Tokiu būdu susitvėrė vis didesnis skirtumas tarp naujojo individo ir pirmykščio prototipo.

Paskelbęs savo išsiplėtojimo teoriją Darvinas pranešė, kad jo teorija neturinti nieko priešingo tikybai. Tuomet prie gyvulių išsiplėtojimo jis nepridėjo žmogaus išsiplėtojimo.

Bet jo kai kurie pasekėjai, ypač Haeckel 1868 m. iš gyvulių išvedė ir žmogų. O 1871 m. tą pat padarė ir pats Darvinas savo veikale „Descent of Man“.

Tokia trumpoje santraukoje yra Darvino paskelbtoji išsiplėtojimo teorija.

Ištikimaisiais darvinizmo pasekėjais ir uoliaisiais jo platintojais buvo ir yra materialistai monistai.

Didžioji jų dalis, Haeckeliui vadovaujant, nužengė toje srityje toliau už savo mokytoją Darviną.

Pasiremdami Darvino teorija jie sutvėrė materialistiškai filosofišką visatos teoriją, kuri skelbia, kad ne vien organiškos esybės ir jų rūšys, bet ir visa visata su jos nuostabia tvarka išsiplėtojo atsitiktinai iš pradinio chaoso ar netvarkos.

Kadangi tos teorijos karščiausias apaštalas buvo E. Haeckelis, tad ji vadinama dažnai ir haeckelizmu, o kartais — materlališku ateizmu.

Koks buvo gyvybės išsiplėtojimas tegali nurodyti ne zoologija, ne sulyginamoji anatomija, ne embriologija, nes tie mokslai tenurodo, kaip yra dabar. Tame dalyke tegali tarti svarų žodį paleontologija. Ar buvo kokia evoliucija, jei buvo, kokia ji buvo, geriausiai parodo atkastos augalų ir gyvulių liekanos.

Kadangi paleontologijos mokslo daviniai netinka arba priešinas darvinistų teorijai, tad paleontologijos mokslas ir jo atstovai tame klausime yra darvinistų nustumiami į antrą ar trečią vietą, o patys uolieji darvinizmo skelbėjai yra iš zoologų, embriologų ir palyginamosios anatomijos atstovų.

Pasaulio tikslingumas, kurs aiškiai įrodo Dievo buvimą, nedavė materialistams ramumo.

Ilgą laiką laukta ir ieškota, be neatsiras toks ricierius, kurs užmuštų tą slibiną — pasaulio tikslingumą. Pagaliau atsirado tas didvyris. Jis buvo Karolis Darvinas, apsišarvavęs savo teorija.

Jo paskelbtoji kova už būvį ir natūralė atranka, anot Haeckelio ir kitų materialistų, turėjo įrodyti, kad jokio pasaulyje tikslingumo nėra.

Materialistai sutiko Darvino teoriją kaip kokį išganymą. Iš visos išsiplėtojimo teorijos jie padarė svarbiausią tą jos dalį, kuri fataliai susijungia su materialistine filosofija, nes ji, rodės, nugalabijo tą baisų slibiną — tikslingumą, o į jo vietą pastatė aklą būtinumą, ir tai suteikė Darvinui aukščiausią garbės vainiką.

Darvino teorija ilgą laiką buvo materialistiškam monizmui įrankiu kovoje su krikščioniškąja religija.

Per tiek dešimtmečių Darvino teorija buvo materialistams aksioma.

Darvinistai yra monistai. Monizmas yra sistema, nupinta didumoje iš ateistiškai materialistiškų hipotezių. Monistai tepripažįsta tik medžiagą ir jos jėgas. Anot jų, viena ir ta pati mechaniška jėga valdo ir tvarko visą evoliuciją: ir neorganinių daiktų, ir gyvų augalų, ir jaučiančių gyvulių. Monistai nepripažįsta nei

Dievo, nei sielos, nei kitokių dvasių, nes tai nesutinka su materialistinio monizmo dogmatais.

Bet monizmo dogmatai nėra paremti jokiais mokslo daviniais, o patys tvirtinimai à priori mokslo dar nepadaro.

Mokslo vadų nuomone, kaip šit L. Pasteuro ar Claude Bernardo gamtos mokslo objektu yra materialiai pojūčiais pasiekiami fenomenai. Mokslas tyrinėja pirmatakus, kurie yra sąryšyje su fenomeno pasirodymu. Jis tyrinėja ir tai, kas iš to fenomeno kyla, paskui jį seka. Kas yra anapus to, tas gamtininkams nepriklauso. O jei gamtininkas kalba ir toje srityje, kuri jam nepriklauso, jis kalba ne kaipo gamtininkas, bet kaipo kas kitas.

Mokslininkas, ištyręs faktus, priima tokią išvadą, kokia iš jų išplaukia, o ne tempia juos prie savo jau iš anksto nustatytos teorijos.

Deja, daugumas monistų su savo vadu E. Haeckeliu priešakyje, elgias kitaip. Jie tempia gyvenimo faktus prie savo teorijos, o teoriją – prie à priori nustatytų, jokiais mokslo daviniais neįrodytų monizmo dogmatų.

Tad monistų dogmatiškoji teorija tapo faktams ir mokslui Prokrusto lova.

Mokslo laisvės monizme nėra. Tad vienas Wasmanno oponentas, profesorius Dahl sako: „Kur yra mokslo laisvė? Mums sakoma, kad mokslas ir jo mokymas mūsų amžiuje yra laisvas. Tai gali būt teorijoj. Bet tie, kuriems pavestas tas principas saugoti, yra žmonės. Monizmo šalininkai turi faktiną galybę skirti zoologijos profesorius. Kas natūrališkesnio, kaip tai, kad jie skiria vien tik tokius, kurie nėra priešingi monizmui... Tad aš vėl klausiu, kur yra mokslo laisvė?“ [1])

Mechaniškajam monizmui darvinizmas esąs paskutinioji išganymo lenta. Tai pripažįsta ir kaikurie monistai patys. Bet Du Bois Reymond pareiškė baimės, kad ta išganymo lenta nepasirodytų tik šiaudu. Kaip tik taip ir pasirodė.

Evoliucijos srityje monistai skelbia, kad ir augalai ir gyvuliai išsiplėtojo iš vieno bendro ar kelių pirmykščių protėvių, kad ji įvyko be Dievo, tik pačiomis natūralėmis medžiagos jėgomis.

Įrodyti, jog visos gyvosios būtybės išsiplėtojo iš vieno bendro ar kelių protėvių, surasta gyvijos sistema, kuri apima visą gyviją ir ją suvienija į labai gražią vienybę.

Tiesa, ta gyvijos tvarka ir sistema tikrai yra, bet ta tvarka ir ta sistema visai nerodo, kad įvairios augalų ir gyvulių rūšys būtų kilusios iš to paties bendro protėvio.

Tiesa, toks bendras protėvis materialistiškajai išsiplėtojimo teorijai yra būtinas, kitaip mirtinas jai pasidaro klausimas: jei gyviai yra kilę iš kelių ar iš daugelio protėvių, kokiu būdu jie

---

[1]) Naturwissenschaftliche Wochenschrift, 1907, N 40, Berlin.

begalėjo sutverti tą sistemą ir harmonišką vienumą, kurį matome pasaulyje.

Kadangi tvarka yra proto, o ne nuotykio padarinys, tad ji neabejotinai įrodo, kad yra Dievas. Kad išvengtų tokios nepageidaujamos išvados, materialistai evoliucionistai ir skelbė, kad gyvija išsiplėtojusi iš to pat protėvio ir kad visos gyvių rūšys yra to paties kamieno šakos ir šakelės.

Bandydami įrodyti tokį išsiplėtojimą, darvinistai pradėdavo nuo menkiausio gyvo daikto ir baigdavo žmogumi.

Bet tais bandymais nepatenkinti nė patys materialistai, nes tušti tarpai tarp rūšių ir familijų yra tokie platūs ir jų taip daug, bedugnės tarp jų taip gilios, o jas jungiantieji sąnariai taip negausingi ir jie patys dažnai nepasitikėtini, jog ir karščiausi materialistų troškimai neįstengė per tas bedugnes nutiesti perėjimui tilto.

Tai matydami, daug mokslininkų atmetė monophyletiškojo išsiplėtojimo teoriją, t. y., kad visi gyviai yra kilę iš to pat protėvio, jie tapo polyphyletiško išsiplėtojimo šalininkais, t. y. jie mano, kad gyvija išsiplėtojo iš daugelio įvairių protėvių.

Bet šitoji teorija yra materializmui visai nepakeliui: tuomet ta nuostabioji augmenijos ir gyvulijos tvarka ir sistema rodo esant pasaulio Tvarkytoją Dievą.

Įrodyti, jog žmogus yra kilęs iš gyvulių, Fritz Müller ir Ernst Haeckel paskelbė vadinamąjį „biogenetiškąjį įstatymą“.

Tuo įstatymu „ontogenija esanti trumpas phylogenijos atkartojimas“, kitaip sakant, kad individo išsiplėtojimas esąs trumpas rasės išsiplėtojimo atkartojimas. Tad žmogaus embriono išsiplėtojimas esąs visos žmonijos išsiplėtojimo atkartojimas, nuo pat pirmykščio gyvio iki visiškai išplėtrėjusio žmogaus.

Kad embriono gyvenimas būtų protėvių išsiplėtojimo istorijos atkartojimas, gilesni tyrinėjimai įrodė, jog tai netiesa. Gamtoje tokio įstatymo nėra.

Kaikuriuos paskirus apsireiškimus apibendrindamas Haeckelis sutvėrė universalį įstatymą.

Dėl to jau prieš keliasdešimt metų tą vadinamąjį įstatymą atmetė tokie mokslininkai, kaip E von Baer, Rathke, Joh. Muller, vėliau ir Oppel, Keibel, O. Hertwig, Steinmann, Beard, Driesch, Emery, Fleischmann, Hensen, Reinke, Karl Vogt ir daug kitų.

Paleontologas Koken sako, kad biogenetiškasis įstatymas gimė per neištyrimą faktų[1]). Profesorius H. Obermaier sako: Mes turime atmesti į šalį perdėtą nuomonę, kuri stengias įrodyti žmogaus užmazgą, kaipo kleidoskopišką protėvių palikimo mozaiką[2])

Materialistų monistų vadas E. Haeckel, norėdamas įrodyti,

---

¹) Palaeontologie und Deszendenzlehre 1902, 226.

²) Der Mensch der Vorzeit, t. I. 375.

kad žmogus yra išsiplėtojęs iš gyvulių, vartoja ir melagystes, ir prigaudinėjimus ir pagaliau falsifikacijas. Jis net kelis kartus falsifikavo embrionus. Tai buvo jam įrodyta kartkartėmis įvairių mokslininkų[1]).

Vienas iš pagrindinių darvinizmo dėsnių, kaip minėjome, yra augalų ir gyvulių atmainumas.

Nors gamta, o ypač žmogus, ir gali padaryti kai kurias atmainas augaluose ar gyvuliuose, bet tas galėjimas yra apribotas. Galima pagaminti įvairių veislių augalų ar gyvulių, bet ar galima pakeisti jų rūšis, eina ginčai. Evoliucionistai sako, kad galima, o jų oponentai tvirtina, kad rūšys yra pastovios, kad jų perkeisti ar perdirbti iš vienos į kitą — negalima.

Visi pripažįsta, kad galima pagaminti įvairių veislių, sakysime, rožių, jurginų, vištų, arklių ir t. t., bet kad būtų galima pagaminti, sakysime, iš rožių karklus, iš eglių ąžuolus, iš vištų gegužes ar žąsis, iš šunies aviną, iš karvės arklį ir t. t. daugumas to nepripažįsta.

Jie sako, kad kiekviena augalų ar gyvulių rūšis turi savo ribas, kurių neperžengia, kad ir jų sėklose ar kiaušiniuose jau yra specifiškas skirtumas.

Kad rūšys yra pastovios, tam yra daug galingų mokslo įrodymų.

Naujos augalų ar gyvulių veislės nė viena, nors ir geriausia, neturi palinkimo dar labiau tobulėti, bet turi didelį palinkimą grįžti atgal prie savo buvusiojo tipo.

Naujai pagaminta veislė, kad išlaikytų savo įgytuosius patobulinimus, turi lytiškai nesidėti su tokiais, kurie tų patobulinimų neturi. Tai gali apsaugoti žmogus, kuriam rūpi tokią veislę pagaminti.

Bet jei augalai ar gyvuliai nėra taip žmogaus saugojami, augdami palaidai gamtoje, jie maišos ir apsivaisina su bet kokiu savo rūšies individu, kurs tokio patobulinimo visai neturi.

Įgytosios ypatybės ir patobulinimai tokiu būdu niveliuojas, silpnėja ir dingsta. Tad palikti sau gyvuliai ar augalai ilgainiui sugrįžta prie savo prototipo[2]).

Kai kuriems rodosi, kad nauja augalų ar gyvulių rasė galėjo susitverti per susikryžiavimą vienos augalų ar gyvulių rasės su kita.

Ne, taip nesusitvėrė esančios pasaulyje augalų ar gyvulių rūšys.

---

[1]) Apie tai plačiau aprašyta: E. Denart, Die Wahrheit über Ernst Haeckel; Dr. Brass, Das Affen-Problem; O. D. Chwolson, Hegel, Haeckel, Kossuth und das zwölfte Gebot; Fr. Paulsen, Philosophia militans; Prof. Loofs, „Antihaeckel"; Kuriam minėtieji veikalai dėliai kokios nors priežasties būtų neprieinami, apie tą patį, nors ir ne taip plačiai, gali surasti mano brošiūroje „Paskutinis mokslo žodis".

[2]) Yves Delage, La Structure du Protoplasma et les théories sur l'hérédité.

Gamta ne vien nėra linkusi tverti naujų rūšių, priešingai, ji yra linkusi palaikyti esančiąsias. Susikryžiavimas, susimaišymas rūšių per lytiškus santykius gamtoje savaime beveik neįvyksta. Tos pačios rūšies, bet ne tos pačios veislės individai yra taip pat veislingi, jei ne veislingesni už tuos, kurie yra tos pačios veislės.

Tuo tarpu sukryžiavimas ne vienodos rūšies individų yra arba bergždžias, arba iš tokių lytiškų santykių užgimę vaikai yra bevaisiai, bergždi, arba jų vaisingumas po kelių gentkarčių išsi semia, ir rūšys vėl tampa tyros.

Taigi tarp vienos ir kitos rūšies individų bergždumas, arba betarpis arba bent po kelių gentkarčių, yra bedugnė, kuri perkerta kelią pereiti iš vienos rūšies į kitą.

Tai yra didelis įrodymas, kad tokios evoliucijos, kurią skelbia darvinistai, nebuvo.

Garsingas gamtininkas Pfaff sako: „Gamta su nuostabiu nuosaikumu padarė viską, kad sukliudytų susitvėrimą naujų rūšių. Galime sakyti, gamta viską padarė, kad išlaikytų neatmainias ir nuolatines rūšis“.

Daug mokslininkų įvairiais būdais mėgino perkeisti augalų ir gyvulių rūšį: iš vienos rūšies padaryti kitą. Bet visi tie bandymai nuėjo niekais. Nė vienam ir niekur nepavyko iš vienos rūšies augalo ar gyvulio padaryti kitos rūšies augalą ar gyvulį, sakysime iš vištos pagaminti antį ar ką kitą.

O jei rūšys yra pastovios, sako Virchov, tai kaip begalima kalbėti apie evoliuciją.

Pažiūrėkime, ką tuo klausimu kalba paleontologijos mokslas.

Žemės pluta susideda iš įvairių sluoksnių. Tuos sluoksnius bekasinėdami, mokslininkai randa praėjusių tolimų laikmečių liekanų: žmonių, gyvulių, augalų. Giliau besikasant, prieinama ir prie tokių sluoksnių, kur nebėra jokių gyvybės liekanų, nes tie sluoksniai yra pasidarę tada, kai ant žemės dar nebuvo jokios gyvybės. Tie sluoksniai vadinas azoiški.

Dabar kyla klausimas, ką kalba tos iškastosios liekanos, ar jos liudija už darvinizmą, ar prieš jį.

Bekasinėjant yra surasta daug tūkstančių rūšių suakmenėjusių gyvulių ir augalų liekanų. Tos iškastosios liekanos liudija prieš darvinizmą.

Iš terciaro periodo pagaliau žemųjų rūšių atrastosios liekanos rodo, kad šių laikų tų pačių rūšių gyviai tebėra be jokio atsimainymo.

Pačių darvinistų nuomone, naujos rūšys susitvėrusius per ilgus laiko periodus, per daugybes atmainų, pereinamųjų formų.

Bet tam priešinas paleontologijos ištirti faktai. Iškasamosios augalų ir gyvulių liekanos rodo, kad ir tuomet buvo ne koks chaosas ar netvarka, bet gražiai suorganizuota sistema. Ir augalai ir gyvuliai padalyti į rūšis, kaip ir dabartiniai.

Jei būtų buvęs toks perėjimas iš vienos rūšies į kitą, kaip tai tvirtina darvinistai, būtų daugybės to perėjimo liekanų: daugybės dar neišsiplėtojusių, dar tebesiplėtojančių formų.

Jei jų kada būtų buvę, būtų galima surasti ir jų atlaikų. Tuo tarpu, tų pereinamųjų formų niekur nesurandama. Niekur neatrasta tokių sutvėrimų, kurie būtų besiformuojąs paukštis, ar kas kitas toks.

Be to, jei būtų buvusi tokia evoliucija, kokia skelbia darvinistai, turėjo būti ankstesniame periode daugybės pereinamųjų formų ar bent embrionų tų augalų ar gyvulių, kurie pasirodo visai išsiplėtoję paskesniame periode. Tuo tarpu taip nėra.

Imkime kad ir terciarį periodą. Jame pasirodo šimtai stuburinių, be jokių pereinamųjų formų ankstesniame periode. Jie pasirodo vienu kartu, be jokios transformacijos, be jokio išsiplėtojimo. Ir tie gyvuliai labai skirias vienas nuo kito: vieni minta augalais, kiti mėsėdros ir t. t.

Terciaro pradžioje, sako mokslininkas G. Steinmann, atsiranda įvairių rūšių žinduolių. Ankstybesniajame periode turėtumėm rasti liekanų, kaip jie išsiplėtojo iš to vieno protėvio, bet tokių liekanų nėra[1]).

Be to, aukštesnės rūšies esybės gan dažnai pasitaiko kartu su žemesniosios rūšies esybėmis. Darvinistų teorijai tai yra didelė kliūtis.

Liekanos, kilusios iš tolimų praėjusių laikmečių yra labai gausingos. Jų iškasta daug. Jos liudija prieš darvinizmą ir prieš monizmo dogmatus. Jų liudijimas šitame klausime yra svarbiausias.

Prieš darvinistų teoriją liudija ir istorija.

Seniausi istorijos atlaikai rodo, kad ir senovėje būta tokių pat augalų, tokių pat gyvulių, tokių pat žmonių.

Egipte surasta ant grabų išpiešta, ant akmenų iškalta įvairių gyvulių ir augalų. Grabuose surasta mumijų, augalų, sėklų ir tt. Tos liekanos turi kelis tūkstančius metų. Tos liekanos rodo, kad anų laikų ir augalai, ir gyvuliai, ir žmonės buvo tokie pat, kokių ten randame ir šiandien: per tiek tūkstančių metų, per tiek šimtų gentkarčių jie nė kiek neišsiplėtojo.

Tą pat liudija ir dabar gyvenantieji augalai, gyvuliai ir žmonės.

Jei iš tiesų gamta turi savyje galybės plėtotis iš vienų rūšių į kitas, jei iš tikrųjų tokiu būdu išsiplėtojo tas nuostabusis pasaulis, tą pačią galybę ji parodytų ir dabar. Ir dabar pasaulyje turėtų būti tokių esybių, kurios yra pačiame plėtrėjimo procese, sakysim, kad ir iš gyvulio į žmogų. Bet to niekur nėra.

Taigi gamtos daviniai yra priešingi darvinizmui.

Genialusis Linne savo sistematikos pagrindan deda rūšių pastovumą.

---

[1]) Steinmann, Einführung in die Paläontologie, Leipzig.

Rūšių atmainumo teorijos kritiką geriausiai yra parašęs genialis mokslininkas Cuvier. Taip aiškiai ir taip galingai jis įrodė rūšių pastovumą, jog iki šiol jokia kritika dar neįstengė išklibinti jo įrodymų.

Darvinas ir jo pasekėjai skelbia, kad išsiplėtojime vadovavusi kova už būvį ir seksualis pasirinkimas.

Su kovos už būvį pagalba, anot darvinistų, įvyksta natūralis parinkimas: galingesnieji tinkamiau suorganizuoti, labiau pritaikinti prie gyvenimo aplinkybių toje kovoje visuomet imdavę viršų, o silpnesnieji, netobūlesnieji, nepritaikintieji gyvenimo aplinkybėms dingdavę.

Bet čia tuoj kiekvienam kilsta klausimas: jei kovoje su tos pačios rūšies individais nugalėtojais yra tie, kurie toje rūšyje pasiekė tobūlumo laipsnį, o kovoje su išorinėmis aplinkybėmis nugalėtojais yra ne jie, bet tie, kurie geriau prisitaiko gyvenimo aplinkybėms, tad koks gali būti tokios kovos rezultatas? Kokiu būdu ta kova gali vesti prie pakeitimo rūšies. Čia parinkimo vienokių individų nėra.

Kovoje už būvį ne visuomet laimėja patys galingieji. Labai dažnai palieka atsargieji ir bailieji. O drąsieji ir galingieji dažnai žūva per savo drąsumą.

Juk ir dabar dar tebėra daugybės menkų organizmų, o, sakysime, galingieji mamutai dingo.

Jei taip, tad kaip gali kova už būvį išaiškinti plėtotę vis į tobūlesnius, galingesnius?

Mokslas įrodo, kad ir patys žemieji gyviai, nuo seliuro laikų iki šioł tebėra ant to pat išsiplėtojimo laipsnio, nei jie dingo kovoje už būvį, nei jie toliau plėtojosi.

Antra vertus, daugelis ypatybių, kurios skiria vieną gyvių rūšį nuo kitos, kovoje už būvį neturi jokios reikšmės, dėl to negali būti tokio parinkimo padariniu.

Darvinistai sako, kad kovoje už būvį palieka tie gyviai, kurie yra geriau apsiginklavę ir labiau pritaikinti gyvenimo aplinkybėms.

Žmogus kovoje už būvį ne vienu atžvilgiu yra daug blogiau apsiginklavęs, negu bent kaikurie gyvuliai.

Taip antai turėjimas gero kailio kovoje už būvį yra labai naudingas. Kokiu būdu jam dingo kailis besiplėtojant iš žemesnių už jį gauruotų gyvulių. Čia plėtojimąsis būtų įvykęs atvirkščiai.

Žmogus labiau jaučia oro atmainas, labiau yra prieinamas ligoms negu daug gyvulių. Jis gema visai bejėgis ir ilgus metus gyvena vien kitų globoje.

Tokia būsena negali būti kovos už būvį padarinys, nes yra diametraliai priešinga jos natūrai.

Kovos už būvį ir lytiškų santykių pasekmė dažniau esti niveliacija negu progresas. Tai rodo kad ir šitas galvojimas.

Jei koks, sakysime, gyvulys įgijo kokį patobūlinimą, jis tegali jį perleisti savo vaikams tik tada, jei jis susidės lytiškai gyventi su kitu tokiu, kurs taip pat turi tą patobūlinimą. Pradžioje tokių tegalėjo būt maža. Susidėjus su tokiu, kurs to patobūlinimo neturi, įvyksta tų patobūlinimų niveliacija, jie silpnėja ir ilgainiui nyksta.

Juo mažiau yra tokių, kurie turi tą patobūlinimą, juo didesnis palyginti yra skaičius tų, kurie to patobūlinimo neturi, tuo didesnis yra šansas sueiti į lytiškus santykius su tuo, kurs to patobūlinimo neturi, tuo didesnis yra šansas įgytajam patobūlinimui silpnėti ir pagaliau visai dingti.

Ypač kai kurie kūno organai yra labai naudingi kovoje už būvį. Per tą naudingumą, sako darvinistai, ir susiorganizavo tų organų pradžia, o paskiau per tą naudingumą jie išsitobūlino.

Kovai už būvį kokio naujo organo naudingumas neduoda jokio pagrindo, kad jis gimtų ir susiorganizuotų.

Sakysime, kokiam gyvuliui prasideda formuotis akis ar sparnai, sutinkamai su pačiais darvinistais, tai formavos per ilgas gentkarčių eiles.

Visiškai išsiplėtojusios akys, arba galingi sparnai, be abejo, yra labai naudingi kovoje už būvį. Bet pradžioje jie formavos, iš jų naudos nebuvo jokios. Kovoje už būvį jie negelbėjo.

Jei tokia atmaina, kol kas dar nenaudinga, ir būtų įvykusi, tokia atmaina per gyvio apsivaisinimą su kitu normaliu tos pačios rūšies gyviu, tampa sumažinta, o kadangi tai eina per ištisas gentkarčių eiles, ji visai išnyksta.

Nemažesnis darvinistams sunkumas yra šitas klausimas: iš kur atsiranda tas palinkimas įgyti naują organą, kurio ta esybė neturėjo, arba kurio visai nė būte nebuvo pasaulyje. Sakysime, palinkimas įsigyti akis ar ausis, kurių nė būte nebuvo pasaulyje.

Organų atsiradimą negalima išaiškinti jų funkcionavimu. Organai turi pirmiau būti, o paskui, būdami, funkcionuoti. Pirmiau turi būti akys ir tik esant joms tegalima matyti. Pirmiau turi būti ausys, ir tik su esančiomis ausimis tegalima girdėti.

Ta darvinistų sistema verčia pripažinti, kad išsiplėtojimas turėjo įvykti šūkiais, o tai yra darvinizmo teorijai mirtis.

Yra ir kitų nė kiek nelengvesnių darvinistams klausimų. Sakysime, jei per naudingumą gyviai įsigijo bent kai kuriuos organus, dėl ko jų teįsigijo tik kai kurių rūšių gyvuliai, o kitų rūšių individai jų neįsigijo, nors ir jiems tie organai kovoje už būvį būtų labai naudingi. Imkime, pavyzdžiui, kad ir žmogų. Jis turi ir protą, o kai kuriems netrūksta nei gerų norų, nei sumanumo, tačiau negali sau išauginti kad ir tinkamų sparnų. Arba, dėl ko, sakysime, akys yra simetriškai sustatytos? ir t. t. To neišaiškinsi jokia kova už būvį.

Iš to aišku, kad kova už būvį ir prisitaikinimas gyvenimo aplinkybėms negali padaryti iš beakio matantį, iš to, kurs neturi

girdėjimui organų girdintį ir t. t. Skruzdys, sako gamtininkas E. Wasmann, išperi vabalų lomechusini vaikus, kurie suryja daugybes skruzdžių perų. Darvinistų teorija, skruzdys, sako Wasmann, turėtų niekuomet neperėti tų vabalų vaikų, kadangi jie yra jų naikintojai. Ir paleontologas Koken sako: „Paleontologijos istorijoj mes dažnai nerandame jokios kovos už būvį, o kita vertus, dažnai yra palinkimas išplėtoti tai, kas yra nenaudinga, o kartais žalinga“. [1])

Kadangi atmainumas, kaip daugeliui kad rodos, neperžengia rūšies ribų, tad ir kitasis pagrindinis darvinizmo dėsnis — paveldėjimas—išsiplėtojimo teorijoj nustoja savo svarbos.

Darvinizmas kitados turėjo daug šalininkų. Pirmajam entuziazmui atvėsus, giliau ištyrus dalyką, pasirodė, kad Darvino paskelbtoji teorija yra klaidinga.

Pamatinę kritiką darvinizmui iškėlė tokie mokslininkai, kaip A. Wigand, E. von Baer, R. Virchow, o ypač J. Ranke savo klasiškame veikale „Der Mensch“.

Daug žymių mokslininkų, sąžiningai ir nuodugniai ištyrę darvinizmą, atmetė jį. Dabar mokslininkų tarpe jis turi daug daugiau priešininkų. Savo šalininkų jis turi ypač pusinteligenčių tarpe.

Daugelio mokslininkų darvinizmas jau laikomas mokslo nugalėta didelė klaida, daug pakenkusia mokslui, sulaikiusia jo pažangą.

Taip antai Fleischmann, pats ilgą laiką buvęs darvinistu, bet galutinai įsitikinęs jo klaidingumu, parašė knygą: „Die Deszendenztheorie“. Toje savo knygoje jis vadina darvinizmą „neapginamu, iš svajonių pastatytu pastatu“.

Taip pat smerkia darvinizmą E. v. Hartmann, savo veikale „Die Abstammungslehre seit Darvin“; Jos. Eugert, Der naturalistische Monismus Haeckels auf seine wissenschaftliche Haltbarkeit geprüft.“; H. Meyer, Der Gegenwärtige Stand der Entwiklungslehre; H. Baum, Darvinismus und Entwicklungstheorie.

„Darvinizmas nuo daug metų, sako W. Haacke, yra ne vien nenaudingas, bet ir pragaištingas.“

Plate's mėginimą apginti darvinizmą žymus zoologas Dr. Hans Driesch vadina laidotuvių pamokslu, pasakytu taisyklė: „de mortuis nihil, nisi bene“.

Tas pat mokslininkas H. Driesch jau 1896 m. laikraštyje „Biologisches Zentralblatt“ rašė: „Įtalpos atžvilgiu darvinizmas jau yra nuveiktas. Jei jis ir nebūtų nuveiktas, jis nieko neišaiškina.“ Tas pat mokslininkas kitoje to pat laikraščio vietoje sako: „Darvinizmas jau priklauso istorijai, kaip ir kitas mūsų amžiaus

[1]) Koken, Palaeontologie und Deszendenzlehre.

įstabumas, Hegelio filosofija."[1]) „Šviesaus proto žmogui, sako H. Driesch, darvinizmas yra senai numiręs."[2])

Prof. Oskar Hertwig vokiečių gamtininkų susirinkime Achene pasmerkė darvinizmo natūralio parinkimo teoriją.

„Darvinizmas jau yra nuteistas", sako E. v. Hartmann. „Perlaužus materializmo ledą, sako mokslininkas Uexküll, bus pripažinta, kad darvinizmas sutrukdė biologijos mokslo pažangą bent pusę šimtmečio".

Anot daugelio mokslininkų, Darvino teorija jau priklauso įstorijai Triukšmingai ji garbinta, ir tyliai ji laidojama.

Daugumas dabartinių didžiųjų gamtininkų, kaip šit. Dennert, Driesch, Eimer, Fleischmann, Haacke, Kassowitz, Reinke, Vries, Wasmann, Wolff ir daug kitų atmeta pagrindinius darvinizmo dėsnius, būtent, kad nesą pasaulyje tikslingumo, kad gyvių plėtojimasis į aukštesnį laipsnį įvykstąs per natūralį parinkimą, per kovą už būvį. Anot jų, evoliucija darvinizmo ar haekelizmo forma jau yra numirusi.

Jie skelbia evoliuciją pataisyta forma. Jie pripažįsta plėtojimosi tikslingumą, t. y. vidujinę gyvio tendenciją į tikslą, kurio jis siekia.

Kai kurie bet kokią evoliucijos teorijos formą vadina darvinizmu. Toks vadinimas yra klaidingas. Darvinizmas tėra viena iš evoliucijos teorijos formų. Evoliucijos teorijos formų yra ne vien darvinizmas, yra ir kitų. Čia paminėsiu kad ir neolamarkizmą.

Pagaliaus ir pats E. Haeckel Berlyne savo paskaitoje pripažino, kad negalima maišyti darvinizmo su evoliucijos teorija, nors jam pačiam tat labai dažnai atsitikdavo.

Darvinizmui smunkant, mokslininkų evoliucioncistų tarpe vis labiau galėjosi neolamarkizmas. Tie mokslininkai atmeta aklą nuotykį, kurs yra surištas su darvinizmu. Iš savo esmės nuotykis yra chaoso priežastis, o darvinistai stengės jį padaryti kosmoso priežastimi.

Į nuotykio vietą tie mokslininkai savo teorijoj pastatė pasaulio tikslingumą.

Teleologija laimėjo. Žengiant gamtos mokslams tolyn, vis labiau aiškėjo pasaulio tikslingumas. Jį mato visi, kurie turi neužmerktas akis. „Darvino pastangos neigti tikslingumą, sako prof. J. Reinke, nepavyko".

Šitoji evoliucijos teorijos forma nors ir mažiau už darvinizmą teturi sunkumų iš mokslo pusės, bet ir jai, kaip evoliucijos teorijai, jų netrūksta.

Išsiplėtojimo tvarka, kurią skelbia evoliucijos teorija, neatitinka tos tvarkos, kurią rodo iškasiniai (Agassiz, Pfaff).

---

1) Biologisches Zentralblatt, 1896, l. 355.
2) Biologisches Zentralblatt, 1902, 182.

Perėjimo formų tarp rūšių, kurių reikalauja teorija, kaip ir nėra. Tuo tarpu jų turėtų būti labai daug. O jei kuri kartais ir pasirodo perėjimo forma ji pasirodo nelaiku. Taip šit gyroceras atrodo kaip vidurinė perėjimo forma tarp nautilus ir lituites, bet jis pasirodo daug vėliau ir negali būti tikru tarpininku. Iš to fakto, kad nesurasta perėjimo formų, negalima išsisukti pasakymu, kad dar neužtektinai liekanų tesurasta, kad ateityje iškasiniai parodys ką kitą.

Nors surasta toli ne viskas, bet ieškota daugybėse pasaulio vietų, ir visur pasirodė tas pat faktas: rūšys atsiranda staiga be perėjimo formų.

Progreso dėsnis yra išsiplėtojimo teorijos pagrindas. Tuo tarpu tas dėsnis ne visuomet esti paleontologijos patvirtinamas. Jau ir Karl Vogt pripažino, kad evoliucijoj, šalia progresuojančių tipų, yra ir regresuojančių ar retrogradiškų ir t.t., ir tt.

Būtų klaidinga manyti, kad evoliucijos teorija neturi jokių faktų, kurie ją remtų. Be abejo, jų yra. Bet iš kitos pusės yra ir sunkių kliūčių jai nugalėti, yra galingų faktų, kurie rodo, kad pasaulis nėra išsiplėtojęs tokiu būdu, kaip skelbia evoliucijos teorija.

Ar yra priešingas krikščionybei pasaulio išsiplėtojimas ir jo teorija? Krikščionybei nėra priešingas nei pats pasaulio išsiplėtojimas, nei to išsiplėtojimo teorija.

Taigi išsiplėtojimo teorija pati savaime nėra priešinga krikščionybei. Jai vis tiek, ar bus mokslo pripažinta, kad Dievas sutvėrė visas augalų ir gyvulių rūšis tokias, kokias matome šiandien, ar bus mokslo pripažinta, kad Dievas pradžioje sutvėrė vieną ar kelias gyvių rūšis ir jiems suteikė galybę išsiplėtoti.

Tiesa, darvinizmas yra priešingas krikščionybei ir katalikai prieš jį kovoja. Bet prieš darvinizmą kovodami, katalikai kovoja ne prieš evoliucijos teoriją, kaipo tokią, o tik prieš materialistiškąją darvinizmo spalvą, kuri yra paremta ne faktais, kuriuos mokslas ištyrė, bet materialistiškojo monizmo dogmatais, kurie neturi nieko bendro su mokslu.

Evoliucija būtų priešinga krikščionybei, jei ši skelbtų, kad Dievas tiesioginai veikia, sakysime, betarpiškai siunčia lietų, perkūnus, augina gėles ir t. t.. Tuomet tikrai būtų galima pasakyti: nebereikalingas Jupiteris, nes jau surasta elektra ir tt.

Bet krikščionybė to neskelbia. Nėra jokio reikalo manyti, kad Dievas betarpiškai nustato, sakysime, kiekvieną gyvulio veikimą, kiekvieną perkūno trenkimą ir tt.. Dievas sutvarkė pasaulį, davė jam įstatymus, kuriais jis turi veikti.

Mes neieškome betarpiosios, bet pirmosios priežasties. Mes neklausiame, ar gamtos dalykai bei įvykiai yra pagaminti Dievo betarpiai, ar evoliucijos keliu jie išsiplėtojo. Mes sakome, kad jie yra pagaminti Proto. O kaip tas Protas juos pagamino ar tiesioginai ir betarpiškai, ar evoliucijos keliu, to mes neklausiame.

Evoliucija yra būdas, o ne priežastis. Juk čia tuoj kilsta klausimai: iš kur pati evoliucija, dėl ko ji pasiekia harmoniją, o ne chaosą. Juk pradžioje pasaulis buvo chaoso forma, dėl ko jame išsiplėtojo tokia tvarka? Be Dievo veikimo tai neišaiškinsi.

Tiesa, kai kurie įsivaizduoja Dievą, kaipo gamtos trūkumų papildytoją: kur tik pasaulio procese nebepakanka mechaniškųjų priežasčių, ten joms į pagalbą ateina Dievas, o kur užtenka mechaniškųjų priežasčių, ten ir Dievo nebereikia.

Tokia nuomonė yra klaidinga.

Dievas nustato savo sutvėrimų veikimą, nustatydamas jų esmę arba natūrą, kuri yra tų veikimų principas. Tokiu būdu sutvėrimai veikia savarankiškai, bet kita vertus, jų veikimo ir tvarkos galutinė priežastis yra Dievas.

Jei pasaulis dabartinį savo būvį pasiekė išsiplėtojimo keliu, tad Dievo galybė ir išmintis dar aiškiau čia pasirodo.

Tuomet matome nuostabią tvarką ne vien kiekvieno atskiro individo, bet ir viso pasaulio esybių išsiplėtojime, nuo pat žemiausio iki aukščiausio žmogaus.

Jei įvyko pasaulyje evoliucija iš chaoso į kosmosą, kiekvienam kilsta klausimas, kas nustatė tai evoliucjai kelią, kas užbrėžė jai tikslą, kas suteikė elementams tą galybę plėtotis į augštesnes esybes? Aišku, kad tai tegalėjo padaryti aukščiausias visatos Viešpats.

Kad pasaulis išsiplėtotų į dabartinį savo būvį, reikėjo pasaulio elementams ir jo jėgoms duoti tokią pakraipą, suteikti tokius įstatymus, kad iš paprastų elementų, iš jų netvarkos išsiplėtotų toks įvairus, toks sudėtingas pasaulis.

Visas tas sudėtingas ir taip surikiuotas pasaulis bent tam tikru būdu turėjo būti savo užmazgoje, iš kurios jis išsiplėtojo.

Mūsų apribotas protas, kad suprastų, koks nuostabus su tvarkymas yra kad ir paprastoje sėkloje, turi laukti, kol iš jos išaugs gėlė ar medis su nuostabiais žiedais ir vaisiais.

Taip pat iš pasaulio įvairumo, tvarkos ir sudėtingumo galime spręsti, kokia nuostabiai sutvarkyta tendencija ir galybė turėjo būt įdėta į aną pasaulio užmazgą, iš kurios jis išsiplėtojo.

Išsiplėtojimas eina prie didesnio tobūlumo. Vadinas, besiplėtojančiame pasaulyje turėjo būti visos būsimosios tvarkos idealas. Reikalingieji patobūlinimai palaipsniui įvyko griežtu planu, be jokių nusilpnėjimų, be jokių mėginimų, be jokių suklydimų.

Imkime konkretišką pavyzdį. Gyvybei pasaulyje atsiradus, šit keli narveliai, akli, be proto ima žengti progreso keliu, žengia iš to kelio nenukrypdami, lyg tartum žinodami visus progreso etapus, visuose tuose etapuose įvairumą ir prie ko jie turi prieiti, kad pasiektų galutinį išsiplėtojimą, tokį nuostabų sutvarkymą ir tikslingumą.

Tas išsiplėtojimo planas, ta tvarka ir tikslingumas, rodo esant pasaulį tvarkantį protą.

Juo didesnis yra gausingumas rūšių išsiplėtojusių iš vieno ar kelių protėvių, tuo aiškiau matomas begalinis Protas ir sutveriančioji Galybė.

Ir Claude Bernard savo veikale „De la Phisiologie générale“, tyrinėdamas pasaulio esybes, nuolat konstatuoja „tveriančią idėją“ (l' idée créatrice), „organizuojančią galybę“ (la puissance organisatrice) ir t. t.

Imanentišką tikslingumą matome visuose organizmuose. Kas pripažįsta pasaulyje esančią tvarką, kaipo faktą, ir sako, kad ta tvarka yra vien tik mechaniškų fenomenų padaras, jis patenka į šitą alternatyvą: arba jis turi pripažinti, kad ta tvarka yra nuotykio padaras, kas yra antimoksliškas absurdas, arba jis turi pripažinti tikslingai veikiantį mechanizmą, pagal planą, pagal įstatymus, kuris savo natūra siekia savo tikslo. Taigi jis turi pripažinti aukštesnį vienumo principą, kurio tikslingumas ir priežastingumas yra tik du pavidalu. Taip kalba Ed. v. Hartmann.

Kas gi yra tas protas, kurs tą planą nustatė, kas yra ta valia, kuri tą planą įvykdė? Vidujinį ar immanentiškąjį tikslingumą į esybes turėjo įdėti jų Sutvėrėjas.

Taip suprasta, be materialistiško nudažymo, evoliucijos teorija tampa Dievo buvimo įrodymu.

Evoliucijos teoriją, tokia prasme paimtą, už pusantro tūkstančio metų prieš Darviną surado ir skelbė šv. Augustino genijus.

Aiškindamas Šventraštį, kur aprašoma, kaip Dievas sutvėrė pasaulį, šv. Augustinas sako, kad Dievas ne tiesioginai sutvėrė augalus ir gyvulius, bet suteikė galybę, kad vanduo ir žemė juos pagamintų. Bent dalinės evoliucijos skelbėjais buvo Albertas Didysis ir šv. Tomas Akvinietis.

Kitasis sako: pasaulis išsiplėtojo medžiagos įstatymais. Daugiau niekas ir negalėjo išsiplėtoti pasaulyje tik tai, kas iš tikrųjų išsiplėtojo.

Taip, jei pasaulis išsiplėtojo, jis išsiplėtojo pagal įstatymus. Bet iš tų įstatymų mes žinome, kad yra tų įstatymų leidėjas — — Dievas.

Tie įstatymai yra didingi, jie veikia visur ir padaro didžią harmoniją bei tvarką, kuri yra pasaulyje. Ta tvarka mums įrodo esant pasaulio Tvarkytoją Dievą.

Pasaulis, sakoma, išsiplėtojo būtinai į šitą kosmosą.

Tegu ir taip.

Kiekvienas dalykas veikia pagal savo natūrą. Vadinas, pasaulio dalykų esmėje ir jų bendrame veikime mūsų kosmos buvo kaip kokia užmazga. O koks ten turėjo būti sutvarkymas, jei iš dalykų esmių ir jų bendro veikimo išsiplėtojo taip sutvarkytas pasaulis, kad jo tvarka toli praneša ir genialiuosius žmonių protus.

Visa tai aiškiai rodo esant tvarkantį Dievo Protą, nes daiktų esmes sutvarkė tas, kas jas sutvėrė, tai yra Dievas.

Pagaliau ir mechaniškas pasaulio išsiplėtojimas, kurs įvyksta pagal įstatymus ir pasiekia tvarką bei tikslingumą, užtenka įrodyti amžinojo Proto, tai yra Dievo, buvimui.

Pavyzdžiui, mechaniškai eina laikrodis. Bet tas pats mechanizmas yra padarytas gilaus proto, kurs visa tai sugalvoio.

Lygiai tas pat būtų ir didžiajam pasauliui. Nors visas pasaulis, visas jo tikslingumas, visa jo tvarka, būtų išaiškinama ir mechaniškai; kaip ano laikrodžio ėjimas, vis tiek jis rodo, kad yra protas, kurs tą visą sugalvojo.

O juk visiems aišku, kad akla medžiaga ir aklos jos jėgos tos tvarkos nesugalvojo. Čia aiškiai pasirodė Dievo, pasaulio Autoriaus Protas, kurs suteikė medžiagai tokius įstatymus, kuriais eidama, o pati akla būdama, išsiplėtojo į tokį įvairų, tvarkingą ir tikslingą pasaulį.

Tad, kaip energingai mes atmetame darvinizmą, sumaišytą su materialistiškojo monizmo dogmatais, neparemtais jokiais mokslo įrodymais, taip mes neturime jokios racijos atmesti evoliucijos teoriją, kurią skelbia daug naujųjų mokslininkų, pripažindami vidujinį išsiplėtojimo tikslingumą, kurs įrodo Dievo buvimą, ir tuo pat pasmerkdami nemoksliškus materialistiškojo monizmo dogmatus.

Evoliucija tokia forma visai nesipriešina sutvėrimo istorijai, aprašytai Šventraštyje.

Vadinas, ir tikėjimas, ir mokslas gali paduoti vienas kitam ranką ir gyventi visiškoje taikoje ir vienybėje, nors materialistiškieji monistai, gerai dalykų neištyrę, tiek pasistengė, kad juos nustatytų priešingai vieną antram.

Taip jau įvyksta kartkartėmis. Koks mokslininkas, gerai dalyko neištyręs, paskelbia, kad mokslas priešinas religijai. Bet kada dalykas tampa giliau ištirtas, pasirodo, kad ir mokslas ír religija yra visiškoje taikoje.

Prisiminę trumpai tą didingą evoliucijos kelią nuo chaoso iki kosmoso, šių dienų pavidalu, mes esame priversti pasakyti kad dangus ir žemė skelbia Dievo garbę.

XIX SKYRIUS.

Dievo buvimo įrodymas, paremtas jausmo atsiradimu.

Darvinistai, kaip minėjome, moko, kad pasaulio organizmai, įgydami vis naujų patobulinimų, išsiplėtojo nuo pat žemiausio iki pat aukščiausio žmogaus.

Matėme, kad pasaulio išsiplėtojimas negalėjo be Dievo įvykti.

Nors Dievo buvimą įrodo visas plėtojimosi procesas, bet kai kurie to išsiplėtojimo įvykiai ypatingai aiškiai įrodo, kad Dievas yra. Tokie yrą pirmosios gyvybės pasaulyje atsiradimas, pirmojo jausmo ir pirmojo proto atsiradimas.

Kaip aiškiai įrodo Dievo buvimą pirmosios gyvybės atsiradimas, jau matėme. Dabar pažvelkime, kaip įrodo Dievo buvimą atsiradimas tų organizmų, kurie turi jausmą.

Pasaulyje matome įvairių rūšių gyvulių.

Gyvuliai arba išsiplėtojo iš žolių, arba iš neorganinės medžiagos, arba buvo tiesiog Dievo sutverti.

Išsiplėtoti savaime iš žolių gyvuliai negalėjo. Yra neužpildoma bedugnė tarp augalų ir gyvulių. Pats didysis tarp jų skirtumas yra tas, kad augalai teturi gyvybę, o gyvuliai turi ne vien gyvybę, bet ir jausmą. Malonumo ir skausmo jausmas yra jų veikimo reguliatorius.

Gyvuliai turi galybę savo noru judėti, krutėti, bėgioti ir t. t., tokią galybę savo noru judėti turi ir mažučiai, pagaliau, prie uolos priaugę gyvūnėliai.

Tokio savo noru judėjimo neturi pagaliau nė tos žolės, kurių mechaniškas judėjimas turi šiokį tokį panašumą.

Kai kurios žolės, kaip šit mimosa pudica, apocynum androsaenifolium, solanum iasminoides, drosera ir k. k., prisitikus, apreiškia savotišką mechanišką judėjimą.

Arba vėl kai kurie kiti augalai išskleidžia arba suskleidžia savo žiedus dėl šviesos veikimo, arba dėl jos stokos.[1])

Augalai minta kitaip, pagaliau, priešingai, negu gyvūnėliai ar gyvuliai.

Nėra jokių įrodymų, kad kai kurie augalai ėmė misti ne augalų, bet gyvulių ar gyvūnėlių būdu, kad jie įgijo pojūčius, jausmą, kad jų žolinės dalys pavirto gyvuliškais organais, kad jie pradėjo savo noru judėti ir t. t.

Tiesa, žemesniųjų rūšių gyvius sunku atskirti nuo žemesniosios rūšies augalų. Bet tas dalyko nemaino. Jei tas mikroskopiškas organizmas teturi tik gyvybę, jis tėra augalas. Jei

---

[1]) Strasburger, Lehrbuch der Botanik; Gutberlet, Der Kosmos.

jis turi ne vien gyvybę, bet ir jausmą, jis yra gyvis (gyvulėlis).

Tikrai buvo laikas, kada pasaulyje nebuvo nei jausmo, nei pojūčių.

Sakysime, jei kokiam augalui būtų pradėję rastis akys, ar ausys, ar kokie kiti pojūčiai, toks plėtojimosi procesas, anot pačių darvinistų, būtų tęsęsis per ilgas eiles gentkarčių, kol būtų priėjęs prie tokio tobūlumo, kad būtų galima tais naujai išsiplėtojusiais organais, naudotis, sakysime, matyti, girdėti ir t.t. Jei taip būtų buvę, būtų likę galybės to perėjimo liekanų, o jų nesurandama niekur. Vadinas, tokio išsiplėtojimo nebuvo.

Be to, jei gamta būtą turėjusi tokią galybę, kad iš augalo galėtų išsiplėtoti gyvulys, jis turėtų tą galybę ir dabar. Dabar ji tokios galybės niekur neparodo. O jei ji neturi tokios galybės dabar, ji neturėjo jos nė seniau, nes gamtos įstatymai yra tie patys.

Dėlto Dubois — Reymond ir sako, kad klausimas, kaip atsirado jausmas yra gamtamokslio neįšspręstas ir niekuomet nebus jo išspręstas.

Tiesa, gamtamokslis, vartodamas sau tinkamą metodą ir neišeidamas iš savo ribų, to klausimo, iš tiesų, išspręsti negali. Bet tą klausimą lengvai gali išspręsti filosofija, pasiremdama gamtamokslio daviniais.

Kadangi augalai jausmo neturi, o gyvuliai jausmą turi, aišku, kad iš augalų gyvuliai savaime neišsiplėtojo, nes augalai, patys jausmo neturėdami, gyvuliams jo suteikti negalėjo. Juk ko pats neturi, to kitam neduosi.

Kai kurie šitokiu būdu bando peržengti tarp augalų ir gyvulių esančią bedugnę: jie ėmė skelbti, kad ir augalai turi jausmą.

Jei ir taip būtų, dalykas mūsų klausime nepasikeičia, materialistams išsiplėtojimo kelias tuo nė kiek nepalengvėja.

Jei augalai turi jausmą, mes klausiame, o iš kur jie tą jausmą gavo? Materialistų atsakymas tėra tik šitas: pirmasis gyvas organizmas, arba pirmasis augalas atsirado be sėklos iš žemės.

Bet protas aiškiai rodo, kad tas dalykas yra visai negalimas. Kadangi žemė yra buvusi degančiame būvyje, joje nebuvo nei gyvybės, nei jausmo. Žemė, pati neturėdama nei gyvybės, nei jausmo, negalėjo suteikti nei gyvybės, nei jausmo kam kitam, taigi nei pirmajam augalui, nei pirmajam gyviui.

Kadangi joks dalykas negali atsirasti iš nieko, kadangi niekas savęs pagimdyti ar sutverti negali, kadangi kiekvienas padarinys turi savo tinkamą priežastį, tad pirmąjį jausmą sutvėrė Dievas: arba betarpiškai arba suteikdamas žemei ar augalams galybės, kad iš jų išsiplėtotų turintieji jausmą organizmai.

Taigi yra Dievas, kurs sutvėrė turinčius jausmą gyvulius.

Dėl to ir prof. J. Reinke sako, kad „vien tik sutvėrimo pripažinimas tepatenkina ir logikos ir priežastingumo ir moksliško tyrinėjimo reikalavimų“ [1]).

[1]) J. Reinke, Einleitung in die theoretische Biologie.

XX SKYRIUS.

Žmogaus atsiradimas pasaulyje įrodo Dievo buvimą.

Mokslo daviniai aiškiai įrodo, kad žmogaus ne visuomet būta ant žemės. Ilgos geologinės epochos praėjo, kol jis atsirado. Žmogus pasirodo paskutinis sutvėrimų serijoj. Jo pasirodymas yra, palyginti, visai nesenas.

Kadangi žmonės ne visuomet tėra buvę ant žemės, tad kaip jie atsirado.

Evoliucionistai skelbia, kad žmogus išsiplėtojo iš kitų, žemesnių už jį sutvėrimų. Paprastai jie pradeda plėtojimosi geneologiją nuo pirmuonių (protozoa) ir baigia žmogumi.

Daugelis darvinistų materialistų žengia dar toliau. Jie sako, kad žmogus yra ne kas kitas, tik tobulesnis, labiau išsiplėtojęs gyvulys, o gyvulys yra labiau išsiplėtojęs augalas, o augalas yra labiau išsiplėtojęs mineralas, o mineralas yra grupė atomų.

Vadinas, yra pilna kontinuacija tarp paprasto atomo ir genijaus, kaip Sokratas, Platonas, Aristotelis, Newtonas ir t. t.

Visa tai buvo lengva, kol operuota daugiau fantazija. Bet, norint pasiremti mokslo daviniais, tuoj susitikta su daugybėmis kliūčių.

Evoliucionistai yra paprastai morfologai. Jiems forma yra pati svarbioji. Jie sako: žmogaus kūnas yra labai panašus į gyvulio, dėl to jis ir yra iš gyvulio kilęs.

Tiesa, išorinės formos srityje yra daug panašumo.

Iš oro pažvelgus, žmogaus gemalas yra panašus į gyvulio gemalą, žmogaus embrionas, panašus į gyvulio embrioną.

Monistų darvinistų vadas Ernst Haeckel, norėdamas įrodyti, kad žmogus yra kilęs iš gyvulių, net kelis kartus, kaip jau minėta, falsifikavo embrionus. Falsifikuodamas, jis stengės įrodyti, kad žmonių ir tų gyvulių embrionai yra tokie pat.

Nors ir yra išorinis panašumas, tačiau, vidujinis skirtumas tarp žmogaus ir gyvulio embriono yra toks pat, kaip ir tarp suaugusio žmogaus ir suaugusio gyvulio.

Kad suaugusio žmogaus kūnas turi panašumų su gyvulio kūnu, tai visi žino nuo pat žmonijos pradžios. Bet tai neįrodo, kad žmogus yra kilęs iš gyvulio.

Tuo panašumu pasiremdami, nemažesnę raciją turime sakyti, kad tai įrodo plano vienumą, įkūnytą sutvėrime.

Pirmasis klausimas ir pirmoji klūtis evoliucionistams yra šita: jei žmogus yra kilęs iš gyvulio, koks yra ar buvo gyvulių evoliucijos terminas, koks buvo betarpis žmogaus protėvis?

Kai kurie, o ypač materialistai darvinistai, tvirtino, kad žmogus esąs kilęs iš bezdžionės. Tą savo tvirtinimą jie remia panašumu, kurs yra ypač tarp antropoidų bezdžionės ir žmogaus.

1900 m. Dr. Hans Friedenthal paskelbė suradęs naują įrodymą, kad žmogus esąs bezdžionių ainis.

Tarp žmogaus, girdi, ir antropoidų bezdžionių esąs kraujo panašumas. Bet tas pat Dr. H. Friedenthal surado tokį pat kraujo panašumą ir tarp tokių gyvulių, kurie tikrai nėra kilę iš kits kito.

Be to, mokslininkas Raehlmann savo ultramikroskopiniais tyrinėjimais surado didelį skirtumą tarp žmogaus kraujo — iš vienos pusės ir įvairių gyvulių taip pat ir bezdžionių kraujo iš kitos pusės. Tokiu būdu kraujo giminystės argumentas griuvo.

Dabar mokslininkai pripažįsta, kad nė viena iš antropoidų bezdžionių betarpiu žmogaus protėviu nėra buvusi.

Su tuo jau sutinka ir evoliucionistai, pagaliau ir patys karštieji.

Tad sugalvota kita teorija, kuri skelbia, kad žmogus, tiesa iš bezdžionės nėra kilęs, bet kad žmonės ir bezdžionės terciero gadynėje, ar pagaliau, dar anksčiau turėję bendrus protėvius. Iš tų bendrų protėvių išaugusios dvi atskiros šakos. Viena tų dviejų šakų per ilgas gentkarčių eiles išsiplėtojusi į bezdžiones, o antroji — į žmones. Taigi, ta teorija, žmonės ir bezdžionės būtų dviejų nepriklausomų šoninių linijų galai.

Tokią teoriją skelbė prof. Klaatsch, M. Alsberg, C. H. Stratz ir t.t

Ta teorija nėra paremta jokiais mokslo daviniais. Antropologų kongrese, Lindau didis mokslininkas antropologas prof. J. Ranke pareiškė, kad minėtoji teorija nėra paremta jokiais faktais nei iš zologijos, nei iš anatomijos, nei iš paleontologijos.

Paleontologija skelbia, kad tokio protėvio liekanų niekur nesurasta. Ta pati paleontologija rodo, kad surasta daugybės bezdžionių ir pusbezdžionių liekanų, bet nesurasta nė vienos liekanos, nė vienos grandinės, kuri būtų jungusi žmogų su anuo tariamuoju protėviu.

Tuo tarpu tokių liekanų turėtų būti daug, jei būtų buvęs toks išsiplėtojimas.

Tie mokslo daviniai išgriovė ir šitą teoriją.

Nežiūrėdami į tų teorijų nepasisekimus, kai kurie evoliucijonistai tvirtina, kad žmogus esąs kilęs iš gyvulio. Tą savo tvirtinimą jie turėtų paremti bent vienu faktu, kur iš gyvulio būtų išsiplėtojęs žmogus. Tuo tarpu jie neturi nė vieno tokio fakto.

Jei gyvulys būtų kada nors galėjęs išsiplėtoti į žmogų, jis galėtų ir dabar, nes gamtos įstatymai, kaip tvirtina ir patys evoliucionistai, tebėra tie patys.

Be to, dabar gyvulys lengviau galėtų išsiplėtoti į žmogų, negu senovėje, kada nebuvo nė vieno žmogaus. Dabar žmonių pavyzdys galėtų pastūmėti gyvulį plėtotis į žmogų. O kada žmonių nebuvo, nė tokio pavyzdžio nebuvo.

Dabartiniais laikais tiek mokslininkų su visomis savo žiniomis, su galingais prietaisais tiek kartų yra bandę gyvulį išplėtoti žmogų, ir nė vienam, niekuomet, nė kiek nepasisekė.

Kaip tad galėjo pats gyvulys išsiplėtoti į žmogų anais laikais, kada nebuvo nei tokių pavyzdžių, nei tokių pagalbų.

Jei žmogus galėtų išsiplėtoti iš gyvulio, ir dabar būtų gyvulių, besiplėtojančių į žmogų, o tokių niekur nėra nė vieno.

Iš tiesų, argi yra kas matęs, bent vieną tokią, sakysime, bezdžionę, kuri būtų perėjimo stadijoj bezdžionės į žmogų.

Istorija nuo pat seniausių laikų iki šiol nežino nė vieno tokio atsitikimo, kur būtų iš beždžionės ar kokio kito gyvulio išsiplėtojęs žmogus, arba, kad būtų kada nors ir kur nors gyvenęs toks gyvulys, kurs būtų buvęs perėjimo stadijoj iš gyvulio į žmogų.

Nuo tūkstančių metų bezdžionės yra bezdžionėmis, šunes šunimis ir t. t., o žmonės yra žmonėmis.

Evoliucijos klausimo sprendime patį svarbųjį žodį turi paleontologija.

Jei žmogus kitados yra išsiplėtojęs iš bezdžionės ar iš kokio kito gyvulio, turėtų būti tarpininkų tarp tų gyvulių ir žmonių. Tokių tarpininkų turėtų būti galybės, nes patys darvinistai tvirtina, kad žmogus ne vienu kirčiu išsiplėtojęs iš bezdžionės, bet per milijonus metų.

Ieškota su didžiu atsidėjimu tokių tarpininkų, bet, kaip paleontologija rodo, tokių palaikų niekur nesurasta.

Tiesa, apie kai kuriuos iškastus ypatingos formos kaulus buvo kartkartėmis skelbiama, jog tai beždžionžmogio esančios liekanos, bet geriau ištyrus dalyką, pasirodydavo, kad tai kaulai arba žmogaus, arba kokios beždžionės. Tai pripažįsta ir patys darvinistai.

Prof. W. Branko, paleontologijos instituto direktorius Berline, tvirtina, kad žmogus atsiranda staiga, pilnai išsiplėtojs ir kad „paleontologija nežino žmogaus protėvių".

Jei žmogus būtų išsiplėtojęs iš kokio gyvulio, paleontologija būtų suradusi jo protėvių liekanų, kaip surada kitų gyvulių, palaikų.

Taigi paleontologijos mokslas rodo, kad nėra jokių davinių, kurie rodytų, kad žmogus yra kilęs iš gyvulio. Tą pat tvirtina ir mokslininkas J. Reinke sakydamas: „Iki šiol nėra jokio patirto fakto, rodančio, kad žmogus būtų kilęs iš bezdžionės"[1]).

Darvinistai labai pasitiki kovos už būvį teorija. Bet ir ta teorija yra mokslo įrodyta esanti klaidinga.

---

[1]) Naturwissenschaftliche Vorträge.

Iš tiesų, jei žmogus būtų išsiplėtojęs iš gyvulių per kovą už būvį, per natūralį parinkimą tinkamesnių tai kovai, jis būtų geriau už kitus gyvulius gamtos apdovanotas visu tuo, kas reikalinga gyvybės išlaikymui ir plėtojimos.

Tuo tarpu gyvenimo faktai rodo ką kita.

Gyvuliai turi natūralį ir labai tinkamą apdarą, o žmogus yra nuogas, nors ir jam apdaras labai reikalingas. Tas faktas evoliucionistams yra didelė kliūtis. Yra aišku, kad evoliucijos dėsniu žmonės turėtų būti gauruoti. Jei žmogus yra kilęs iš gyvulių, protėvių gaurai turėjo palikti. Jie turėtų būt dar didesni, bent šaltųjų kraštų žmonėms. Tuo tarpu to nėra.

Gyvuliai turi natūralių apsigynimo priemonių: vieni galingus ragus, kiti galingus dantis, gylį, greitumą, pancerį, dyglius ir t. t. O žmogus neturi gamtos duotų apsigynimo priemonių, taip reikalingų kovai už būvį. Jis yra priverstas pats juos sau išrasti ir pasidirbti.

Savo maistą gyvuliai randa jau gatavą, pagamintą pačios gamtos. O žmogus to neturi. Jis teranda gamtos pagamintą tik mažutę dalelę, o kitą visą turi pats pasigaminti.

Visi gyvuliai be jokio mokymosi vien tik instinktu vadovaudamies, žino visa tai, kas reikalinga jų gyvenimui: ir pirmą kartą paukštelis tobūlai susuka savo lizdą. O žmogus ateina į pasaulį be jokių žinių, reikalingų jo gyvenimui. Jis turi tai išmokti per ilgus vargus.

Žmogus ateina į pasaulį bejėgis ir toks esti ilgus metus. Tuo tarpu gyvuliai, iš kurių išsiplėtojęs žmogus, toki bejėgiai nėra.

Fizinės jėgos atžvilgiu žmogus yra silpnesnis už daugelį gyvulių.

Žmogaus pojūčiai: akys, ausys, uoslė ir t. t. ne tokie tobūli, kaip kai kurių gyvulių.

Tokiu būdu, žmogus yra daug blogiau gamtos apdovanotas priemonėmis, reikalingomis kovai už būvį.

Ir vis dėlto jis stovi daug aukščiau už visus gyvulius ne savo fizine jėga, ne savo kūno ypatybėmis, bet savo dvasios galybe. Per savo protą ir laisvą valią žmogus yra pasaulio valdovas, galingesnis už visus galinguosius gyvulius.

Žmogus skirias nuo gyvulio ir savo kūnu, bet labiausiai jis skirias nuo gyvulių savo siela. Žmogus turi protą, laisvą valią, gali kalbėti, turi tikėjimą, supratimą apie dorą, grožį ir t. t. To nieko neturi gyvulys.

Sielos apsireiškimus tyrinėti ir apie juos spręsti tenka visų pirma psichologams.

Tad labai yra keistos kai kurių zoologų pretensijos, kurie tvirtina, kad jie vieni teturį teisę spręsti apie žmogaus pradžią, nors jie tėra specialistai tik tame moksle, kurs liečia tik gyvulius, nors žmogaus psichologijos srityje jie būtų ir profanai.

Tokių zoologų pretensijas mokslininkas E. Wasmann lygina su ano raidžių rinkėjo pretensijomis, kurs išvedžioja ir sprendžia apie Mocarto kompozicijas, kaipo apie rašalo taškus.

Filosofija, ypač jos šaka psichologija, rodo, kad žmogus turi ne vien kūną, bet ir sielą.

Tokie pirmos rūšies psichologai, kaip W. Wundt, Stumpf, Thorndike, Kinnamann, Hobhouse, Watston, Claparède ir t. t. aiškiai ir griežtai tvirtina, kad žmogus turi proto, o gyvulys proto neturi, gyvulys neturi nė abstrakcijos pajėgos, dėl to negali nė protauti.

Žmogus, pasiremdamas pasaulio daviniais, protaudamas, prieina tokią išvadą, kad yra pasaulio Viešpats, Dievas.

Kadangi žmogus turi proto, tad jis tiki aukščiausią Esybę, jis turi religiją.

Etnologijos mokslas rodo, kad nėra nė vienos tautos, kuri neturėtų religijos, taip pat nėra nė vieno gyvulio, kurs turėtų religiją.

Žmogus turi bent pradinių, proto pagrįstų etikos dėsnių, kurie yra universalūs, nepareina nei nuo vietos, nei nuo laiko.

Turėdamas proto, žmogus gali pasiekti ir aukščiausią mokslą. Tuo tarpu gyvulys negali išeiti nė pradinės mokyklos.

Kai kurie mano, kad gyvulys negali išeiti jokių mokslų dėl to, kad jis neturi kalbos.

Tas manymas yra klaidingas.

Yra tokių nelaimingų žmonių, kurie nuo pat gimimo yra nebyliai ir kurti, ir akli. Tokie žmonės ne vien kalbos neturi, kaip ir gyvuliai, bet jiems yra dar blogiau, nes jie dar nemato, ir negirdi.

Yra ypatingų mokyklų kurtiems ir akliems nebyliams. Tose mokyklose jie išmoksta ne vien tai, kas skiriama pradinėms mokykloms, išlaiko egzaminus, bet kitasis pasiekia ir aukštą mokslą bei išsilavinimą. Atsiminkime kad ir Eleną Keller arba Laurą Bridgman.

Nebylys žmogus, būdamas ir aklas, ir kurčias, išeina mokslus, pabaigia mokyklas dėl to, kad jis turi proto, o gyvulys, nors ir gerai mato, ir gerai girdi, mokslų išeiti negali dėl to, kad jis neturi proto.

Žmonės išranda visokių naujybių. Jis išrado laikrodėlius, įvairias mašinas, fabrikus, gelžkelius, garlaivius, telegrafus, telefonus, aeroplanus ir t. t., o gyvuliai neišranda nieko.

Gyvulys, nors ir šimtą kartų matęs, neįmano nė ugnies susikurti. Pavyzdžiui, beždžionių būriai noriai susirenka aplink ugnį, kurią sukūrė žmogus. Kai ugnis baigia degti, nė vienai beždžionei neateina į galvą pridėti šakalių, kad ilgiau degtų. Ugniai užgesus, nė viena beždžionė jos nebesukuria, ir visa beždžionių kompanija išsiskirsto.

Nė vienas gyvulys nevartoja ugnies, pagaliau ir tuomet,

kada jis kenčia šaltį. Juk ir šuo ir katė žiemą mielai lenda prie krosnies pasišildyti, tačiau nė vienas gyvulys nepasistato sau krosnies, nesusikuria ugnies, kad pasišildytų.

Protas yra nematerialė pajėga. Tai rodo tas faktas, kad proto objektas yra nematerialis. O tai, kas yra materialu, negali būt pasiekta materialio organo, arba materialės pajėgos.

Yra materialių dalykų, kuriuos pažįsta mūsų pojučiai. Yra dalykų nematerialių, jie pojūčiams neprieinami, kaip antai — teisybė, priedermė ir tt. Tie dalykai yra proto ar minties objektas.

Taigi protas ar mintis pažįsta nematerialius dalykus, kaip kad gerumas, dorovė, garbė, tvarka, tiesa, klaida ir tt., o materialius dalykus protas pažįsta nematerialėje, tai yra abstraktinėje, universalėje jų formoje.

O tai, kas yra nematerialu, negali būt pasiekta materialio organo ar materialės pajėgos.

Yra dėsnis, kad kiekvienos pajėgos natūra yra pažįstama iš jos veikimo, iš jos objekto. Tas pat yra ir kiekvienam organui. Taip antai, matymo objektas yra spalva Reikia, kad akys galėtų pagauti etero vilnis, kurios mums pasirodo spalvų forma. Ausys turi būt tokios natūros, kad galėtų pagauti oro vilnis, kurios mums pasirodo kaipo balsas.

Kadangi savo protu ar mintimi mes pasiekiame nemateriales būtybes, kadangi mūsų proto, mūsų minties objektas yra nematerialis, taigi ir mintijimo aktas yra nematerialis, taigi pajėga, kuri galvoja ar protauja yra nematerialė, taigi mūsų protas ir mūsų mintis yra nematerialiai.

Žmogus skirias nuo gyvulio ir savo laisva valia Jis nėra determinuotas mechaniškai, kaip mašina, ar fiziologiškai, kaip gyvulys.

Tiesa, žmogus negali panaikinti veikiančių jėgų, bet jis tvarko jas, duoda joms kitą kryptį, pakeičia jas ir tt. Prieš priežastį, keliančią, sakysime, skausmą ar piktumą, jis gali surasti sau priežasčių, žadinančių kitokius jausmus.

Sakysime, didį skausmą kenčiąs gyvulys nieko kito dėlto negali apreikšti, tik skausmą. Tuo tarpu imkime šventus kankinius, daugelis jų kančiose džiaugias. Arba vėl, laukinis, gyvas skalpuojamas, kad paniekintų savo žudytoją, tyčiojas iš jo ir tt.

Žmogus, kaip matėme, turi už pojūčius aukštesnę, dvasinę pajėgą, būtent protą ir laisvą valią. Ta pajėga negali kyboti ore. Jos subjektas yra nematerialė esybė, būtent, dvasinė žmogaus siela.

Didžiausias tarp žmogaus ir gyvulio skirtumas kaip tik ir yra tame, kad žmogus turi dvasinę sielą, kuri apsireiškia per protą ir laisvą valią, o gyvulys jos neturi.

Kadangi siela yra nematerialė, ji negalėjo išsiplėtoti iš materijos, nes kiekvienas padarinys turi turėti tinkamą priežastį.

Sakyti, kad aukštesnę ir tobūlesnę esybę pagamino žemes nės rūšies esybė, yra tas pat, kas tvirtinti, jog niekas yra priežastis būties. Nematerialė siela, nematerialis protas negali būt pagimdytas materijos ar savaime išsiplėtoti iš jos. Nematerialią sielą turėjo sutverti Dievas.

Kai kurie laisvamaniai evoliucionistai, norėdami užtrinti skirtumą tarp žmogaus ir gyvulio, ėmė skelbti, kad ir gyvuliai turi proto, kad jie taip pat mąstą, kaip ir žmogus.

Iš tikrųjų yra šitaip: gyvuliai teturi instinktą, o proto neturi.

Kuo skirias instinktas nuo proto?

Instinktiniai yra tie veikimai, kurie nėra apgalvoti, betgi yra tikslūs. Toks yra, kada vaikas, išalkęs, verkia, kada, krintant kokiam krislui į akį, užsimerkia vokai; paukščiai iš instinkto savo laiku suka lizdus, kartais labai gudriai gaudo savo aukas.

Gyvulių veikime pastovumas aiškiai rodo, kad gyvulys neprotauja, nesvarsto, kaip architektas savo padaro formos, jos netikrina pagal sugalvotą idealą.

Gyvulio gudrumas tepasirodo tik ten, kur yra reikalas savę ar savo rūšį išlaikyti, o kitose srityse gyvuliai pasirodo tikri bepročiai.

Nors gyvulys proto ir neturi, bet jis pažįsta dalykus pojūčiais, turi konkrečių dalykų atmintį, gali kombinuoti jautimus, turi instinktą. Visa tai išaiškina gyvulių tariamąjį protingumą.

Panaudojant minėtąsias gyvulių pajėgas bent kai kuriuos gyvulius galima išmokyti ir įvairiai šokti, atlikinėti kitus veiksmus sulig nurodytais ženklais ir pagaliau įvairius žodžius ištarti ir tt.

Žodžiu sakant, juos galima išmokyti tokių dalykų, kur nereikia proto. Kur reikia proto, galvojimo, tokių dalykų gyvulio neišmokysi. Toje srityje gyvuliai nieko nežino, nieko nesupranta, yra neišmokomi ir nedaro jokio progreso.

Nežiūrėdami į tai, kai kurie laisvamaniai evoliucionistai paskelbė, kad esą gyvulių, kurie, pasinaudodami ypatingu alfabetu patys su kojomis trepsėdami, padaro žodžius, sakinius ir per juos apreiškia savo mintis. Kai kurie jų galį giliai protauti, kai kurie esą nuostabiai gabūs matematikai. Tad proto srityje nebėsą skirtumo tarp žmogaus ir gyvulio.

Dvidešimtojo amžiaus pradžioje kai kurie laisvamaniai išgarsino, kad p. von Osten turįs arklį, kuris aiškiai pasižymįs savo protu. Jis galįs skaityti, bet dar geriau skaičiuoti. Dėl tų ypatybių tas arklys pramintas „Der kluge Hans“ (išmintingasis Jonas).

Kadangi tie laisvamaniai skelbė tai mokslo vardu, įsikišo į tą dalyką ir tikrieji mokslininkai.

Berlino universiteto profesorius Karl Stumpf ir jo asistentas Oskar Pfungst paėmė tyrinėti tą arklį, prisilaikydamu griežto moksliško metodo.

Tais savo tyrinėjimais minėtasis profesorius ir jo asistentas 1904 metais įrodė, kad tas išgarbintasis arklys „Der kluge Hans“ neturi jokios išminties, kad jokių proto ženklų jame nepasirodė, kad arklys esąs išmokytas taip strapčioti, kaip jam nurodo jo savininkas p. v. Osten.

Kiekvieną kartą, kada tik arklį kas ko paklausdavo, p. v. Osten duodavo savo arkliui ypatingą ženklą ar nurodymą, kaip trepsėti. Ir arklys taip duodavo atsakymą, kaip nurodydavo jo savininkas, nė kiek pats nenusimanydamas, ką reiškia tas jo trepsėjimas.

Tokiu būdu profesorius Stumpf ir jo asistentas įrodė, kad galvoja ir atsakymus duoda ne arklys, bet jo savininkas v. Osten, kad arklys „Der kluge Hans“ trepsi pagal savininko duodamus ženklus, kad arklys pats neįstengia sugalvoti jokio atsakymo, nes jis neturi proto lygiai taip pat, kaip ir kiti arkliai.

Karl Krall iš Elberfeldo turėjo du arabišku arkliu, kurių vienas vadinos Muhamed, o antrasis — Zarif. Be tų, jis dar turėjęs aklą arklį, vadinamą Berto. Tuos arklius bemokydamas, p. Karl Krall įsitikinęs, kad jie turį proto, o Muhamed pasirodęs labai gabus, kuone genijus.

1912 m. Krall išleido savo knygą „Denkende Tiere“, kur jis sako, kad arkliai Muhamed ir Zarif moka prancūziškai ir vokiškai, jie esą žinovai estetikos srityje. Bet tuodu arkliu dar labiau išgersėjusiu, kaipo matematikai.

Ir aklasis arklys Berto mokėjęs puikiai skaičiuoti.

Bet mokslininkai: M. Doering, Max Ettlinger, Karl Wigge surado, kad arkliams duoda ženklus arba pats Krall, arba jo tarnas. Tais ženklais nurodoma, kaip ilgai arklys turi trepsėti ir su kuria koja, kad surastų reikalingą skaičių. O aklajam arkliui Berto duodavo tokius pat ženklus brizgilu, kuriuo arklys buvo pamautas.

Taigi ir čia pasirodė, kad galvoja ir atsakymus duoda ne patys arkliai, kurie neturi proto, bet žmogus.

Dėliai tų nepasisekimų laisvamaniai nenuleido rankų. Jie sutvėrė Draugiją tyrinėti gyvulių psichologijai“ (Gesellschaft für Tierpsychologie), skelbė, kad gyvuliai protauja. Bet tai sukritikavo Stephan v. Maday savo knygoje: „Giebt es denkende Tiere?“

Nepavykus su minėtaisiais arkliais tie laisvamaniai surado „galvojantį šunį“, Rolfą, Manheime.

Gegužės mėnesį 1913 m. tyrinėjo tą šunį prof. H. E. Ziegler, Dr, H. Kraemer ir Dr. B. Sarasin. Tie laisvamanių vadai, betyrinėdami, įsitikinę, kad tas šuo turįs tikrai nepaprastą protą. Jis esąs didelis matematikas, poetas, politikas ir tt. Prof. H. E. Ziegler ir laiškus rašinėjos su tuo šuniu, kaip su lygiu savo kolega, siuntinėjo kits kitam bučkius ir linkėjimus.

Bet Dr. Lotmar ir Dr. Neumann, nuodugniai ištyrę dalyką, įrodė, kad ponia Moekel, šunies Rolfo savininkė, arba jos duk-

ters duodavo šuniui ženklą ir pagal tą ženklą jis su koja trepsėdavo atsakymą taip, kaip buvo jam nurodyta. Taigi ir čia galvojo ne šuo, o žmogus. O šuo, kad ir tas pats Rolf, pasirodė neturis nė menkiausio proto[1])

Bet jei gyvulys ir turėtų sielą, iš to materialistams nedaug tebūtų naudos.

Jei ir gyvulys turi nematerialinę sielą, tad ir jo nematerialė siela negalėjo išsiplėtoti iš materijos. Vadinas, ir gyvulio siela turėjo būti Dievo sutverta.

Bet materialistai, kalbėdami apie gyvulių protingumą, norėjo ne tos, bet visai kitokios išvados.

Kadangi gyvuliai nematerialės sielos neturi, tad materialistai, sulygindami žmogų su gyvuliu, norėjo tuo įrodyti, kad ir žmogus neturi dvasinės sielos. Taigi, jie norėjo ne išaukštinti gyvulį, bet nužeminti žmogų, pagal psalmisto žodžius: „Homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus et factus est similis illis".

Kitasis sako: yra ir tokių tautų, kurios labai žemai stovi kultūros srityje, jų pažanga yra labai mažutė, jų kalba yra visai primityvė.

Tebūnie ir taip. Bet tie patys žmonės, patekę į kitas aplinkybes, sakysime, į civilizuotųjų žmonių tarpą, išmoksta jų kalbos ir gali labai toli pažengti moksle bei civilizacijoj. Tai rodo, kad jie turi tam tinkamą pajėgą, būtent, protą.

O šunes, ar koki kiti gyvuliai, kurie tiek laiko gyvena civilizuotųjų žmonių tarpe, nė vienas neišmoksta kalbos, nedaro jokios pažangos moksle ar civilizacijoj.

Kitasis sako, kad yra tokių laukinių, kurie mažiau proto teturį už pačius gyvulius.

Tai netiesa. Jie proto turi, ir jis gali būt išlavintas. Tas pat laukinis ar jo vaikai gali tapti dideliu mokslininku, gali kartais pasirodyti net geniju. Tuo tarpu gyvulį, kaip bemokytumei, nei jis pats, nei jo vaikai proto srityje jokios pažangos nedaro.

Vadinas, tarp gyvulio ir žmogaus proto srityje yra toks skirtumas, kaip tarp nulio ir kokio kiekio. Tai vėl rodo, kad bedugnė tarp žmogaus ir gyvulio yra neperžengiama.

Žmogaus proto padarinys yra konvencionalė jo kalba.

Vienas iš pačių svarbiųjų ir pačių aiškiųjų elementų, kuriais žmogus skirias nuo gyvulio, yra kalba.

Žmonės, pagaliau ir žemiausio kultūros laipsnio laukiniai, turi kalba, kuria jie išreiškia ne vien savo jausmus ar norus, bet ir mintis. Yra laukinių, kaip šit Afrikos bušmenai, kurie turi gražią, turtingą ir išdirbtą kalbą.

Tuo tarpu, yra neginčijamas faktas, kad kalbos neturi nė vienas gyvulys.

---

[1]) Apie tai plačiau galima rasti mano brošiūroje „Paskutinis mokslo žodis".

Dėl ko gyvuliai nekalba?

Kai kuriems rodosi, kad gyvuliai nekalba dėl to, kad jiems trūksta kalbos organų. Yra kita priežastis, dėlko gyvuliai nekalba.

Anot mokslininko J. Ranke, yra nemaža gyvulių, kurie turi reikalingus kalbai organus.[1]) Tačiau ir jie nekalba. Jie nekalba dėl to, kad neturi proto.

Mat, kalba yra minties išreiškimas, ir nėra kalbos, kur nėra minties, o gyvulys minties neturi, nes neturi proto.

Protavimo negali būti be atitrauktų sąvokų, o sąvokos yra pasiekiamos proto. Kiekvienas sakinys turi atitrauktą elementą, būtent, tarinį.

Gyvulys tepažįsta tik konkretinius dalykus, o abstraktinės sąvokos jam nepasiekiamos, nes neturi proto. Neturėdamas abstraktinių sąvokų, gyvulys negali galvoti, negali pasakyti nė vieno sakinio. Tad W. Wundt ir sako, kad gyvulys ne dėl to nekalba, kad kalbos organų neturi, bet dėl to, kad jis neturi ko pasakyti.[1])

Galime gyvulį išdresiruoti, bet negalime jo išmokyti, kad jis suprastų bent paprasčiausius matematikos dėsnius ir juos supratęs pareikštų kalba.

Kalba yra tas Rubikonas, kurio dar neperžengė nė vienas gyvulys.

Sakoma, kad ir gyvuliai turi kalbą, bet apie gyvulių kalbą tegalima kalbėti tokia pat prasme, kaip ir apie gyvulių protą.

Tiesa, mes girdime gyvulių natūralius šauksmus, baubimus, rėkimus, giedojimus ir t. t. Tais savo natūraliais šauksmais gyvuliai apreiškia savo jausmus: skausmą, badą, baimę ir t. t., bet niekuomet jie neapreiškia jokios minties, jokio protavimo.

Gyvulių vadinamoji kalba, kaipo instinkto išreiškimas, netobulėja, bet stovi vietoje.

Tos pačios rūšies ir veislės gyvuliai visur ir visuomet išreiškia savo jausmus vienodai.

Konvencionalė žmonių kalba skirias paprastai pagal įvairias tautas. Ji išreiškia ne vien jausmus ar norus, bet ir mintis ar protavimus. Kaip žmogaus protas kad žengia pirmyn, daro išradimus, taip ir žmonių kalba žengia pirmyn, tobulėjo.

Iš viso to aišku, kad vadinamoji gyvulių kalba yra kas kita, o ne kalba tikrąja žodžio prasme.

Visa tai rodo, kad tarp žmogaus ir gyvulio yra bedugnė, ant kurios nėra tilto.

Darvinistai moko, kad pasaulio daiktai išsiplėtojo nuo žemiausio iki aukščiausio žmogaus, įgydami vis naujų ypatybių arba patobulinimų.

---

[1]) J. Ranke, Der Mensch.

[2]) W. Wundt. Vorlesungen über die Menschen — und Tierseele.

Kad dalykai, besiplėtodami, įgyja vis naujų ypatybių ar tobūlumų, tai aišku, palyginus primityvį gyvį su žmogumi.

Bet tas prieugis naujų tobūlumų turėjo tinkamą priežastį, kuri tą tobūlumą pati turėjo aktualiai, ir suteikė jį tai esybei, kuri jo neturėjo ir, besiplėtodama, įgijo. Kitaip tâs tobūlumo priaugimas būtų įvykęs be priežasties. Tuo tarpu visiems aišku, kad kiekvienas padarinys turi savo tinkamą priežastį, kitaip turėtumėm pripažinti, kad daiktas arba esybė atsirado iš nieko, o tai yra negalima.

Kadangi padarinys niekuomet negali būti didesnis už savo priežastį, tad aišku, kad iš mažesnio negali savaime išsiplėtoti didesnės ar aukštesnės rūšies esybė: iš cheminių ar fizinių procesų, savaime negali išsiplėtoti gyvybė, iš gyvybės savaime negali išsiplėtoti jausmas, iš augalo savaime negali išsiplėtoti gyvulys, iš jausmo savaime negali išsiplėtoti protas, iš gyvulio savaime negali išsiplėtoti žmogus.

Kadangi žmogus turi nematerialą sielą, kuri apsireiškia per protą ir laisvą valią, o gyvulys nematerialės sielos neturi, aišku, kad iš gyvulio žmogus savaime atsirasti ar išsiplėtoti negalėjo.

Kadangi siela, protas ir laisva valia yra nematerialiai, jie negalėjo išsiplėtoti iš materijos.

Vadinas, žmogų sutvėrė Dievas.

Kai kurie evoliucionistai, norėdami paslėpti Dievo veikimą evoliucijoj, skelbia, kad ji įvyko per labai ilgus laiko periodus, kurie truko milijonus, ar net milijardus metų. Mat, jiems rodos, kad, juo ilgesnį laiką truko evoliucija, tuo lengviau bus galima apseiti be Dievo, kad tuomet mažiau bereikalinga tveriančioji Dievo galybė negu sutveriant visatą iš karto.

Bet tokia evoliucionistų nuomonė yra klaidinga. Laikas, nors ir kažkoks ilgas, negali pakeisti ar atstoti tveriančiąją priežastį. Kitaip, anot botaniko Sachso betariant, reikėtų manyti, kad per ilgą laiką trikampis gali nustoti savo ypatybių ir virsti elipsiu.

Jei gyvulys tikrai protą turėtų, kaip tai nori bent kai kurie materialistai darvinistai, jei žmogus tikrai būtų kilęs iš gyvulių, dėl to materialistų darvinistų būvis nė kiek nepagerėtų.

Tuomet kilsta klausimas, o iš kur gyvulys gavo proto. Jei sakysi, kad gyvuliai išsiplėtojo iš augalų, išėjimo nėra, nes augalai neturi nei proto, nei jausmo, o patys neturėdami, negalėjo ir gyvuliui duoti nei vieno, nei antro.

Vadinas, gyvulys iš augalo savaime išsiplėtoti negalėjo.

Kadangi kiekvienas padarinys turi turėti tinkamą priežastį, išeina, kad pirmuosius gyvulius sutvėrė Dievas.

Jei sakysi, kad ir augalai turi proto, kilsta klausimas, o iš kur augalai gavo proto. Materialistai sako, kad augalai savaime be sėklos išaugo iš žemės. Bet žemė neturi nei gyvybės, nei

jausmo, nei proto, o pati neturėdama negalėjo nė augalams jų suteikti. Taigi ir augalai be Dievo atsirasti negalėjo.

Jei sakysi, kad gyvuliai savaime atsirado ar išsiplėtojo iš žemės, tuo išėjimo be Dievo vis tiek nesurasi. Šituo atveju žemė būtų turėjusi suteikti gyvuliui ir gyvybę ir jausmą, o jei sakai, kad gyvulys turi ir proto, žemė būtų turėjusi suteikti gyvuliui ir proto. O žemė pati neturi nei gyvybės, nei jausmo, nei proto.

O juk visiems yra aiškus dėsnis: ko pats neturi, to kitam neduosi. Vadinas, ir šituo atveju gyvuliai be Dievo atsirasti negalėjo.

Bet mes jau įrodėme, kad gyvuliai proto nėturi. Kadangi kiekvienas padarinys reikalauja tinkamos priežasties, kadangi žmogaus esmė arba natūra yra protinga, aišku, kad protingas žmogus iš neprotingo gyvulio savaime išsiplėtoti negalėjo.

Prieš atsirandant pirmajam žmogui, ant žemės nebuvo jokių protingų sutvėrimų. Protingas žmogus negalėjo atsirasti nei iš gyvulio, nei iš augalo, nei iš žemės. Jį turėjo sutverti visagalis Dievas.

Taigi ir pirmųjų augalų, ir pirmųjų gyvulių, ir pirmųjų žmonių atsiradimas neišvengiamai rodo, kad yra Dievas, kurs juos sutvėrė.

Ar būtinai reikia čia pripažinti, kad Dievas visa tai sutvėrė tiesioginai. Ne, nebūtinai. Dievas galėjo suteikti natūraliams veiksniams galybės, kad išsiplėtotų visas dabartinis pasaulis.

Keista materialistų darvinistų sistema ir keistas jų galvojimas. Evoliucijos teorija tėra galima tik tuomet, jei yra Dievas, o jei Dievo nėra ji yra negalima. Paaiškėjus, kad evoliucijos teorija, jei yra teisinga, pati įrodo Dievo buvimą, dėl to ta teorija materialistams nebenaudinga ir nebereikalinga.

Pasaulis atrodo kaip vandenynas, sako didis gamtininkas E. Wasmann, kurio viduryje jau bemaž 2000 metų stovi uola ir ant jos bažnyčia pastatyta. Gotiškas tos bažnyčios bokštas stiebias į padanges. Joje šimtai milijonų surado prieglobstį nuo audrų.

Aplink uolą beribis vandenynas. Jo vilnys kartais malonios, ramios, bet kartais jis toks audrotas ir su tokiu įdūkimu griauja nepakrutinamąją uolą, kad rodos ji tuoj subirės į trupinius, ir paskęs verpetuose kartu su ant jos pastatytąja Bažnyčia. Bet galiausiai vilnys nuslūgsta, ir vėl sugrįžta ramumas.

Audros tai žmonių sugalvotos neteisingos sistemos ar teorijos.

Gal niekuomet tos audros taip negriovė tos uolos ir ant jos pastatytos Bažnyčios, kaip mūsų laikais.

Materialistai tyčia sumaišė evoliucijos teoriją su materializmo ir monizmo dogmatais, kurie nieko bendro su mokslu neturi. Taip sumašytą su materialistiškojo monizmo dogmatais evo-

liuciją materialistai įstatė į kovą prieš aną tiesos uolą ir ant jos pastatytą Bažnyčią.

Bet dabar jau slūgsta tos įdūkusios vilnys, ir pro audrotus debesis ima dar skaisčiau šviesti amžinos Tiesos Saulė. Žmonijai vis labiau aiškėja, kad tamsūs materializmo debesys yra pilni klaidų. Daugybės, atmetę materializmą, vėl kreipias į Dievą, kurs yra amžinoji Tiesa.

XXI SKYRIUS.

Dievo esmė.

Įrodę Dievo buvimą, pažvelkime bent kiek giliau, kas yra Dievo esmė.

Argumentai, kuriais naudojomės Dievo buvimui įrodyti, šiek tiek išreiškė ir kokia Dievo esmė yra.

Kad geriau tai suprastumėm, paklauskime, kas padaro, kad Dievas yra Dievas ir skirias nuo visų kitų esybių, kaip, sakysime, kas yra žmogaus esmė, kuri padaro, kad žmogus yra žmogus ir skirias nuo viso to, kas ne žmogus.

Rodos, kad toks klausimas yra absurdas, nes Dievas yra absoliučiai vienas, o ne koks kompleksas, sudėtas iš tobūlybių. Mes galime žiūrėti, kokia yra Dievo metafiziškoji esmė, ne Dievo esmės atžvilgiu, bet mūsų pažinimo atžvilgiu. Savo pažinimo atžvilgiu mes galime klausti, kokia yra charakteringoji Dievo tobūlybė, kurią beanalizuodami, galėtumėm susekti kitas Dievo tobūlybes.

Bet reikia atsiminti, kad Dievo tobūlybės yra viena ir ta pati Dievo tobūlybė. Sakysime, Dievo išmintis, Dievo gailestingumas, Dievo teisybė ir t. t. yra ta pati viena tobūlybė.

Į minėtąjį klausimą, turint galvoje ką tik paminėtą pataisą, filosofų atsakymai yra ne vienodi.

Daugumas filosofų, šv. Tomui Akviniečiui vadovaujant, aiškina, kad ta Dievo tobūlybė, arba metafiziškoji Dievo esmė, yra Dievo buvimas per save patį (esse a se, esse irreceptum, asseitas divina).

Dievas yra per save, taigi Jis yra būtinas.

Čia mes kalbėsime apie vidujinį Dievo būtinumą, tai yra, jog Dievo esmė yra tokia, kad Jo realis buvimas (egzistavimas) priklauso prie Jo esmės, kitaip sakant, kad tas buvimas yra pati Dievo esmė, kad tas buvimas yra absolutiškas, nepareinąs nuo jokių sąlygų.

Dievas, kaip jau įrodėme, yra visų daiktų pirmoji priežastis, taigi jis negalėjo savo buvimą įgyti nuo kito, vadinas, savo buvimo raciją jis turi savyje.

O tokia esybė, kuri savo buvimo raciją turi savyje, savo buvime yra nepareinama nuo kito. Dėl to jos buvimas negali būti jai nei suteiktas, nei panaikintas.

Pagaliau ir pats Dievas negali panaikinti savo buvimo, nes Dievo buvimo racija yra pats Dievas. Dievas, jei norėtų panaikinti savo buvimą, turėtų būt aukščiau savęs paties, o tai yra absurdas.

Taigi Dievas yra (egzistuoja) būtinai, Jo nebuvimas yra negalimas. Jo buvimas yra pati Jo esmė.

Jei Dievas egzistuotų nebūtinai, tad Jam buvimą būtų suteikęs arba kas kitas, arba Jis pats.

Kas kitas Dievui buvimo suteikti negalėjo, nes Jis yra pirmasis. Dievas pats sau suteikti buvimo taip pat negalėjo, nes pirmiau reikia būti, ir tik būnant tegalima teikti kam buvimą.

Iš to aišku, kad Dievas yra būtinai, ir kad Jo buvimas yra pati Jo esmė.

Jei mes atskiriame Dievo esmę ir Jo buvimą, nereikia manyti, kad ir Dieve yra toks Jo esmės ir Jo buvimo skirtumas. Jo esmė ir Jo buvimas yra tas pat. Jei mes, kalbėdami, atskiriame Jo esmę nuo Jo buvimo, tai vien tik mūsų pažinimo atžvilgiu.

Kad Dievo realis buvimas ir Jo esmė yra tas pat, tai matyti ir iš šito protavimo:

Jei Dievo esmė būtų kas kitas, o ne pats Jo buvimas, tuomet Dievo esmė būtų indiferentiška egzistavimui: ji galėtų būti ir galėtų nebūti. Kadangi ji egzistuoja, ji būtų kokios kitos, anapus jos esančios, esybės buvusi determinuota egzistuoti. Tokiu būdu Dievo buvimo racija turėtų būti kame nors kitame, o ne pačiame Dieve. O tai yra netiesa. Vadinas, Dievo buvimas ir Jo esmė yra ta pati.

XXII SKYRIUS.

Dievo tobulumai.

Dievas turi visas tobūlybes begaliniame laipsnyje.

Tobūlas yra tas dalykas, kurs turi visus tobūlumus, tinkančius jo natūrai.

Klausimas, ar tobūlas yra Dievas, reiškia tą pat, ką: ar turi Dievas aktualiai visus tobūlumus, kurie tinka Jo esmei arba natūrai, ar, priešingai, tos Jo tobūlybės yra dar nepilnos ir gali būti dar didesnės?

Dievas turi visus tobūlumus, kuriuos turi Jo sutvėrimai. Aišku, kad visi tie tobūlumai, kurie yra padarinyje, turi būti ir priežastyje. Kadangi Dievas yra visų sutvėrimų priežastis, aišku,

kad visi tie tobūlumai, kurie yra sutvėrimuose, yra ir jų Sutvėrėjyje.

Kiekviena esybė veikia tiek, kiek ji yra aktualiai. Yra tad negalimas dalykas, kad priežastis, iš kurios plaukia pasekmė, teiktų savo pasekmei tokių tobūlybių, kurių pati neturi.

Iš to aišku, jei koks tobūlumas yra padarinyje, jis turi būti ir priežastyje. Tik tas tobūlumas priežastyje gali būti aukštesniame laipsnyje, negu padarinyje.

Dievas turi visas tobūlybes. Dievas yra tyras aktas, jame nėra jokios galimybės. Jei Dievas neturėtų visų tobūlumų, jis būtų galimybėje įgyti tuos tobūlumus, kurių neturi, jis būtų galimybėje tapti tobūlesniu.[1])

Dievo tobūlumai yra begaliniai, kitaip sakant, jie neturi ribų. Dievas yra taip tobūlas, jog už Jį tobūlesnio būti negali.

Kad Dievas viršutiniai yra neapribotas ar begalinis, yra aišku jau ir iš to, kad Dievas yra pirmoji esybė, o pirmoji esybė negalėjo būt apribota ko kito.

Kad Dievas ir vidujiniai yra neapribotas, aišku iš to, kad Dievo buvimas yra pati Dievo esmė, kitaip sakant, Dievas pats yra savo buvimas, taigi Dievas yra tobūlas.[2])

Jei Dievo tobūlumai nebūtų begaliniai, Jis būtų galimybėje tapti dar tobūlesniu. Kadangi Dievas yra tyras aktas, Jame nėra jokios galimybės, vadinas, Jo tobūlumai yra begaliniai.

Kiekviena esybė yra tiek tobūla, kiek ji yra. Kadangi Dieve nėra jokios galimybės, bet tik tyras aktas, ir iš to aišku, jog Jame nėra skirtumo tarp Jo esmės ir Jo buvimo[3]). Jo buvimas yra Jo esmė. Ta esybė, kuri yra per save pačią, turi būties (buvimo) pilnumą.

Tai, kas yra buvimo principas, arba racija, negali būti tos pat būties apribojimo arba nebūties principu. Taigi Dievo būtis yra neapribota, ji yra begalinė, absoliuti.

Kadangi esybė yra tiek tobūla, kiek ji yra, kadangi Dievo būtis yra begalinė arba pilna, taigi ir Jo tobūlumai yra begaliniai, arba pilni.

Kadangi Dievas ir Jo būtis yra tas pat, kadangi ta būtis yra neapribota arba begalinė, tad Jo tobūlumai yra begaliniai. Jie yra identiški Jam pačiam.

Kai kurie prikiša, kad tie, kurie neidentifikuoja pasaulio su Dievu, patys sau prieštaraują, sakydami, kad Dievas yra begalinis,

---

[1]) „Existenti in potentia deest id, quod in actu esse potest: existenti autem in actu ut sic nihil deest“. Cajetan.

[2]) Šv. Tomas Akvinietis tą argumentą šitaip išreiškė: „Cum esse divinum non sit esse receptum in aliquo, sed ipse sit suum esse subsistens, manifestum est, quod ipse Deus sit infinitus et perfectus“.

[3]) „Cum igitur in Deo nihil sit potentiale, sequitur quod non est aliud in eo essentia quam s u u m esse“ (1a, qu. 3, a. 4).

o pasaulio Dievu jie nepripažįsta. Tas, kas yra begalinis, anot tų prikaišiotojų, turįs būti visu tuo, kas yra, negalį būti šalia Dievo kokio kito dalyko, kurs Dievu nėra, kitaip Dievas, girdi, nebūtų begalinis.

Dualizmo išpažintojai nepripažįstą, kad viskas, kas yra, būtų Dievas, vadinas, jie pripažįstą begaliniu tokį Dievą, kurs nėra begalinis.

Atsakymas. Dievas yra per save ir dėl to yra begalinis. Tad jis negali būt identifikuojamas, turi būti atskiras nuo tų dalykų, kurie nėra per save ir dėl to nėra begaliniai.

Kitasis sako: ir šiaipjau esybės turi realumo. Jei tą realumą pridėsi prie Dievo realumo, tuomet sudėtoji esybė turėtų daugiau realumo. Taigi Dievas nėra be galo tobūlas.

Ta nuomonė yra klaidinga, nes sudėjimas suponuoja buvimą kelių esybių, sudedamų į vieną. Tuo tarpu tarp Dievo ir Jo sutvėrimų nieko bendra nėra. Jis skirias nuo savo sutvėrimų ne iš dalies, bet visiškai. Dėl to toks sudėjimas yra iš esmės negalimas. Imkime pavyzdžiui akmenį ir teisingumą. Jie yra nesudedami.

Bet, jei ir būtų galimas minėtasis sudėjimas, sudėdamas gautumei netobūlesnę esybę. Sudėtoji esybė būtų be galo žemesnė tobūlumo atžvilgiu už tą, kurs yra absoliuti tobūlybė, be jokios netobūlumo priemaišos.

Visų Dievo tobūlumų išdėstyti čia negalima. Pažvelkime bent į kai kuriuos.

1. Dievo nesudėtumas.

Dievas nėra sudėtas iš jokių dalių.

Dalys savyje gali būt formalės ar virtualės. Formalės kokio daikto dalys yra tos, kurios yra realiai atskiros, nepareinamai nuo mūsų proto. Sakysime, žmogus yra sudėtas iš sielos ir kūno. Virtualės dalys yra tos, kurios tėra atskiriamos tik mūsų proto, pagal tą, kokiu atžvilgiu į tą pat dalyką žiūrime. Sakysime, sielos nesudėtumas ir jos negalėjimas mirti.

Dievas yra absoliučiai nesudėtas iš jokių dalių.

Mūsų protas pasiekia abstraktines ypatybes, sakysime „gerumą“, „teisingumą“ ir t. t. Jos yra nesudėtos, bet kaip jau minėta, realiai neegzistuoja.

Konkretinės ypatybės, kaip šit „geras“, „teisingas“, „gailestingas“, realiame gyvenime yra, bet jos neturi vienumo.

Mes sakome, kad Dievas yra „geras“, „teisingas“, „gailestingas“ ir t. t., bet tie mūsų išsireiškimai neatitinka realybės, nes Dievas yra pati gerybė, pati teisybė, pats gailestingumas ir t. t., tik ne abstraktiškas, bet realiai egzistuojąs.

Dieve nėra jokio sudėjimo, kokį matome sutvėrimuose.

Jis nėra sudėtas iš atskirų dalių, išsiplėtusių erdvėse. Kas turi išsiplėtusias erdvėse dalis, tas yra kūnas. O Dievas nėra kūnas, nes:

a) Nė vienas kūnas nejudina kito, jei pats nėra judinamas kaip tai matome esant tiems kūnams, kurie mus apsupa. Tuo tarpu Dievas judina viską, o pats kito judinamas nėra, nės yra pirmasis judintojas. Kadangi Dievas judina kitus, o pats kito nėra judinamas, aišku, kad Dievas nėra kūnas.

b) Dievas yra tyras aktas, neturi savyje jokios galimybės. Toje esybėje, kuri pereina iš galimybės į aktą, galimybė yra ankstesnė už aktą, kurs ją determinuoja. Jei mes imsime ne vieną esybę, bet visatą, tada aktas turi būti pirmiau už galimybę, nes galimybė tegali pereiti į aktą tik per esybę, kuri jau yra aktu.

Yra įrodyta, kad Dievas yra pirmoji esybė. Tatai Dieve nėra jokios galimybės. Tuo tarpu kiekvienas kūnas yra galimybėje. Vadinas, Dievas nėra kūnas.

c) Dievas yra tobūliausia iš visų esybių. Yra aišku, kad kūnas nėra tobuliausia esybė.

Dievas nėra sudėtas iš materijos ir formos. Kas yra sudėtas iš materijos ir formos, tas yra kūnas. Kūno pagrindinė ypatybė yra kiekybė, kuri išplečia kūno dalis erdvėje. O kiekybės pagrindas yra pirmoji materija. Kadangi Dievas ne kūnas ir neturi dalių, išsiplėtusių erdvėse, vadinas, jis nėra šudėtas iš materijos ir formos.

Kas yra sudėtas iš materijos ir formos, tas yra galimybėje Kadangi 'Dievas yra tyras aktas ir jokios galimybės Jame nėra, tad Jis nėra sudėtas iš materijos ir formos.

Dievas nėra sudėtas iš substancijos ir jos akcidentalių ypatybių. Substancija yra sujungta su savo atsitiktinėmis ypatybėmis lygiai taip pat, kaip galėjimas ir aktas.

Substancija yra aktualizuota arba determinuota savo akcidentalių ypatybių, kaip galimybė kad yra determinuojama akto. Tuo tarpu Dieve nėra jokios galimybės, Jis yra tyras aktas Taigi Dievas nėra sudėtas iš substancijos ir akcidentalių ypatybių.

Kiekvienas dalykas, kuris yra sudėtas, iš dalies yra galimybėje, iš dalies aktas. Jo dalys, kol nebuvo sujungtos, buvo galimybėje susijungti ir padaryti vieną esybę. Dieve nėra jokios galimybės. Viskas Jame yra aktualiai.

Dievas nėra sudėtas iš esmės ir buvimo, nes buvimas ir yra Jo esmė, kaip jau įrodyta.

Taigi Dievas yra nesudėtas.

Dievas yra nesudėtas, nes Jis yra visu tuo, ką Jis turi [1]).

Iš viso to, kas čia pasakyta, yra aišku, kad Dievas visai skirias nuo sutvėrimų, Jis yra visai kitoks negu sutvėrimai.

---

[1]) „Deus ideo simplex dicitur, quia quidquid habet, hoc est" St. Augustinus, De Civitate Dei II. 10.

2. Dievo neatmainumas.

Dievas yra neatmainus.

Esybė, kuri keičiasi, įgijo tai, ko pirmiau neturėjo. Tuo tarpu Dievas negali įgyti kokio tobūlumo ar patobūlinimo, nes Jis turi visus tobūlumus ir Jo tobūlumai yra begaliniai.

Dievas negali nieko ir nustoti, nes savo buvimo raciją Dievas turi savyje, o ne kitame, kitaip sakant, jis yra per save o ne per kitą.

Kadangi Dievas negali nei nustoti savo tobūlumų, nei jų padauginti, nei dalies nustoti, ar dalį jų padauginti, tai Dievas negali keistis, vadinas, Jis yra netmainus.

Kiekvienoj esybėj, kuri keičias, kai kuris elementas palieka, o kai kuris dingsta ar prisideda. Taigi, tokia esybė, kuri keičias šiokiu ar tokiu būdu, yra sudėta iš tūlų dalių. Kadangi Dievas nėra sudėtas iš jokių dalių, tad Dieve negali būti jokio keitimos ar atmainumo. Vadinas, Dievas yra neatmainus.

Dievas yra tyras aktas. Ta esybė, kuri yra tyras aktas, neturi savyje jokios galimybės. O kiekvienas keitimasis ar atsimainymas yra perėjimas iš galimybės į aktą.

Kadangi tyrame akte nėra jokios galimybės, tad jame negali būti jokio perėjimo iš galimybės į aktą. Kadangi bet koks keitimasis ar atsimainymas yra perėjimas iš galimybės į aktą tad Dieve, kuris yra tyras aktas, negali būti ir nėra jokio keitimos, ar atsimainymo. Taigi Dievas yra neatmainus.

3. Dievo amžinumas.

Ištyrę amžinumą, pamatysime, kad amžinybė neturi pradžios, neturi galo, neturi netobūlumų.

Kad geriau suprastume amžinybę, peržiūrėkime nebūtinąsias esybes, besikeldami jų eile iš apačios į viršų, ir vis labiau atmesdami iš jų laiko tvėrimo (duravimo, duratio) tuos netobūlumus, kurie ten yra.

Nebūtinųjų sutvėrimų serijoj žemiausiai stovi kūninė substancija. Ji yra kada nors gimusi, ji yra nepastovi, veikiant pašaliniams veiksmams, ji nuolat keičias, pagaliau arba išyra, arba susikombinuoja su kitais elementais ir padaro kitą dalyką, arba kitokias substancijas. Tai laiko tvėrimas (duravimas).

Laiką mes pagauname, kada mes lyg tartum skaičiuojame einančias po kita kitos judėjimo dalis. Toks skaičiavimas yra galimas, nes viena judėjimo dalis eina po kitos. Taigi laikas yra skaičius judėjimo dalių, einančių po kita kitos [1]).

---

[1]) „Tempus est numerus motus secundum prius et posterius".

Iš to aišku, kad laikas tegali būti ten, kur yra mainymosi arba keitimosi. Keitimosi būvyje tegali būti tik tie dalykai, kurie yra sudėti iš dalių. Kadangi kūninės substancijos yra sudėtos iš dalių ir nuolat keičias, todėl jos yra laike.

Ten, kur tokio keitimosi nėra, negali būti nė laiko.

Palipėję į aukštesnį nebūtinųjų esybių laipsnį, pasikėlę į dvasių sritį, mes matome, kad jų tvėrimas (duratio), gyvavimas yra kitoks. Dvasinės esybės substancialiai nesikeičia, tad jos negali dingti, arba tapti kita substancija. Tačiau yra pasikeitimų akcidentalių jų pajėgose: mintyje ir valioje.

Kiekviename akimirksnyje jos priklauso nuo Dievo, kurs jas sutvėrė, ir nuolat palaiko jų buvimą. Be to, jos turi savo gyvavimo pradžią. Tai tvėrimas arba gyvavimas nesibaigiantis (duratio permanens, aevum).

Nuolat keičias kūninės esybės, tad jų gyvenimas apsireiškia laiko pavidalu.

Esybėje, kuri nesimaino, kuri visuomet yra absoliučiai ta pati, nėra judėjimo arba keitimos dalių, kurios eitų po kita kitos. Tokios esybės gyvenimas apsireiškia ne laiko, bet amžinybės pavidalu. Taigi amžinybė yra neatmainumo išdavinys.

Amžinybę geriausiai apibrėžė Boetius, sakydamas, kad amžinybė yra pilnas kartu ir tobūlas nesibaigiančio gyvenimo turėjimas [2]).

Dievas, kaip jau įrodyta, yra absoliučiai neatmainus, taigi Dievas yra amžinas.

Dievas vienas tėra amžinas tikrąja žodžio prasme. Amžinumas tikrąja žodžio prasme yra tik ten, kur nėra absoliučiai jokio atmainumo ar keitimos. Tik vienas Dievas tėra absoliučiai neatmainus, taigi tik vienas Dievas tėra amžinas.

Laike mes matome du elementu: atmainumą ir netobūlumą.

Juo kokia esybė yra labiau atmaini, tuo labiau ji atsitolina nuo amžinumo. Tokios yra kūninės esybės.

Yra esybių, kur dar yra bent atsitiktinių (akcidentalių) atmainumų. Tokie yra angelai. Jie yra artimesni amžinumui. Jų gyvenimas apsireiškia kaipo nesibaigiąs gyvavimas, amžius (aevum), kurs yra tartum vidurys tarp amžinumo ir laiko.

Dievo amžinumas yra absoliutiškas. Jis nepareina nuo laiko ir neturi nieko bendro su laiku. Amžinume visai nėra laiko, ir laike nėra amžinumo, nes laikas yra tai, kas juda, keičias, eina, o amžinumas stovi neatmainus nepakrutinamas.

Ta esybė, kuri keičias, neturi visų tobūlumų. Ji yra iš dalies aktas, iš dalies galimybė, o keitimasis yra perėjimas iš galimybės į aktą. Tokios esybės tobūlumai yra įgyjami laikui einant.

Tuo tarpu ta esybė, kuri yra absoliučiai neatmaini, visuomet absoliučiai ta pati, yra tyras aktas, turi visus tobūlumus. Taigi tik ta esybė tėra amžina, kuri yra tyras aktas, t. y. Dievas.

---

[1]) „Interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio“.

Daiktai, kurie yra laike, turi savo pradžią ir savo pabaigą. Esybė, kuri yra absoliutiškai neatmaini, negali turėti nei pradžios nei pabaigos. Taigi Dievas yra amžinas, be pradžios ir be galo.

Kadangi amžinume nėra jokio ėjimo po kits kito, tad amžinumas visas yra kartu. Jį galime pavadinti: amžina dabartimi.

4. Dievas yra visur esąs.

Plačiąja žodžio prasme esybė yra kitame per savo veikimą, kaipo priežasties savo padarinyje. Ji gali būt kitame savo žinojimu, t. y. kiek ji tą dalyką žino.

Tikrąja žodžio prasme esybė yra toje vietoje, kur ji yra substancialiai.

Anologiškai tą pat turime pripažinti ir Dievui.

Dievas yra savo sutvėrimuose tuo, kad Jis juos sutveria, palaiko, valdo, žino.

Dievas yra visuose savo sutvėrimuose per savo galybę, Visa, kas tik yra, yra Jo galybėje.

Dievas yra visuose dalykuose ir ta prasme, kad viskas yra Dievo žinioje [1]).

Dievas yra sutvėrimuose ne kaipo jų dalis, bet kaipo priežastis savo padarinyje. Kadangi Dievas suteikia sutvėrimam būtį ir ją palaiko [2]).

Dievas yra visur ir ta prasme, kad Jis yra ir kiekvienoje vietoje.

Kaip kiekvienoje esybėje kad yra Dievas, teikdamas jai būtį, galybę veikti ir patį veikimą, taip pat Dievas yra kiekvienoje vietoje, sutverdamas visas vietas ir teikdamas joms galybę talpumo (kad jose galima patalpinti tokie ir tokie dalykai [3]).

Dievas yra visose erdvėse ta prasme, kad Jis teikia buvimą visoms esybėms, kurios yra erdvėse ir jas pripildo.

Materialės esybės, būdamos kituose kūnuose, yra jų talpoje (lyg kokiame inde) ir užima vietą. Dvasia neužima vietos. Taip šit mūsų siela yra visose kūno dalyse, bet jokios vietos ji neužima. Kūnai yra erdvėse ir jose savo kiekybe užima vietą. Dvasia yra erdvėse savo veikimu.

---

[1]) Šit ką sako apie tai šv. Tomas Akvinietis: „Sic ergo Deus est in omnibus rebus per potentiam, inquantum omnia eius potestati subduntur; est per praesentiam in omnibus, inquantum amnia nuda sunt et aporta oculis eius; est in omnibus per esentiam, inquantum adest ut causa essndi“. Summ. theol. qu. 8, a. 3).

[2]) Deus est in omnibus rebus non quidem sicut pars essentiae, vel sicut accidens, sed sicut agens adest ei in quo agit“. St. Tomas. Aquin, q. 8, a. 1.

[3]) „Deus est in omni loco, ut dans ei esse te virtutem locativam“. Summa theol. q. 8, a. 2.

Pareinamai nuo to, ar vieną ar kelis objektus liečia dvasios veikimas, dvasia yra vienoje ar keliose vietose.

Kaip visa siela kad yra visame žmogaus kūne ir kiekvienoje jo dalyje, taip pat visur yra visas Dievas.

Tatai Dieves nėra išsiplėtęs visose erdvėse. Dievui nėra taip, kaip kūnams, kurių viena dalis yra toje, kita — kitoje erdvės vietoje.

Taigi Dievas yra visur esąs, bet Jo visur buvimas nepareina nuo erdvių.

5. Dievas yra vienas.

Negali būt keli Dievai. Dievas tegali būti tik vienas.

Mes matėme, kad Dievas yra nesudėtas. Tie elementai, kurie padaro, sakysime, kad Sokratas yra žmogus, yra universalūs, jų rasime kiekviename žmoguje. Bet tie elemantai, kurie padaro, kad tas žmogus yra Sokratas, priklauso tik vienam Sokratui.

Bet, jei Sokratas būtų žmogumi per tuos elementus, kurie padaro, kad jis yra Sokratas, aišku, kad tuomet tegali būt tik vienas žmogus. Dievas yra Dievas per savo esmę, taigi Dievas tėra tik vienas.

Jei Dievas būtų ne vienas, bet keli, jie kuo nors skirtųs nuo kits kito. Vienas neturėtų to, ką turi kitas, vadinas, jis nebūtų begalinis savo tobūlybės atžvilgiu, nebūtų tyras aktas, taigi jis nebūtų Dievas.

Taigi žmogaus protas neabejotinai įrodo, kad yra Dievas, kurs sutvėrė pasaulį ir jo gyventojus, kad Jo tobūlumas yra begalinis.

Tai Dievas paskelbė žmonėms ir per apreiškimą. Per apreiškimą Dievas paskelbė žmonėms ir tokių tiesų, kurių žmogaus protas pasiekti negali.

Dievas yra mūsų visų geriausias Tėvas. Jis yra mūsų pradžia ir ankščiausias mūsų tikslas. Dievas mus myli. Jis nori mūsų laimės. Su Juo susivienyti amžinai meilės ryšiais yra ir mūsų priedermė, ir aukščiausia mūsų laimė.

Literatūra.

S. Thomas Aquinus, Summa Theologica.
S. Thomas Aquinus, Summa contra Gentiles.
Bäumker Cl., Das Problem der Materie.
Bessmer J., Philosophie und Theologie des Modernismus.
Birkner F. Die Rassen und Völker der Menschheit.
Braig K., Modernstes Christentum und moderne Religionspsychologie.
Braig K., Was soll der Gebildete von dem Modernismus wissen?
Branco W., Der fossile Mensch.
Brander V., Der naturalistische Monismus der Neuzeit.
Brass A., Das Affenproblem.
Braun B., Kosmogonie.
Broglie de, Religion et Critique.
Brunetière F., Sur les Chemins de la Croyance.
Bumüller J., Die Urzeit des Menschen.
Bumüller J., Der Mensch.
Bumüller J., Die Entwicklungstheorie und der Mensch.
Cathrein V., S. J., Die katholische Weltanschauung in ihren Grundlinien.
Chwolson O. D. Hegel, Haeckel, Kossuth und das zwölfte Gebot.
Del Prado P., De Veritate fundamentali philosophiae christianae.
Dennert E., Vom Sterbelager des Darwinismus.
Dennert E., Die Religion der Naturforscher.
Dennert E., E. Haeckels Weltanschauung, naturwissenschaftlich — kritisch beleuchtet.
Donat J., Theodicea.
Duilhe de Saint—Projet, Apologie scientifique.
Esser G., Mausbach J. Religion, Christentum, Kirche.
Eymieu, La part des croyants dans les progrès de la science au XIX siècle.
Frank K., Die Entwicklungstheorie im Licht der Tatsachen.
Garrigou—Lagrange, Dieu, son existence et sa nature.
Gaudry, Les enchaînements du monde animal dans les temps géologiques.
Geyser J., Das philosophische Gottesproblem.
Geyser J., Ueber Wahrheit und Evidenz.
Geyser J., Naturerkenntnis und Kausalgesetz.
Geyser J., Grundlagen der Logik und Erkenntnislehre.
Gisler A. Der Modernismus.
Gockel A., Schöpfungsgeschichtliche Theorien.

Gredt P. J., Unsere Aussenwelt.
Gutberlet. K., Der Kosmos, sein Ursprung und seine Entwicklung.
Gutberlet K., Der Mensch, sein Ursprung und seine Entwicklung.
Gutberlet K., Der mechanische Monismus.
Gutberlet K., Der Kampf um die Seele.
Gutberlet K., Naturphilosophie.
Gutberlet K., Theodizee.
Hammerstein S. J., Gottesbeweise.
Hertwig O., Allgemeine Biologie.
Hertwig O., Das Werder der Organismen. Eine Wiederlegung von Darwins Zufallstheorie.
Hettinger F., Apologie des Christentums.
Hontheim. Institutiones Theodicaeae.
Klimke F., Der Monismus.
Kneller K. A., Das Christentum und die Vertreter der neueren Naturwissenschaft.
König A., Das Zeugnis der Natur für Gottes Dasein.
König A., Schöpfung und Gotteserkenntnis.
Koken, Die Vorwelt und ihre Geschichte.
Koken, Paläontologie und Deszendenztheorie.
Kolb V. S. J., Die Gottesbeweise.
Lamenais de F., Essai sur l'indifférence.
Lehmen A. S. J. Kosmologie.
Lehmen A. S. J. Theodizee.
Mausbach J., Dasein und Wesen Gottes.
Mayer Ph., Der teleologische Gottesbeweis und der Darwinismus.
Mercier D., Théodicée.
Meyenberg A., Ob wir ihn finden?
Meyer H., Der Gegenwärtige Stand der Entwicklungslehre.
Muckermann G., Grundriss der Biologie.
Munnynck De, Praelectiones de Existentia Dei.
Nys D., Cosmologie.
Obermaier H., Der Mensch der Vorzeit.
Plassmann J., Pohle J. Der Sternenhimmel.
Ranke J., Der Mensch.
Reinhold G., Der alte und der neue Glaube.
Reinhold G., Die Welt als Führerin zu Gott.
Reinke J., Die Welt als Tat.
Reinke J., Die Kunst der Weltanschauung.
Reinke J. Die schaffende Natur.
Reinke J., Die Natur und Wir.
Reinke J., Naturwissenschaft, Weltanschauung, Religion.
Reinke J., Einleitung in die theoretiche Biologie.

Reinke J., Philosophie der Botanik.
Reinke J., Kritik der Abstammungslehre.
Reinke J., Naturwissenchaftliche Vorträge für die gebildeten aller Stände.
Reinke J., Grundzüge der Biologie.
Reinke J., Grundlagen einer Biodynamik.
Rolfes E., Die Gottesbeweise bei Tohmas v. Aquin und Aristoteles.
Sawicki Fr., Die Wahrheit des Christentums.
Schanz P., Apologie des Christentums.
Shell H., Gott und Geist.
Shmidt W., Die Uroffenbarung.
Shmitt A., Der Ursprung des Menschen.
Seitz A., Natürliche Religionsbegründung.
Sertillanges A.—D., La croyance en Dieu.
Sertillanges A.—D., Les Sources de la croyance en Dieu.
Sertillanges A.—D., Sant Tohmas d' Aquin.
Straub J., Der teleologische Gottesbeweis und seine Gegner.
Steinmann J., Die geologischen Grundlagen der Abstommungslehre.
Switalski W., Vom Denken und Erkönnen.
Switalski W., Der Wahrheitsbegrif des Pragmatismus.
Ude J., Erschaffung der Welt.
Ude J., Der Unglaube.
Ude J., Der Darwinismus und sein Einfluss auf das moderne Geistesleben.
Ude J., Materie und Leben.
Ude J., Kann der Mensch vom Tier abstammen?
Ude J., Monistische oder teleologische Weltanschauung.
Ude J., Können wir Monisten sein?
Wassmann E. S. J., Die moderne Biologie und die Entwicklungslehre.
Wasmann E. S. J., Instinkt und Intelligenz im Tierreich.
Wasmann E. S. J., Zur Abstammung des Menschen.
Wasmann E. S. J., Der Kampf um das Entwicklungsproblem im Berlin.
Weber S., Der Gottesbeweis aus der Bewegung bei Thomas von Aquin.
Zimmermann O., Das Gottesbedürfnis.
Zimmermann O., Der immergleiche Gott.

Turinys.

